

Українська мова

7

Олена Семенов, Олеся Калинич,
Тетяна Дятленко, Михайло Білясник, Леся Гапон

УКРАЇНСЬКА МОВА

Підручник для 7 класу
закладів загальної середньої освіти

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Тернопіль
Астон
2024

**Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ Міністерства освіти і науки України від 05. 02. 2024 № 124)**

У підручнику подано навчальний матеріал за модельною навчальною програмою «Українська мова. 7–9 класи» для закладів загальної середньої освіти
(Н. Б. Голуб, О. М. Горошкіна)

УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ

Пригадаймо!

Запам'ятаймо!

Розгадаймо!

Творімо вільно!

*Працюймо
в парі (групі)*

*Читаймо
й аналізуймо*

*Мовленнєвий
практикум*

*Працюймо
самостійно*

Семенов О. М.

У45 **Українська мова** : підручник для 7 класу закладів загальної середньої освіти / О. Семенов, О. Калинич, Т. Дятленко, М. Білясник, Л. Гапон. Тернопіль : Астон, 2024. 360 с. : іл.

ISBN 978-966-308-

Структуру і зміст підручника укладено відповідно до модельної навчальної програми «Українська мова. 7–9 класи» для закладів загальної середньої освіти (Н. Б. Голуб, О. М. Горошкіна).

Навчальний матеріал спрямовано на розвиток і саморозвиток ключових та предметної компетентностей, формування практичних умінь і навичок здобувачів освіти діяти в різних життєвих ситуаціях.

Для семикласників, семикласниць, учителів.

УДК 373.5:811.161.2+811.161.2](075/3)

ISBN 978-966-308-

© Семенов О., Калинич О., Дятленко Т.,
Білясник М., Гапон Л., 2024
© ТзОВ «Видавництво Астон», 2024

ЗМІСТ

ВСТУП. МОВНІ ОБОВ'ЯЗКИ УКРАЇНЦІВ

§ 1. Мовні обов'язки українців	8
--------------------------------------	---

МОРФОЛОГІЯ. ОРФОГРАФІЯ. ДІЄСЛОВО

§ 2. Поглиблене повторення вивченого. Дієслово: загальне значення, морфологічні ознаки, синтаксична роль	14
§ 3. Форми дієслова: неозначена форма, особові форми, дієприкметник, дієприслівник, безособові форми на <i>-но</i> , <i>-то</i> (загальне ознайомлення)	19
§ 4. Неозначена форма (інфінітив) та особові форми	23
§ 5. Види дієслова	26
§ 6. Часи дієслів. Теперішній час. Особливості змінювання	30
§ 7. Минулий час. Змінювання дієслів у минулому часі	34
§ 8. Майбутній час. Проста і складена форми. Особливості змінювання	36
§ 9. Дієвідмінювання. Букви <i>е</i> , <i>и</i> в особових закінченнях I та II дієвідмін (повторення)	41
§ 10. Способи дієслів. Дійсний спосіб	44
§ 11. Наказовий спосіб. Особливості творення	47
§ 12. Умовний спосіб. Особливості творення	51
§ 13. Безособові дієслова. Дієслівні форми на <i>-но</i> , <i>-то</i>	55
§ 14. Способи творення дієслів	58
§ 15. Правопис дієслів. <i>НЕ</i> з дієсловами (повторення)	62
§ 16. Правопис дієслів. Правопис <i>-ться</i> , <i>-шся</i> в дієсловах (повторення)	65
§ 17. Узагальнення та систематизація знань, умінь, навичок з теми «Дієслово». Морфологічний аналіз дієслова. Уживання дієслів у мовленні	68
§ 18. Контрольна робота з теми «Дієслово»	71
§ 19. Аналіз контрольної роботи з теми «Дієслово». Корекція знань, умінь і навичок	71
§ 20. Контрольна робота з мовленнєвої теми. Складання формального есе з використанням різних дієслівних форм («Інновація, що зробила цей світ кращим», «Інновація, що полегшила моє життя», «Яких інновацій бракує українській школі?»)	71

ІНФОРМАЦІЯ

§ 21. Повторення вивченого в 5-6 класах	73
§ 22. Способи пошуку інформації	77
§ 23. Якість і достовірність інформації. Вербальні й невербальні засоби інформації	81
§ 24. Опрацювання текстової інформації (практично)	86
§ 25. Перетворення (трансформування) інформації (текстової в графічну і навпаки). Використання інформації в різних ситуаціях спілкування (практично)	89
§ 26. Використання інформації в різних ситуаціях спілкування (практично)	93
§ 27. Контрольна робота з мовленнєвої теми. Складання формального есе з використанням різних дієслівних форм	96
§ 28. Контрольна робота з мовленнєвої теми «Інформація»	96

ДІЄПРИКМЕТНИК

§ 29. Дієприкметник як особлива форма: значення, морфологічні ознаки, синтаксична роль	98
§ 30. Дієприкметниковий зворот. Розділові знаки в реченнях з дієприкметниковим зворотом	102
§ 31. Активні й пасивні дієприкметники. Особливості творення, відмінювання	106
§ 32. Способи заміни активних дієприкметників	109
§ 33. Правопис дієприкметників. <i>-н-</i> у дієприкметниках та <i>-нн-</i> у прикметниках дієприкметникового походження	113
§ 34. <i>НЕ</i> з дієприкметниками	117
§ 35. Контрольна робота з теми «Дієприкметник»	121

ДІЄПРИСЛІВНИК

§ 36. Дієприслівник як особлива форма дієслова: загальне значення, морфологічні ознаки, синтаксична роль	123
§ 37. Дієприслівниковий зворот. Розділові знаки в реченнях з дієприслівниковими зворотами й одиничними дієприслівниками	127
§ 38. Вид і час дієприслівників	132
§ 39. Творення дієприслівників недоконаного і доконаного виду	135
§ 40. <i>НЕ</i> з дієприслівниками. Узагальнення та систематизація знань, умінь, навичок з теми «Дієприслівник». Морфологічний аналіз дієслова	139
§ 41. Контрольна робота з теми «Дієприслівник»	144
§ 42. Аналіз контрольної роботи з мовної теми «Дієприслівник». Корекція знань, умінь і навичок	144
§ 43. Контрольна робота з мовленнєвої теми. Складання формального есе з використанням різних дієслівних форм	144

ТЕКСТ

§ 44. Повторення вивченого в 5–6 класах. Поради читачам. Мета читання (<i>пошук інформації, виконання завдань, набуття естетичного досвіду</i>)	146
§ 45. Вдумливе читання. Критичне читання	150
§ 46. Зміст прочитаного. Проблеми в тексті (<i>обговорення</i>)	154
§ 47. Вторинні тексти. Докладний переказ	158
§ 48. Опис у художніх текстах	163
§ 49. Емоційний складник художнього тексту	168
§ 50. Прийоми редагування тексту	173
§ 51. Контрольна робота з мовленнєвої теми. Складання формального есе з використанням різних дієслівних форм	177
§ 52. Контрольна робота з мовленнєвої теми. Текст	177
§ 53. Аналіз контрольної роботи з мовленнєвої теми. Текст	177

ПРИСЛІВНИК

§ 54. Прислівник: значення, морфологічні ознаки, синтаксична роль	179
§ 55. Ступені порівняння прислівників	184
§ 56. Способи творення прислівників	188
§ 57. Особливості наголошування і правопису прислівників. Написання прислівників із дефісом	193
§ 58. Правопис прислівників разом та окремо	197
§ 59. Букви <i>-н-</i> та <i>-нн-</i> у прислівниках	200
§ 60. <i>НЕ</i> і <i>НИ</i> з прислівниками. <i>И</i> та <i>І</i> в кінці прислівників	204
§ 61. Контрольна робота з мовленнєвої теми. Складання формального есе з використанням прислівників	208
§ 62. Контрольна робота з теми «Прислівник»	208
§ 63. Аналіз контрольної роботи з теми «Прислівник»	208

ЖАНРИ МОВЛЕННЯ

§ 64. Повторення вивченого в 5-6 класах	210
§ 65. Жарт. Висміювання. Насмішка	214
§ 66. Захват, захоплення	219
§ 67. Повідомлення	225
§ 68. Інструкція	230
§ 69. Знайомство	235
§ 70. Дружня бесіда	239
§ 71. Конспект	243

СЛУЖБОВІ ЧАСТИНИ МОВИ

ПРИЙМЕННИК

§ 72. Поглиблене повторення вивченого в початкових класах. Прийменник як службова частина мови і засіб зв'язку слів.....	248
§ 73. Види прийменників за будовою.....	252
§ 74. Непохідні й похідні прийменники. Написання похідних прийменників разом, окремо та з дефісом.....	256
§ 75. Синонімічні й антонімічні прийменники.....	260
§ 76. Особливості вживання прийменників.....	274

СПОЛУЧНИК

§ 77. Поглиблене повторення вивченого в попередніх класах. Сполучник як службова частина мови.....	269
§ 78. Види сполучників за будовою, походженням.....	274
§ 79. Сполучники сурядності й підрядності. Використання їх у простому і складному реченнях як засобу зв'язку однорідних членів і частин складного речення.....	278
§ 80. Написання сполучників разом та окремо.....	283
§ 81. Розрізнення сполучників й однозвучних слів.....	286
§ 82. Синонімічні й антонімічні сполучники.....	290

ЧАСТКА

§ 83. Частка як службова частина мови.....	295
§ 84. Частки формотворчі та словотворчі. Частки, що надають слову або реченню додаткових відтінків (<i>практично</i>).....	299
§ 85. Правопис часток <i>НЕ</i> і <i>НИ</i> з різними частинами мови (<i>узагальнення</i>).....	303
§ 86. Написання часток <i>-бо</i> , <i>-но</i> , <i>-то</i> , <i>-от</i> , <i>-таки</i>	306

ВИГУК

§ 87. Вигук як особлива частина мови. Групи вигуків за значенням.....	312
§ 88. Дефіс у вигуках.....	316
§ 89. Кома і знак оклику в реченнях із вигуками.....	320
§ 90. Есе.....	323
§ 91. Узагальнення щодо службових частин мови та вигуку.....	325
§ 92. Контрольна робота.....	327
§ 93. Аналіз контрольної роботи.....	327

СПІЛКУВАННЯ

§ 94. Повторення вивченого в 5–6 класах.....	329
§ 95. Комунікативні наміри.....	333
§ 96. Мовні й позамовні засоби гармонійного спілкування (<i>елементи ввічливості, жести, міміка, усмішка, комплімент</i>).....	336
§ 97. Засоби прикрашання мовлення: фразеологізми, інтонаційний малюнок.....	340
§ 98. Бар'єри спілкування.....	344
§ 99. Суперечка і сварка.....	347
§ 100. Правила гарного слухача.....	350
§§ 101–102. Узагальнення й систематизація інформації мовленнєвої змістової лінії. Написання есе.....	355

Короткий словник мовознавчих термінів.....358

Покликання та QR-коди на словники й інші допоміжні матеріали.....360

Ключі до вибраних завдань.....361

Аркуш-бланк твого щоденника подано за покликанням <https://cutt.ly/JwAPDNXN>
або QR-кодом

Любий семикласнику! /

Люба семикласнице!

Наша захоплива подорож у світ невичерпних скарбів українського слова продовжується.

Щоб глибше пізнати скарби української мови й відчути силу слова, важливо працювати над собою: уміти слухати, спостерігати, уявляти, розмірковувати, спілкуватися...

Дороговказом нашої мовної мандрівки є підручник, а в ньому — піктограми. Вони надаватимуть корисні поради-лайфхаки: як застосовувати правила на практиці, як збагатити словниковий запас тощо.

У підручнику подано QR-коди з додатковою інформацією, цікавими завданнями, іграми, відео- і аудіопідказками... А ще там є сторінка для твого щоденника, де можна записувати свої думки, мрії, мотивацію. Ох і цікаво буде читати свої нотатки через рік чи два після закінчення школи, а то і твоїм дітям чи внукам! 😊

Надійними помічниками стануть різноманітні словники. Вони і підкажуть, і змотивують, і розважать. Словники — орфографічний, тлумачний, наголосів, фразеологічний — подібні до дорожніх знаків або навігатора. Звертайся до них, виконуючи заповіт Максима Рильського:

Не бійтесь заглядати у словник —

Це пишний яр, а не сумне провалля...

Тож успіхів вам і захопливого навчання!

З повагою — автори підручника!

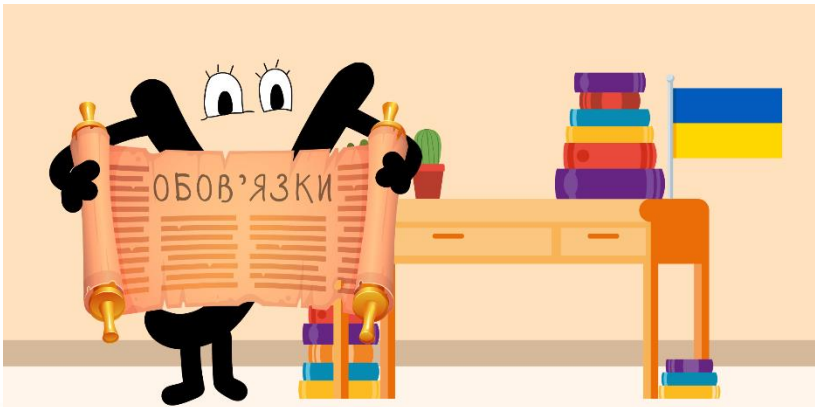
ВСТУП. МОВНІ ОBOB'ЯЗКИ УКРАЇНЦІВ

*Українська мова в Україні —
це символ нашої незалежності*
Павло Гриценко

НАВЧАТИМУСЬ

- висловлювати власну думку щодо мовних обов'язків українців;
- обґрунтовувати важливість піклування про українську мову;
- аналізувати текст, що містить нову інформацію.

§ 1. МОВНІ ОБОВ'ЯЗКИ УКРАЇНЦІВ

1. Поміркуй і дай відповідь.

1. Що таке обов'язок?
2. Які ти маєш обов'язки?
3. Навіщо потрібні мовні обов'язки?

<https://cutt.ly/4wAPm1Oy>

Мова — запорука існування народу.
Захищаючи мову,
ти захищаєш свій народ, його гідність.
Не ухиляйся від цієї боротьби!

Василь Іванишин

2. Прочитай вітальне звернення до молоді.

Велика незалежність завжди складається з незалежностей малих, майже непомітних, але вкрай важливих.

Малі незалежності, наче атоми, припасовуються одна до одної і вибудовують щільну, здорову та міцну структуру незалежності великої.

Пильнуйте свої особисті незалежності. Незалежності від суржику, російської попси та медіапростору.

Послугуйтеся українськими прислів'ями та приказками. Їх безліч!

Позбавте українського громадянства побутове хамство, зверхність, різного роду дискримінації. Захищайте свої кордони критичним мисленням, освітою і синхронізацією із цивілізованим світом. Опирайтеся маніпуляціям.

Українська незалежність починається в пошуковому вікні гугла з розкладкою *uk*. Незалежність простягається всюди, куди долинають хвилі української мови.

Зі святом вас, люди з розкладкою *uk*. (за В. Гевком).

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Поміркуй, чи можна вважати вітальне звернення текстом. Обґрунтуй свою думку, спираючись на теоретичні відомості про текст.
- Як ти гадаєш, які проблеми порушує автор? Сформулюй їх короткими реченнями.
- Пригадай українські прислів'я і приказки, які розкривають зміст тексту. Складіть з однокласниками й однокласницями ланцюжок прислів'їв і приказок про мову й Батьківщину.

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Поясни лексичне значення слів *дискримінація, синхронізація, маніпуляція, цивілізація*. Добери до них синоніми (де можливо). Якщо потрібно, звернися до словників.

3. Робота з епіграфом.

- Прочитай уважно вислів ученого-філолога, педагога, патріота Василя Іванишина. Визнач тему й основну думку.
- Які думки й емоції викликає в тебе твердження автора?
- Василь Іванишин виголошує факти чи судження? Як ти розрізняєш ці поняття? Прокоментуй.
- Спиши вислів у зошит. Поясни орфограми й пунктограми.
- Схарактеризуй емоційне забарвлення останнього речення. Як ти вважаєш, яка мета цього спонукання? Про яку боротьбу згадує автор?

4. Прочитай текст, використовуючи технологію маркування. Визнач відому (!) та нову (?) для тебе інформацію.

УТВЕРДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ — ЦЕ ЗАХИСТ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ

Для російської пропаганди мовне питання в Україні — головна тема для маніпуляцій. Війна у 2014 р. (окупація Криму й частково — Донбасу) почалася під гаслом захисту «русскоговорящих». А у 2022 р. російські загарбники відкрито заявили про «деукраїнізацію» — насильницьке зросійщення України.

Українська мова — один зі священних символів нашої державності, сили духу нашого волелюбного народу. Тому «рузькій мір», який прийшов на наші землі, і загроза втрати незалежності спонукали українців відмовитися від мови окупантів і перейти на українську!

І сьогодні підтримка української як державної сягнула найвищого рівня за всі роки незалежності. Усе більше громадян України розуміє, що, захищаючи українську мову, ми захищаємо Батьківщину. Там, де є мова, — у ворога немає шансів! Тож говоріть українською, співайте українські пісні, читайте українські книжки, удосконалюйте свої мовні компетенції!

Нині весь цивілізований світ промовляє українською: «Слава Україні» й «Героям слава»! Тож віримо в Україну та ЗСУ й наближаємо нашу перемогу! (Т. Кремінь, уповноважений із захисту української мови).

А. ОБГОВОРЮЙМО

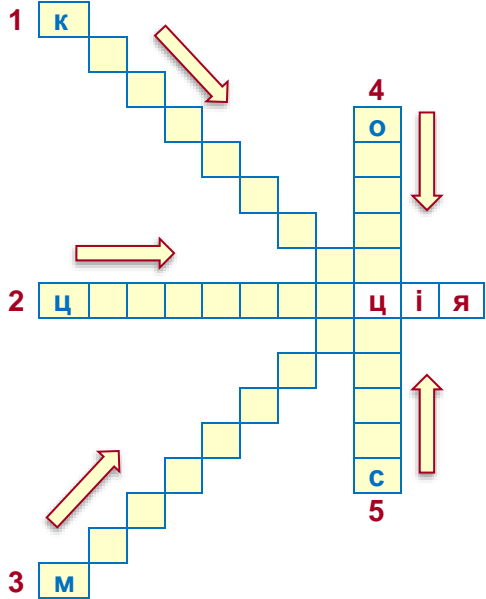
- Що нового дізнався / дізналася з тексту?
- Сформулюй проблеми, порушені автором тексту.
- Чи погоджуєшся ти з позицією автора? Чому?
- Стисло розкажи, що тобі відомо про мовну ситуацію в Україні.

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Запиши відповідь на запитання одним реченням.

Що спонукало значну кількість українських громадян відмовитися від мови окупантів?

5. Розгадай кросворд, відтворивши його в зошиті. Усі слова-відповіді є в текстах попередніх завдань.

1. Уміння використати знання, навички, досвід практично, досягаючи максимально позитивного результату.
2. Людська спільнота, яка впродовж певного часу має стійкі особливі риси в соціально-політичній організації, економіці, культурі, а також — спільні духовні цінності тощо (давньоєгипетська, давньоримська...).
3. Приховане управління людьми та їхньою поведінкою.
4. Загарбання збройними силами певної країни частини (всієї території) іншої держави.
5. Сукупність умов і обставин, що створюють певне становище, викликають ті чи інші взаємини людей.

6. Робота в парі. Прочитайте текст за мотивами творів В. Іванишина. Розподіліть між собою пункти та прокоментуйте їх.

МОВНІ ОBOB'ЯЗКИ УКРАЇНЦІВ

1. У кожній сім'ї один з головних обов'язків старших — навчати молодших української мови. Це майбутнє як дітей, так і держави. Хай у хаті звучать українською мовою казки, вірші, пісні.
2. Володіння державною мовою — не заслуга, а обов'язок кожного громадянина. Розмовляй українською мовою всюди в Україні, адже всі її громадяни мають знати державну мову. Усі діти вивчають її в дитячих садочках і в школі. Дорослі ж за час проживання в Україні мали змогу і поза школою вивчити державну мову.

3. Захищаючи державну мову, ти захищаєш свій народ, його гідність, його право на майбутнє. Не будь байдужим / байдужою! Реагуй на ігнорування, зневагу, ґвалтування української мови. Вимагай її використання згідно з Конституцією України та тлумаченням її Конституційним Судом України.
4. Допомагай кожному, хто хоче вивчити українську мову. Оберігай її від суржика, лайливих слів і спотворення за чужомовним зразком. Дотримуй нормативів української мови.
5. Нам усім випало відповідальне завдання — зберегти українську мову, народ, державу. За нас цього ніхто не зробить. Це історичний священний обов'язок. Не перекладаймо його на плечі нащадків, бо може бути запізно. Саме про це писав у своїй «Абетці» відомий поет Іван Малкович:

Хай це, можливо, і не найсуттєвіше,
але ти, дитино,
покликана захищати своїми долоньками
крихітну свічку букви «ї»,

а також,
витагнувшись на пальчиках,
оберігати місячний серпик
букви «є»,
що зрізаний з неба
разом із ниточкою.

Бо кажуть, дитино,
що мова наша — солов'їна.
Правильно кажуть.

Але зятям собі,
що колись
можуть настати і такі часи,
коли нашої мови
не буде пам'ятати
навіть найменший соловейко.

Тому не можна покладатися
тільки на солов'їв,
дитино.

- **Дослідіть!** Проведіть серед своїх рідних, друзів, однокласників міні-інтерв'ю, поставивши одне-єдине запитання: «У чому полягає ваш мовний обов'язок?». Проаналізувавши результати інтерв'ю, зробіть висновок про своє мовне середовище.

- **Займіть позицію!** Порівняйте тексти, запропоновані для обговорення в цьому параграфі. Що їх поєднує і чим вони відрізняються? Який шлях розв'язання мовних проблем в Україні для вас найприйнятніший? Обґрунтуйте.
- Використовуючи зміст текстів, змодельюйте короткі діалоги, обговорюючи, що, на ваш погляд, визначає ставлення громадян до держаної мови».

Підказка: запам'ятай! Щоб бути переконливим, обґрунтовуючи свою думку (позицію) під час дискусії чи бесіди, висловлюйся чітко, логічно, лаконічно.

1-й крок. Власна позиція. «Я вважаю, що....».

2-й крок. Обґрунтування. «...тому, що...».

3-й крок. Приклад. «Наприклад...».

4-й крок. Висновки. «Отже, я вважаю (переконаний / переконана)...».

7. «Ти зможеш!». Виконай одне завдання на вибір.

1. Склади хмарку слів чи асоціативний куш до словосполучення *мовні обов'язки*. Використай для цього прочитані й опрацьовані тексти, а також за потреби — інформацію з додаткових джерел.
2. Робота з графічною інформацією. Напиши есе на тему «Мовні обов'язки громадян України». Як тезу використай афоризм Олександра Довженка, уміщений на плакаті праворуч.
3. Працюймо з інформацією. Перейди за QR-кодом або покликанням, поданим на початку параграфа, і прочитай 12 мовних заповідей Івана Огієнка. Уважно опрацюй їх. Стисло перекажи зміст кожної заповіді. Запиши переказане в пам'ятку «Мої мовні обов'язки».
8. **Твій щоденник.** Сторінку для заповнення знайдеш за QR-кодом або покликанням після змісту на с. 5.

Поміркуй і запиши, які мовні обов'язки як громадянина / громадянки України ти маєш виконувати. Чи виконуєш ти їх? Добери з доступних джерел вислів для мотивації вивчати державну мову і послуговуватися нею.

9. Які емоції відчуваєш після уроку?

Суперово!

Сподобалося!

Складну-вато

Нічого не зрозуміло

Щось не зрозуміло

Цікаво

Усе зрозуміло

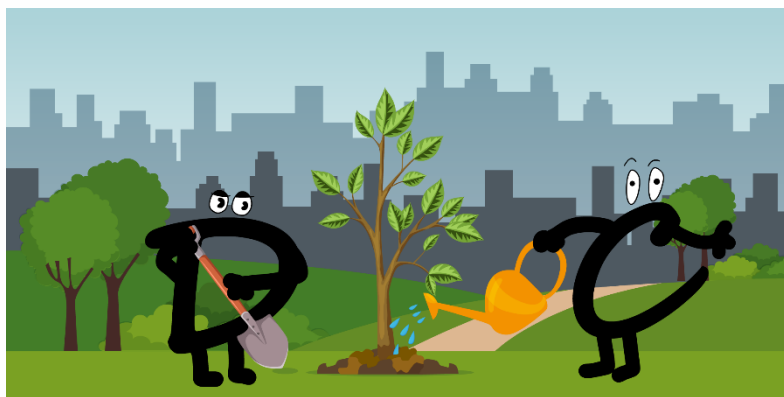
МОРФОЛОГІЯ. ОРФОГРАФІЯ. ДІЄСЛОВО

Я маю... Я повинен... Я мушу...
Щодня вмивати словом рідним душу.

Іван Вихованець

- зможу розрізняти дієслова за ознаками й функціями;
- аналізуватиму дієслова в усному мовленні, художніх текстах, медіатекстах;
- редагуватиму, доповнюватиму, переформатовуватиму текст;
- висловлюватиму власне ставлення до проблем сучасності.

§ 2. ПОВТОРЕННЯ ВИВЧЕНОГО. ДІЄСЛОВО: ЗАГАЛЬНЕ ЗНАЧЕННЯ, МОРФОЛОГІЧНІ ОЗНАКИ, СИНТАКСИЧНА РОЛЬ

<https://cutt.ly/QwAPQVLI>

1. Увідповідни подію з датою, коли вона відбулася. За потреби звернися до доступних тобі джерел інформації.

1 Затверджено золотий Тризуб на синьому щиті як малий Державний Герб України.	А	28 січня 1992 р.
2 Верховна Рада України (ВРУ) проголосила незалежність України.	Б	4 вересня 1991 р.
3 Верховна Рада України затвердила музичну редакцію Державного Гімну України.	В	24 серпня 1991 р.
4 Над будівлею Верховної Ради України вперше підняли синьо-жовтий прапор.	Г	15 січня 1992 р.
5 Депутати ВРУ вирішили затвердити синьо-жовтий стяг як Державний Прапор України.	Ґ	19 лютого 1992 р.

- Поміркуй і скажи, чому в перші роки після проголошення незалежності України ВРУ активно працювала над утвердженням державної атрибутики.
- Знайди в тексті завдання дієслова; схарактеризуй кожне з них.
- Склади і запиши одне речення, яке б об'єднувало всі події й дати, згадані в тексті завдання.

Мова — кордони нації, вісь держави.
Ірина Фаріон

Державна мова — мати єдності,
батько громадянства і сторож держави.
Мікалоюс Даукша

2. Робота з епіграфами.

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Прочитай епіграфи. Прокоментуй їхній зміст.
- Чи погоджуєшся із твердженнями української науковиці-філологині Ірини Фаріон і латиського мислителя Мікалоюса Даукша? Чому?
- Порівняй обидва судження. Що їх поєднує?
- Як ти розумієш образні вислови «кордони нації», «вісь держави», «сторож держави»? Прокоментуй.

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Спиши вислови в зошит. Визнач частини мови. Полічи, слів яких частин мови вжито найбільше.
- Поміркуй, чи можна висловити думку, не використовуючи дієслів.
- Пригадай, що ти знаєш про дієслово як частину мови.

3. Прочитай науковий текст, використовуючи технологію маркування. Визнач відому (!) та нову (?) тобі інформацію.

Українська мова — невіддільний державницький атрибут української державності, що зберігає свою історичну спадкоємність від давньокиївської доби.

Як мова найчисленнішого, найстаршого етносу українська мова відповідно до загальноприйнятої світової практики виконує функцію єдиної державної мови в Україні.

Відповідно до рішення Конституційного Суду України від 14 грудня 1999 р. про офіційне тлумачення статті 10 Конституції України, державний статус української мови означає її обов'язкове застосування на всій території України.

Державну мову потрібно використовувати під час здійснення повноважень органами державної влади та органами місцевого самоврядування (мова актів, роботи, діловодства, документації тощо).

Також Конституційний Суд України роз'яснив, що українську мову потрібно застосовувати й в інших визначених законом публічних сферах публічного життя, зокрема:

- ▶ в роботі навчальних закладів;
- ▶ у сфері обслуговування;
- ▶ під час культурної діяльності;
- ▶ в засобах масової інформації.

Вільне володіння державною мовою — юридичний обов'язок кожного громадянина України (за рішенням Конституційного Суду України).

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Визнач тему тексту. Добери заголовок.
- Знайди речення, що виражає основну думку тексту.
- Сформулюй визначення поняття *державна мова*, використовуючи матеріал тексту.

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Поясни написання виділених слів.
- Знайди в тексті власні назви іменників. Поясни їх правопис.
- Поясни лексичне значення слів *атрибут*, *статус*.
Попрацюй зі словником.
- Випиши з тексту словосполучення, у яких дієслово — головне слово. Простеж, зі словами яких частин мови дієслово найчастіше утворює словосполучення.

4. Досліди схему. Склади зв'язне висловлювання про дієслово як са-
мостійну частину мови.

Дієслово — самостійна частина мови, що означає дію або стан предмета й відповідає на питання *що робити? що зробити? що роблять? що зробимо? що зроблять?* тощо.

Початкова форма — неозначена форма (інфінітив)

Лексичне значення

Конкретна дія, стан
особи чи предмета

Процес мислення,
мовлення

Ставлення, зміни,
бажання

**Морфологічні
ознаки**

**Граматичні
категорії**

**Синтаксична
роль у реченні**

Морфологічні ознаки

Час

Число

теперішній

минулий

майбутній

однина

множина

Рід лише в минулому часі

чоловічий

жіночий

середній

Особа лише в теперішньому й майбутньому часі

перша

друга

третя

Синтаксична роль

Присудок	Підмет	Додаток	Обставина	Означення
Там, де звучить рідна мова, живе український народ... (В. Сосюра)	Забути мову — душу зрадити... (М. Луків)	Захотіти (чого?) досягти ... (Олександр Олесь)	Ми в світ прийшли (з якою метою?) успадкувати славу, діла і думи, чесні мозолі... (В. Симоненко)	Бажання (яке?) творити добрі діла зосталося при мені на все життя... (О. Довженко)

5. Гра «Знайди словам місце». Побудуй у зошиті таблицю з трьох стовпців. Розподіли дієслова відповідно до лексичного значення:

- 1) конкретна фізична дія, стан особи чи предмета;
- 2) процес мислення і мовлення; 3) ставлення і бажання.

Умиваєшся, об'їжджаєш, переказуєш, лякаєшся, спитьсся, розмірковувати, учитися, веселитися, в'ється, розквітати, возз'єднаєшся, ллється, мовиться, нездужаєш, хочеться, віддаляєшся, світиться, спитати, застелити, захоплюватись, ніяковіти, посміхаєшся, захоплюєшся, зосереджується, насолоджується, розчісується.

- Поміркуй, вимова яких слів відрізняється від їх написання. Зроби фонетичну транскрипцію виділених слів. Поясни, яке уподібнення звуків відбувається у вимові.
- Знайди в словах буквені орфограми. Поясни написання слів.
- Чи є в тебе хобі? Розкажи своїм однокласникам / однокласницям, як заняття улюбленою справою допомагають розслабитися й отримати фізичну чи інтелектуальну насолоду. Використай якомога більше дієслів із вправи.

6. Виконай інтерактивну вправу «Часи дієслів», перейшовши за QR-кодом або покликанням <https://learningapps.org/display?v=pd9nimoj223>

7. **Мовленнєвий практикум. Говори правильно!**

Перейди за QR-кодом або покликанням на початку цього параграфа й опрацюй таблицю «Хибно — Правильно».

8. «Ти зможеш!». Виконай завдання на вибір.

1. Використовуючи матеріал уроку, напиши есе «Громадянин / громадянка – мова – держава», у якому вислови думку про взаємозалежність понять запропонованої тріади.
2. Створи плакат на тему «Державотворча функція української мови». Скористайся для цього можливостями онлайн-інструменту «Canva» тощо.
3. *Вправа для відпочинку.* Прочитай вірш Григорія Фальковича. Поміркуй, чому він сприймається як загадка. Які засоби поет використав, щоб досягнути несподіваного закінчення вірша?

Йшли. Побачились. Спинились.

Підійшли. Порозумілись.

Поспитали. Пригадали.

Помахали. Похитали.

Пожурились, повсміхались.

Вибачились й попрощались.

Гарних навчені манер

С Е □ □ Е □ □ А Р і

Б У □ □ □ Е □ ' Є Р.

9. **Твій щоденник.** Сторінка для його заповнення — за QR-кодом або покликанням на початку параграфа. Поміркуй і запиши, які обов'язки перед державою мають виконувати громадяни України для її розвитку й утвердження у світі. Добери вислів, який слугуватиме для тебе мотивацією.

10. Які емоції відчуваєш після уроку?

Суперово!

Сподоба-
лося!

Складну-
вато

Нічого
не зрозуміло

Щось не
зрозуміло

Цікаво

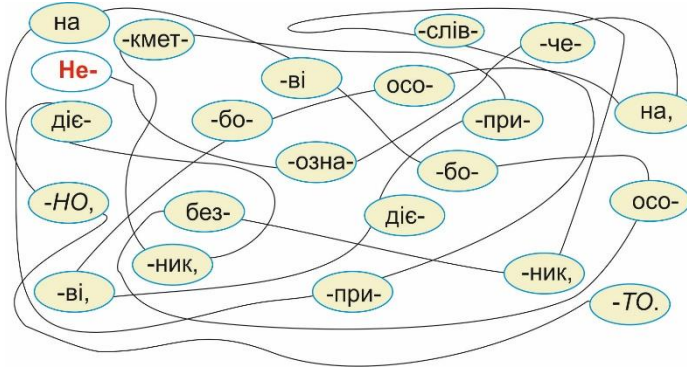

Усе
зрозуміло

§ 3. ФОРМИ ДІЄСЛОВА: НЕОЗНАЧЕНА ФОРМА, ОСОБОВІ ФОРМИ, ДІЄПРИКМЕТНИК, ДІЄПРИСЛІВНИК, БЕЗОСОБОВІ ФОРМИ НА **-НО**, **-ТО** (загальне ознайомлення)

1. Розплутай плутанку «Форми дієслова». Озвуч відгадки-терміни. Що тобі відомо про них?

<https://cutt.ly/OwAPWiRg>

Мова — це не просто спосіб спілкування, а щось більш значуще.

Мова — це всі глибинні пласти духовного життя народу, його історична пам'ять, найцінніше надбання віків, мова — це... сучасна художня, інтелектуальна і мисленнева діяльність народу.

Олесь Гончар

2. Робота з епіграфом. Прочитай виразно епіграф.

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Визнач тему й основну думку висловлення.
- Ти погоджуєшся з позицією автора чи заперечуєш її? Чому?
- Поясни, як ти розумієш значення виділених словосполучень. За потреби попрацюй зі словником чи іншими доступними джерелами інформації.

3. Робота в групах. Розгляньте уважно графічну інформацію (світлини). Проаналізуйте її.

- Поміркуйте, чому світлини розташовані саме в такій послідовності.

- Складіть історію за світлинами, у якій дайте відповідь на запитання: «Яку роль у становленні людини відіграє мова, різні види мовленнєвої діяльності?»

4. У відповідни функції мови з видами діяльності.

Функції мови	Види діяльності
1 Комунікативна	А Завдяки мові люди об'єднуються в певну спільноту, відчувають себе єдиним народом
2 Номінативна (називна)	Б Людина формує й виражає думку за допомогою мови
3 Пізнавальна	В Називаємо предмети, поняття, процеси, явища
4 Мислетвірна	Г Спілкуємося між собою, обмінюємося інформацією
5 Об'єднувальна	Ґ Завдяки мові людина пізнає світ, дізнається про минуле, переймає досвід інших людей, поколінь

5. Прочитай текст. Дай йому назву. Визнач мікротеми.

Одна з головних ознак людини — мова. За її допомогою ми спілкуємося, пізнаємо світ, впливаємо на друзів, рідних, знайомих. Мова об'єднує всіх нас із довкіллям, нею надаємо й отримуємо інформацію. Такі міркування приводять нас до висновку, що мова — найважливіший засіб *спілкування*.

Наступна теза: мову називаємо енциклопедією життя. Ми не могли б досягнути, осмислити без мови різні галузі науки, культури, економіки тощо. Отже, мова — найважливіший засіб *пізнання*.

Наша мова буває доброю чи суворою, стислою чи розлогою, ніжною чи розлюченою... Ми впливаємо на своїх співрозмовників: закликаємо до дії, переконуємо в чомусь, шукаємо співчуття, викликаємо радість, захоплення. Отож сміливо можна стверджувати, мова — найважливіший засіб *впливу* (за С. Єрмоленко).

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Доведи, що «мова — це не просто засіб спілкування, а щось більш значуще». Для підтвердження цієї думки використай текст із вправи.

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Спиши друге речення тексту в зошит. Зроби синтаксичний розбір. Поясни орфограми й пунктограми.

6. Прочитай текст, використовуючи технологію маркування. Визнач відому (!) та нову (?) для тебе інформацію.

(У, В) художній мові головне — це дієслово, (і, й) це зрозуміло, бо (у, в)се життя є рух. Коли ви знайдете правильний рух, так ви тоді можете спокійно далі складати ваші фрази, бо, коли людина злізла (з, із) коня, сплигнула (з, із) коня, (із, зі, з)скочила (з, із) коня, гепнулась (з, із) коня, — (у,в)се це різні рухи, які різні стани описують. Так що завжди слід насамперед шукати і знаходити правильне дієслово, яке дає правильний рух предмета (за О. Толстим).

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Що нового дізнався / дізналася з тексту?
- Чому автор надає такої значущості саме дієслову?
- Знайди в тексті усталений вислів. Прокоментуй його. Знайди в доступних джерелах інформації, хто автор цього афоризму. Випиши афоризм на окремий аркуш й поклади в кишеньку лепбука.
- Прочитай уважно речення, у якому автор описує «різні рухи, які різні стани описують». Поясни, як ти зрозумів / зрозуміла фразу.
- Чи однакові емоції викликає в тебе кожне словосполучення?
- Чому ж важливо шукати й знаходити правильне дієслово?
- Усно добери з дужок потрібну літеру. Пригадай правила милозвучності української мови.

ЗАПАМ'ЯТАЙМО!

Дієслово як частина мови має п'ять граматичних форм:

- 1) **неозначена форма дієслова (інфінітив)** — початкова незмінювана форма дієслова, яка відповідає на питання *що робити? що зроби́ти?* (*писати, написати; читати, прочитати, дочитати; досліджувати, дослідити*);
- 2) **особові форми** — змінювані, указують на дію або стан предмета, відповідають на питання *що роблю? що робив? що зроблю? що буду робити?* (*пишу, писав, напишу, писатиму; читаю, читав, прочитаю, читатиму*);
- 3) **безособові форми на -но, -то** — незмінювані, означають дію, що сприймається як результат, і відповідають на питання *що зроблено?* (*написано, намальовано, вимито*);
- 4) **дієприслівник** — незмінювана форма, яка означає додаткову дію, обставину дії і відповідає на питання *що зробивши? що роблячи?* (*прочитавши, читаючи; написавши, пишучи*);
- 5) **дієприкметник** — змінювана форма дієслова, яка вказує на ознаку предмета за дією і відповідає на запитання *який? яка? яке? які?* (*писаний, мальований, прочитана, досліджене, опале, вимиті*).

7. Досліди! Перечитай уважно зміст параграфу. Випиши із вправ по кілька прикладів дієслівних форм. Простеж, яка дієслівна форма найбільш поширена в усному й писемному мовленні.

Неозначена форма	Особові форми	Безособові форми	Дієприслівник	Дієприкметник
...

8. «Ти зможеш!». Виконай завдання на вибір.

1. Працюймо з медіатекстом. Прочитай.

Професор інституту славістики Міхаель Мозер не погодився з тезою про те, що українська мова не властива науці, економіці, що вона суто «селянська».

Про це він висловився в інтерв'ю Укрінформу. На його думку, такий стереотип гальмує вивчення державної мови. «Українська мова — чудова. Так, вона є і селянською (у цьому нічого поганого немає), і мовою інтелектуалів. Тож не варто соромитися, коли говориш українською — навіть якщо це не літературна мова, а суржик. Просто варто працювати над своєю мовою», — заявив він.

Водночас Мозер звернув увагу на те, що українська є державною в Україні і її необхідно знати всім громадянам.

«Українська — гарно опрацьована літературна мова. Вона єднає українців не лише в Україні, а й далеко за її межами. Я б узагалі сказав, що українська — це насправді світова мова», — зазначив мовознавець-україніст.

A. ОБГОВОРЮЙМО

- Який стереотип щодо української мови спростовує професор інституту славістики Віденського університету Міхаель Мозер?
- Як оцінює українську мову мовознавець-славіст? Зачитай цитату.
- Знайди в медіатексті речення, яке виражає основну думку. Зачитай його та прокоментуй.
- Порівняй думки щодо української мови Олесь Гончара, подані в епіграфі уроку, і професора Віденського університету Міхаеля Мозера.

B. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Напиши коментар до медіатексту, у якому оціни позицію мовознавця-славіста щодо української мови, вислови згоду чи незгоду з його судженнями.
- 2. Намалюй або створи комікс, героєм / героїнею якого буде твій ровесник чи ровесниця, що вивчає рідну мову. Скористайся для цього можливостями онлайн-інструменту «Canva» тощо.

9. Заповни щоденник.

10. Які емоції відчуваєш після уроку?

Суперово!

Сподобалося!

Складнувато

Нічого не зрозуміло

Щось не зрозуміло

Цікаво

Усе зрозуміло

§ 4. НЕОЗНАЧЕНА ФОРМА (ІНФІНІТИВ) ТА ОСОБОВІ ФОРМИ ДІЄСЛОВА

<https://cutt.ly/fwAPWn4L>

1. Поміркуй і дай відповідь.

1. Чому, на твій погляд, форми дієслова мають такі назви: *неозначена* форма та *особова* форма?
2. Чи відрізняються поняття «неозначена форма дієслова» й «інфінітив»? Якщо так, то в чому полягає відмінність?
3. Як ти знаходиш дієслова неозначеної форми в реченні? Поясни на прикладі: «Життя прожити — не поле перейти».

Найкращий метод, щоб почати щось робити, — перестати говорити і почати робити.

Волт Дісней

2. Прочитай епіграф.

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Поясни, як ти розумієш прочитане.
- Чи погоджуєшся ти з думкою автора? Відповідь обґрунтуй.

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Запиши епіграф у зошит. Підкресли дієслова. Познач у них суфікс *-ти*.
- Які займенники є особовими? Чи можна поєднати з ними підкреслені дієслова? Чи треба для цього змінювати закінчення? Якщо так, то як саме?
- Назви відомі тобі дієслівні форми.

3. Прочитай текст, використовуючи технологію маркування. Визнач відому (!) та нову (?) для тебе інформацію.

ЗАПАМ'ЯТАЙМО!

Неозначена форма дієслова (інфінітив) — початкова форма дієслова. Відповідає на питання *що робити? що зробити?* і завжди закінчується суфіксом *-ти*: *перемагати, працювати, боротися, радіти, творити, допомогти*.

Суфікс *-ть* уживають лише в поезії та в розмовному стилі: *Книга вчить, як у світі жити (нар. творчість)*.

Особові форми дієслів — це дієслова, у яких можна визначити особу (*пишу, пишеш, пише, пишуть*).

Особу дієслів визначають за *особовими займенниками*:

	Однина	Множина
1-ша особа	я читаю	ми читаємо
2-га особа	ти читаєш	ви читаєте
3-тя особа	він, вона, воно читає	вони читають

- Постав запитання за змістом прочитаного своїм однокласникам / однокласницям.

4. Запиши речення. Підкресли інфінітиви та особові форми дієслів. Познач, якими членами речення вони є.

Перш ніж почати ходити, ми повзаємо. Перш ніж вивчати алгебру, ми вчимося додавати та віднімати. Перш ніж виправляти інших, маємо виправити себе. Якщо хочеш змін у своєму житті, почни із себе — не з батьків, не з учителів, не зі своїх друзів чи подруг. Саме з тебе починаються всі зміни.

Поміркуй про це. Зміни йдуть ізсередини назовні, а не ззовні всередину (за Ш. Кові).

5. Випиши дієслова у два стовпці: 1) неозначена форма; 2) особові форми.

Живуть, мріяти, помножите, зможеш, створюючи, зрозумію, напишеш, заговорить, змінюватися, потроїти, хвилювати, рухатися, сподівайтесь, очікуй, стояти, сідай, колишуть, шукаєш, любити, творимо, перемагаємо, боремося.

- Які дієслівні форми залишилися?

6. Прочитай текст.

Роби все можливе, щоб узяти в компанію однокласника чи однокласницю, які сидять самотою. Напиши подячного листа тому, хто відіграв важливу роль у твоєму житті — другові, учителеві, тренеру. Допоможи тому, хто цього потребує. Подаруй тим, хто поруч, усмішку. Дарувати — означає збагачувати не лише чуже, а й власне життя.

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Чи погоджуєшся ти з висловленою думкою? Чому?
- Що, на твій погляд, означає вислів *дарувати світлі емоції*?

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Запиши текст, замінюючи, де можливо, особові форми дієслів на неозначені.
- Простеж, чи змінився текст. Якщо так, то якого значення він набув: тепер він стосується когось конкретно чи ні? Чому?

7. Мовленнєвий практикум. Говори правильно! Прочитай.

У щоденному спілкуванні ми часто звертаємося до таких слів мовного етикету, як *вибачати, пробачати, дарувати*, коли потрібно виявити поблажливість до когось, до чиеїсь провини.

Дієслова *вибачати, пробачати* синонімічні: *Пробачте / Вибачте, що повертаю книжку із запізненням.*

Як форму ввічливості використовують також звороти із синонімічним дієсловом *дарувати*: *Даруйте, що потурбував вас у такий пізній час (за С. Єрмоленко).*

- Склади й запиши речення зі словами вибачення, використовуючи дієслова.

8. Прочитай текст Брюса Бертон.

На Близькому Сході є два моря. Одне — прісне, у ньому є риба, його береги зелені. Деревя простирають над ним віття і тягнуться до нього корінням. Це море наповнює річка Йордан, що збігає з гір іскристими потоками. Люди будують тут житла, а птахи — гнізда.

А Йордан тече далі, до іншого моря. Тут — немає риби, не шелестить листя, не співає пташка... Важке повітря нависає над плесом, і жодна істота не питиме з нього.

Що робить ці два сусідні моря такими різними? Не Йордан: він несе до обох морів однаково добру воду. Не земля — ні та, що на дні, ні та, що на берегах.

Відмінність ось у чому. Галилейське море бере воду Йордану, але не затримує її. У тому, щоб брати, і в тому, щоб давати, — рівновага. Друге море — хитре: воно береже свій прибуток. Його не спокусить щедрість! Воно залишає собі воду.

Галилейське море віддає — і воно живе. Друге море не віддає нічого — воно Мертве. Є два типи людей — як ті два моря.

- Перекажи текст уголос.
- Визнач головну думку прочитаного тексту.
- Пригадай уживання великої літери у власних назвах. Випиши з тексту власні назви та поясни їх написання.
- Випиши дієслова у два стовпці: 1) інфінітив; 2) особові форми.

9. Гра «Плутанина». Побудуй схему чи таблицю про неозначену форму дієслова. Для цього накресли в зошиті прямокутники, дотримуючись у їх розташуванні певної логіки. Поясни свої міркування..

Інфінітив

Працювати, любити, творити, дарувати

Дієслово

Особові форми

Неозначена форма

Говориш, чуємо, пригадайте, співаю, мовчить

10. Твій щоденник. Заповни щоденник. Вибери з речень вправи 7 одне, яке слугуватиме для тебе мотивацією.

11. Які емоції відчуваєш після уроку?

Суперово!

Сподоба-
лося!

Складну-
вато

Нічого
не зрозуміло

Щось не
зрозуміло

Цікаво

Усе
зрозуміло

§ 5. ВИДИ ДІЄСЛОВА

<https://cutt.ly/lwAPWXs4>

Потрібно не справляти враження,
а висловлювати себе.

Михайло Литвак

1. Розгадай ребус. Зроби словотвірний аналіз слова-розгадки. Поясни лексичне значення. Добери синоніми. Поясни їх написання.

rebust.com/ua

3 = М

3 = Р

2. Робота в парі. Прочитайте текст.

У сучасному суспільстві нам часто доводиться бути чи здаватися не тими, ким ми є насправді, наприклад, на роботі або в навчальному закладі. Ми робимо те, чого від нас чекають, те, що доречно в конкретній ситуації.

Це не погано і не добре, це спосіб соціальної адаптації — така реальність багатьох людей, проте свою потребу в самовираженні обов'язково потрібно задовольняти.

Ось кілька причин, чому це важливо робити. Самовираження — потужне джерело позитивних емоцій, натхнення і чудовий спосіб розрядки. Це спосіб знайти себе, краще зрозуміти себе, щоб розвиватися і вдосконалюватися. Демонструючи своє внутрішнє «Я», ви підвищуєте самооцінку. Коли ви активно представляєте себе в колективі, то інші визнають ваш талант, а однодумці й прихильники насолоджуються результатами вашої творчості.

Звісно, кожна людина унікальна, отже, по-своєму самовиражається і шукає свої шляхи самореалізації. Вибирайте для себе ті способи, які відображають ваші інтереси, темперамент. Досліджуйте себе (за М. Власенко).

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Що нового для себе ви дізналися з тексту?
- Чи був зміст тексту для вас корисним?
- До чого закликає читачів автор тексту?

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Використовуючи зміст тексту, змодельуйте діалог, у якому поміркуйте, чи важливе самовираження. Які способи ви обираєте для свого розвитку?

3. Робота з епіграфом. Прочитай. Прокоментуй. Спиши.

4. Робота з графічною інформацією.

- Розглянь уважно світлини. Який спосіб для самовираження обрали герої?
- Поміркуй, хто з героїв світлин справляє враження, а хто висловлює себе. Обґрунтуй свою думку.
- Як ти вважаєш, чи може мова бути ефективним шляхом самовираження? Пригадай життєві ситуації, коли ти змінив / змінила ставлення до людини, почувши, як вона говорить.

- Які дії виконують люди на світлинах? Добери дієслова і постав до них запитання.

Зразок: малює (що робить?); насолоджується (що робить?).

ЗАПАМ'ЯТАЙМО!

Дієслова доконаного виду називають *завершену дію, обмежену в часі*, та відповідають на питання **що зробити? що зроблю? що зробив?** (сказати, намалюю, виголосив, надіслала).

Дієслова недоконаного виду називають *незавершену дію, не обмежену в часі, без указівки на її завершення*, й відповідають на питання **що робити? що робимо? що робив? що робитиму?** (писати, малюємо, читає).

Дієслова доконаного й недоконаного виду зазвичай утворюють видові пари: *написати — писати; передати — передавати*.

Категорія виду притаманна всім формам дієслова.

5. Досліди! Прочитай і запиши пари дієслів. Постав до них запитання. Визнач вид обох дієслів. З'ясуй спосіб утворення видових пар. Побудуй відповідну таблицю в зошиті, заповни її.

Пари дієслів	Спосіб утворення видових пар
Бігти — вбігти	...
Стукати — стукнути	...
Допомагати — допомогти	...
Витирати — витерти	...
Вслухатися — вслухатися	...
Брати — взяти	...

6. Виконай інтерактивну вправу «Дієслова доконаного й недоконаного виду» за QR-кодом або покликанням <https://learningapps.org/display?v=p6y73s91a23>.

Якщо ти правильно виконав / виконала вправу, тобі відкриється вислів Сократа. Запиши його в зошит. Підкресли дієслова, визнач вид. Добери до вписаних слів видові пари.

- Поміркуй, що про людину можна дізнатися, слухаючи її мовлення.
- Пригадай ситуації, коли вміння гарно й правильно говорити важливе.
- Як ти вважаєш, чому для отримання місця навчання чи роботи в престижному закладі часто потрібно успішно пройти співбесіду?

ЗАУВАЖІ!

Деякі дієслова **одновидові** — не мають видових пар.

- ▶ **Лише доконаний вид** мають слова: *схаменутися, налітатися, насидітися, стрепенутися, розговоритися, розкричатися, відшуміти* тощо;
- ▶ **Лише недоконаний вид** мають слова: *сподіватися, розмовляти, потребувати, поважати, ворогувати, ходити, мислити, прагнути, намагатися, переслідувати* тощо.

7. Операцій хмарку слів.

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО МОВЛЕННЯ

А. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Трансформуй зміст хмарки слів у таблицю, у якій не просто перелічи основні вимоги до мовлення, а й прокоментуй їх.
- Прочитай тезу: «Мовлення людини — її візитна картка. Якщо людина володіє культурою мовлення, то про неї кажуть, що це людина розвинутого інтелекту та високої загальної культури». Погодись чи запереч її.
- Розкажи, як ти удосконалюєш своє мовлення.

8. Мовленнєвий практикум. Говори правильно! Прочитай інформацію і запам'ятай.

Дієслова, поєднуючись з іменниками чи займенниками, вимагають від них певної відмінкової форми.

<i>Неправильно</i>	<i>Правильно</i>
Опановувати (чим?)	Опановувати (що?)
Вчити (чому?)	Вчити (чого?)
Знущатися, глузувати, сміятися (над ким? над чим?)	Знущатися, глузувати, сміятися (з кого? з чого?)
Захворіти (чим?)	Захворіти (на що?)
Вибачати (кого?)	Вибачати (кому?)

- Склади з поданими дієсловами словосполучення. З 2–3 (на вибір) побудуй речення про мову як засіб самовираження особистості.

9. Прочитай текст, у якому є поради з мовної майстерності письменника Григора Тютюнника. Застосуй технологію маркування. Визнач відому та нову для тебе інформацію.

Григір Тютюнник залишив нотатки (зокрема і про мовну майстерність), які досі не втратили актуальності.

Майстерність — уміння точно висловлювати свою думку, задуманий образ; вона починається з точно вжитого слова і закінчується вищим ступенем — точно вибудованою думкою, образом. З останніх складається твір.

Отже, щоб висловлюватися майстерно, треба:

- бездоганно, глибоко знати мову, слово, щоб із багатьох вибрати одне, найточніше і найдорічніше;
- навчитися думати (а для цього треба не лише вміти бачити, а й «хворіти» побаченим, себто не залишатися байдужим до нього, хвилюватися), а вже потім точно висловлювати думку.

Григір Тютюнник казав: «Мало — бачити. Мало — розуміти. Треба любити. Немає загадки таланту. Є вічна загадка Любові» (за Н. Осипчук).

- Чи читав / читала ти твори Григора Тютюнника? Які саме? Запиши назви.
- Що з міркувань письменника тобі найбільше сподобалося? Чи візьмеш щось для себе і чи будеш працювати над своїм мовленням?
- Випиши з тексту 4–5 дієслів, визнач їх вид. Утвори видову пару.

10. Твій щоденник. Заповни щоденник.

11. Які емоції відчуваєш після уроку?

Суперово!

Сподоба-лося!

Складну-вато

Нічого не зрозуміло

Щось не зрозуміло

Цікаво

Усе зрозуміло

§ 6. ЧАСИ ДІЄСЛІВ. ТЕПЕРІШНІЙ ЧАС. ОСОБЛИВОСТІ ЗМІНЮВАННЯ

Знати багато мов — означає мати багато ключів до одного й того самого замка.

Вольтер

1. Гра «Так» чи «Ні». Запиши, з якими із запропонованих тверджень ти погоджуєшся. Усно обґрунтуй свою позицію.

- ① Морфологія — це розділ мовознавства, який вивчає слово як частину мови.
- ② Усі слова в мові за лексичним значенням і граматичними особливостями поділяються на самостійні й службові частини мови, крім вигука.
- ③ Дієслово — самостійна частина мови, яка має 5 форм.
- ④ Є одновидові дієслова, які не утворюють видову пару.
- ⑤ Неозначена форма дієслова не має категорії виду.

2. Робота з епіграфом.

- Прочитай вислів французького філософа Вольтера (це його псевдонім, справжнє ім'я — Франсуа Марі Аруе). Прокоментуй вислів.
- У своєму твердженні Вольтер оперує фактами чи висловлює судження? Як ти відрізняєш факти від суджень?
- Сформулуй основну думку висловлення.
- Як ти вважаєш, чи варто сучасній людині вивчати іноземні мови? Чому?

3. Спиши вислови, устав пропущені букви, поясни.

1. Хто ясно мислит.. — ясно висловлюється (*А. Шопенгауер*). 2. Добре виражена думка звучит.. розумно всіма мовами (*Дж. Драйден*). 3. Кордони моєї мови означають.. кордони мого світу (*Л. Вітгенштайн*). 4. Для вивчен..я мови віл..на допитливіст.. набагато важливіша за грізну обізнаніст.. (*А. Августин*). 5. Знан..я однієї мови дозволяє ввійти в коридор жит..я, знан..я двох мов — відчиняє вам усі двері у цьому коридорі (*Ф. Сміт*).

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Чи можна вислів вважати текстом? Обґрунтуй своє твердження.
- Зістав вислови. Поміркуй, що їх поєднує.
- Із яким висловом ти погоджуєшся, а який заперечуєш?

4. «Рольова гра». Оберіть з учнівського колективу 3–5 учнів / учениць, які зіграють роль авторів запропонованих висловів із вправи 3.

- Поставте кілька запитань до авторів висловів. Вислухай відповіді та прокоментуй їх.

ПРИГАДАЙ!

Як потрібно звертатися до незнайомої людини? Переглянь мультфільм «Говоримо українською. Як звернутися до незнайомої людини?», перейшовши за покликанням <https://www.youtube.com/watch?v=v0qQBB57JuY>

- 5. Прочитай інформацію, використовуючи технологію маркування. Визнач відому (!) та нову (?) для тебе інформацію.**

ЦІКАВІ ФАКТИ ПРО МОВИ

- ▶ У Європейському Союзі є 24 офіційні мови, близько 60 регіональних і понад 175 мов, якими розмовляють меншини.
- ▶ Загалом у світі близько 7 тисяч мов, більшістю з яких розмовляють жителі Азії та Африки.
- ▶ Усі рішення, що ухвалюють офіційні органи ЄС, перекладають усіма офіційними мовами. А громадяни ЄС мають право звертатися до органів ЄС та отримувати відповідь на свої запити будь-якою з офіційних мов.
- ▶ Мова, що має найбільшу кількість слів, — англійська.
- ▶ У США немає офіційної мови.
- ▶ Кожні 98 хвилин утворюється нове слово.
- ▶ Учені стверджують, що вивчення іноземних мов значно уповільнює процеси старіння мозку *(за матеріалами сайту бібліотеки Сумського державного університету)*.

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Чи можна вважати інформацію текстом? Чому?
- Що нового ти довідався / довідалася з медіаінформації?
- Який факт тебе найбільше вразив чи зацікавив?
- Чи можна вважати запропоновану інформацію достовірною? Пригадай, за яким алгоритмом перевіряємо медіаінформацію на достовірність.

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Прочитай правильно числівники.
- Знайди абрєвіатури. Розшифруй їх. Розкажи, як вони утворилися.
- Випиши всі дієслова, визнач вид.
- Поміркуй, коли відбувається дія, про яку йдеться у висловлюваннях.

ЗАПАМ'ЯТАЙ!

ЧАС ДІЄСЛОВА

Час дієслова визначають за моментом повідомлення про дію

Час	Вказують, що	Відповідають на питання	Змінюються за	Мають вид
Минулий	дія відбулася до моменту повідомлення про неї	<i>що робив? що робила? що робило? що зробила?</i>	родами (в однині) й числами: <i>читав, читала, читало, читали</i>	доконаний і недоконаний: <i>читали, прочитали</i>
Теперішній	дія відбувається постійно або в момент повідомлення	<i>що роблю? що робиш? що робимо? що робите?</i>	особами й числами: <i>читаю, читаєш, читаємо, читають</i>	тільки недоконаний: <i>читаю, читаєш, читають</i>
Майбутній	дія відбудеться вже після моменту мовлення про неї	<i>що зроблю? що буде робити? що зробимо? що зробите?</i>	особами й числами: <i>читатимеш, читатимуть</i>	доконаний і недоконаний: <i>прочитати, будуть читати</i>

6. Прочитай текст.

Знання іноземних мов — це ключ до успіху в сучасному світі, де спілкування іноземними мовами та опрацювання величезних обсягів інформації набуває все більшого значення. Інтерес до вивчення мов традиційно великий. Не випадково ж кажуть, що той, хто володіє мовами, володіє світом.

Так, наприклад, англійська мова — це офіційна мова міжнародного бізнесу та торгівлі, інтернету й техніки, науки і мистецтв. 80 % ділового мовного простору займає саме вона.

Німецька мова — це мова техніки і фінансів. За останні п'ять років попит на неї значно зріс, з'явилося багато німецьких партнерів та інвесторів. Інтенсивно імпортуються товари з Німеччини, наприклад, меблі, електроніка, автомобілі. А отже, виникла потреба в знавцях німецької мови.

Французька мова є офіційною або адміністративною в різних спільнотах і організаціях (ЄС, ООН). Кількість людей, які володіють французькою мовою, — близько 200 мільйонів.

Вивчення іноземної мови розкриває перед нами нові можливості, робить багатшим наш духовний світ. Володіючи іноземною мовою, людина автоматично переходить на вищий соціальний ступінь, оскільки стає конкурентоспроможним претендентом на високооплачувану посаду (за М. Шуцькою).

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Добери заголовок.
- Визнач стильову належність тексту й тип мовлення.
- Визнач основну думку. Чи погоджуєшся з позицією авторки медіатексту?.
- Чи бачиш для себе перспективу вивчати іноземну мову? Як ти плануєш скористатися цими знаннями в майбутньому?

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Знайди в тексті слова іншомовного походження. Поясни їх лексичне значення. За потреби звернися до словника.
- Експериментуй. Заміни слова іншомовного походження українськими відповідниками. Як змінився зміст тексту? Чи завжди така заміна рівноцінна?
- Випиши з тексту дієслова, визнач час, особу, число. Скористайся таблицею, яку наведено нижче.

ТЕПЕРІШНІЙ ЧАС		
Особа	Однина	Множина
1-ша (я, ми)	живу, вирощую,	живемо, вирощуємо
2-га (ти, ви)	живеш, вирощуєш	живете, вирощуєте
3-тя (він, вона, воно, вони)	живе, вирощує	живуть, вирощують

7. «Ти впорася». Виконай завдання на вибір.

1. Китайці стверджують: «Найкращий момент для вивчення мови був десять років тому. Другий найкращий момент зараз!». Вислови свою думку щодо цього. Скористайся матеріалом параграфа й заповни в зошиті таблицю:

Які перспективи відкриваються, коли вивчаєш іноземні мови?	Чого позбавляєш себе, коли нехтуєш можливістю вивчати іноземні мови?
--	--

2. Добери цікаві факти про співвітчизників-поліглотів. Поділися знайденою інформацією з однокласниками / однокласницями.

8. Заповни щоденник. Які емоції відчуваєш після уроку?

9. Які емоції відчуваєш після уроку?

Суперово!

Сподобалося!

Складнувато

Нічого не зрозуміло

Щось не зрозуміло

Цікаво

Усе зрозуміло

§ 7. МИНУЛИЙ ЧАС. ЗМІНЮВАННЯ ДІЄСЛІВ У МИНУЛОМУ ЧАСІ

Ти відкриваєш книги — і вони
відкривають тобі світ: навколо і всередині.

Ганна Кудашева

1. Прочитай притчу.

Один мудрець взяв порожній глечик і наповнив його доверху невеликим камінням.

Зібрав своїх учнів і поставив їм перше запитання: «Скажіть, шановні, чи повний мій глечик?» На що ті відповіли: «Так, повний».

Тоді мудрець узяв повну банку з горохом і висипав вміст у глечик із камінням. Горох заповнив вільне місце між каменями. Запитав мудрець удруге: «Чи повний тепер мій глечик?» Учні знову підтвердили, що повний.

Тут мудрець узяв коробку з піском і його теж висипав у глечик. Пісок просочився крізь горох і камені й зайняв усе вільне місце. Ще раз запитав мудрець своїх учнів, чи повний глечик, і знову почув ствердну відповідь.

Тоді він дістав кувалду з водою і вилив її в глечик до останньої краплі. Засміялися учні, спостерігаючи все це.

І мовив тоді мудрець: «Я хотів, щоб ви усвідомили, що глечик — це наше життя. Камені — головна складова життя кожного: діти, сім'я, друзі, здоров'я. Горох — це речі, які мати приємно: будинок, робота, машина, коштовності тощо. Пісок символізує дрібниці, яких чимало в житті будь-якої людини.

Якщо спочатку глечик наповнити піском, не залишиться місця для гороху і, тим паче — для каменів.

Так само і в житті: якщо витратити час на дрібниці, не залишиться часу на найголовніше» (за Т. Лібою).

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Пригадай, що називають притчею.
- Добери заголовок до тексту.
- Визнач символічні образи в притчі. Чи погоджуєшся з їх трактуванням?
- Спробуй наповнити глечик тими самими предметами, але у зворотному порядку.
- Чого навчає притча? Сформулюй ідею.

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Як називається розмова між двома чи кількома людьми? Чи є в тексті притчі діалог? Між ким він відбувся?
- Знайди в тексті пряму мову. Поясни вживання розділових знаків.
- Випиши з тексту дієслова. Поміркуй, коли відбувається дія, описана в притчі.

- Із виписаними дієсловами утвори, де можливо, видові пари.

Зразок: *брав (недокон. вид) — взяв (докон.);*

наповнював (недокон. вид) — наповнив (докон.).

2. Робота з епіграфом.

- Прочитай епіграф. Прокоментуй.
- Чи погоджуєшся з думкою авторки?
- Чим для тебе є читання? Який символічний образ з притчі є твоєю відповіддю на запитання?

3. Вправа з ключем. Розподіли дієслова у стовпці за родами:

1) чоловічий рід; 2) жіночий рід; 3) середній рід.

Ускочив, упала, умилося, завів, уминав, славила, казала, горіло, голосив, осипав, увінчала, уродилося, утер, ніс, ой-кав, замовила, снілася, уникала, лізло, онімів, перечитав, уявляла, думала.

Ключ: У кожному слові підкресли другу від початку букву. Із цих букв прочитаєш пропущену частину вислову Василя Сухомлинського «Читання — знань».

- Прокоментуй вислів.
- Перепиши афоризм у зошит, зроби синтаксичний розбір. Поясни орфограми й пунктограми.
- Виділи суфікси в дієсловах. Досліди, які суфікси найчастіше з'являються у дієсловах минулого часу чоловічого, жіночого й середнього роду.

4. Прочитай інформацію. Віднови текст, уживаючи дієслова, що в дужках, у формі минулого часу. Визнач рід, число, вид.

Науковці (*встановити*) залежність між читанням і тривалістю життя людини. (*Виявляється*), що ті, хто (*читати*) хоча б протягом тридцяти хвилин щодня, (*жити*) на два роки довше, ніж ті, хто не (*приділяти*) книгам стільки часу.

Опитування (*проводитися*) в межах глобального дослідження особливостей здоров'я впродовж дванадцяти років. Учені (*розділити*) реципієнтів на три групи: ті, хто не (*читати*) книг; ті, хто (*читати*) книги до трьох з половиною годин на тиждень, та ті, хто (*читати*) довше. Використовуючи дані про 3635 опитаних осіб віком від 50 років, дослідники (*виявити*), що люди, які (*читати*) до 3,5 години на тиждень, мали на 17 % менше шансів померти протягом років спостереження, а ті, хто (*читати*) ще більше, — на 23 %.

Інше дослідження, проведене в одній з британських в'язниць у 2008 році, (*показати*), що 48 % в'язнів (*мати*) дуже

низький рівень грамотності і не (*читати*). Тож учені (*пов'язати*) злочинність і неписьменність (*за О. Савченко*).

А. ОБГОВОРЮМО

- Що нового ти дізнався / дізналася з медіатексту? Які висновки для себе зробиш, ознайомившись із його змістом?
- Визнач стильову належність медіатексту. Обґрунтуй.
- Розкажи про читання, використовуючи дієслова минулого часу.

5. «Ти зможеш!». Виконай завдання на вибір.

1. Знайди в інтернеті інформацію про те, яку користь приносить читання книг. На її основі склади мотиваційний плакат про користь читання.
2. Напиши рецензію / відгук на самостійно прочитану книжку, використовуючи дієслова в минулому часі.
3. Підготуй кілька слайдів для презентації на тему «Минулий час. Змінювання дієслів минулого часу».

6. Заповни щоденник.

7. Які емоції відчуваєш після уроку?

Суперово!

Сподоба-лося!

Складну-вато

Нічого не зрозуміло

Щось не зрозуміло

Цікаво

Усе зрозуміло

§ 8. МАЙБУТНІЙ ЧАС. ПРОСТА І СКЛАДЕНА ФОРМИ. ОСОБЛИВОСТІ ЗМІНЮВАННЯ

Перекладач — це читач, тлумач і творець одночасно.

Біджай Кумар Даш

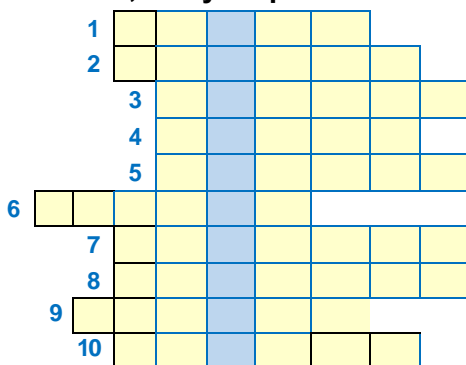
Переклад — це співтворчість.

Максим Рильський

1. Розгадай кросворд. Що означає слово, яке утворилося?

1. Дієслово у формі минулого часу, докона-ного виду, антонім до слова ПРОДАВ.
2. Дієслово у фразеологізмі ПЕКТИ РАКИ у формі минулого часу, докона-ного виду, множини.
3. Дієслово-антонім до слова МОВЧАВ у формі мину-лого часу, чоловічого роду, докона-ного виду.

4. Видова пара до дієслова ДОНЕСТИ у формі минулого часу, жіночого роду.
5. Синонім до слова ГОВОРИТИ у формі минулого часу, доконаного виду, чоловічого роду.
6. Видова пара до дієслова у фразеологізмі ПЕКТИ РАКИ у формі минулого часу, жіночого роду.
7. Антонім до дієслова СУМУВАТИ у формі минулого часу, доконаного виду, середнього роду.
8. Видова пара дієслова ВІДДАВАТИ у формі минулого часу, у множині.
9. Дієслово-синонім до слів МИСЛИТИ, МІРКУВАТИ у формі теперішнього часу, недоконаного виду, 1-ї особи однини.
10. Видова пара-антонім дієслова ЗАКІНЧИВ у формі минулого часу множини.

2. Робота з епіграфом.

- Прочитай виразно епіграфи уроку. Визнач ключові слова.
- Розкажи, що ти знаєш про роботу перекладачів.
- Назви життєві ситуації, коли не обійтися без перекладача / перекладачки.
- Чи погоджуєшся з оцінкою праці перекладачів, яку дають автори висловлювань? Чому?

3. Прочитай інформацію, використовуючи технологію маркування. Визнач відому (!) та нову (?) для тебе інформацію.

Художній переклад — особливий різновид творчості, який установлює своєрідний зв'язок між культурою різних народів. Перекладач має не тільки досконало володіти мовою оригіналу, а й сам бути обдарованим літератором.

Український переклад започаткували відомі майстри художнього слова ХІХ століття, які збагатили національну літературу світовими шедеврами, зокрема Іван Франко, Леся Українка, Пантелеймон Куліш та інші.

У користувачів інтернету є доступ до онлайн-перекладачів, що основані на словниках і принципах, створених теоретиками перекладацтва: Миколою Лукашем, Максимом Рильським, Григорієм Кочуром.

Микола Лукаш — видатний лінгвіст, перекладач, поліглот, популяризатор української мови. Він перший, хто зробив повний переклад на українську мову трагедії-драми Гете «Фауст», на який йому знадобилося 18 років. Микола Олексійович знав 20 іноземних мов та брався за найважчі переклади. Він вважав, що треба зберігати образність оригіналу, стилістичні та естетичні особливості твору. Микола Лукаш здійснив майже 3500 перекладів; видано словник-довідник «Фразеологія в перекладі Миколи Лукаша».

Максим Рильський — відомий український поет, талановитий перекладач та розробник принципів перекладу. Його теорія ґрунтувалася на тому, що перекладач має розглядати кожне окреме слово у зв'язку з усім твором, не забуваючи про свою мову та культуру.

Максимові Тадейовичу вдавалося передавати тонкі нюанси оригіналу, відтворювати особливості художньої форми. Особливо це стосується перекладів поетичних творів (*з часопису*).

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Що нового дізнався / дізналася з тексту?
- Про який вид перекладу йдеться в тексті?
- Які ще є види перекладу? Знайди інформацію про них з доступних джерел.
- Чим відрізняється, на твій погляд, художній переклад від технічного?
- Чи погоджуєшся із твердженням, що перекладач художньої літератури встановлює зв'язок між культурами різних народів? Чому?
- Розкажи, у чому цінність перекладання творів зарубіжної літератури.
- Назви імена відомих вітчизняних перекладачів.
- Чим збагатили теорію перекладу Микола Лукаш, Максим Рильський?
- Поміркуй, чи може онлайн-перекладач виконати художній переклад тексту. Обґрунтуй свою позицію.

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Досліди, про який час ідеться в тексті — теперішній, минулий, майбутній.
- Знайди в тексті дієслова, визнач час і вид. Зроби висновок, яку часову форму дієслів використовують, щоб розповісти про минулі часи, події сучасності та майбутнє.

4. Робота в парі. Пофантазуйте. Уявіть себе наприкінці XXI століття. На зміну людям-перекладачам прийшли роботи. Як зміниться цей вид людської діяльності?

- Простежте, яку часову форму дієслів використовуєте, розповідаючи про плани на майбутнє.

ЗАПАМ'ЯТАЙ!

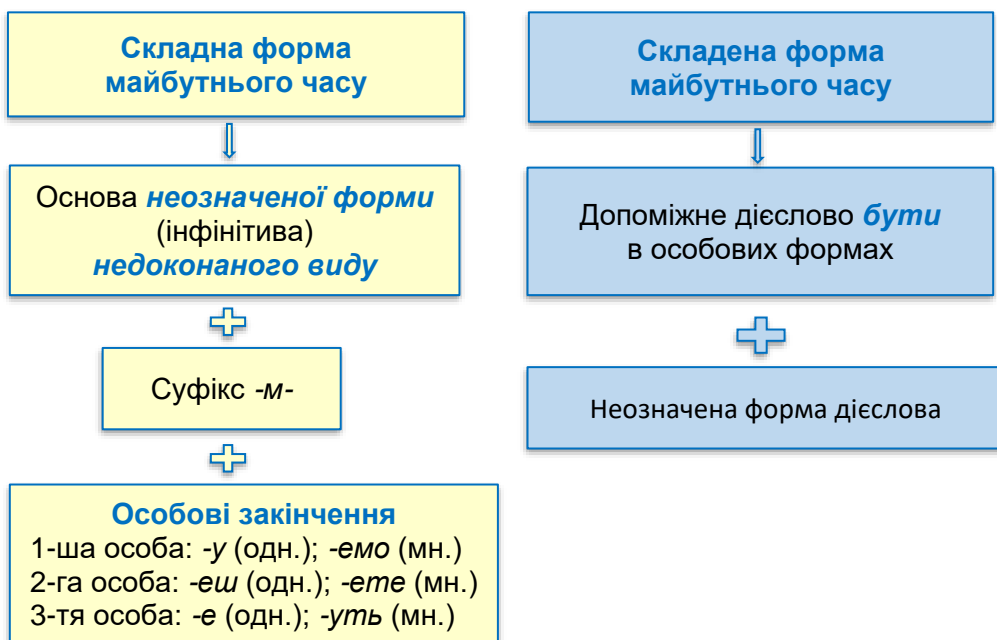
Розрізняють форми майбутнього часу доконаного й недоконаного виду.

Проста форма майбутнього часу **доконаного виду**.

До основи неозначеної форми (інфінітива) доконаного виду додають особові закінчення: піти — **пиду, підеш, піде; підемо, підете, підуть**.

Дієслова **недоконаного виду** мають дві форми майбутнього часу: **складну** і **складену**.

АЛГОРИТМ УТВОРЕННЯ СКЛАДНОЇ ТА СКЛАДЕНОЇ ФОРМИ
ДІЄСЛОВА НЕДОКОНАНОГО ВИДУ

5. Дослідження-конструювання. Від поданих дієслів недоконаного виду утвори складну і складену форми майбутнього часу, використовуючи алгоритм і таблицю. Виділи особові закінчення.

Носити, світити (1-шу особу однини); ходити, ховати (1-шу особу множини); гладити, котити (2-гу особу однини); мовчати, горіти (2-гу особу множини); лити, біліти, різати (3-тю особу множини).

Особа	Складна		Складена	
	Однина	Множина	Однина	Множина
1-ша	шитиму	шитимемо	буду шити	будемо шити
2-га	шитимеш	шитимете	будеш шити	будете шити
3-тя	шитиме	шитимуть	буде шити	будуть шити

- Досліди, чергування яких звуків відбувається.
- Поміркуй, чи можна утворити складну і складену форму майбутнього часу від дієслів доконаного виду. Проєкспериментуй на конкретних прикладах.

6. Гра «Диво в решеті». «Просійте» дієслова. Виберіть ті, від яких можна утворити просту форму майбутнього часу.

Відкрити, гуркотіти, знати, дослідити, перекладати, стелити, виносити, заспокоїтись, стати, боротися, співати, принести, приходити, взяти, торгувати.

- Скористайся фразеологічним словником. Випиши з підкресленими дієсловами фразеологізми. Визнач час, вид.

7. Гра «Редактор / редакторка». Відредагуй діалог подруг. Скористайся матеріалом довідки.

— Привіт. Які плани на вихідні дні?

— Добрий день. Хочу взяти напрокат велосипед і відправитися на прогулянку за місто. Велосипедна їзда — то не лише можливість відволіктися від метушливого міського життя, а ще й фізична активність.

— Чудово. Від радості за тебе й мені стало веселіше на душі. Адже у більшості випадків ти залишаєшся вдома, щоб читати пригодницькі книжки.

— Так, так. Цієї суботи я не хочу відноситися до більшості, не хочу сидіти взаперті. Буду прощатися зі своїми звичками. Ніколи не пізно почати жити інакше.

— Мені подобається твоя рішучість. Буду брати з тебе приклад і вносити зміни у свій розпорядок дня. Мені більше всього хочеться потрапити на молодіжну вечірку, яку організують старшокласники нашої школи. На жаль, відмінити поїздки до бабусі не можна. Я їй пообіцяла.

— Погоджуюся. Мені подобається твоє відношення до бабусі, тобі завжди вдавалося зберігати дружні відносини.

Довідка. *Неправильно*

Більше всього
Узяти напрокат
У більшості випадків
Відноситися до більшості
Взаперті
Відмінити
Відносини
Вихідні дні

Правильно

Понад усе, найбільше
Випозичити
Здебільшого
Належати до більшості
Під замком
Скасувати
Стосунки
Вихідні

- Випиши з діалогу дієслова. Утвори складну й складену форми майбутнього часу. Досліди, чи від усіх дієслів можна їх утворити. Поясни.

8. «Ти зможеш!». Виконай завдання на вибір.

1. Виконай інтерактивну вправу «Часи дієслів», перейшовши за QR-кодом або за покликанням <https://learningapps.org/display?v=pbapxqx0v23>

Якщо ти правильно виконаєш вправу, то прочитаєш ви відомого англійського професора, одного із засновників перекладознавства як академічної науки Пітера Ньюмарка. Постав кілька запитань авторів. Використовуй дієслова у формі майбутнього часу.

2. Прорекламує професію перекладачів художньої літератури. Створи рекламний буклет. Використовуй дієслова у формі майбутнього часу.

9 Заповни щоденник.

10. Які емоції відчуваєш після уроку?

Суперово!

Сподобалося!

Складну-вато

Нічого не зрозуміло

Щось не зрозуміло

Цікаво

Усе зрозуміло

§ 9. ДІЄВІДМІНЮВАННЯ. БУКВИ Е, И В ОСОБОВИХ ЗАКІНЧЕННЯХ І ТА ІІ ДІЄВІДМІН (ПОВТОРЕННЯ)

1. Гра «Третє зайве». Визнач «зайві» слова.

Обґрунтуй свій вибір.

- А напишу, буду навчатися, зможу.
- Б дослідив, намалювала, вірити.
- В буду подорожувати, будеш читати, мріятиму.

Захочеш і будеш!

В людині, затаєм,
лежить невідгадана сила...

Олег Ольжич

2. Робота з епіграфом.

- Прочитай слова Олега Ольжича. Прокоментуй.
- Як ти розумієш епіграф?
- Про яку невідгадану силу говорить автор?
- Спиши. Устав пропущені букви. Поясни написання.

3. Мовленнєвий практикум. Говори правильно! Прочитай інформацію і запам'ятай.

Часто в мовленні припускаємося помилок у вживанні окремих дієслівних форм. Ознайомся й запам'ятай.

Неправильно	Правильно
Просипатися	Прокидатися
Простиратися	Тягнутися, сягати
Радувати око	Тішити око
Рахувати, що ...	Вважати, гадати, думати, що ...
Ремонтірувати	Ремонтувати
Рідко трапляється	Зрідка трапляється
Рішити задачу	Розв'язати, вирішити задачу

- Із запропонованими словами й словосполученнями склади коротку розповідь про те, як ти мотивуєш себе до активної участі в житті школи й класу. Визнач час, вид та особу дієслівних форм.

ЗАПАМ'ЯТАЙ!

За характером особових закінчень дієслів у формах теперішнього і майбутнього (простого) часу розрізняють дві дієвідміни.

До **I дієвідміни** належать дієслова, які в **3-й особі множини** мають закінчення **-уть, (-ють)**: *лізуть, в'яжуть, співають, п'ють*.

До **II дієвідміни** належать дієслова, які в **3-й особі множини** мають закінчення **-ать, (-ять)**: *летять, стоять, лежать, доять*.

4. Робота в парі. Визначте дієвідміну поданих дієслів.

Утворіть форми 3-ї особи множини теперішнього часу.

Якщо маєте сумнів у визначенні дієвідміни, то скористайтеся підказкою.

Пливти, колоти, чорніти, вірити, працювати, підніматися, могти, перевозити, боротися, виписувати, танцювати, доїти, ходити, лежати, шепотіти, косити, квасити, їздити, фотографувати, прибувати, білити, ненавидіти.

Підказка: запам'ятай! Визнач закономірність у написанні **-е-, -и-** в особових закінченнях дієслів.

Дієслівна форма	I дієвідміна	II дієвідміна
2-га особа (однини й множини)	-Е-, -Є-	-И-, -І-
3-тя особа множини	-УТЬ, -ЮТЬ	-АТЬ, -ЯТЬ
Неозначена форма	-ОРО-, -ОЛО-	

5. «Відремонтуй» подані дієслова. Визнач час, особу число. Поясни написання особових закінчень. Зістав міркування із змістом таблиці.

Ходит..му, ходит..м..мо, ходит..м..ш, ходит..м..те, ходит..муть; плануват..му, плануват..м..ш, плануват..м..мо, плануват..м..те, плануват..муть; працюват..му, працюват..м..мо, працюват..м..ш, працюват..м..те, працюват..муть; вірит..му, вірит..м..ш, вірит..м..мо, вірит..м..те, вірит..муть.

6. Прочитай текст, використовуючи технологію маркування. Визнач відому (!) та нову (?) для тебе інформацію.

Правопис як кодекс, який забезпечує грамотність писемного відтворення мови, є основою існування й збереження стандарту літературної мови. Зміни до чинних правописів пи-

семних мов вносять постійно, це практика усіх мовних спільнот. Наприклад, нещодавно внесли зміни в **білоруський, македонський** правописи.

Дослідники кожної мови реагують на ті активні процеси, що відбуваються в мові. В українській мові, культурі, економіці сталися суттєві зміни наприкінці минулого століття. Тому веління часу — реагувати на ці зміни.

Декому може здатися, що якби не було правил, не було б і помилок. Однак таке уявлення хибне. Навпаки, щоб правильно розуміти одне одного, потрібні чіткі правила. Інакше можливі **різночитання**, що неминуче призведе до помилкового розуміння суті інформації, що передається.

Крім того, правила правопису потрібні для підтримки культурного рівня громадян. Мається на увазі, що всі закони, викладені в Конституції України та кодексах, складені без жодної граматичної або орфографічної помилки.

Отже, кожен українець має знати правила **української** мови, правила правопису та пунктуації, адже це ознака поваги до себе та своєї країни (за П. Гриценком).

А. ОБГОВОРЮЙМО.

- Визнач тему й основну думку тексту. Добери заголовок.
- Чому мовознавець Павло Гриценко називає правопис кодексом?
- Як ти розумієш вислів «стандарт літературної мови»? За потреби звернися до доступних тобі джерел інформації.
- У правописі зафіксовано орфографічні й пунктуаційні норми. Пригадай, що вивчають «Орфографія» й «Пунктуація» як розділи мовознавчої науки.
- Навіщо громадянину / громадянці України потрібно знати правила орфографії та пунктуації, викладені в правописі?

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ.

- Поясни вживання розділових знаків у реченнях останнього абзацу.
- Поясни написання виокремлених слів.
- Знайди в тексті дієслова. Визнач вид, час, дієвідміну. Поясни написання.

7. «Ти зможеш!». Виконай завдання на вибір.

1. «Дослідження-відновлення». Запиши дієслова в дужках у формі майбутнього часу. Поясни написання.

1. Без трудів не (їсти) пирогів. 2. Хто (закінчити) вчитися, той (перестати) жити. 3. (Поробити) до поту, то й (поїсти) в охоту. 4. Не (взятися) за роботу, не (бути) й клопоту. 5. Гірко (заробити) — солодко (з'їсти). 6. Який порядок у себе (завести), таке й життя (повести). 7. Дружба — як дзеркало: (розбити), не (складати).

2. Виконай інтерактивну вправу «Дієслово. Дієвідміни. Букви *и*, *е* в особових закінченнях», перейшовши за покликанням <https://learningapps.org/display?v=p1sgektac23> чи QR-кодом.

Якщо ти правильно виконав / виконала вправу, то прочитаєш вислів. Склади на запропоновану тему вільне есе про важливість опанування правописних норм.

3. Перейди за покликанням. Знайди електронний варіант «Українського правопису» (2019 р.). Ознайомся з правилами написання дієслів. Підготуй розгорнуте лінгвістичне повідомлення.

<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/%202019.pdf>.

8. Заповни щоденник.

9. Які емоції відчуваєш після уроку?

Супер-
риво!

Сподобалося!

Складну-
вато

Нічого не
зрозуміло

Щось не
зрозуміло

Цікаво

Усе
зрозуміло

§ 10. СПОСОБИ ДІЄСЛІВ. ДІЙСНИЙ СПОСІБ.

1. Поміркуй, що означають дієслова дійсного, умовного, наказового способів.
2. Визнач способи дієслів у реченнях: *Переглядаю селфі. Прочитав би повідомлення. Опрацюй інформацію.*

Успішні люди продовжують
рухатися вперед.
Вони помиляються,
але не зупиняються.
Конрад Гілтон

1. Прочитай епіграф.

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Поясни, як ти розумієш прочитане.
- Що вирізняє успішних людей? Відповідь обґрунтуй.

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Запиши епіграф у зошит. Визнач спосіб дієслів. Наведи аргументи.

2. Прочитай текст, використовуючи технологію маркування. Визнач відому (!) та нову для тебе (?) інформацію.

ЗАПАМ'ЯТАЙМО!

Дієслова мають три способи: **дійсний, умовний, наказовий.**

Дійсний спосіб означає дію, яка насправді відбувається (теперішній час), відбувалася (минулий час), буде відбуватися, тобто відбудеться (майбутній час): досліджую, буду відповідати, вивчатиму, переконуватиму.

Дієслова дійсного способу змінюються за часами, числами й особами (в теперішньому і майбутньому часах) та за родами (в минулому часі): відпочиває, відпочивав, відпочивала, відпочиватиму.

- Постав запитання за змістом прочитаної інформації своїм однокласникам / однокласницям.

3. Подані дієслова постав у формі 2-ї особи однини в теперішньому і майбутньому часі, у формі множини в минулому часі.

Вивчати, досліджувати, опрацьовувати, досягати, замовляти.

- Склади речення з одним словом (на вибір) відповідно до теми епіграфа.

4. Прочитай текст.

«Дорогу здолає той, хто йде». Цей ген..альний вислів не раз ставав запорукою успіху видатних людей.

Світ безупинно змінюєт..ся і вимагає крокувати з ним у ногу. Синонімами успішності в наш час є постійні самовдосконалення та розвиток.

Ми вір..мо у те, що наше спільне майбутнє буде чудовим. Адже в ньому ключові ролі відіграватимуть розумні, кмітливі, обдаровані і дуже працьовиті особистості (*В. Шеремет*).

- Які думки виникли після прочитання? Поділися ними з колективом.
- Перепиши, замінивши крапки на літери. Обґрунтуй написання цих слів.
- Визнач дієслова дійсного способу.

5. Прочитай вірш Ліни Костенко, а потім прослухай його у виконанні Богдана Ступки, перейшовши за QR-кодом або покликанням <https://www.youtube.com/watch?v=kkHMxXsnE5k>

КРИЛА

А й правда, крилатим ґрунту не треба.
Землі немає, то буде небо.
Немає поля, то буде воля.
Немає пари, то будуть хмари.
В цьому, напевно, правда пташина...

А як же людина? А що ж людина?
 Живе на землі. Сама не літає.
 А крила має. А крила має!
 Вони, ті крила, не з пуху-пір'я,
 А з правди, чесноти і довір'я.
 У кого — з вірності у коханні.
 У кого — з вічного поривання.
 У кого — з щирості до роботи.
 У кого — з щедрості на турботи.
 У кого — з пісні, або з надії,
 Або з поезії, або з мрії.
 Людина нібито не літає...
 А крила має. А крила має!

- Чи сподобався тобі вірш? Якщо так, то чим? А які крила у твоїх рідних і друзів? А в тебе?
- Що сказано про людину в останніх шести рядках вірша? Свої думки вислови одним-двома реченнями. Запиши їх у зошит.
- Випиши з вірша дієслова. Визнач спосіб дієслів. Дієслова дійсного способу підкресли.

6. Уяви, що ти — журналіст. Склади коротку інформацію про успіхи в навчанні свого класу, використовуючи дієслова дійсного способу в теперішньому, майбутньому, минулому часі.

7. Робота в парі. На основі поданої таблиці складіть діалог, озвучте його в колективі.

ДІЙСНИЙ СПОСІБ

Яку дію виражає	На які питання відповідає	Як змінюється	Приклади
Дійсну, реальну	Що робить? Що зробить? Що зробив?	За часами, числами й особами або родами	Описує, співають, передрукує, розв'яже, читав

- Доберіть приклади за зразком тих, що в таблиці, уведіть їх у речення.

8. Виконай тестові завдання.

1. Усі дієслова дійсного способу в рядку

- А радієш, збагнув, підпишімо
- Б залишаєте, перемалюйте, обмірковуєш
- В фарбуєш, доглядала, відповіла б
- Г дозволили, писатимуть, перелітають

2. Допущено помилку в написанні слів у рядку

- А хилишся, бачать, здужаємо
- Б перепишемо, відволікаєшся, хочеш
- В конспектуєте, читаїмо, систематизуєш
- Г гуркочуть, вітається, переконуєш

3. Допущено помилку в написанні слів у рядку

- А Ми вчимося все життя, не рахуючи років, проведених у школі.
- Б Щоб дійти до мети, людині потрібно тільки одне — йти.
- В Якщо ти заснеш, то тобі насниться твоя мрія, але якщо ти зараз будиш вчитися, то втілиш свою мрію в життя.
- Г Порядок допомагає стійкому засвоєнню знань.

9. «Ти зможеш!». Завдання на вибір.

1. Відшукай та опрацюй інформацію про значення успішного навчання, запиши (за потреби скороти текст), у дієсловах дійсного способу визнач час, особу, число.
2. Склади есе про значення успішного навчання. У дієсловах дійсного способу визнач час, особу, число.
3. Письмово прокоментуй вислів Бернарда Шоу «Що важливіше для успіху — талант чи працьовитість? А що важливіше у велосипеді — переднє чи заднє колесо?» У дієсловах дійсного способу визнач час, особу, число.

10. Твій щоденник. Запиши, як ти долаєш труднощі, досягаючи мети.

Вибери з речень вправ одне, яке є для тебе мотивацією.

11. Які емоції відчуваєш після уроку?

Супер-рово!

Сподобалося!

Складну-вато

Нічого не зрозуміло

Щось не зрозуміло

Цікаво

Усе зрозуміло

§ 11. НАКАЗОВИЙ СПОСІБ. ОСОБЛИВОСТІ ТВОРЕННЯ

1. Пригадаймо!

1. Яку дію виражають дієслова наказового способу?
2. Чим відрізняються дієслова наказового способу від дієслів дійсного способу?
3. Для чого ми вживаємо в мовленні дієслова наказового способу?
4. Визнач серед поданих слів дієслова наказового способу:
розв'яжи, опрацьовують, обчисли, нагадай, переклали, говоритиму.

2. Робота з епіграфом.

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Поясни, як ти розумієш прочитане.
- Навіщо вивчати математику? Відповідь обґрунтуй.

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Запиши епіграф. Перебудуй речення, замінивши дієслова дійсного способу дієсловами наказового способу. Як змінився зміст речення?

- 3. Прочитай текст, використовуючи технологію маркування. Визнач відому (!) та нову (?) для тебе інформацію.

ЗАПАМ'ЯТАЙМО!

Дієслова наказового способу виражають необхідність виконання дії, передають наказ, прохання, побажання, пораду, спонукання.

В українській мові є три форми наказового способу:

- а) 2-га особа однини (*розв'яжи, обґрунтуй, досліди*);
- б) 1-ша особа множини (*учімо, працюймо, читаймо*);
- в) 2-га особа множини (*вивчайте, підкресліть, доведіть*).

Дієслова 3-ї особи однини або множини можуть утворюватися за допомогою частки *хай* (*хай читає, хай догляне, хай почекає, хай принесе*).

ОДНИНА			
1-ша ос.	–	–	–
2-га ос.	пиш- и	малюй и	грай и
3-тя ос.	хай пиш- е	хай малю- є	хай гра- є
МНОЖИНА			
1-ша ос.	пиш- імо	малюй- мо	грай- мо
2-га ос.	пиш- іть	малюй- те	грай- те
3-тя ос.	хай пиш- уть	хай малю- ють	хай гра- ють

В українській мові нерідко наказ або заклик виражають іншими формами дієслів:

1. Уже час здати відредаговані твори (*здати* — неозначена форма дієслова);
2. Чи не продали б ви, чоловіче, тієї ялинки, що росте у вашім садочку (*М. Коцюбинський*) (*продали б* — умовний спосіб дієслова);
3. Лагодь, сину, сани, відвезеш ялинку (*М. Коцюбинський*) (*відвезеш* — дійсний спосіб дієслова).

- Перетвори текстову інформацію у форму таблиці або схему.

4. Прочитай текст.

Математика балансує між різними дисциплінами, зокрема й гуманітарними. Про те, що вона тісно пов'язана з фізикою, географією, біологією і хімією, зрозуміло всім.

Але люди зрідка замислюються, що автори соціологічних досліджень, журналісти і режисери постійно використовують математику в роботі. Щоб змонтувати відео чи вибрати вдалий кадр, потрібно добре розуміти пропорції та знаходити їх у реальності. Математика допомагає вивчати в школі англійську, історію та літературу, бо розвиває пам'ять, увагу й концентрацію. Зазвичай діти, які мають гарні оцінки з математики, добре розуміють інші предмети (*С. Кравець*).

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Що потрібно знати, щоб змонтувати відео?
- З якими дисциплінами пов'язана математика? Які якості розвиває математика?
- Сформулюй основну думку тексту.

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Перекажи текст, продовж його власним висновком у формі наказу чи прохання.
- Випиши дієслова з власного (вторинного) тексту, постав їх у форму наказового способу 1-ї і 2-ї особи однини й множини.

5. Уяви, що ти — вчитель / учителька математики.

- Склади і запиши п'ять порад учням свого класу щодо вивчення математики.
- У дієсловах наказового способу визнач особу й число.

6. Робота в парі. Прочитайте вислови видатних українських математиків. За одним (на вибір) складіть короткий діалог. Озвучте його в класі.

1. Хто поборе математичну символіку і вдумается в глибокі царини математичного світу, той відкриє в ній такий ідеальний світ і таку величаву поезію, і стільки естетики й краси, як у жодній іншій науці (*В. Левицький*). 2. Математика розвиває логічне мислення, тому незалежно від необхідності її прямого застосування, цей предмет повинні вивчати всі (*А. Скороход*). 3. Кого не манить ні краса, ні мистецтво, хто живе вбогим життям, той нічого не дасть математиці (*М. Зарицький*). 4. Як у мистецтві,

так і в математиці лише твори гарні переживають століття і виховують цілі покоління (М. Зарицький).

- Складіть словниковий диктант на тему «Дієслова наказового способу». Випишіть із висловів дієслова, поставте їх у наказовій спосіб.
- Використовуючи дієслова із словникового диктанту, складіть і запишіть п'ять речень-закликів до сумлінного ставлення до навчання.

7. Ознайомся з хмаринкою дієслів. Випиши дієслова наказового способу. Із двома (на вибір) склади і запиши речення. У дієсловах наказового способу визнач число й особу.

8. Мовленнєвий практикум. Говори правильно! Прочитай інформацію.

Ходити «по», звісно, можна — по канату, по городу й т. ін. А от по справах не ходять! Правильно казати: **піти у справах**.

А загалом цікаво знати, що:

- прийменник **по** з іменником у знахідному відмінку виражає значення об'єкта і мети: *піти по воду, по хліб*; значення кількості предметів: *по три, по чотири книжки*;
 - прийменник **по** з іменником у місцевому відмінку вживають на означення місця: *по місту, по кутках, по школі*;
 - помилково вживають прийменник **по** з іменником, що називає навчальний предмет, наукову галузь: *зошит по математиці* замість правильного *зошит з математики*; *спеціаліст по дослідженню космосу* замість *спеціаліст із дослідження космосу, програма з фізики*.
- Склади і запиши речення з дієсловом *піти* в наказовому способі.

9. «Ти зможеш!». Прочитай і опрацюй текст.

МАТЕМАТИКА РОЗВИВАЄ ЛОГІЧНЕ МИСЛЕННЯ

Дослідження, проведене доктором Евенсом із Стенфордського університету, демонструє, що діти, які знають математику, можуть більш надійно залучати інші ділянки мозку. Це допомагає використовувати логіку з більшою ефективністю.

Простий приклад, як це може допомогти: водієві, який шукає найкоротшу дорогу, потрібно швидко вирішити, який

шлях об'їзду. Паралельно йому потрібно оцінити завантаженість трафіка, кількість світлофорів й обмеження швидкості.

На перший погляд, шкільна програма з математики в цій ситуації нічим не допоможе. Однак учені переконані, що якраз навпаки (за С. Кравець).

- Перекажи текст уголос.
- Визнач головну думку прочитаного тексту.
- Що означає слово «трафік»? Правильність розуміння значення слова перевіри за тлумачним словником. Поясни правопис букви «і» в цьому слові.
- Перетвори текстову інформацію в графічну, підготуй її презентацію.
- Склади інструкцію для однокласників, які працюють з підручником математики. Підкресли дієслова наказового способу.

10. Твій щоденник. Заповни щоденник. Зазнач, чому важливо тобі розумітися на математиці. Добери з тексту параграфу речення, яке мотивує до вивчення математики.

11. Які емоції відчуваєш після уроку?

Суперowo!

Сподобалося!

Складну-вато

Нічого не зрозуміло

Щось не зрозуміло

Цікаво

Усе зрозуміло

§ 12. УМОВНИЙ СПОСІБ. ОСОБЛИВОСТІ ТВОРЕННЯ

1. Пригадаймо!

1. Яку дію виражають дієслова умовного способу?
 2. Чим відрізняються дієслова умовного способу від дієслів дійсного й наказового способів?
 3. З якою метою ми вживаємо в мовленні дієслова умовного способу?
4. Знайди дієслова умовного способу: *відвідав би, опрацьовують, вивчила б, обчисли, нагадай, визначив би, переклали, назвала б, говоритиму.*

Невпинний рух уперед, до нових вершин — така формула прекрасного в науці.

І саме математика надає цю красу.

Ніна Вірченко

2. Прочитай епіграф.

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Поясни, як ти розумієш прочитане.
- Назви ключові слова епіграфа.
- Прокоментуй слова: «Невпинний рух уперед, угору — до вершин». Чи впливає математика на «рух уперед» суспільства? Як саме?

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Запиши епіграф у зошит. Визнач спосіб дієслова. Постав дієслово у форму умовного способу. У чому, на твою думку, особливість творення дієслів умовного способу?

3. Розглянь таблицю. Перетвори графічну інформацію в текстову.

УМОВНИЙ СПОСІБ ДІЄСЛІВ

Однина			Множина
Чоловічий рід	Жіночий рід	Середній рід	
Виступав би	Виступала б	Виступало б	Виступали б
Проспівав би	Проспівала б	Проспівало б	Проспівали б
Вирахував би	Вирахувала б	Вирахувало б	Вирахували б

4. Звір власну текстову інформацію з текстом підручника.

ЗАПАМ'ЯТАЙМО!

Дієслова умовного способу означають дію, можливу тільки за певних умов, або бажану: *читав би, читала б, читало б, читали б*.

Дієслова умовного способу змінюються за числами, а в однині — ще й за родами: *навчився б, навчилась би, навчилось би, навчились би*.

Дієслова умовного способу **творються від основ неозначеної форми за допомогою суфікса -л- і частки би (б)**, яка може стояти після дієслова і перед ним, може бути відділена від дієслова іншими словами: 1. *Здається, гори перевертав би, не чув би втому (М. Коцюбинський)*. 2. *Та де б не був, де б не шукав дороги, я не забуду вчителя (А. Малишко)*. 3. *Тільки б наша воля не вмирала, зеленіла в шумі яворів (А. Малишко)*.

Після дієслів, що закінчуються на приголосний, уживають частку **би**: *прочитав би, відповів би*.

Після дієслів, що закінчуються на голосний, уживають частку **б**: *прочитала б, прочитало б, прочитали б*.

5. Прочитай текст і опрацюй його.

Стародавні цивілізації широко використовували математику в повсякденному житті.

Найдавніші давньоєгипетські математичні тексти відносять до початку II тисячоліття до н. е. Математику тоді використовували в астрономії, мореплаванні, а також — споруджуючи будівлі, греблі, канали та військові укріплення. Грошових розрахунків, як і самих грошей, у Єгипті не було. Єгиптяни писали на папірусі, який зберігався погано, тому наші

знання про математику Єгипту істотно менші, ніж про математику Вавилону або Греції. Але документи свідчать, що грецькі математики вчилися в єгиптян.

Остаточне виокремлення математики в самостійну теоретичну науку відбулося в Греції в середині V ст. до н. е.

Вавилон став батьківщиною математичної науки. Джерелом знань слугували глиняні таблички (2000 р. до н. е. – 300 р. до н. е.). На них знайдено добре збережений клинописний текст. Отже, можна упевнено стверджувати про максимальний розвиток математики в період правління вавилонських царів. Математику вони застосовували в господарстві та побуті. А ще — аби правильно розрахувати товари, гроші, складні та прості відсотки. Математичні розрахунки необхідні були для того, щоб побудувати зерносховища, канали та інші споруди. Постало також й інше важливе математичне завдання — створення календаря.

Календар — це унікальне досягнення вавилонської цивілізації, оскільки потрібно було складати графіки сільськогосподарських робіт і усталити дати відзначення релігійних свят. В обчисленнях перевершували своїх попередників — єгиптян. Отож вавилонська цивілізація дарма часу не марнувала. До 2000 р. до н. е. вавилонські винаходи, зокрема таблиця множення, квадратний та кубічний корінь, квадрати послідовності чисел, відсотки здивували весь світ (за В. Ілляшенко).

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Яке враження справив на тебе текст? Чому?
- Чим заінтригував тебе текст?
- Сформулюй тему й основну думку тексту.
- Де використовували знання математики на початку II тис. до н. е.?
- Знайди аргументи, що саме Вавилон став батьківщиною математики.

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Запиши стислий переказ тексту.
- Випиши дієслова зі свого переказу, постав їх у форму умовного способу.

6. Уяви ситуацію: у тебе є брат або сестра. Він / вона просить допомогти скласти короткий виступ (6–7 речень) до дискусії про вплив математики на мислення та пам'ять людини. Який текст ти б склав / склала? Уведи в нього дієслова умовного способу. Запиши складений текст.

7. Робота в парі. Прочитайте вислови видатних математиків. За одним (на вибір) проведіть мінідискусію. Озвучте її в класі.

1. Математика — справа не тільки розуму, а й фантазії (*Ф. Кляйн*). 2. Гра в шахи — це немовби насвистування математичних мелодій (*Г. Г. Гарді*). 3. Математика наука молодих. Інакше й не може бути. Заняття математикою — це така гімнастика розуму, для якої потрібна вся гнучкість і вся витривалість молодості (*Н. Вінер*).

• Запишіть дієслова, які ви використали під час дискусії, визначте їх спосіб.

8. «Ти зможеш!». Відтвори в зошиті таблицю, заповнюючи в ній порожні комірки.

СПОСОБИ ДІЄСЛОВА

Назва способу	Що означає	На які питання відповідає	Як змінюється	Приклади
		Що робить? Що зробишь?	За часами, числами й особами або родами	
		Що роби? Що зроби?	За числами й особами	
	Можливу за певної умови, бажану		За числами й родами (в однині)	

9. Прочитай текст мовчки.

Характерною ознакою сучасного науково-технічного прогресу є інтенсивне застосування математичних методів у різних галузях. Математизація наук і виробництва висуває до фахівців кожної зі сфер застосування математики нові вимоги.

Як пояснити таке широке проникнення математики в наше життя? Передусім більшість напрямів діяльності людини досягли доволі високого рівня розвитку. і на цьому етапі вичерпали можливості описового методу дослідження. Через це подальший успіх ґрунтується на використанні точних кількісних методів дослідження, тобто застосуванні математичного апарата. До того ж, розвиток саме математики спричинив створення потужних обчислювальних машин, які здатні виконувати величезні обсяги обчислень.

У зв'язку зі зростанням ролі математики майбутні економісти, інженери, землевпорядники, науковці потребують ґрунтовної математичної підготовки. Вони мають знати як

основи цієї науки, так і володіти всіма новими математичними методами дослідження. Сьогодні математика потрібна всім. Вона є потужним джерелом усіх наших знань (за В. Демидовою).

- Докладно перекажи текст, доповнивши власними судженнями про роль математики в суспільстві.
- Уяви, що ти — журналіст / журналістка. Напиши допис про вивчення математики у своєму класі чи навчальному закладі, використовуючи дієслова дійсного, наказового та умовного способів.
- Склади есе, у якому заголовком були б слова з епіграфа до уроку.

10. Твій щоденник. Вибери з текстів параграфу одне речення, яке буде для тебе мотивацією.

11. Які емоції відчуваєш після уроку?

Суперово!

Сподобалося!

Складнувато

Нічого не зрозуміло

Щось не зрозуміло

Цікаво

Усе зрозуміло

§ 13. БЕЗОСОБОВІ ДІЄСЛОВА. ДІЄСЛІВНІ ФОРМИ НА **-НО, -ТО**

1. Пригадаймо!

1. Як ти розумієш мовознавчий термін «безособове дієслово»?
2. З якою метою вживаємо в мовленні безособові дієслова?
3. Визнач безособові дієслова в поданому нижче словниковому диктанті: *досліджувати, перечитали, законспектував би, хмариться, знайди, розв'зували, фортунить, щастить, вивчають.*
4. Поміркую, чи змінюються за родами, числами й особами ці слова.

Математика — це наука, яка потребує точності і вважає правильним тільки те, що переконливо доведено.

Галілео Галілей

2. Прочитайте епіграф.

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Поясни, як ти розумієш прочитане.
- Чому важливо вивчати математику? Відповідь обґрунтуй.

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Запиши епіграф у зошит. Визнач особу дієслів. Яку синтаксичну функцію вони виконують?

3. Прочитай текст, використовуючи технологію маркування. Визнач відому (!) та нову (?) для тебе інформацію.

ЗАПАМ'ЯТАЙМО!

Безособові дієслова — це дієслова, які означають дію або стан, що відбувається сам по собі, без дії особи (предмета).

Такі дієслова не змінюються за особами, числами, родами.

Безособові дієслова означають:

а) явища природи (*сутєніє, смеркало, дощить*);

б) фізичний стан людини (*нудить, не спиться, морозить*).

Безособові дієслова виконують роль присудка. У реченнях з безособовими дієсловами немає підмета, тому їх і називають односкладними безособовими.

Дієслова в безособовій формі на *-но, -то* означають дію, яка поширюється на певний предмет (*виконано роботу, створено підручник, перевірено інформацію*).

Дієслівні форми на *-но, -то* підкреслюють результат дії, а не саму дію.

Дієслівні форми на *-но, -то* виконують роль присудка самостійно або зі словами *було, буде* в односкладному безособовому реченні.

- На окремому аркуші перетвори текстову інформацію в графічну (таблицю) і склади в кишеньку лепбука.

4. Прочитай, визнач безособові дієслова, обґрунтуй вибір.

Перегорнуто сторінку підручника, повіває прохолодою, легко дихається, завершено справу, задощило, не сидиться вдома, не хочеться відволікатись.

- Склади і запиши два речення з будь-якими словосполученнями (на вибір).

5. Робота в парі. Складіть із кожним дієсловом по два речення так, щоб у першому воно було особовим, а в другому — безособовим.

Зразок. Я хочу опрацювати цю інформацію. Мені хочеться опрацювати цю інформацію.

Темніти, повівати, гриміти, колотити, шуміти, дзвеніти.

- Підкресліть головні члени речення.

6. Прочитай текст.

За словами швейцарського математика та фізика Леонарда Ейлера, математика — не ізольована наука, а основа і ключ до всіх людських знань.

Якої форми треба надати дзеркалу телескопа, щоб зробити чіткими зображення в ньому зірок і планет? Які обриси крил літака найвигідніші? Як збудувати морське судно, щоб воно

надійно протистояло стихії? Як найощадливіше і надійніше звести будинок? Як прокласти залізничні колії й узгодити рух поїздів? Як виготовити прилади контролю за здоров'ям хворих? Математика дає вичерпні відповіді.

Сучасна математика складається з багатьох окремих наук, які за своїм змістом і методами далекі одна від одної. Це — теорія чисел, вища алгебра, теорія ймовірностей, математична статистика, теорія множин та інші.

Тож, якщо ти вирішиш вивчати математику, у тебе є великий вибір математичних наук (*М. Шмигевський*).

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Чи погоджуєшся ти з висловленою думкою, що «математика — основа і ключ до всіх людських знань»? Аргументуй.
- Якщо ти вирішиш вивчати математику, то... (*продовж думку*). Сформулюй висновок.

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Перетвори текстову інформацію в графічну.
- Випиши з тексту десять дієслів, замінивши їх на безособові.

7. Мовленнєвий практикум. Говори правильно! Прочитай інформацію.

ЗАДАЧА чи ЗАВДАННЯ?

Хтось, запитуючи про це, здивовано знизить плечима: «А яка різниця?»... Різниця є! У чому ж вона полягає?

Тлумачний словник дає чітке розмежування цих понять.

Задача — це питання переважно математичного характеру, яке розв'язують шляхом обчислень за визначеною умовою. Наприклад, *математична задача, задача з фізики* тощо.

Завдання ж — це якийсь запланований обсяг робіт або конкретне доручення. Наприклад: *бойове завдання, домашнє завдання, завдання для копірайтера*.

Тобто, слово «задача» доречне тільки тоді, коли йдеться про обчислення та формули. А якщо плануємо щось виконати, то кажемо про «завдання» і ніяк інакше.

- Склади графічну інформацію для соціальної мережі за прочитаним текстом.

8. Уяви, що ти маєш отримати завдання від учителя / учительки математики скласти інформацію на тему «Досліджувати математику — це здійснювати відкриття і робити припущення».

Напиши невеликий текст (6–7 речень). Візьми участь у конкурсі дописувачів серед однокласників / однокласниць.

9. «Ти зможеш!». Виконай завдання на вибір.

1. Склади словниковий диктант (12–15 слів) на тему «Безособові дієслова».
2. Прочитай. Випиши речення, у яких є числа. Запиши числа словами.

Для деякого математика здається нудною. Але в ній є багато цікавого. Ось кілька фактів, які, можливо, тобі не відомі 😊.

- ① 0 — єдине число, яке не можна записати римським цифрами.
- ② Від'ємні числа винайдено ще в XIII столітті. Їх довго не використовували, адже вважали безглуздими. Але знайшлися люди, яким треба було якось позначати фінансові збитки. Отож італійський купець першим у світі за допомогою від'ємних чисел записав свої борги.
- ③ Найменше число, яке точно ділиться на всі числа від 1 до 10, — 2520.
- ④ Якщо додати всі числа від 1 до 100, то вийде 5050.
- ⑤ Вавилоняни використовували шістдесяткову систему, в основі якої були різні символи для запису цифр. Саме тому ми маємо 60 хвилин, 60 секунд та 360 градусів в колі (за матеріалами сайту навчального закладу ThinkGlobal).

3. Склади і запиши есе за змістом епіграфа.

10. Твій щоденник. Вибери з речень вправ одне, яке слугуватиме для тебе мотивацією.

11. Які емоції відчуваєш після уроку?

Суперово!

Сподобалося!

Складнувато

Нічого не зрозуміло

Щось не зрозуміло

Цікаво

Усе зрозуміло

§ 14. СПОСОБИ ТВОРЕННЯ ДІЄСЛІВ

1. Пригадаймо!

1. За допомогою чого утворюються нові слова?
2. За допомогою чого утворюються нові форми слова?
3. Які способи творення слів тобі відомі?
4. Визнач спосіб творення дієслів *розмалювати, прибігти, стукнути, висловлювати, вільнодумствувати*.

Нині в науці, мистецтві, економіці настав час «робочих бджілок», без участі яких неможлива розбудова незалежної України. Я і є ця робоча бджілка. Моє життя — Україна і математика.

Ніна Вірченко

2. Прочитай епіграф.

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Поясни, як ти розумієш прочитане.
- Чому важливо вивчати математику? Відповідь обґрунтуй.
- Назви прізвища відомих тобі українських математиків / математикинь.
- Кого Ніна Вірченко називає «робочими бджілками»?

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Запиши епіграф у зошит. Зроби розбір дієслова *настав* за будовою, а також словотвірний.

3. Робота з графічною інформацією. Розглянь таблицю. Наведи по 2–3 приклади дієслів до кожного способу.

 ЗАПАМ'ЯТАЙМО! СПОСОБИ ТВОРЕННЯ ДІЄСЛІВ			
Префіксальний	Суфіксальний	Префіксально-суфіксальний	Складання
Зайти, вийти, прийти, увійти, перейти, відійти	Солодити, хлюпати, вчителювати, стукнути	Збільшувати, висловлювати, недолюблювати	Верховодити, благоволити, вільнодумствувати

- Перетвори графічну інформацію в текстову (усно).

4. Прочитай текст. Добери заголовок до тексту, який би виражав його основну думку.

Космічні польоти, освоєння атомної енергії, створення глобальних комп'ютерних мереж — досягнення ХХ століття.

Кожне з них неможливе без розвитку математики і вчених-математиків. Серед безлічі імен видатних математиків світу виблискують золотими літерами імена українських науковців. Їхні математичні проекти допомагають побачити перспективу, дозволяють створити якісну технологію, дають змогу передбачити наслідки впровадження задуму в життя.

Є всі підстави стверджувати, що в майбутньому роль математики в Україні значно зросте. Перед новим поколінням дослідників відкриваються захопливі перспективи (*за Н. Поліхун*).

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Чим зацікавив тебе текст?
- Які проблеми порушено в тексті?
- Запиши свій висновок реченням у формі наказу або прохання.

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Випиши виділені дієслова, виконай словотвірний розбір.

5. Уяви себе учнем / ученицею навчального закладу, а свого однокласника / однокласницю — відомим / відомою українським / українською математиком / математикинею.

- Склади і розіграй діалог на тему «Українські математики: імена й досягнення».
- Проаналізуй роль дієслів у живому мовленні.

6. Робота в малих групах. Прочитайте тексти про видатних українських математиків, перейшовши за QR-кодом або покликанням <https://cutt.ly/ZwAPEwYR>.

- За потреби доповніть подану інформацію цікавими фактами з біографій науковців з доступних додаткових джерел.

- Визначте проблеми, порушені авторами текстів. Оберіть для дослідження одну інформацію. Випишіть дієслова за таким зразком:

- 1) дієслова, утворені префіксальним способом;
- 2) дієслова, утворені суфіксальним способом;
- 3) дієслова, утворені префіксально-суфіксальним **способом**.

- Зроби́ть висновок у вигляді діаграми.

7. Прочитай текст. Визнач проблему тексту.

НІНА ВІРЧЕНКО

Ніна Опанасівна Вірченко — українська науковиця, математикня, докторка фізико-математичних наук, професорка. Її мали за честь бачити у своїх математичних товариствах австралійці, американці, бельгійці, шотландці й англійці.

Ще в шкільні роки вона вирішила присвятити Україні своє життя, прислужитися науці та рідному народові.

На випускному іспиті на атестат зрілості у своєму творі, який, за словами кореспондентки, що була присутня на екзамені, «аж пашів духом патріотизму», вона писала, цитуючи відомі слова поета Павла Тичини (з вірша «Люба Земська»):

*Я — дочка свого народу,
Всю красу свою, всю вроду, За кохану Україну,
Лиш йому, йому віддам. Як потрібно, то й загину.*

Навчалася на механіко-математичному факультеті Київського національного університету.

Ніна Вірченко була заарештована 28 червня 1948 року і засуджена на 10 років виправних робіт у таборах. За доносом її звинуватили в політичній змові-заколоті. Повернувшись після звільнення в 1954 році в Україну, Ніна Вірченко вперто працювала і продовжувала навчання, та пильне око держбезпеки стежило за нею аж до самого 1990 року (обшуки, допити тощо).

Вона — авторка понад 500 наукових і науково-методичних праць, зокрема 20 книжок, виданих українською, англійською та японською мовами.

Ніна Вірченко — учасниця численних наукових семінарів, міжнародних наукових конференцій, з'їздів, конгресів, вона виступала з науковими доповідями в Чехословаччині, Німеччині, Болгарії, Литві, Польщі, Таджикистані, Фінляндії, Узбекистані, Португалії, Швейцарії (за В. Булдигіним).

- Виконай одне завдання (на вибір).
 1. Перекажи стисло текст (письмово).
 2. Випиши дієслова, визнач їх роль у тексті та спосіб творення.
 3. На основі епіграфа й тексту склади есе про Ніну Вірченко.

8. Твій щоденник. Ураховуючи зміст текстів параграфу, запиши в щоденник враження. Вибери з речень вправ одне, яке слугуватиме для тебе мотивацією.

9. Які емоції відчуваєш після уроку?

Супер-
рово!

Сподоба-
лося!

Складну-
вато

Нічого не
зрозуміло

Щось не
зрозуміло

Цікаво

Усе
зрозуміло

§ 15. ПРАВОПИС ДІЄСЛІВ. НЕ З ДІЄСЛОВАМИ

1. Пригадаймо!

1. Яку функцію виконує частка *НЕ* в нашому мовленні?
2. Як пишемо *НЕ* з іменниками, прикметниками?
3. Що тобі відомо про написання *НЕ* з дієсловами?
4. Запиши дієслова, знімаючи ризик: *не/забуду, не/допомагати, не/дочитати, не/вгавати*. Спробуй обґрунтувати своє рішення.

Людину з інноваційним мисленням, здатністю до інноваційних дій має готувати наша освіта. Людину, яка постійно навчається, яка сприймає і створює зміни.

Василь Кремень

1. Прочитай епіграф. Поясни, як ти розумієш прочитане.

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Чи погоджуєшся ти з думкою автора? Чому?
- Назви ключові слова епіграфа.

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Запиши епіграф у зошит. Підкресли дієслова. Додай до них частку *НЕ*. Як треба писати *НЕ*: разом чи окремо? Якого лексичного значення набули дієслова? Чи надає частка *НЕ* реченню заперечного значення?

2. Опрацюй таблицю «*НЕ* з дієсловами». Обговори отриману інформацію з другом / подругою.

НЕ З ДІЄСЛОВАМИ

Окремо	Разом
Завжди: <i>не працює, не відповідає, не допомагає, не бажає</i>	Без НЕ не вживають: <i>непритомніти, незчутися, ненавидіти, нехтувати</i>
	У префіксі недо-: <i>недобачити, недописати, недомалювати, недослухати</i>

ЗВЕРНИ УВАГУ!

1. Дієслова з префіксом *недо-* означають неповну дію: *недопити, недомити, недовантажити*.
2. Дієслів, які пишуть з *НЕ* разом, в українській мові дуже мало (*нехтувати, ненавидіти, непокоїтися, невгавати, неволити, нездужати (хворіти), неславити (ганьбити)*).

3. Заміни підкреслені слова дієсловами, які пишемо з *НЕ* разом.

1. Його хвилює вчинок товариша.
2. Хурделиця бушувала увесь день.
3. Вони не помітили, як промайнув день.
4. Останні два дні вона хворіла.
5. Недоречно ганьбити близьку тобі людину.

Довідка: *неславити, непокоїти, невгавати, нездужати, незчутися*.

4. Утвори та запиши нові дієслова за допомогою префікса недо-. Обґрунтуй правопис.

Грати, казати, учити, складати, спати, бігти, малювати.

- Із двома утвореними дієсловами склади та запиши речення.

5. Уяви, що ти — учитель / учителька. Тобі потрібно скласти словниковий диктант на тему «Правопис НЕ з дієсловами» (15–18 слів). Зроби це й запиши слова в зошит.

6. Мовленнєвий практикум. Говори правильно! Запам'ятай.

НЕНАВИДІТИ — наголошуй другий склад.

НЕХТУВАТИ (*чим?*) **СПРАВОЮ** — не надавати чому-небудь значення, не звертати уваги на щось, не брати до уваги чогось. У цьому разі іменник уживай в орудному відмінку.

НЕХТУВАТИ (*кого? що?*) **СПРАВУ** — виявляти неповагу, презирство до кого-, чого-небудь. У цьому разі іменник уживай у знахідному відмінку.

- Склади й запиши речення з дієсловом *ненавидіти* й словосполученнями *нехтувати справою*, *нехтувати справу*.

7. Робота в парі. Прочитайте текст, відновлюючи слова з крапками.

Ін..оваційне суспіл..ство — це суспіл..ство, яке не стоїт.. на місці. Воно на постійній основі шукає, ро..робляє, упроваджує ін..овації. Завдяки ц..ому увесь час воно рухаєт..ся вперед. Таке суспіл..ство є найбіл..ш д..намичним і стійким (*за Г. Климовою*).

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Чи погоджуєтесь ви з думкою авторки?
- Прокоментуйте перше речення.
- Доведіть, що це текст.
- Простежте, за допомогою яких засобів поєднані речення в тексті.

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Спишіть, уставляючи пропущені букви. Обґрунтуйте написання.
- Випишіть дієслова, додаючи частку *не*. Обґрунтуйте написання.
- Письмово дайте відповідь на запитання: «Кого ви вважаєте інноватором?».
- Зробіть синтаксичний розбір складеного вами речення.

8. «Ти зможеш!». Виконай завдання на вибір.

1. Прочитай текст мовчки.

Сьогодні чи не найбільш уживаними на різних рівнях спілкування і в наукових дослідженнях є словосполучення «інноваційний підхід», «інноваційні стратегії розвитку» тощо.

Але це не ноу-хау, оскільки людина завжди прагнула до нового життя, мріяла про нього, пов'язуючи з ним надії на щастя, свободу, добробут. Сподівання на краще, на нове сприяли появі різного роду проєктів. Очевидно, цим і можна пояснити чималий інтерес до проблем інновації сьогодні.

Найважливіше полягає в тому, що інновація — це не тільки нововведення, а й здатність до нового мислення, до переосмислення наявних усталених істин, правил і норм поведінки в науці, освіті, виробництві, політиці, культурі тощо. Ніяке нововведення не відбувається, якщо мислення саме не буде інноваційним (за В. Кременем).

- Докладно перекажи письмово текст, доповнивши власними судженнями про роль інновацій та інноваторів у нашому суспільстві. Уживай дієслова з *НЕ*.
 - Знайди в доступних тобі джерелах інформацію про інновації або інноваторів. Презентуй роботу на наступному уроці. Визнач роль дієслів у своєму тексті.
2. Визнач написання дієслова з *НЕ*. Виконай інтерактивну вправу за покликанням <https://learningapps.org/watch?v=pmhd1vgxi23>
 3. Склади есе на тему епіграфа до уроку або за поданим нижче слайдом. Уживай дієслова з *НЕ*.

Особистість — цілісна людина, усебічно розвинена, здатна до критичного мислення.

Патріот — людина з активною позицією, яка діє згідно з морально-етичними принципами і здатна ухвалювати відповідальні рішення.

Інноватор — людина, здатна змінювати навколишній світ, розвивати економіку, конкурувати на ринку праці, навчатися впродовж життя.

Випускниками НУШ (Нової української школи) мають бути освічені, усебічно розвинені, відповідальні громадяни, здатні до інновацій

9. Твій щоденник. Заповни щоденник..

10. Які емоції відчуваєш після уроку?

Супер-
рово!

Сподобалося!

Складну-
вато

Нічого не
зрозуміло

Щось не
зрозуміло

Цікаво

Усе
зрозуміло

§ 16. ПРАВОПИС ДІЄСЛІВ. ПРАВОПИС **-ТЬСЯ, -ШСЯ** В ДІЄСЛОВАХ (ПОВТОРЕННЯ)

Інновації — «золотий ключик»
до дверей майбутнього.

Василь Ткаченко

1. Робота з епіграфом.

- Прочитай епіграф уроку. Прокоментуй.
- Поясни значення слова *інновації*. За потреби звернися до словника. Добери до слова синоніми.
- Чи погоджуєшся із твердженням Василя Ткаченка?

2. Робота в парі. Гра «Розсипанка». Відновіть прислів'я, уставляючи пропущені букви. Запишіть, розставляючи розділові знаки, поясніть їх уживання. Складіть діалог про те, як ви розумієте зміст прислів'їв.

1. Помил..*ш*..ся, щастя, не, запізн..*ш*..ся — . 2. Коли, віз..*м*..*ш*..ся, за, все, то, не, нічого, зроб..*ш*.. . 3. Який, порядок, у, завед..*ш*.., себе, провед..*ш*.., таке, життя, й. 4. За, віз..*м*..*т*..ся, що, вдаєт..*с*я, не, усе. 5. Хто, підвод..*т*..ся, діло, рано, за, і, тим, вод..*т*..ся. 6. Ззовні, не, п..*р*..мож..*ш*.. — , п..*р*..магай, зс..*р*..дини.

- Підкресліть дієслова, простежте особливості написання *-ться, -шся* в дієсловах. Сформулюйте правило.

3. Мовленнєвий практикум. Говори правильно! Запам'ятай інформацію, яку пропонують фахівці Інституту мовознавства імені О. О. Потебні.

**Друзі, пам'ятаймо,
що в українській мові:**

рота розтуляють;
голову підводять;
щоки надимають;
сльози зроняють;
шию скручують;

щелепи зводять;
руки підносять;
очі вирячують;
язика висолоплюють;
вуха нашорошують;
зуби вишкірюють

носа похнюплюють;
брови насуплюють;
потилицю чухають;
волосся куйовдять;
губи закопильють;

- Поясни написання слів. Склади з окремими (на вибір 2–3) речення.
- Візьми ці словосполучення до лепбука.

4. Прочитай інформацію, розкриваючи дужки і ставлячи дієслова в потрібну форму. Опрацюй прочитане.

Штучний інтелект (ШІ) зародився ще в 1959 році, утім він щодня дивує світ новими та незвичайними технологіями.

Адже ШІ може вчитись, адаптуватись, розуміти та знаходити бажані результати, вирішувати проблеми.

Віртуальні помічники дедалі частіше (*з'являтися*) в наших домішках. Найвідомішими є Siri, Cortana, Google Assistant та інші. Вони дозволяють виконувати низку функцій, наприклад, робити покупки за допомогою голосу, вибирати пісню і навіть телефонувати будь-кому.

Численні прилади в розумних будинках зараз (*використовувати*) програми штучного інтелекту для економії енергії. Так, терморегулятори адаптують температуру до потреб його мешканців.

Важливі розробки має й Україна. У Львові (*встановити*) біонічні протези кінцівок тим, хто їх втратив. З допомогою цих сучасних пристроїв можна займатися спортом, малювати та тримати будь-які предмети.

Усі, напевно, чули про дрони або безпілотники, розроблені за допомогою штучного інтелекту. Ці повітряні гаджети (*використовувати*) для різних цілей, зокрема для охорони, спостереження, доставки тощо.

Штучний інтелект справді змінює наше життя, робить нас мобільнішими та продуктивнішими. Однак відповідальність за застосування ШІ лежить на людині, і тільки їй вирішувати, у якому напрямку (*рухатися*) людство щодо цих технологій (*за Ігорем Лисенком*).

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Поміркуй, чи можна вважати інформацію текстом. Обґрунтуй свою думку.
- Добери заголовок.
- Сформулюй тему й основну думку інформації.
- Чи відображає проблему, порушену в тексті, запропонована світлина? Чому?
- Розкажи про відомі тобі приклади застосування ШІ в житті людей.

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Розкрий дужки, постав дієслова в потрібну форму. Поясни правопис.
- Знайди в тексті речення з однорідними членами речення. Поясни вживання розділових знаків.

5. Гра «Редактор / Редакторка». Уяви ситуацію: текст з англійської мови перекладали українською за допомогою Google-перекладача. Відредагуй речення. Розстав пропущені розділові знаки.

Сьогодні важко знайти людину, яка не чути про Стіва Джобса. Але не всі знати, що він так і не здобути / отримати вищої освіти. Через постійну нестачу грошей Стів був змушений відмовитися від навчання. У двадцять років він разом із другом, Стівом Возняком, організувати компанію Apple.

Вашій увазі пропонується сім правил успіху Легенди сучасності в сфері технологій та бізнесу:

1. Друже давайте робіть те, що любите 🍌.
2. Друзі давайте ставите величезні цілі 🍌.
3. Друг давайте широкий мати кругозір 🍌.
4. Подружко давайте сказати «ні» 1000 речам 🍌.
5. Друзі давайте створюйте унікальні пропозиції 🍌.
6. Друзі давайте правильно піднось ідеї 🍌.
7. Друже давай продавайте мрії а не товари 🍌.
8. Друзі давай застосовуй поради Стіва Джобса у своє життя та будь успішними! 🍌

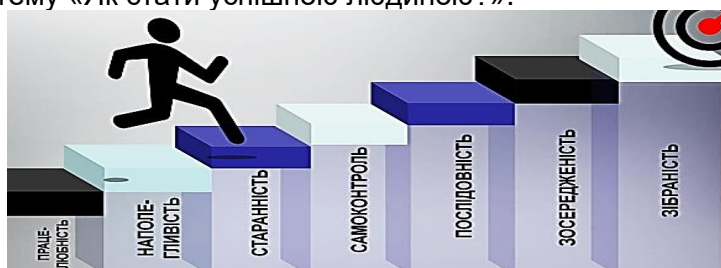
А. ОБГОВОРЮЙМО

- Поміркуй, чи варто завжди довіряти гаджетам, штучному інтелекту. Чому?
- Прокоментуй сім правил успіху від Стіва Джобса. За потреби знайди додаткову інформацію в інтернеті.

6. «Ти зможеш!». Виконай завдання на вибір.

1. Розглянь графічну інформацію «Кроки до успіху». Напиши вільне есе на тему «Як стати успішною людиною?».

2. Віднови прислів'я, досліди, форму якого часу, виду мають дієслова. Поясни правопис.

1. (Поробити) до поту, то й (поїсти) в охоту. 2. Не (взятися) за роботу, не (бути) й клопоту. 3. За все (братися), та не все (вдаватися). 4. Без трудів не (їсти) пирогів. 5. Як (дбати), так і (мати).

3. Проаналізуй пари слів. За яким принципом вони поєднані? Назви орфограми. Зроби фонетичну транскрипцію слів. Порівняй вимову й написання.

Будуєш — руйнуєш, скорочується — розширюється, очищається — брудниться, працюєш — байдикуєш, піднімаєшся — опускаєшся.

7. Твій щоденник. Запиши вислів, який мотивує стати успішною людиною.

8. Які емоції відчуваєш після уроку?

Суперо-
рово!

Сподоба-
лося!

Складну-
вато

Нічого не
зрозуміло

Щось не
зрозуміло

Цікаво

Усе
зрозуміло

§ 17. УЗАГАЛЬНЕННЯ ТА СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ЗНАТЬ, УМІНЬ І НАВИЧОК З ТЕМИ «ДІЄСЛОВО». УЖИВАННЯ ДІЄСЛІВ У МОВЛЕННІ

У мене немає особливого таланту,
я просто дуже допитливий.

Альберт Ейнштейн

1. Робота з епіграфом.

- Прочитай уважно вислів Альберта Ейнштейна. Прокоментуй.
- Що тобі відомо про автора цих слів? Чи можна його назвати інноватором?
- Яку свою рису вдачі автор вважає найважливішою?
- Поміркуй, на які дії здатна допитлива людина.
- Які риси вдачі, на твій погляд, притаманні успішному інноваторові?

2. Прочитай текст, застосовуючи технологію маркування.

НОВАТОР ЧИ ІННОВАТОР

Новатор є джерелом ідей для впровадження унікальних проєктів або отримання нових знань, тоді як інноватор — ініціатор створення чогось нового, наприклад, у бізнесі.

Для успіху в бізнесі людині потрібні організаторські здібності, командні навички, здатність бути відповідальним за проєкти, уміння ризикувати, експериментувати, тощо.

Інноватори — це люди, які постійно **прагнуть** привнести щось нове в сьогоднішній день, зробити звичні речі оригінальними й цікавими. Сучасне суспільство **захоплюється** такими талантами з просування унікальних ідей.

Однак інноватори далеко не у всіх викликають довіру, оскільки ті **ламають** стереотипи і **вносять** зміни, змушуючи людей зводити до іншого укладу життя. Багато хто вважає інноваторів небезпечними, бо вони рідко **залишаються** задоволені простими рішеннями того чи того завдання. Однак саме ініціативні люди **виконують** роль «двигуна», а також **забезпечують** постійний розвиток суспільства і різних сфер нашого життя (*за А. Гончаренком*).

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Що нового дізнався / дізналася з тексту?
- На твій погляд, чи потрібні в наш час інноватори? Обґрунтуй свою думку.
- Як ставляться звичайні люди до шукачів нового? Як ти реагуєш на кардинальні зміни у своєму житті, навчанні?

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Продовж речення, використовуючи дієслова у формі теперішнього часу, недоконаного виду. «Інноватор — це людина, яка постійно...»
- Випиши дієслова з тексту. Визнач форму, час, вид.
- Поясни написання виділених дієслів.

3. Гра «Третє зайве». Обґрунтуй свій вибір.

1. Неволити, нездужати, недобачати.
2. Недоїдати, недочувати, нехтувати.
3. Вчишся, умиваєшся, нехтуєш.
4. Малюється, мріється, плануєш.

4. Мовленнєвий практикум. Говори правильно!

У щоденному мовленні часто чуємо слова, які викликають сумніви щодо правильності їх уживання.

- Запам'ятай сталі словосполучення. Побудуй із ними речення.

Неправильно	Правильно
Прийти до згоди	Дійти згоди
Прийшло в голову	Спало на думку
Прийшов / прийшла по справі	Прийшов / прийшла у справі
Прикласти зусилля	Докласти зусиль
Приносити шкоду	Завдавати шкоди
Приступати до праці	Ставати до праці
Приходити до висновку	Доходити висновку

- Випиши сталі вислови з дієсловами на окремий аркуш і вклади його в кишеньку лепбука. Уживай дієслова в мовленні правильно.

5. Гра «Так» чи «Ні». Погодься чи запереч твердження.

Обґрунтуй свою позицію.

1. Дієслово — це самостійна частина мови.
2. Неозначена форма дієслова, безособові дієслова, дієприслівник — це незмінні форми дієслова.
3. Дієслово може виконувати синтаксичну роль усіх головних і другорядних членів речення.
4. Постійними граматичними ознаками дієслова є вид і дієвідміна.
5. Непостійними граматичними ознаками дієслова є категорія способу, часу, особи, роду, числа.
6. Дієслово має три дієвідміни.
7. Дієслово *оббілювати* утворене префіксально-суфіксальним способом.
8. Дієслово *відлетіти* утворено словоскладанням.

6. Робота в парі. Ознайомтеся з алгоритмом. Прокоментуйте, що означає ремарка в дужках («якщо є»). Запишіть у зошит доповнений вашими коментарями алгоритм.

АЛГОРИТМ МОРФОЛОГІЧНОГО РОЗБОРУ ДІЄСЛОВА ЯК ЧАСТИНИ МОВИ

1. Частина мови, його загальне значення, питання.
2. Початкова форма (інфінітив).
3. Вид (доконаний, недоконаний).
4. Дієвідміна (I, II).
5. Спосіб (дійсний, умовний, наказовий).
6. Час (якщо є).
7. Число (якщо є).
8. Особа (якщо є).
9. Рід (якщо є).
10. Синтаксична роль.

Зразок морфологічного розбору дієслова як частини мови

Тривала подорож без відпочинку вичерпує сили мандрівників.

Вичерпує — дієслово, означає дію, що робить?; поч. форма — вичерпувати; недоконаний вид, II дієвідміна, дійсний спосіб, теперішній час, 3-я особа, однина, присудок.

7. Робота в парі. Прочитайте уважно настанови від людей-інноваторів. Прокоментуйте їх. Дієслова проаналізуйте за алгоритмом вправи 6.

1. Більшість невдах — це люди, які не зрозуміли, наскільки близькими вони були до успіху, коли здалися (*Т. Едісон*). 2. Я краще найняв би людину з ентузіазмом, аніж людину, яка все знає (*Дж. Рокфеллер*). 3. Про що б ви не мріяли, робіть, бо в зухвалості є геній, сила і магія (*Й. В. Гете*). 4. Труднощі не в тому, щоб знайти нові ідеї, а в тому, щоб звільнитися від старих (*Дж. Кейнс*).

8. «Ти впораєшся». Виконай завдання на вибір.

1. «Перевір себе».

1. Усі дієслова II дієвідмини у рядку

А солю, кричать, стоїмо

Б ходиш, печеш, варю

В шиє, везе, пряде

Г принесу, косять, топлю

2. Речення, у якому є дієслово I дієвідмини, у варіанті

А З перелітними птахами летять весни в наш край.

Б У шум діброви вплітається щебетання птахів.

В Сідають всі за стіл їсти свіжоспечений хліб.

Г Сива хмара вже висіла над краєм степу.

3. Названо способи дієслів у рядку

- А доконаний, недоконаний
- Б теперішній, майбутній, минулий
- В дійсний, умовний, наказовий
- Г простий, складний, складений

4. Дієслово у формі умовного способу вжито в реченні

- А На горбах машину нещадно підкидало і трясло.
- Б Цього разу мені страшенно поталанило.
- В Розказала б про майбутні плани.
- Г Тепле сонечко поволі ховалося за обрій.

2. Виконай інтерактивну вправу «Аналіз дієслова», перейшовши за покликанням <https://learningapps.org/display?v=pgk4nqu1c23> чи QR-кодом.

Перейди за покликанням <https://cutt.ly/kwAPEEYV> або QR-кодом, щоб виконати завдання §§ 18–20.

§ 18. КОНТРОЛЬНА РОБОТА З ТЕМИ «ДІЄСЛОВО»

§ 19. АНАЛІЗ КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ З ТЕМИ «ДІЄСЛОВО». КОРЕКЦІЯ ЗНАТЬ, УМІТЬ І НАВИЧОК

§ 20. КОНТРОЛЬНА РОБОТА З МОВЛЕННЄВОЇ ТЕМИ. СКЛАДАННЯ ФОРМАЛЬНОГО ЕСЕ З ВИКОРИСТАННЯМ РІЗНИХ ДІЄСЛІВНИХ ФОРМ

МОРФОЛОГІЯ. ДІЄСЛОВО. ОРФОГРАФІЯ

Запитую себе, відповідаю, наводжу приклади.

Визначаю свою сходинку успіху

1. Що називають дієсловом?
2. Які граматичні ознаки має дієслово? Наведи приклади.
3. Які синтаксичні функції виконує дієслово? Наведи приклади.
4. Яку форму дієслова називають неозначеною? Чому вона має таку назву? Наведи приклади дієслів у неозначеній формі.
5. Як пишуть *НЕ* з дієсловами? Наведи приклади.
6. Наведи приклади дієслів недоконаного й доконаного видів.
7. Скільки є способів дієслів? Назви їх. Наведи приклади.
8. Скільки часових форм має дієслово? Які форми майбутнього часу має дієслово? Наведи приклади.
9. Яку функцію виконує дієслово в мовленні?

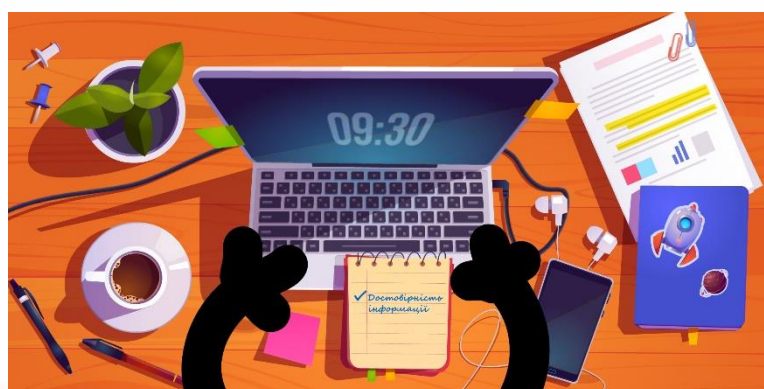
ІНФОРМАЦІЯ

Мова —
це спосіб мислення.

Павло Гриценко

- зможу знаходити потрібну інформацію, відому або нову, в одному або кількох джерелах;
- розрізнятиму достовірність, новизну інформації;
- інтегруватиму текстову, графічну, числову інформацію в межах одного чи кількох текстів;
- коментуватиму почуту інформацію;
- використовуватиму інформацію в різних ситуаціях спілкування.

§ 21. ІНФОРМАЦІЯ. ПОВТОРЕННЯ ВИВЧЕНОГО у 5–6 КЛАСАХ

Колись... інформація була нашою здобиччю.
Тепер ми — здобич інформації.

Ліна Костенко

1. Робота з епіграфом.

- Прочитай уважно слова Ліни Костенко. Прокоментуй.
 - Поміркуй, чому мисткиня зауважує, що «колись інформація була здобиччю».
- Як змінився світ за останнє століття? Чому сучасна людина, на думку поетеси, стала здобиччю інформації?

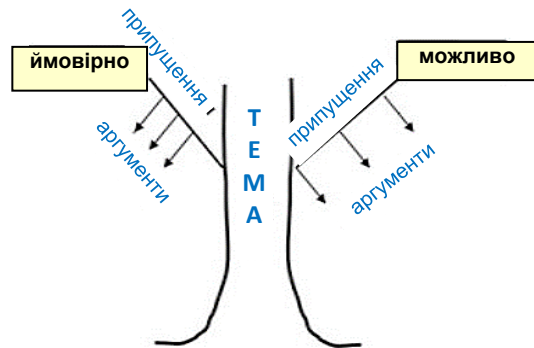
2. Робота з відеоінформацією. Подивися телепередачу «Як наші предки передавали повідомлення на відстань», перейшовши за покликанням <https://www.youtube.com/watch?v=XmW2ZbvYz5s>

- Зістав, як повідомлення передавали колись і тепер. Чи була ця справа затратною?
- Як змінилася оплата й ціна інформаційного повідомлення тепер?
- Оформи свої міркування у вигляді порівняльної таблиці.

3. Робота в парах. «Дерево припущень».

- Прочитайте заголовки тексту. Зробіть припущення, про що чи про кого ви прочитаєте в тексті.
- Спрогнозуйте можливі варіанти розвитку подій. Обґрунтуйте кожне зі своїх припущень.
- Відтворіть результати роботи у вигляді дерева, де тема тексту — це «стовбур дерева», припущення — «листя», «гілочки» — аргументи й обґрунтування ваших припущень.

ЦІННІСТЬ ІНФОРМАЦІЇ

Кажуть, що інформація — це королева бізнесу і мати інтуїції. Усі — від бізнесменів і політиків до школярів — знають про цінність інформації. Пригадайте якусь сумну ситуацію з вашого життя і запитайте себе, скільки і що ви готові були віддати за інформацію, яка допомогла б розв'язати проблему.

Сьогодні, як і в давні часи, цінність інформації визначається користю, яку вона може принести, і завданнями, які вона допомагає виконати. Так, ціна інформації про те, що

знайшли загублений ноутбук, може складати 5 мільйонів доларів (таке оголошення було в американській пресі). А щоб довідатися про те, де перебуває заручник (адже життя людини безцінне) або терорист, пропонують навіть більше (з *case study*).

A. ОБГОВОРЮЙМО

- Яке враження справив на вас текст?
- Порівняйте свої припущення зі змістом тексту. Чи збіглися вони?
- Обґрунтуйте, за якими показниками ви визначали цінність інформації.
- Як ви розумієте вислів «Інформація — королева бізнесу і мати інтуїції»?

4. Мініпроект. Проведи невелике дослідження і з'ясуй, чи траплялися в житті твоїх батьків, рідних, близьких, знайомих людей випадки, коли саме наявність потрібної інформації допомогла розв'язати проблему. Сплануй свої дії. Обговори з однокласником / однокласницею план дослідження. Поділися з ними результатами дослідження.

5. Розглянь хмаринку слів.

- Поміркуй, що характеризують зазначені властивості.
- Поясни, як ти розумієш значення кожної властивості. За потреби звернися до словника.
- Пригадай, що тобі вже відомо про інформацію. Скористайся підказкою.

ПРИГАДАЙМО!

Інформація (від лат. *informātiō* «роз'яснення, уявлення, поняття про що-небудь») — відомості незалежно від форми їх подання.

У первісному значенні *інформація* — відомості, що передають усно, письмово або в будь-який інший спосіб (за допомогою умовних сигналів, технічних засобів тощо).

Із середини ХХ ст. термін «інформація» тлумачать як:

- ▶ обмін відомостями між людьми, людиною та автоматом, автоматом та автоматом;
- ▶ обмін сигналами у тваринному та рослинному світі тощо.

6. Робота в малих групах. Робота з графічною інформацією. Розгляньте уважно плакат-схему «Види інформації». Підготуйте зв'язне висловлювання про види інформації. Наведіть приклади названих видів інформації.

- Розкажіть, до яких видів інформації найчастіше звертаєтеся під час навчання, відпочинку тощо.

7. «Розсипанка». Прочитай групи поданих слів. Чи можна вважати їх реченнями? Чому? Склади із цих слів речення та запиши їх.

1. Грамоти, пригодиться, завжди, вчиться.
2. Грамотний, і, видючий, тямущий на, все.
3. Вік, вік, учись, живи.
4. Знання, красним, робить, життя.
5. Книга, як, на вчить, світі, жить.
6. Мудрим, вродився, а, ніхто, навчився, не.

- Прочитай уважно прислів'я, прокоментуй. Чого вони навчають?
- Поміркуй, яку роль у твоєму навчанні, житті відіграє інформація, яку добираєш, користуючись доступними тобі джерелами. Назви ці джерела.

8. «Ти зможеш!». Виконай завдання на вибір.

1. Склади корисні поради, як знайти інформацію в інтернеті, бібліотеці, книзі фахівця, ЗМІ. Поділися порадами в класі.
2. Ознайомся із змістом таблиці. Склади висловлення про те, яким видом інформації найчастіше користуєшся ти й кожний із членів твоєї родини. Поясни свій вибір джерел інформації.

Графічна	Картина, ескіз, графік, діаграма, схема, таблиця, креслення, рекламний плакат, карта, світлина тощо
Звукова	Мовлення, музика, звуки природні чи механічні
Цифрова	Цифри, таблиця множення, статистичні дані
Відеоінформація	Мультфільми, кіно, відеофільми, реклама, кліпи
Текстова	Усе, що написано чи надруковано на папері: видання (художні, історичні, юридичні, економічні тощо), словники (орфографічні, тлумачні, фразеологічні, етимологічні, історичні тощо), підручники, журнали, документи тощо

Символьна	Букви, цифри, знаки, світлові сигнали, сигнали жестами, покажчики приладів
<i>Примітка. Кожний символ має своє значення, наприклад: червоне світло світлофора означає наказ зупинитися; дорожній знак «!» у трикутнику означає «Попереду небезпека!» тощо</i>	

3. Опрацюйте подану графічну й текстову інформацію.

ЛЮДИНА, ЯКА ВИПЕРЕДИЛА СВІЙ ЧАС

Віктор Глушков
(1923–1982)

Український математик, піонер комп'ютерної техніки, автор фундаментальних праць у галузі кібернетики, математики й обчислювальної техніки.

Творець першої у світі енциклопедії кібернетики, перше видання якої було надруковано українською мовою.

Побуває легенда, що коли Віктор Глушков читав лекції в США, де він перебував на запрошення компанії IBM, то його уважно конспектував студент Біл Гейтс. 😊 Навіть коли це й легенда, то вона значуща...

Віктор Глушков стверджував:

- «Людина в ХХІ столітті, яка не буде вміти користуватися ЕОМ, буде подібна до людини ХХ століття, яка не вміла ні читати, ні писати».
- «Недалеко той час, коли електронні машини будуть коморами не тільки технічних і наукових знань людства, але і всього, що було створено ним за багато століть свого існування; вони стануть величезною і вічною пам'яттю».
- «Зовсім скоро кожна людина носитиме із собою “електронний блокнот” і, працюючи з клавіатурою, матиме доступ до гігантських баз даних у будь-яких куточках планети».

- Напиши есе, у якому поясни, як розумієш судження Віктора Глушкова.

4. Ознайомся з інформацією за QR-кодом або покликанням

<https://cutt.ly/4wAPRYhM> . Поміркуй, яке значення має те, що перше видання енциклопедії кібернетики було надруковано українською мовою.

Чи мало це вплив на розвиток мови? Чому?

9. Заповни щоденник.

10. Які емоції відчуваєш після уроку?

- Суперово!
 Сподобалося!
 Складнувато
 Нічого не зрозуміло
 Щось не зрозуміло
 Цікаво
 Усе зрозуміло

§ 22. СПОСОБИ ПОШУКУ ІНФОРМАЦІЇ

Хто шукає, той завжди знайде.

Народне прислів'я

1. Робота з епіграфом.

- Прочитай народне прислів'я, прокоментуй.
- Поміркуй, про що дізнаємося на уроці.

2. Робота в парі. Гра «Розсипанка». Віднови прислів'я та приказки та запиши їх.

1. Шукати, в, сіна, голку, стозі. 2. Не, шукай, шукай, краси, доброти. 3. Шукати, що, те, втрачав, не. 4. Шукати, не, то, що, знаю. 5. Риба, де, шукає, глибше, а, людина, краще, де. 6. Не, а, запитують, шукають, дороги.

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Прокоментуйте відновлені прислів'я.
- Визначте ключове слово прислів'їв. Поміркуйте, що означає це слово.

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Дослідіть, дієслова якої форми найчастіше трапляються у прислів'ях.
- Поміркуйте, чому в прислів'ях часто вживають наказовий спосіб дієслів.

3. Читання із застосуванням технології маркування.

Інформація (від лат. *informatio*) означає повідомлення або відомості про яку-небудь подію, процес, чиюсь діяльність. Потреба зберігати й передавати інформацію сприяла появі мови, писемності, образотворчого і музичного мистецтва, винайдення книгодрукування, поштового зв'язку, телефону, радіо, телебачення, інтернету.

Важливим сховищем інформації є людський мозок. Людина щось почула, побачила, відчула, і інформація збереглася в неї у мозку. Потім вона усе, що запам'ятала, розповіла своїм дітям й онукам. Так інформацію зберігали в легендах і міфах.

Наскельні малюнки також передавали інформацію.

Тривалий час інформацію зберігали на папері. І лише за останні два десятиліття людство винайшло безліч носіїв інформації. Сьогодні — це переважно флешнакопичувачі, хмарні сховища тощо.

Як отримати потрібну інформацію? Де знайти важливу для нас інформацію? У різних джерелах і передусім у книгах. Каталоги в бібліотеках і книгарнях теж допоможуть знайти будь-яку книгу.

5. Мовленнєвий практикум. Говори правильно!

ІНФОРМАЦІЙНИЙ та ІНФОРМАТИВНИЙ

Ці слова в сучасній українській літературній мові мають різне значення.

ІНФОРМАТИВНИЙ — «наповнений інформацією, відомостями» вживають у словосполученнях: *інформативний зміст, інформативний характер, інформативний виклад*, які поширені в мові медіа, у діловій та науковій сферах.

Наприклад: *Зведення розвідників мають короткий інформативний зміст, чітку оцінку подій.*

ІНФОРМАЦІЙНИЙ — стосується інформації і називає предмет, «який містить, опрацьовує, видає інформацію»: *інформаційне агентство, інформаційні технології* тощо.

Наприклад: *Завдяки рекламній кампанії в медіа створено інформаційний банк даних щодо ринку праці в Києві (за Т. Коць).*

- Добери власні приклади вживання слів *інформативний* та *інформаційний*.
- Поєднай запропоновані лексеми зі словосполученнями *наукова стаття, новинний випуск*.
- Як ти розумієш, що таке *інформаційне перевантаження*? Як його уникнути?

6. Це цікаво!

Найсучаснішим пошуковим системам можна ставити завдання у вигляді звичайного запитання. Система сама розбереться, які слова й словосполучення ключові.

- **Поєкспериментуй.** Добери інформацію про екологічні проекти, які організували й проводили члени вашої громади протягом останніх трьох років. Для пошуку інформації в інтернеті в пошуковик увведь запитальні речення. Сформулюй і запиши висновок за результатами пошуку.

7. Робота в малих групах.

Пригадайте, про які способи пошуку інформації вам відомо з уроків інформатики. Ознайомтеся із змістом графічної інформації, яка подана за QR-кодом або покликанням.

ПІДКАЗКА! Практичні рекомендації щодо складання запиту для пошукової системи

Формулюючи проблему для пошукової системи, дотримуй правил. Це дозволить заощадити час і отримати максимально відповідний пошуковий результат.

Підказка розлога, тому всі дванадцять правил подано за QR-кодом або покликанням (завдання 3).

8. «Ти зможеш!». Виконай завдання на вибір.

1. Уяви ситуацію. Поміркуй, якими джерелами інформації потрібно скористатися для розв'язання проблеми.

Ситуація 1. На уроці літератури тобі запропонували підготувати повідомлення про життя і творчість Григора Тютюнника.

Ситуація 2. На уроці біології тобі було запропоновано підготувати презентацію про природні заповідники й заказники України.

Ситуація 3. Твоя родина вирішила покращити свої житлові умови, придбавши будинок в екологічно чистій зоні.

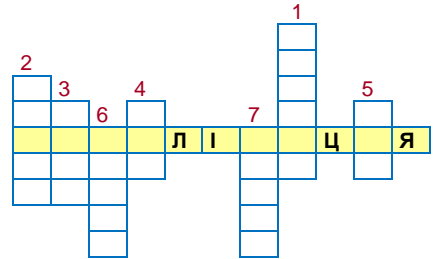
Ситуація 4. У новому навчальному році ти вирішив /вирішила перейти в іншу школу, бо у твоїй немає добре обладнаного комп'ютерного класу і демократичних стосунків між учителями й учнями.

2. Віднови алгоритм пошуку інформації в інтернеті, розставивши етапи в правильній послідовності. Послідовність виконання:

1. Поповни портфоліо вашого проекту.
2. З результатів пошуку за запитом вибери необхідні вебсторінки, збережи їх повністю або використовуй закладки для подальшого опрацювання інформації.
3. Вибери пошукову систему для пошуку інформації в інтернеті.
4. Склади бібліографічні записи обраних сайтів.
5. Сформулюй запит відповідно до обраного способу пошуку.
6. Обери спосіб пошуку (простий, розширений, контекстний або спеціальний).

3. Розгадай у зошиті кросворд, пригадавши відомості з історії Стародавнього світу, яку ти вивчав / вивчала у 6 класі. У позначеному рядку прочитай назву терміна і дай йому визначення 😊

1. Одна з двох річок, на землях між якими утворилася цивілізація Межиріччя.
2. Одна з двох річок, у долині якої утворилася давньокитайська цивілізація.
3. Одна з двох річок, між якими розквітла цивілізація Межиріччя.

4. Річка, у долині якої була давньоєгипетська цивілізація.
5. Форма об'єднання людей, за якою гуртуються кровні родичі.
6. Проводир племені, війська.
7. Люди, відомі своїми подвигами, заслугами; заможні люди та їхні нащадки.

• Які способи пошуку інформації ти використав?

9. Заповни щоденник.

10. Які емоції відчуваєш після уроку?

Суперово!

Сподобалося!

Складнувато

Нічого не зрозуміло

Щось не зрозуміло

Цікаво

Усе зрозуміло

§ 23. ЯКІСТЬ І ДОСТОВІРНІСТЬ ІНФОРМАЦІЇ. ВЕРБАЛЬНІ Й НЕВЕРБАЛЬНІ ЗАСОБИ ІНФОРМАЦІЇ

Не все те золото, що блищить.
Прислів'я

1. Робота з епіграфом.

- Прочитай прислів'я. Прокоментуй.
- Чого навчає нас народний вислів?
- Які асоціації виникають у тебе до слова *золото*?

2. «**Ти зможеш!**». Уяви ситуацію. Поїхавши в літній табір відпочинку, ти вдома забув / забула улюблений предмет гардеробу. Попроси рідних передати чи привезти цю річ. На жаль, мобільна мережа зв'язку відсутня. У який спосіб ти передаси інформацію?

3. Прочитай вірш. Добери заголовок.

Хвилююсь. Падаю. Зітхаю.
Сумую. Плачу. Не здаюсь.
Спішу. Збиваюсь. Вибухаю.
Кричу. Зневірююсь. Борюсь.
Лечу. Співаю. Засинаю.
Не зупиняюся. Сміюсь.

То виринаю, то пірнаю.
Перемагаю і молюсь.
Надіюсь. Вчуся. Обіймаю.
Повзу. Літаю. Чи пливу.
Сліди в секундах залишаю.
Одним же словом: я — *живу!*

Наталка Бойко

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Яке враження справив на тебе вірш? Чим саме здивував?
- Яку картину ти уявляв / уявляла, читаючи поезію?
- Сформулюй тему й основну думку вірша.

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- У який спосіб авторка поезії передає інформацію про свій життєвий уклад?
- Визнач форму, час, вид дієслів, ужитих у творі. Поміркуй, чому саме цю граматичну форму дієслова обрала поетеса.
- Розкажи, чим ти займаєшся протягом дня (тижня, місяця). Використай за потреби свої світлини, малюнки, відео тощо. Який спосіб передачі інформації для тебе більш прийнятний і чому?
- Простеж, які форми дієслів використовуєш, коли інформуєш про події, які вже відбулися; які форми дієслів використовуєш для планування певних видів діяльності в майбутньому?

4. Прочитай інформацію, застосовуючи технологію маркування.

ЯК НАВЧИТИСЯ ЕФЕКТИВНО ПРАЦЮВАТИ З РІЗНИМИ ВИДАМИ ІНФОРМАЦІЇ?

Для того, щоб певне повідомлення (розповідь учителя, показники приладів, словникова стаття, світлина тощо) стало цінною інформацією особисто для тебе, потрібно:

1) розуміти знаки, символи, які представляють інформацію (вміти слухати, пояснювати показники приладів, володіти навичками ефективного читання, знати «мову» образів);

2) опрацювати отримане повідомлення відповідно до мети, яку перед собою ставиш:

- виокремити те, що для тебе є новим;
- проаналізувати нову інформацію.

Зокрема, визначити, які частини інформації для тебе важливі, та виокремити їх; уважно прочитати виокремлені частини й зіставити їх зміст зі своїм життєвим досвідом, з'ясувати важливість інформації для твого розвитку.

Наприклад: твій простір наповнений певними предметами й речами, без яких ти не уявляєш свого повноцінного життя. Але з часом їх стає так багато, що помешкання перетворюється на склад, переповнений і захащений. Щоб і надалі почуватися комфортно вдома, важливо вчасно позбавитися того, що не використовуєш за призначенням протягом року чи двох. Речі й предмети побуту мають слугувати нам, а не ми маємо жити заради них;

- за потреби переформатувати інформацію для кращого її опанування.

Наприклад, з текстової — у графічну (схема чи ментальна карта на основі тексту), із звукової — у текстову (запис основних ідей лекції вчителя чи відеоуроку), з образної — у текстову (словесний опис картини чи світлини) тощо.

Отже, якщо ти хочеш ефективно користуватися інформацією, недостатньо її лише знайти. Важливо опрацювати її, виконавши відповідні розумові операції (певні дії).

Наприклад, під час опрацювання тексту доцільно виконати такі дії:

- уважно прочитати;
- виокремити основні ідеї;
- відібрати важливу інформацію тощо (з довідника).

5. Робота в малих групах. Прочитайте медіатекст, застосовуючи технологію маркування.

ЧИ МОЖНА ВІРИТИ ВСЬОМУ, ЩО Є В МАСМЕДІА?

Розпізнати фейки, які поширюють у соцмережах, здається, не дуже складно. Здебільшого треба просто хоча б на мінімум увімкнути критичне мислення.

Ось 5 простих правил, які вам у цьому допоможуть.

1. Дуже часто медіа грішать перекручуванням фактів. І перша ознака фейкової інформації — заголовок, який може не відповідати дійсності.

Не обмежуйся читанням заголовків.

Ну і зверніть увагу на стиль: заголовки, які починаються на «шок», «сенсація», «у мережі видаляють цю інформацію» тощо — це дуже суттєва причина засумніватися в тому, що публікація правдива.

Звертай увагу на джерела інформації.

2. У мережі зараз дуже багато сайтів, які називають себе засобами масової інформації, але такими не є. Часто такі «сайти-сміттярки» навіть співпрацюють із новинними сайтами і мають непогані рейтинги.

Але зверніть увагу на вихідні дані про медіа (чи є інформація про редакцію, її адреса, контакти тощо). Крім того, неправдива інформація може бути поширена й у справжніх ЗМІ, наприклад, через банальну помилку редактора стрічки новин або неперевірені дані. Тому завжди, читаючи публікацію чи новини, звертайте увагу, на чиї слова чи на яку структуру посилаються автори. Якщо в селі під Тячевом «стався вибух небезпечних речовин», а в новині є посилання **лише** на слова «місцевих мешканців» без коментаря представників рятувальних служб чи правоохоронних органів, — велика ймовірність, що ви маєте справу з фейком.

3. Стиль публікації — теж важливий її складник. Пам'ятайте, що основне завдання ЗМІ — інформувати вас, а не шокувати. Щодо публікацій у соцмережах, то жакливі розповіді «очевидців» теж варто ставити під сумнів. Згадайте хоча б інформацію про

Став під сумнів гучні шокуючі цитати.

«жорстокість» наших бійців на Донбасі, яку нібито хтось «бачив на власні очі». А потім виявлялося, що «свідки» були вожими аферистами... Справді, у світі відбувається чимало подій, які здатні шокувати, засмутити чи загнати в депресію. Але це не причина вірити всьому.

Аналізуй
фото-
ілюстрації.

4. Фото — це проблема і ЗМІ, і соцме-
реж. В інтернеті дуже багато випадків,
коли новини ілюстровані фотографіями,
які не було зроблено на місці події чи вза-
галі не пов'язані з нею. До прикладу, фей-
кові новини про те, що «у Карпатах вирубуали весь ліс» уже
традиційно ілюструють фотографіями лісів або із сусідньої
Румунії, або взагалі — з іншого кінця світу. Публікації про
пожежі також часто супроводжуються зображеннями з ін-
ших країн, а тому — спотворюють ситуацію. Це дуже легко
виявити: просто завантажте картинку в гугл-пошук і пере-
гляньте пов'язані публікації. Якщо фото вже неодноразово
супроводжувало новини / публікації з інших країн, а його по-
дають як ілюстрацію до подій з конкретною прив'язкою до
місця чи часу, — ви точно маєте справу із фейком.

5. Перевірте, що пишуть інші медіа

чи публікують інші блогери з приводу по-
дії чи на тему, яка вас шокувала / засму-
тила / вразила. Дуже часто фейкова інфо-
рмація буде розповсюджуватися або та-
кими самими «сайтами-сміттярками», або взагалі буде відсу-
тня на сторінках видань, яким можна довіряти. Ще один ва-
ріант: якщо фейк уже став популярним, дуже вірогідно, що
ви зможете знайти в мережі його спростування. Зараз є багато
організацій, які борються із фейковою та маніпулятивною ін-
формацією, тому просто не лінуйтесь і заугліть.

Перевір, що
пишуть інші
медіа.

І основне: якщо ви стикнулися із фейком, дезінформацією,
маніпулятивною публікацією або просто маєте сумніви, що це
правдива інформація, — **не поширюйте її!** (За матеріалами
Ужгородського ПЕН-клубу — проєкт «Вірю — Не вірю»).

- Об'єднайтеся в групи й виконайте завдання.

Перша група: переформатуйте зміст медіатексту в пам'ятку чи алгоритм «Як не стати жертвою маніпуляцій у масмедіа?».

Друга група: переформатуйте зміст медіатексту в пам'ятку чи алгоритм «Як переконатися в достовірності інформації?»

Третя група: переформатуйте зміст медіатексту в пам'ятку чи алгоритм «Яку роль відіграють факт чи судження в медіатексті?».

Четверта група: укладіть термінологічний словник до медіатексту. Користуйтеся доступними для вас словниками і довідниками.

6. «Ти зможеш!». Виконай завдання на вибір.

1. Напиши есе на тему «Як сприймати масмедіа і не стати жертвою маніпуляцій?». Використай матеріал уроку, а також ілюстрацію.

2. Прочитай текст, перейшовши за QR-кодом або за покликанням <https://cutt.ly/2wAPT02J>. Проаналізуй текст, використовуючи поради, подані в § 23. Визнач, чи якісна й достовірна інформація представлена в тексті. Відповідь аргументуй.

7. **Твій щоденник.** Прочитай і проаналізуй вислови відомих людей. Чия думка тобі найбільше до вподоби? Поясни, чим саме. Запиши цей вислів у щоденник як мотиватор для самовдосконалення.

1. Почни робити те, що потрібно. Потім роби те, що можливо. І ти раптом виявиш, що робиш неможливе (*Ф. Ассізький*). 2. Найкращий спосіб почати робити — припинити говорити і почати робити (*В. Дісней*). 3. Ваш мозок може все. Абсолютно все. Головне, переконати себе в цьому. Руки не знають, що вони не вміють віджиматися, ноги не знають, що вони слабкі. Це знає ваш мозок. Переконавши себе в тому, що ви здатні на все, ви зможете справді все (*Р. Кійосакі*).

8. **Заповни щоденник.**

9. **Які емоції відчуваєш після уроку?**

Суперово!

Сподоба-
лося!

Складну-
вато

Нічого
не зрозуміло

Щось не
зрозуміло

Цікаво

Усе
зрозуміло

§ 24. ОПРАЦЮВАННЯ ТЕКСТОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ (практично)

І всі технології починаються з іскор у чийсь голові.

Ідея чогось, чого раніше не існувало,
але одного разу буде винайдено,
може змінити все.

Натан Мірволд

1. Робота з епіграфом до уроку.

- Прочитай вислів Натана Мірволда, генерального директора Intellectual Ventures. Прокоментуй.
 - Чи погоджуєшся ти з думкою автора?
- Автор у цьому висловлюванні оперує фактами чи судженнями? Поясни.

2. Гра «Так» чи «Ні». Погодься чи запереч твердження. Обґрунтуй свою позицію.

1. Будь-яка інформація, яку ти почуєш з телевізора чи радіо, обов'язково правдива.
2. Інформація за формою її представлення буває графічною, звуковою, цифровою, текстовою, відеоінформацією.
3. Факти завжди можна перевірити й підтвердити, а судження — це лише власна думка експерта.
4. Достовірною інформацією називають правдиві та максимально повні дані про події, явища, людей.
5. Якщо в медіатексті немає покликання на першоджерело, то такий текст також можна вважати достовірним.

3. Гра «Редактор / редакторка». Прочитай уважно текст, узятий з інтернету. Відредагуй.

Розгляньмо приклад технології автомобіля без водія. Ідея з'явилася ще в 1990-х. Перший прототип був представлений в 2004 році, десятки років назад. Але тільки зараз, через трицять років від появи ідеї, технологія починає виходити на світ, і більшість з нас все ще немає подібного авто. Іншими словами, процес появи нових технологій займає набагато більше часу, чим багато хто думає (*за Е. Шмідтом*).

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Прочитай відредагований текст, перепиши.
- Поміркуй, у тексті подано факти чи судження. Обґрунтуй свою позицію.
- Скористайся доступними тобі джерелами інформації та перевір, достовірну чи фейкову інформацію подано в тексті.
- Скористайся підказкою.

Підказка «Як викрити фейк?». Скористайся!

Фейк — це новина, у якій подано неправдиву або спотворену інформацію.

Розгляньмо **ознаки фейку**, які сформулювали фахівці *Інституту масової інформації*.

ДЖЕРЕЛА:

- Відсутність джерел інформації
- Анонімні джерела
- Інформація із соцмереж
- Лінк на підозрілі або маловідомі джерела

ЕМОЦІЇ

- Думка чи оцінка подана як факт
- Заголовок не відповідає новині або є надміру емоційним
- Журналіст / журналістка вживає слова, що викликають позитивні / негативні емоції
- Навішування ярликів, поширення стереотипів

ЕКСПЕРТИ:

- Представники структур, яких не існує в реальності
- Особи без вказування інституції, яку представляють
- Анонімні експерти («*учені вважають...*»)
- Політично заангажовані експерти

ПОДАННЯ ФАКТІВ:

- Соціологічні дані без укавання вибірки, замовників, географії тощо
- Однобоке подання фактів, оцінок і коментарів, узагальнення
- Викривлене подання новини: реальні факти подають неправдиво;
- Недостовірні світлини / відео подають як підтвердження інформації

4. Робота в парі. Прочитайте новину, яка активно поширилася в соціальних мережах. Скористайтеся підказкою «Як викрити фейк?» і з'ясуйте, що в цьому дописі достовірне, а що фейкове.

Навіть Гендальф із «Володаря кілець» за Україну!

82-річний Іен Мак-Келлен, відомий своєю роллю мага Гендальфа у фільмі «Володар кілець», услід за Анджеліною Джолі з'явився на заході України. Британського актора було помічено в районі вулиці Вірменської у Львові. Він зробив селфі з шанувальником.

Як то кажуть, якщо Гендальф з нами, то ворогам настав час ховатися у свої нори.

5. Прочитай текст, застосовуючи технологію маркування.

Людству потрібно було кілька тисяч років, щоб придумати сучасні «пластикові» гроші (картки). І річ тут навіть не в матеріалі, з якого вони виготовлені, а в зручності та силі,

що мають ці пластикові прямокутники. Картки **відрізняються** за зовнішнім виглядом і кількістю банківських послуг, що **пропонують** клієнтам. Їх можна відкрити в національній валюті України, а можна — у доларах США. З них знімають готівку, здійснюють оплату в магазинах, авіакомпаніях, готелях, туристичних фірмах тощо. Можна також отримати пенсію, зарплату, стипендію.

Електронні гроші легко **одержувати, надсилати** рідним, вони прийнятні для оплати послуг і товарів тощо. Особливістю є те, що їх не можна потримати в руках, не можна покласти в кишеню. Вони начебто не існують матеріально. Проте електронні гроші не тільки абсолютно матеріальні, а й набули низки чудових якостей, які звичайній валюті недоступні.

Одна з найбільших переваг над звичайними грошима — миттєвість платежів (за О. Рябовою).

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Добери заголовок до тексту.
- Яка інформація з тексту для тебе нова, а яка відома?
- За текстом склади рекламу про зручність користування банківськими картками.
- Чи можна, на твій погляд, віднести до інноваційних технологій, які змінили світ, пластикові банківські картки? Обґрунтуй свою відповідь.
- Інформація в тексті для тебе актуальна, корисна, повна, об'єктивна, достовірна? Прокоментуй.

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Поясни правопис виокремлених у тесті слів.
- Добери до виділених слів синоніми. Поясни, як змінився текст.

6. Мовленнєвий практикум. Говори правильно!

СПРИЧИНИТИ чи ПРИЗВЕСТИ?

Щоб переконатися, у яких випадках доречно вживати те чи те слово, важливо з'ясувати їх лексичне значення. Для цього доцільно попрацювати з тлумачним словником, виписати (за потреби) словникові статті до цих слів.

Запам'ятай!

СПРИЧИНИТИ *щось* — явище, процес, результат, почуття.
ПРИЗВЕСТИ до чогось: до поразки, невдачі, руйнувань, хвороби.

- Побудуй із зазначеними словами словосполучення. Введи їх у речення.

7. Досліджуймо! Проаналізуй зміст уроку. Які три факти, озвучені в межах параграфа, для тебе були цікавими? Поінформуй про це своїх однокласників / однокласниць (у формі вільного есе).

8. «Ти зможеш!». Виконай завдання на вибір.

1. Поміркуй і склади висловлення щодо того, без яких інновацій ти не уявляєш свого життя. Зазнач, що для тебе більш значуще: безпосереднє спілкування чи онлайн-спілкування, справжні друзі чи віртуальні, дозвілля з гаджетом чи з рідними й близькими людьми?

9. Проведи експеримент: фіксуєш протягом дня час, проведений наодинці з гаджетом. Підсумуй, визнач відсоток. Оціни, чи варто внести зміни у свій розпорядок дня?

10. Твій щоденник.

Щоб підняти собі настрій, записуй щодня в блокнот чи лепбук три події й трьох людей, яким ти вдячний / вдячна.

11. Які емоції відчуваєш після уроку?

Суперово!

Сподобалося!

Складну-вато

Нічого не зрозуміло

Щось не зрозуміло

Цікаво

Усе зрозуміло

§ 25. ПЕРЕТВОРЕННЯ ІНФОРМАЦІЇ (текстової в графічну і навпаки). ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЇ В РІЗНИХ СИТУАЦІЯХ СПІЛКУВАННЯ (практично)

Хто попереджений, той озброєний.

Латинське прислів'я

1. Робота з епіграфом до уроку.

- Прочитай латинське прислів'я. Прокоментуй.
- Чи погоджуєшся із цим твердженням? Чому?
- У соціальній мережі поширений і такий варіант прислів'я: «Поінформований — означає озброєний». Порівняй обидва варіанти й зроби висновок про важливість інформації в інформаційному світі.

2. Гра «Розсіпанка». Віднови прислів'я. Запиши їх.

1. Сім, один, разів, раз, відміряй, відріж. 2. Діло, усяке, з, починай, голови. 3. Силою, розумом, не, роби, а. 4. Думай, з, який, самого, буде, кінець, який, початок. 5. Людей, а, свій, питай, май. 6. Перо, пише, не, а, розум. 6. Клавіатура, а, розум, друкує, не.

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Поміркуй, що об'єднує ці прислів'я. Прокоментуй.
- Дослухатися до мудрості цих прислів'їв важливо перед початком якоїсь справи чи після? Поділися своїми міркуваннями в класі.

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Досліди, які граматичні форми дієслова використано в прислів'ях, щоб висловити повчання, застереження, попередження.
- Проекспериментуй: заміни дієслова в прислів'ях на інфінітив. Чи змінився зміст прислів'їв?
- Визнач види речень за метою висловлювання й емоційним забарвленням.

3. Прочитай медіатекст, застосовуючи технологію маркування.

У наш час сучасні інформаційно-комунікаційні та електронні технології, інтернет розширили сфери використання електронних засобів і поклали початок розвитку принципово нового напрямку — електронного бізнесу, який ще називають «економікою ХХІ століття».

Однією з найважливіших складових нового бізнесу є електронна торгівля, що розвивається швидкими темпами.

Цей вид торгівлі має свої особливості та суттєво відрізняється від реальної роздрібної торгівлі. Розглянь, які особливості електронної торгівлі називають фахівці.

Віртуальність — відсутність особистого контакту між фізичними особами — продавцем і покупцем, тобто електронна роздрібна торгівля здійснюється в режимі онлайн.

Інтерактивність — швидке інформаційне забезпечення покупця (споживача).

Глобальність — відсутність часових, просторових, адміністративних, соціально-демографічних обмежень.

Динамічність — можливість швидко змінюватися й адаптуватися до нових умов.

Ефективність — спроможність забезпечити прибуток, інші економічні вигоди, а також соціальний ефект.

Отже, електронну торгівлю вирізняють особливості, яких так не вистачає традиційним формам торгівлі (за З. Ланішко).

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Добери до тексту заголовки. Він виражає тему чи основну думку тексту?
- Що нового дізнався / дізналася з текстової інформації?
- Які інновації, на твій погляд, забезпечили появу й активний розвиток електронного бізнесу?
- Поміркуй, які переваги й негативні явища супроводжують електронну торгівлю. Хто такі інтернет-шахраї? Чи доводилося тобі або твоїм рідним ставати жертвами інтернет-шахраїв? Поділися досвідом. Поміркуй, які твої дії допомогли б убезпечити від неприємностей під час віртуальної купівлі товарів.

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Уяви ситуацію. Тобі на урок з економіки запропонували підготувати індивідуальне повідомлення про види та способи торгівлі в інтернеті. Переформатуй текстову інформацію в таблицю, у якій представ типові характеристики електронної торгівлі.
4. Працюймо з графічною інформацією.

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Розглянь уважно світлини. Придумай до них підписи.
- Що тобі відомо про кібершахрайство чи шахрайство в інтернеті? Поділися інформацією з однокласниками / однокласницями.
- Чи є, на твій погляд, взаємозалежність між онлайн-активністю людей і зростанням шахрайства в інтернеті? Обґрунтуй свою думку.

5. **Робота в парі.** На основі графічної інформації чи інших джерел підготуйте розгорнуте висловлення про кібершахрайство в інтернеті.

6. ЗАПАМ'ЯТАЙ: ПІДКАЗКА!

ЯК НЕ СТАТИ ЖЕРТВОЮ ІНТЕРНЕТ-ШАХРАЇВ

① На незнайомих сайтах *персональні дані поширювати небезпечно*. Особисту інформацію (паспортні та платіжні дані, телефон, логін і пароль тощо) в інтернеті надавай лише коли абсолютно впевнений / впевнена, що перебуваєш на офіційних сайтах.

Наприклад, якщо оформляєш виплату в інтернеті, переконайся, що адреса сайту без помилок, а інформація збігається в усіх джерелах (зокрема і в Google-картах).

- ② Купуючи якусь річ в інтернет-магазині, *використовуй після плати*. Ти отримаєш товар, оглянеш його й тільки після цього оплатиш. Використовувати попередню оплату — небезпечно.
- ③ Якщо хтось пропонує швидкий заробіток або допомогу у вирішенні кредитних труднощів, то дуже ймовірно, що ти маєш справу з прихованим шахраєм. Загалом *уникай використовувати підозрілі сайти*, бо це нерозумно, легковажно й небезпечно.

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Що нового ти дізнався / дізналася з підказки? Чи скористаєшся нею? Чому?
- Як ти вважаєш, що входить у поняття «персональні дані»?
- Користуючись порадами, змодельюй дискусію «Як не стати жертвою шахраїв в інтернеті». Зроби висновки про правила безпеки в мережі.

7. Мовленнєвий практикум. Говори правильно! Розрізняй значення дієслів «прийти», «дійти».

ПРИЙТИ, ДІЙТИ — дістатися до чогось або когось, прийти кудись. *Вона прийшла непрохана й неждана...*

(В. Симоненко). *Щоб дійти до вершини, потрібно три години.*

ДІЙТИ висновку. *На уроці ми дійшли висновку, що джерела твору «Захар Беркут» — історичні факти та фольклор.*

- Склади зі словами *прийти, дійти* словосполучення чи речення про правила поведінки в соціальних мережах.

8. «Ти зможеш!». Виконай завдання на вибір.

1. Уважно розглянь інфографіку, розміщену на сайті Національної поліції України. Напиши коментар, у якому оціни інформацію.

Телефонні шахраї
Телефонують,
що родича затримала
поліція або він у лікарні?
Терміново
вимагають гроші?
Не піддавайся на обман.
Телефонуй 102!

Шахрайство
з електронними картками
Запитують телефоном
термін дії картки, код безпеки
на її зворотному боці,
банківські паролі з SMS?
Не повідомляй. Це шахраї!

Інтернет-шахраї
Розраховуйся за товар, придбаний в інтернеті,
після його отримання!
У жодному разі не перераховуй завдаток.
Це обман!

2. Виконай інтерактивну вправу «Будь медіаграмотним!», перейшовши за покликанням чи QR-кодом <https://learningapps.org/display?v=p0f1z5ud523>

Підказка «Як покращити інформаційну гігієну»

1. Переглянь зміст свого інформаційного поля. Видали групи й канали в соціальних мережах, у яких помічаєш маніпуляції.
2. На *YouTube* переглянь відео, які рекомендує відеохостинг. Натисни «Не цікаво», якщо вони тобі не цікаві чи інформація з непевних джерел.
3. *Google*: установи український інтерфейс і завжди гугли українською. Це мінімізує вплив російських сайтів, які можуть містити фейки.
4. *Telegram*: переглянь канали, на які ти підписаний / підписана. Відпиши від анонімних каналів і ресурсів-помийок.

Будь медіаграмотним / медіаграмотною!

Споживай і поширюй інформацію обачно!

9. Заповни щоденник.

10. Які емоції відчуваєш після уроку?

Суперово!

Сподобалося!

Складну-вато

Нічого не зрозуміло

Щось не зрозуміло

Цікаво

Усе зрозуміло

§ 26. ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЇ В РІЗНИХ СИТУАЦІЯХ СПІЛКУВАННЯ (практично)

Найбільшого успіху досягає той, хто має у своєму розпорядженні якіснішу інформацію

Бенджамін Дізраелі

1. Робота з різними інформаційними джерелами. Поясни медіатерміни. За потреби звернися до доступних джерел інформації.

Що таке *інформаційна бульбашка*?

Що таке *клікбейтний заголовок*?

Що таке *дезінформація*?

Що таке *інформаційний слід*?

Що таке *фактчекінг*?

Як відрізнити *факти* від *суджень*?

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Поділіться між собою інформацією про поняття, визначені для обговорення.
- Знайдіть в інтернеті відеоінформацію «Як захиститися від фейків та дезінформації?» Що нового дізнався / дізналася?
- Чому сучасній людині важливо бути медіаграмотною?

2. Робота з епіграфом до уроку.

- Прочитай вислів Бенджаміна Дізраелі, британського державного діяча, письменника. Прокоментуй.
- Пригадай, які ознаки властиві інформації.
- Як ти розумієш значення словосполучення «якісна інформація»?
- Наведи приклади джерел, які забезпечують споживача якісною інформацією. Доведи, що вона якісна.
- Пересічна людина, на твій погляд, більше споживач готової інформації чи її автор? Обґрунтуй свою позицію.

3. Прочитай текст, застосовуючи технологію маркування.

ЩО ТАКЕ ІНТЕРНЕТ-МАГАЗИН?

Інтернет-магазин (*англ. online shop*) — це магазин, «вітрина» якого розташована (у, в) мережі «Інтернет».

На сайті магазину зазвичай подано докладний каталог товарів (з, із) цінами, на основі якого користувач формує своє замовле..я. Дібрані товари (у, в) інтернет-магазині можна отримати поштою або з кур..єром, а оплатити бе..посередн..о під час отриман..я або також через мережу.

Як же ві..буваєт..ся доправле..я замовле..я? Після того як покупец.. обрав товар, з ним зв..язуєт..ся продавець.. / продавчиня й уточнює час і місце, куди слід доправити замовле..я. Доправл..ння здійснюють.. або власною кур..єрс..кою службою, або іншою компанією, або поштою.

Цей тип магазинів має низку п..р..ваг перед звичними нам торгов..л..ними точками. Наприклад: інтернет-магазин працює цілодобово, без вихідних (і, й) св..яткових днів; доступ до віртуал..них вітрин магазину може дістати будь-який покуп..ць.., який п..р..буває (у, в) будь-якій точці планети на будь-якому континенті.

Що ж продають.. (у, в) інтернет-магазинах? (У, в)се, що ви мож..те купити (у, в) звичайному магазині. Великі інтернет-магазини пропонуют.. надзвичайно широкий асортим..нт товарів (*за О. Часніковою*).

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Що нового дізнався / дізналася з інформації?
- Чи користуєшся ти, твої рідні послугами інтернет-магазинів? Поміркую, які переваги таких магазинів і покупок ти можеш пригадати. Які мінуси?

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Визнач стильові особливості тексту. Обґрунтуй свою позицію.
- Устав пропущені букви, поясни правила написання слів.
- Пригадай правила милозвучності. Вибери з дужок доречний прийменник.
- Пригадай, які ти знаєш види лексики обмеженого вжитку. Вибери з тексту професійні слова. Поясни їх лексичне значення.
- Чи є в тексті неологізми? Наведи приклади.
- Зроби синтаксичний розбір останнього речення. Простеж, із якими частинами мови пов'язано в реченні дієслово.

4. Мовленнєвий практикум. Говори правильно!

Щодня доводиться чути слова, які викликають сумніви щодо правильності їх вживання.

Запам'ятай сталі словосполучення української мови. Побудуй із ними речення. Візьми інформацію собі в лепбук.

Неправильно	Правильно
По неуважності	Через неуважність
По нинішнім міркам	Як на нинішні мірки
По підрахунках	За підрахунками
По старих цінах	За старими цінами
По старій звичці	За давньою звичкою
У знак вдячності	На знак вдячності

5. Робота в парі. Гра «Редактор / редакторка». Прочитайте діалог за особами. Відредагуйте його. Які помилки допущено в тексті — лексичні чи граматичні? Обґрунтуй.

— Привіт. Як справи? Чи все придбала в інтернет-магазині?

— Добрий день. Так. Хороший асортимент у каталозі. На жаль, зі мною стався прикрий випадок. По неуважності я оплатила чек по старих цінах.

— Трохи не зрозуміла. Повтори усе ще раз. По старій звичці ти не звернула увагу, що відбулося дорожчання?

— Так. По моїх підрахунках вийшла інша сума. Продавчиня вчасно помітила помилку і зателефонувала. Мені довелося доплатити. По нинішнім міркам, на жаль, це велика сума.

— Саме по тій причині й затрималася доставка?

— Так. Але добре, що все з'ясувалося і швидко вирішилося.

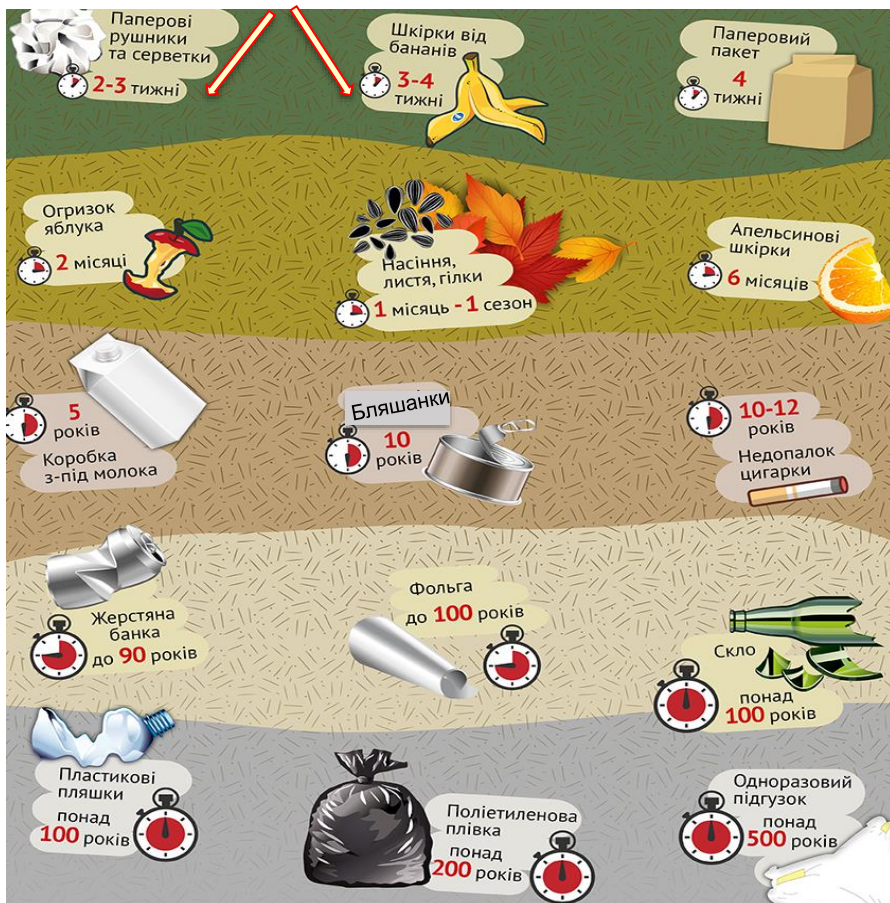
6. «Ти впорасься». Виконай завдання на вибір.

1. Виконай інтерактивну вправу «Правила безпеки в інтернеті», перейшовши за QR-кодом чи за покликанням <https://learningapps.org/display?v=pivk34d0t23>.

2. Зайди сайт одного з інтернет-магазинів, який продає дитячу літературу. Ознайомся з його структурою, каталогом книжок. Дай відповіді на запитання.
 1. Чи зручно користуватися інструментами сайту?
 2. Які зобов'язання перед споживачами пропонує засновник сайту?
 3. Чи зручно структуровано каталог для споживача?
 4. Чи має змогу покупець поспілкуватися з продавцем?
 5. Які сайт приймає форми оплати товару? Які є форми доставки товару?
- На основі зібраної інформації порекомендуй рідним послугуватися цим інтернет-магазином чи, навпаки, застережи їх від співпраці з ним.
3. Розглянь інфографіку з платформи «Слово і діло». Дай розгорнуту відповідь на запитання «Що залишається в землі у спадок нащадкам?»

період розкладання сміття.

Перейди за покликанням <https://cutt.ly/SwAPTDq6> або QR-кодом, щоб виконати завдання §§ 27–28

§ 27. КОНТРОЛЬНА РОБОТА З МОВЛЕННЄВОЇ ТЕМИ. СКЛАДАННЯ ФОРМАЛЬНОГО ЕСЕ З ВИКОРИСТАННЯМ ДІЄСЛІВНИХ ФОРМ

§ 28. КОНТРОЛЬНА РОБОТА З МОВЛЕННЄВОЇ ТЕМИ «ІНФОРМАЦІЯ»

ДІЄПРИКМЕТНИК

Тільки там, де сходяться мовна природа
й мовна культура у школі,
остаточно формується єдина
всеукраїнська літературна мова —
чиста та красна.

Олекса Синявський

- зможу виявляти спільні й відмінні ознаки між дієсловами, прикметниками та дієприкметниками;
- аналізуватиму дієприкметники в усному мовленні, художніх текстах, медіатекстах;
- редагуватиму текст, зможу доповнити його, переформатувати;
- братиму участь в обговоренні проблем, зможу обґрунтувати власну позицію.

§ 29. ДІЄПРИКМЕТНИК ЯК ОСОБЛИВА ФОРМА: ЗНАЧЕННЯ, МОРФОЛОГІЧНІ ОЗНАКИ, СИНТАКСИЧНА РОЛЬ

1. Прочитай вірш Дмитра Білоуса, уставляючи замість крапок потрібні за змістом слова. Якщо потрібно, звернися до довідки.

Дієприкметник, ясно, далєбі,
І для відмінника й останнього бешкетника, —
Це умовна форма, що поєднує в собі
Ознаки ... і

З живомовною згідно стихією
Виражає ознаку предмета за
Відповідає на запитання такі:
... ? ... ? ... ? ... ?

Довідка: який?, дієслова, яка?, прикметника, яке?, дією, які?

Людина доти могутня й непереможна,
поки вона вірна законам природи —
пізнаним і непізнаним, не нею встановленим.

Василь Сухомлинський

2. Прочитайте епіграф.

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Поясни, як ти розумієш прочитане. Яка основна думка?
- Чи погоджуєшся ти з думкою автора? Чому?

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Запиши епіграф у зошит. Підкресли дієприкметники.
- Визнач вид, час, рід, число, відмінок дієприкметників.

3. **Робота в парях.** Опрацюйте таблицю «Дієприкметник». Обговоріть отриману інформацію з однокласником / однокласницею. Поміркуйте, яка / які ознаки поданих слів не відображені в таблиці.

ДІЄПРИКМЕТНИК

Дієприкметник	Дієслівні ознаки		Прикметникові ознаки		
	Вид	Час	Рід	Число	Відмінок
Квітучий (-а, -е)	недок.	тепер.	чол.	одн.	Н. в.
Доглянутий (-а, -е)	док.	мин.	чол.	одн.	Н. в.
Поданий (-а, -е)					

- Складіть діалог «Улюблені квіти моєї родини», використовуючи подані слова.

4. **Опрацюй наукову інформацію.**

Запам'ятай!

Дієприкметник — це особлива форма дієслова, що виражає ознаку предмета за дією або станом і відповідає на питання *який? яка? яке? які?*

Дієприкметники поєднують граматичні ознаки *і дієслова, і прикметника.*

Як і дієслово, дієприкметник має:

- 1) вид (доконаний або недоконаний): *читаний, прочитаний*;
- 2) час (теперішній, минулий): *квітучий, прочитаний*.

Як і прикметник, дієприкметник має:

- 1) рід (чоловічий, жіночий, середній): *читаний, читана, читане*;
- 2) число (однина, множина): *розквітлий, розквітлі*;
- 3) відмінок: *стурбований (погляд)* — називний відмінок, *стурбованого погляду* — родовий відмінок.

Зверни увагу!

Рід, число, відмінок дієприкметників залежать, як і в прикметників, від роду, числа і відмінка іменників, з якими дієприкметники пов'язані (*придбаний гаджет, отримане повідомлення, виконані завдання*).

5. Від поданих дієслів утвори й запиши дієприкметники. Визнач їх вид.

Пофарбувати, зеленіти, почервоніти, зібрати, зігріти, темніти, розквітати, спекти, завітчати.

- Усно утвори словосполучення, визнач головні та залежні слова в утворених словосполученнях. Одне словосполучення запиши, зроби його розбір.

6. Гра «Хто швидше» Розподіли словосполучення у два стовпці: а) іменник із прикметником; б) іменник із дієприкметником.

Прочитане повідомлення, наукова інформація, розгорнута книга, усміхнена дівчина, світлий кабінет, віртуальне спілкування, виконане завдання, завантажений матеріал, завантажене селфі, актуальний документ, новий гаджет, пестливі слова.

- Усно поясни правопис слова *пестливий*.

7. Робота в парах. Прочитайте й опрацюйте текст.

Сучасна людина не/уявляє свого життя без гаджетів. У/в смартфонах — в/усі наші контакти, фотографії та відео, нотатки, листування з друзями і/й колегами, в/у комп'ютерах — багаторічні робочі і/й особисті архіви, у/в планшетах — розваги та творчість. Не/дивно, що сьогодні весь наш побут і/й робочі процеси підлаштовані під нову реальність, у/в центрі якої — гаджети (*за С. Нечитайлом*).

- Спишіть, знімаючи ризик. Обґрунтуйте написання. У дієприкметнику *підлаштовані* визначте дієслівні й прикметникові ознаки.
- Складіть короткий допис (3–4 речення), висловивши власні думки щодо прочитаного тексту і впливу гаджетів на здоров'я людини.

8. Уяви ситуацію. Дідусь / бабуся просить розповісти про позитивний і негативний вплив гаджетів. Склади й озвуч стисло відповідь (5–6 речень) дідусеві / бабусі на тему «Позитивний і негативний вплив гаджетів на звички».

9. Мовленнєвий практикум. Говори правильно!

ТАКИЙ чи СЛІДУЮЧИЙ висновок?

В українській мові немає дієприкметника **слідуючий**. А дієслово **слідувати** вживають доволі рідко й лише в одному значенні — «рухатися слідом за кимось»: *Малюк слідував за мамою по п'ятах, куди б вона не йшла.*

Основні українські відповідники дієслову «слідувати» — це слова: **іти**, **прямувати**, **простувати** (у просторі), **наставати**, **наступати** (у часі): *потяг іде без зупинок; потяг далекого прямування; за весною настає літо.*

- Утвори від підкресленого дієслова дієприкметники недоконаного та докона-ного виду, в однині, чоловічого / жіночого роду, у називному відмінку. Склади й запиши з ними речення, визнач синтаксичну роль дієприкметника.

10. Подумай і виконай. Доповни словосполучення-підписи світлин діє-прикметниками. За потреби скористайся довідкою.

Гаджет

Учень

Пшениця

Листя

Долина

Модель

Довідка. Достиглий, замислений, пожовклий, сконструйований, придбаний, розквітлий.

- З одним словосполученням склади й запиши речення. Зроби синтаксич-ний розбір його.

11. Прочитай та опрацюй текст.

Відтоді як людина уявила себе підкорювачем природи, вона почала забруднювати довкілля.

Задимлені труби заводів викидають в атмосферу сірчис-тий газ, оксиди азоту, пил, дим та інші шкідливі речовини.

Пластикові пакети і пляшки загрожують перетворити Землю на планету сміття. Бите скло, використаний папір, металобрухт стали факторами забруднення довкілля. Що-року на Землі стає все менше лісів і все більше утворюється пустель.

ДЖЕРЕЛА ЗАБРУДНЕННЯ ДОВКІЛЛЯ

Людство, здається, ще не усвідомило, яким небезпечним шляхом воно йде. Це шлях самознищення (за М. Світлінським).

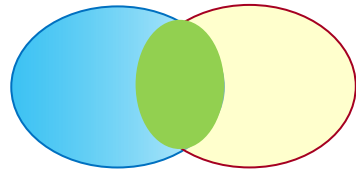

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Яку проблему порушено в тексті? Назвіть ключові слова тексту.
- Чи погоджуєтеся ви з твердженнями, що є в тексті? Чому?
- Поміркуйте, чи доречно дібрана графічна інформація для наведеного тексту. Чи змінили б ви її? Чому?
- У яких заходах на захист довкілля, що відбувалися у вашій родині, громаді чи навчальному закладі, ви брали участь?

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Випиши речення з дієприкметниками. Визнач їх лексичне значення, граматичні ознаки, синтаксичну роль.
- На основі аналізу дієприкметників заповни діаграму Вена (Кола Вена), зазначивши на ній ознаки дієслова і ознаки прикметника, а також укажи, що властиве із цих ознак дієприкметнику.

12. Чому так? Поміркуй і дай відповідь на запитання: *Чому дієприкметник — це не частина мови, а форма дієслова?*

- Відповідь оформ у будь-якому вигляді на вибір (текстовому, графічному чи комбінованому).

13. «Ти зможеш!». Перейди за QR-кодом чи покликанням <https://cutt.ly/kwAPOzmW> і виконай завдання: прочитай мовчки текст, опрацюй його. Виконай одне з чотирьох завдань (на вибір).

14. Заповни щоденник.

15. Які емоції відчуваєш після уроку?

Суперово!

Сподобалося!

Складну-вато

Нічого не зрозуміло

Щось не зрозуміло

Цікаво

Усе зрозуміло

§ 30. ДІЄПРИКМЕТНИКОВИЙ ЗВОРОТ. РОЗДІЛОВІ ЗНАКИ В РЕЧЕННЯХ З ДІЄПРИКМЕТНИКОВИМ ЗВОРОТОМ

1. Розгадай загадку, проаналізувавши малюнки. Що спільного в цих зображеннях? Дай визначення слову-відгадці. Склади з ним сенкан.

- Які розділові знаки тобі відомі, крім коми?
- Які розділові знаки ти використовуєш найчастіше на письмі?
- Як ти виділяєш звертання, вставні слова?
- Що відомо тобі про виділення комами дієприкметникового звороту?
- Спробуй обґрунтувати вживання ком у реченні: *У суспільстві, наповненому швидким ритмом, загострюються соціальні проблеми.* Позитивний чи негативний результат спроби? Поясни чому.

Праця додає здоров'я, а лінь — хвороб.

Українське прислів'я

2. Прочитай епіграф.

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Поясни, як ти розумієш прислів'я.
- Які шкідливі звички трапляються в дітей?
- Поміркуй, як перемогти лінь. Поділися своїм життєвим досвідом.

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Запиши епіграф. Поясни правопис виділених слів.

3. Прочитай речення.

1. Наснилось літо, встелене травною, тепло крилатих сонячних небес із золотом бджоли над бузиною 2. Я літо п'ю, настояне із трав: ковток тепла, дитинства, світла, поля...

3. Пахло теплою, але ще не всохлою землею, свіжими росами, пахло справжнім життям. 4. Думками б полетіла у гаї, в далеке поле, де пшениця спіла, де почуття довірливі мої, де заколисана душа спочила (за Л. Каленською).

- Поміркуй, яка тема поєднує ці речення. Які картини виникають у твоїй уяві? Чи любиш ти спостерігати за природою?
- Визнач дієприкметники і залежні від них слова. Зауваж, де стоять дієприкметники із залежними словами (на початку речення, у середині речення, у кінці речення). Які розділові знаки поставлено? Зроби висновки.

4. Прочитай інформацію. Запам'ятай її.

Дієприкметник разом із залежними від нього словами становить дієприкметниковий зворот.

Дієприкметниковий зворот є одним членом речення — означенням: *Вже мерзне поле, вишите рілля, вальсус вітер павутину днів (Л. Зоряна).*

Дієприкметниковий зворот може стояти після означуваного слова й перед ним.

Якщо дієприкметниковий зворот у реченні **стоїть після означуваного слова**, то його в усному мовленні виділяють паузою, а на письмі — комою (*Повз наше село Дубинка протікає надзвичайно мальовнича річка Псел, **уквітчана кронастими вербами** (О. Столбін))*) або комами: *Непорушно стоять дерева, **загорнені в сутінь**, рясно вкриті краплистою росою (М. Коцюбинський).*

Зверни увагу!

- Дієприкметникові звороти часто можна замінити реченнями із відносними займенниками **який** або **що**: *На півдні небосхилу, **укритого хмарами**, утворилися химерні фігури. — На півдні небосхилу, **що був укритий хмарами**, утворилися химерні фігури.*
- Дієприкметники і дієприкметникові звороти часто вживають у художніх і публіцистичних творах. Властивість дієприкметника передавати ознаку предмета за дією є засобом художньої виразності. У розмовно-побутовому стилі дієприкметники та дієприкметникові звороти вживають рідко.

5. Прочитай. Визнач головні й залежні слова в словосполученнях.

Пофарбовані віконниці, збережені традиції, почервонілі вишні, зігріта душа, встелене підвір'я, спечений хліб, зрошена земля, заколисане дитя, подаровані квіти, скуйовджені хмари, повалені дерева.

- З трьома (на вибір) словосполученнями склади і запиши речення за зразком.

Зразок. *Віконниці, пофарбовані господарем, дихали свіжістю. — Дихали свіжістю пофарбовані господарем віконниці. — Дихали свіжістю віконниці, які пофарбував господар.*

- Обґрунтуй уживання ком у складних реченнях

6. Гра «Хто швидше». Розгадай кросворд.

			1	е			л		г		
2	п	р					д	а			
			3					я			
4		ю	д								

1. Наука, що вивчає закономірності відносин між організмами та довкіллям. 2. Органічний і неорганічний матеріальний світ. 3. Третя від Сонця планета Сонячної системи. 4. Жива, наділена інтелектом істота.

- Що означає слово, яке утворилося у виокремленому стовпці кросворда?
- Склади і запиши допис (5–6 речень) для соціальних мереж про згубність шкідливих звичок молоді або про екологічні проблеми рідного краю, ключовими словами якого визнач слова-відгадки. За потреби уживай речення з дієприкметниковими зворотами.
- Обґрунтуй уживання розділових знаків у реченні / реченнях з дієприкметниковим / дієприкметниковими зворотом / зворотами.

7. Робота в парах Прочитайте уривок з учнівської роботи.

Здоров'я! Яке важливе й значуще слово. Здоров'я — найголовніше в нашому житті, адже його не купиш за гроші. А якщо є здоров'я, то людина досягне чималих висот.

- Чи поділяєте ви думку, висловлену в учнівській роботі?
- Складіть висловлювання про важливість здоров'я (6–8 речень), наведіть один-два аргументи на користь висловленої думки. Результати роботи озвучте перед однокласниками й однокласницями.

8. Хвилинка-веселинка. Відгадай загадку.

Білу, сні..ну шапку маєм,
Чолом небо пі..п..раєм.

- Спиши, вставляючи замість крапок пропущені букви.
- Обґрунтуй уживання вставлених літер і ком у вірші-загадці.

9. Виконай інтерактивні вправи:

- а) «Дієприкметниковий зворот», перейшовши за QR-кодом або покликанням <https://learningapps.org/display?v=pcoqce4oa24>; поясни, як ти розумієш вислів Сваті Шарма;
- б) «Дієприкметниковий зворот», перейшовши за QR-кодом або покликанням <https://learningapps.org/display?v=ps995ttx524>; поясни, як ти розумієш вислів Вінсента Ван Гога (б).

10. Мовленнєвий практикум. Говори правильно!

ВИТЕСАНІЙ, ТЕСАТИ, ТЕСЛЯР

Це спільнокореневі слова. Можна тесати дошки, кам'яні брили, тобто знімати верхній шар деревини або каменю. *Тесляр* — це людина, що обробляє деревину, виготовляє дерев'яні меблі. *Витесаний(е)* — виготовлений із дерева, каменю: оброблений камінь; виготовлений із дерева.

- Склади й запиши речення з дієприкметниковими зворотами, використавши дієприкметники *вирізаний, витесаний*.

1. «Ти зможеш!». Виконай завдання на вибір.

1. Спиши, уставляючи дієприкметникові звороти та пропущені в словах літери. Поясни правопис, розділові знаки.

1. Сидять вони на яскраво-зеленій траві ... (*залитий сонцем*).
2. М'яку тищу села ... пронизувала болюча, як стогін чистої душі, пісня (*заснулий після втоми*).
3. На землю верталась лунка весна ... (*зморений глухими снігами й морозами*) (з тв. Ю. Царика).
4. Вона ... завмерла в тр..вожному чекан..і (*охопленний передчут..ям щастя*) (І. Головченко).

- Зроби синтаксичний розбір останнього речення.
- Обґрунтуй написання підкресленого слова.

2. Заміни дієприкметникові звороти реченнями, уживаючи слова *який* або *що*. Зачитай утворені речення.

1. Не один раз на легких крилах ластівки приносили дзвінку й блакитнозору весну, а журавлі залишали смуток, витканий у густих і сірих хмарах (І. Корнющенко).
2. Протоптана стежка привела на берег річки, порослої очеретом (І. Головченко).
3. За деревами відкриваються погляду невеликі зелені ділянки, засаджені пізньою городиною (П. Нестеренко).
4. Над далекими вербами важніли кулі сірих хмар, проріджені блідо-рожевим промінням сонця (П. Нестеренко).
5. Уздовж піщаної вулички добряче тягнув світанковий свіжак, насичений осінньою прілляю (П. Нестеренко).

- Як ти вважаєш, у яких з наведених речень заміна виправдана, а у яких — ні? Поясни свою думку.
- Поясни правопис підкреслених слів.

3. Перейди за QR-кодом або покликанням <https://cutt.ly/swAPOF5q>.

Ознайомся із текстовою та графічною інформацією.

Опрацюй їх, виконавши завдання.

- Відредагуй учнівську інформацію (твір «Кімната»).
- Уяви ситуацію. До обговорення на тему «Чистота і затишок удома» тобі запропонували скласти і зачитати есе «Як облаштувати власний побут». Використовуючи наявні матеріали, відомості з інших джерел, а також свій досвід, напиши есе на запропоновану тему.

12. Твій щоденник. Запиши в щоденник, як ти ставишся до здоров'я.

13. Які емоції відчуваєш після уроку?

Суперово!

Сподобалося!

Складну-вато

Нічого не зрозуміло

Щось не зрозуміло

Цікаво

Усе зрозуміло

§ 31. АКТИВНІ Й ПАСИВНІ ДІЄПРИКМЕТНИКИ. ОСОБЛИВОСТІ ТВОРЕННЯ, ВІДМІНЮВАННЯ

1. Поясни значення словосполучень *активний відпочинок*, *активний словник*, *пасивна поведінка*.
2. Дієприкметники теж бувають активними й пасивними. На твою думку, які з них називають активними, а які — пасивними?

① **Згаяного часу** і конем не наздоженеш.

② **Посієш вчинок** — пожнеш звичку,
посієш звичку — пожнеш характер,
посієш характер — пожнеш долю.
Українські прислів'я

3. Прочитай епіграф. Поясни, як ти розумієш прочитане.

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Назви ключові слова висловів.
- Що об'єднує ці прислів'я?

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Запиши прислів'я в зошит.
- Поясни значення виділених словосполучень. Поміркуй, від якого дієслова утворено слово *згаяний*. Утвори від дієслова *посіяти* дієприкметник.

4. Прочитай і запам'ятай.

ЗАПАМ'ЯТАЙМО!

1. Активні дієприкметники виражають ознаку предмета за дією, яку виконує сам предмет: *згалий день*, *пожовкле листя*.
2. Пасивні дієприкметники називають ознаку особи чи предмета, зумовлену дією іншої особи чи предмета: *написана книга*, *посаджені дерева*.
3. Активні й пасивні дієприкметники зберігають вид дієслова, від якого вони утворилися:
стрибати — *стрибаючий*; *одягнути* — *одягнений*.

ЗВЕРНИ УВАГУ!

Активні дієприкметники теперішнього часу із суфіксами *-ач-*, *-яч-*, *уч-*, *-юч-* маловживані в сучасній українській мові. Трапляються вони переважно в художньому та і розмовному стилях (*спляча*, *читаючий*).

Мовознавці Олена Курило, Олександр Пономарів, Святослав Караванський радили уникати в мовленні невластивих українській мові слів.

Святослав Караванський у праці «Пошук українського слова» навів способи заміни дієприкметників:

- **прикметниками:** *приваблююча* (пропозиція) — *приваблива* (пропозиція); *наступаючий рік* — *прийдешній (рік)*;
- **іменниками:** енергозберігаючі лампи — *лампи енергозбереження*; *лідируюча команда* — *команда-лідер*,
- **складними реченнями із займенником який:** *співаючий* — *який співає*.

5. Робота з графічною інформацією. Розглянь таблицю. Наведи по 2–3 приклади активних і пасивних дієприкметників.

ТВОРЕННЯ АКТИВНИХ І ПАСИВНИХ ДІЄПРИКМЕТНИКІВ

Значення	Творення			
	Час	Від якої основи	За допомогою яких суфіксів	Приклади
АКТИВНІ ДІЄПРИКМЕТНИКИ				
Ознака за дією означуваного предмета	Теперішній	Теперішнього часу	-уч- (-юч-) -ач- (-яч-)	в'янути — в'янучий, зігрівають — зігрівальний вабити — звабливий
	Минулий	Неозначеної форми	-л-	достигнути — достиглий, почервоніти — почервонілий
ПАСИВНІ ДІЄПРИКМЕТНИКИ				
Ознака за дією іншого предмета		Неозначеної форми	-н- -ен- -т-	зачарувати — зачарований, схопити — схоплений, засвоїти — засвоєний, залити — залитий

6. Прочитай подані речення. Назви дієприкметники та іменники, до яких вони належать. Визнач, хто виконує дію, за якою дієприкметник називає ознаку предмета.

1. Купана хвилями Дніпровими, люблена-голублена сивими дібровами, з колоска пахучого, з кореня цілющого, із усмішки і сльози, сонця, вітру і грози наша мова (*Н. Білоцерківець*). 2. Коли весною зацвіте трава в палаючих серпанках, в степ на курган крутий іде старенька зморена журавка (*Д. Луценко*). 3. Дорогою ціною я виборов радість життя, дорогою ціною дісталось омріяне щастя (*Д. Луценко*). 4. Це все було

просто до дрібниць: і я, і заспаний ранок, і сивий степ. Я пам'ятаю добре тільки ранок: заплаканий, у росах, молодий і трохи засоромлений сонцем (*Григорій Косинка*).

Зразок міркування.

У реченні *Розквітаюча черемшина під вікном радує око* дієприкметник *розквітаюча* пояснює іменник *черемшина*. Дія, за якою названо ознаку предмета, виконує сам предмет. Отже, це активний дієприкметник.

У реченні *Від скошеної трави вже чується холодок* дієприкметник *скошеної* описує іменник *трави*. Дія, за якою названо ознаку предмета, виконував інший предмет. Отже, це пасивний дієприкметник.

7. Випиши словосполучення у два стовпці: а) «Словосполучення з активними дієприкметниками»; б) «Словосполучення з пасивними дієприкметниками». Познач суфікси, за допомогою яких вони утворилися.

Перечитаний допис, зігрітий степ, помолоділе обличчя, забута легенда, пожовкле листя, розгорнута книга, припорошений тротуар, зрубана гілка, посивілі скроні, опрацьований текст.

- Провідміняй одне (на вибір) словосполучення, підкресли закінчення.

8. Досліджуємо текст. Прочитай інформацію.

Боротися з проблемами — непросте завдання. Тому краще попередити їх появу. Як запобігти шкідливим звичкам? За допомогою чого можна сформуванати негативне ставлення до шкідливих звичок?

Плакати, білборди про здоровий спосіб життя оформлені яскраво і лаконічно привертають увагу кожної людини. Відео про шкідливі звички переглянуті в родинному колі не залишають байдужими сина чи доньку. Клімат сім'ї сформований на засадах здорового способу життя стає прикладом для дітей на все життя.

- Яких розділових знаків не вистачає в реченнях? Обґрунтуй їх уживання.
- Визнач дієприкметники. Як вони утворились?
- Доповни текст своїми судженнями (2–3 речення).

9. Працюймо в парах. Робота з графічною інформацією. Перейдіть за QR-кодом або покликанням <https://cutt.ly/ewAPPy6R>. Розгляньте уважно плакати. Що вас занепокоїло? Складіть діалог за змістом плакатів, озвучте його в класі. Відредагуйте тексти на плакатах.

10. Уяви, що ти — лікар / лікарка. Тобі важливо розповісти семикласникам про наслідки шкідливих звичок. Знайди в доступних тобі джерелах інформацію, опрацюй її. У зошиті запиши нотатки (3–4 речення); від дієслів утвори активні й пасивні дієприкметники.

11. Мовленнєвий практикум. Говори правильно! Перейди за QR-кодом або покликанням (див. завд. 6).

Прочитай інформацію про правильне вживання дієприкметників активного стану із суфіксами *-уч-*, *-юч-*.

- Наведи власні приклади правильного вживання слів, наведених у тексті курсивом (2–3 на вибір).

12. «Ти зможеш!». Виконай завдання на вибір.

1. Підготуй лінгвістичне повідомлення-презентацію до уроку на тему «Активні й пасивні дієприкметники». Наведи приклади.

2. Дізнайся з доступних тобі джерел про заходи із запобігання шкідливим звичкам у вашому навчальному закладі. Оформ як допис для інтернет-видання. Унаочни інформацію світлинами, малюнками.

13. Твій щоденник. Запиши в щоденник, як ти ставишся до здоров'я. Вибери речення, яке слугуватиме для тебе мотивацією.

14. Які емоції відчуваєш після уроку?

Суперowo!

Сподoба-лося!

Складну-вато

Нічого не зрозуміло

Щось не зрозуміло

Цікаво

Усе зрозуміло

§ 32. СПОСОБИ ЗАМІНИ АКТИВНИХ ДІЄПРИКМЕТНИКІВ

1. Відгадай словосполучення, зашифровані в ребусах.

- Запиши словосполучення-відгадки. Що їх об'єднує?
- Чи можна записані словосполучення назвати по-іншому? Які саме?

Люби природу не як символ душі своєї,
Люби природу не для себе, люби для неї.

Максим Рильський

1. Робота з епіграфом. Прочитай виразно епіграф.

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Поясни, як ти розумієш вислів. Чому важливо любити, цінувати природу?
- Чи є стилістичною помилкою (тавтологією) неодноразове вживання дієслова *люби*? З якою метою поет повторює його? Відповідь обґрунтуй.

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Запиши епіграф у зошит.
- Від слова *люби* утвори дієприкметник, визнач вид і час. Добери синоніми до цього слова.

2. Прочитай тексти, використовуючи технологію маркування.

ЗВЕРНИ УВАГУ!

Активні дієприкметники теперішнього часу в українській мові вживають рідко (переважно в термінології). Такі дієприкметники, якщо можна, замінюють: *тонізуючі речовини* — *речовини-тоніки*, *звукозаписуючий пристрій* — *звукозаписний пристрій (звукозаписувальний пристрій)*, *летюча миша*.

Часто дієприкметники замінюють на прикметники або іменники: *діючий* — *чинний*, *командуючий* — *командувач*, *виступаючий* — *доповідач*.

ЗАПАМ'ЯТАЙМО!

Для грамотного складання інформації, різноманітних текстів, власних висловлень, для твого гарного мовлення є способи заміни активних дієприкметників.

Перший спосіб. Заміна прикметником: біжучий рядок — рухомий рядок; дезінфікуючий засіб — дезінфекційний засіб; діючий вулкан — активний вулкан.

Другий спосіб. Заміна іменником: виступаючий — промовець; оточуюче середовище — довкілля; патрулюючий — патруль.

Третій спосіб. Заміна двома іменниками (іменником-прикладкою): практикуючий лікар — лікар-практик; лідируюча команда — команда-лідер; початкуючий поет — поет-початківець.

Четвертий спосіб. Заміна словосполученням: люблячий тебе — з любов'ю до тебе; перебуваючий на ремонті — поставлений на ремонт; сидячі місця — місця для сидіння.

П'ятий спосіб. Заміна конструкціями із «той, хто...», «той, що», «який...»: знаючий хімію — той, хто знає хімію; домінуючий — той, що домінує; працюючий у великій компанії — який працює у великій компанії.

3. Цікаво! Повправляйся, відновлюючи висловлювання для редагування.

Щоб набути навичок саморедагування, та й загалом редагування, важливо регулярно вправлятися на прикладах.

Зауваж, що вибір того чи того дієприкметника залежить насамперед від значення іменника, з яким поєднується дієприкметник. Отже, нормативними словосполученнями є:

існуюче законодавство → ч□нн□ законодавство;

існуючі думки → □ідом□ (ная□□і) думки;

існуючі кордони → с□ч□сні кордони;

існуючий порядок → з□вед□ний порядок;

існуючі проблеми → н□я□ні проблеми;

існуючі ціни → т□п□ріш□і ціни.

4. Гра «Плутанина». Випиши словосполучення, які не потребують редагування.

Взаємовиключаючий приклад, хвилюючі слова, оточуюче середовище, супровідні документи, слідуюча зупинка, **місця** для сидіння, вражаючий випадок, воююча сторона, провокуючий приклад, прийдешне свято, наступаюче свято, зворушливі слова, провокаційний приклад, прославляюча промова, супроводжуючі документи, сидячі місця.

- Склади й запиши речення з трьома правильними словосполученнями.
- Зроби фонетичний розбір виділеного слова.

5. Робота в парах. Прочитайте, відредагуйте.

Земля сповнена таємниць і особливостей. Вона — живий, розвиваючий організм, вимагаючий уважного і дбайливого ставлення до себе.

Щоб зберегти природу, достатньо, щоб кожна людина, живуча на Землі, чинила корисні справи. Наприклад, можна посадити дерево або кілька дерев. Деревя — своєрідні очищуючі споруди. Кисень, вироблений рослинами, потрібен для дихання як тваринам, так і людям, а також самим рослинам. Лікуючі препарати, виготовлені з рослин, рятують людей від небезпечних захворювань.

Переконаючий доказ недбайливого ставлення до природи — зникаючі тварини. Підростаюче покоління має захищати природу. Бережімо нашу планету, адже це наш дім! (за Н. Ленцем).

- Запишіть відредагований текст.
- Якими засобами ти замінив / замінила активні дієприкметники?
- Запиши з пам'яті на окремому аркуші 5–7 правильних словосполучень, уклади аркуш у кишеньку лепбука.

6. Виконай інтерактивну вправу «Активні й пасивні дієприкметники», перейшовши за QR-кодом або покликанням <https://learningapps.org/display?v=pi3wh91on24>. Поясни, як ти розумієш вислів Томаса Едісона.

7. Мовленнєвий практикум. Говори правильно!

ВІДПОЧИВАЮЧІ чи ВІДПОЧИВАЛЬНИКИ?

Узимку в Карпатах багато відпочивальників.

P. S. Уникайте невластивих українській мові активних дієприкметників (відпочиваючий та ін.)

- Склади й запиши речення зі словом «відпочивальник / відпочивальниця», увівши звертання, вставні слова, однорідні члени речення.
- Уяви ситуацію. Ти щойно повернувся / повернулася з Карпат. Зустрівся / зустрілася з приятелем / приятелькою. Склади діалог про відпочинок у Карпатах з однокласником / однокласницею, озвуч його в класі.

7. Робота в парах. Мовний експеримент. Прочитайте.

Трава виблискує сріблом на сонці. Клени ніжно гойдають на своїх вітах пустотливих горобців. Берези солодко дрімають під останніми теплими променями. Кущі калини пишаються яскравим вбранням. Верби низько схиляються: вітаються з кожним. Справжнє свято в парку. Урочисто, неповторно, казково.

- До якого стилю належить текст? Придумайте і запишіть заголовок.
- Доповни текст новими реченнями, увівши дієприкметник і дієприкметникові звороти: *зів'ялий, обласканий сонячним промінням, заворожений осіннім спокоєм, уквітчаний червоними кетягами, умиті вранішнім дощем.*
- Яку стилістичну функцію виконують дієприкметник і дієприкметникові звороти у складеному вами тексті? Зробіть висновок.

8. Виконай тестові завдання.

1. *Дієприкметниковий зворот є в реченні*

- А Цвіла приморожена осінь.
- Б На небі пливло незахмарене сонце.
- В Зарум'янене і підсушене листя не втрималось на вітах.
- Г Добріє світ, народжений в любові.

2. *Правильно утворені всі форми дієприкметників у рядку*

- А зрізаний, прив'ялий, сівший, біжачий
- Б вигадавший, вилитий, сказаний, відпочиваючий
- В пожовклий, почервонілий, пригрітий, крокуючий
- Г завідуючий, засумувавший, зшитий, замерзаючий

3. *Правильно утворено всі форми дієприкметників у рядку*

- А привезений, посивілий, побачений, оформлений
- Б накреслений, зшитий, нафарбований, помолодівший
- В зцілений, випечений, забутий, посміхаючийся
- Г розвалений, потемнівший, палаючий, знайдений

9. «Ти зможеш!». Виконай завдання на вибір.

1. Перейди за покликанням <https://cutt.ly/pwAPPvA4> або за QR-кодом. Ознайомся з кросвордом, розгадай його, і ти дізнаєшся, до якої групи за значенням належать дієприкметники-відгадки.

2. Використовуючи матеріал параграфу, доступні джерела, склади есе «Турбота про довкілля — обов'язок кожного».

10. Твій щоденник. Заповни щоденник.

11. Які емоції відчуваєш після уроку?

Суперо!

Сподобалося!

Складну-вато

Нічого не зрозуміло

Щось не зрозуміло

Цікаво

Усе зрозуміло

§ 33. ПРАВОПИС ДІЄПРИКМЕТНИКІВ.

-Н- у ДІЄПРИКМЕТНИКАХ та -НН- у ПРИКМЕТНИКАХ ДІЄПРИКМЕТНИКОВОГО ПОХОДЖЕННЯ

1. У відповідні слово з його лексичним значенням.

1	Освітлений	А	якого не можна виразити, передати словами; дуже великий силою свого вияву; незвичайний
2	Несказаний	Б	який має досвід, великі знання в якій-небудь галузі
3	Освічений	В	не виявлений певним чином, не виражений словами; невисловлений
4	Несказаний	Г	якість предмета за дією «освітлювати», тобто на предмет падає світло, і він стає видимим
		Г	обізнаний; який має освіту

- Запиши, до якої частини мови належить кожне слово стовпця ліворуч.
- Склади усно речення з наведеними словами.

Мова моя українська —
Батьківська, материнська...
Поле мені наговорена,

Дзвоном коси прокована,
В чистій воді смакована...
Валентин Бичко

2. Робота з епіграфом. Прочитай текст.

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Поміркуй, яке значення виділеного вислову «В чистій воді смакована».
- Коли ти відчуваєш особливу насолоду від споживання чистої води?
- Яка їжа тобі подобається? Чому?
 - Як ти ставишся до здорового харчування? Чи важливо дотримуватися правил здорового харчування? Відповідь обґрунтуй.

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Випиши дієприкметники в зошит і поясни їхнє значення. Чому поет їх використав, характеризуючи свою рідну мову?
- ### 3. Прочитай словосполучення: печена картопля — випечений хліб; варена картопля — зварена картопля. Визнач, які слова в словосполученнях прикметники, а які — дієприкметники. Обґрунтуй свою думку.
- На яку частину слова падає наголос у прикметниках і в дієприкметниках, поданих у завданні?

4. Робота в парх. Розгляньте світлини, виконайте завдання.

- Які емоції відображено? Що роблять герої?
- Складіть діалог на тему
«Як я допомагаю приготувати здоровий святковий обід».

5. Прочитайте текст, використовуючи технологію маркування.

ПРИГАДАЙМО! Пасивні дієприкметники утворюються від основи інфінітива за допомогою суфіксів **-н-**, **-ен-**, **-т-**.

З допомогою суфікса **-н-** утворюються дієприкметники від основи інфінітива, що закінчується на [а]: *зламати* — *зламаний*, *зачарувати* — *зачарований*.

З допомогою суфікса **-ен-** утворюються дієприкметники від основи інфінітива, що закінчується на приголосний або голосні [и], [і]: *принести* — *принесений*; *збентежити* — *збентежений*; *засво[й]ти* — *засво[йе]ний*; *розкро[й]ти* — *розкро[йе]ний*.

ЗАПАМ'ЯТАЙМО! Дієприкметники можуть втрачати дієслівні ознаки й переходити в прикметники, називаючи постійні ознаки предмета: *натхненне слово*, *загартований юнак*, *улюблений твір*.

Дієприкметники означають динамічну, а прикметники — постійну ознаку.

Прикметники дієприкметникового походження з префіксом **не-** й наголосними суфіксами **-енн-**, **-анн-** (**-янн-**) пишемо з двома буквами **н**: *незліч^енний*, *нескінч^енний*, *невблаг^анний*, *незрівн^янний*. Такі прикметники вказують на можливість чи неможливість дії, а також на вищий ступінь ознаки: *нездійсн^енний*, *здоров^енний*.

Усі дієприкметники на **-ний** пишуть завжди з однією буквою **н**: *пропонований*, *зварений*, *куплений*.

- Перетвори текстову інформацію в таблицю або схему.

6. Працюймо з графічною інформацією. Опрацюй хмаринку слів і виконай завдання.

- Погрупууй слова з хмаринки: а) активні дієприкметники; б) пасивні дієприкметники; в) прикметники.
- Обґрунтуй написання дієприкметників.
- Склади й запиши речення з вписаними дієприкметниками (2–3 на вибір). Визнач час і вид.

7. Прочитай текст. Знайди в ньому дієприкметники і спроектуй із них невелику хмаринку слів.

СМАЧНИЙ РАНОК

Питання сніданків стоїть гостро: усі в родині мають бути нагодовані, бо здорова їжа вранці — це запорука енергії на весь день. Але часто ніколи вигадувати щось цікаве... Тоді на допомогу приходять рецепти збалансованої «тарілки харчування».

Рум'яний *вівсяномлинець із бананом* — не лише здоровий, а ще й дуже простий сніданок. Збий до однорідної маси всі складники й обсмаж на краплинці олії — ось і все! Замість борошна — подрібнені вівсяні пластівці, а цукор заміни бананом. Такій вівсянці всі точно зрадіють.

Або: що може бути крутіше на сніданок, ніж гарячі оладки? За рецептом (не раз перевіреним), *оладки на кефірі* виходять такими, як треба: пухкі, ніжні, просто неперевершені. Зручно запаковані в ланчбокс разом із фруктами, овочами чи йогуртом вони неодмінно смакуватимуть тобі (*за Є. Клопотенком*).

8. Мовленнєвий практикум. Говори правильно! Поясни зміст прислів'я: Не вчи вченого їсти хліба печеного.

- Поміркуй, до якої частини мови належить кожне з виділених слів.
- **Працюймо в парі.** Склади діалог з однокласником / однокласницею, у якому обговорить мовну проблему: належність слова *печена* до дієприкметника і прикметника (*печена на вугіллі, печена картопля*).

9. Робота із загадками. Прочитай, відредагуй текст загадок, відгадай їх.

1. Живим зирном народжений,
Живу я на зимлі.
Щодня рум'яним сонечком
Я зходжу на столі.
3. В розмальованій хустині,

2. Він і чорний, він і білий,
І завжди він загорілий.
Як до столу ми йдемо,
То без нього не їмо.
1. Лампочка вгорі висіла,

Солоденька всередині.
Коли нею почастують,
Діти тішаються, ласують.

Стала смачна, пожовтіла.
Діти лампочку зірвали,
З апетитом скуштували.

- Запиши речення з дієприкметниками.

10. Уяви ситуацію. У твоєму навчальному закладі невдовзі відбудеться *Тиждень здорового харчування*. Серед заходів — творчий конкурс загадок, складених учнями.

Склади загадку про продукт харчування у віршованій або прозовій формі. Виступи перед класом зі складеною загадкою.

11. «Ти зможеш!». Виконай завдання на вибір.

1. Склади усне повідомлення про правила написання дієприкметників і спільнокоренових із ними прикметників. Наведи приклади. Оформ роботу у вигляді презентації.
2. **Перейди за QR-кодом або покликанням** <https://cutt.ly/TwAPAA4r>. Розглянь схему «Піраміда здорового харчування». Склади й запиши текст «Моя піраміда здорового харчування». Уведи дієприкметники: *прикрашений, випечений, варений, обсмажений, обізнаний, очищений*.
3. Використовуючи тексти параграфу, доступні додаткові джерела, графічний матеріал,клади есе «Тарілка здорового харчування».

Використовуй здорові олії (оливкову, рапсову тощо).

Що більше овочів ти їси, то краще. Картоплю не враховуй 😊.

Їж фрукти різних кольорів.

Пий воду, чай або каву (з малою кількістю або зовсім без цукру). Уникай солодких газованих напоїв.

Їж цілюзернові продукти (коричневий рис, хліб і макарони з твердих сортів пшениці).

Вибирай рибу, птицю, нежирне м'ясо, бобові та горіхи

12. Заповни щоденник.

13. Які емоції відчуваєш після уроку?

Суперово!

Сподобалося!

Складнувато

Нічого незрозуміло

Щось незрозуміло

Цікаво

Усе зрозуміло

§ 34. НЕ з ДІЄПРИКМЕТНИКАМИ

1. Прочитай речення. Чи є в ньому дієприкметники? Відповідь аргументуй. Якщо так, то яку роль вони виконують у реченні? Мав талант до віршів не позичений, а власний (*Леся Українка*).

Хай буде все небачене побачено.
Хай буде все пробачене пробачено.
Хай буде вік прожито, як належить.
Ліна Костенко

2. Прочитай епіграф.

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Які емоції викликають поетичні рядки Ліни Костенко?
- Сформулюй основну думку поезії.
- Як ти розумієш речення *Хай буде вік прожито, як належить*?
- Жити, на твою думку, за правилами здорового способу життя — це жити, «як належить»?

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Запиши епіграф у зошит.
- Перебудуй друге речення. Додай до дієприкметника частку *НЕ*. Запиши.
- Додай до дієприкметника *непробачене* залежне слово. Якщо є труднощі в написанні *НЕ* з дієприкметником, то звернися до таблиці. Зроби висновки.

3. Робота в парах. Прочитайте інформацію.

ЗАПАМ'ЯТАЙМО! НЕ з дієприкметниками

РАЗОМ	ОКРЕМО
1. Дієприкметник без <i>НЕ</i> не вживається. <i>І хочеться всю землю обійти / йти шукать нечуваних доріг</i> (<i>В. Симоненко</i>).	1. Дієприкметник має залежне слово (залежні слова). <i>Мені поля задумливо шептали / Свої ніким не співані пісні</i> (<i>В. Симоненко</i>).
2. Дієприкметник не має залежного слова (залежних слів). <i>Уся земля — живі квітчасті фрески, вічний шум неvigорілих трав</i> (<i>О. Ющенко</i>).	2. Коли заперечення підсилюється протиставленням. <i>Есе не переписане, а складене самотійно</i> .
3. Дієприкметник утворений від дієслів, що пишемо з <i>НЕДО</i> -разом: <i>І не всі теореми доведені, недочитані всі казки</i> (<i>Б. Олійник</i>).	3. Дієприкметник є присудком. <i>Змагання не завершені</i> .

- Складіть діалог про написання не з дієприкметниками.

4. Прочитай речення. Поясни написання НЕ з дієприкметником.

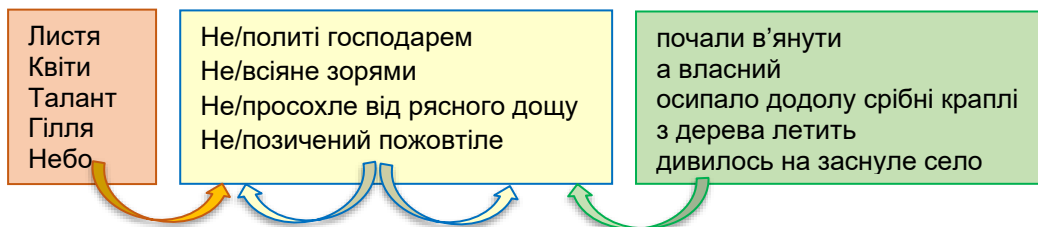
Книга не прочитана. На столі лежала непрочитана книга. На столі лежала не прочитана братом / сестрою книга.

- Склади й запиши речення за зразком вправи, використовуючи словосполучення *невиконане завдання, невиправлені помилки, незавершена робота*.

4. Виконай інтерактивну вправу за покликанням <https://learningapps.org/watch?v=pdnueiria23>

5. Склади речення, з'єднавши частини схеми. Запиши речення в зошит.

- Обґрунтуй написання *НЕ* з дієприкметниками.
- Зроби синтаксичний розбір одного (на вибір) речення.

6. Ознайомся з порядком розбору дієприкметника як особливої форми дієслова.

ЗАПАМ'ЯТАЙМО!

**РОЗБІР ДІЄПРИКМЕТНИКА
ЯК ОСОБЛИВОЇ ФОРМИ ДІЄСЛОВА**

1. Частина мови, її форма.
2. Початкова форма (*Н. в. одн. чол. р.*).
3. Активний чи пасивний.
4. Вид.
5. Час.
6. Число.
7. Рід (*в одн.*).
8. Відмінок.
9. Синтаксична роль.

Листя пожовтіле з дерева летить (Я. Щоголів).

Зразок усного розбору

Пожовтіле — особлива форма дієслова — дієприкметник; початкова форма — *пожовтілий*; активний; доконаного виду; минулого часу; одинина; середній рід; називний відмінок; виконує роль означення.

Зразок письмового розбору

Пожовтіле — особл. форма дієсл. — дієприкм.; поч. ф. — *пожовтілий*; акт.; док. вид; мин. час; сер. рід; наз. відм.; означ.

7. Вдумливо прочитай анотацію до книжки «Ви це зможете». Поясни роль дієприкметників у тексті.

Говорити про здоров'я зараз важливо й модно. Цю тему порушує українська авторка Дарка Озерна на сторінках видання «Ви це зможете». Книга, написана рукою біологині, захоплює читачів вже з перших сторінок. Рекомендації, розміщені в посібнику, переконливо доводять значення фізичної активності, сну, раціону в житті людини. Висновки, надані авторкою, ґрунтуються на сучасних наукових дослідженнях. Проілюстровані сторінки додають бажання перечитати корисні поради.

Інформація навчить дорослих і підлітків правильно будувати здоровий спосіб життя.

- Чи зацікавила тебе інформація? Чому?
- Які книжки про здоровий спосіб життя ти читав / читала? Поділися своїми враженнями з товаришами / товаришками.
- Більше дізнатися про книжку можна, перейшовши на сайт Миколаївської обласної бібліотеки для юнацтва, на якому є відеоролик про це видання.
- Випиши з тексту три речення з дієприкметниковим зворотом, зроби розбір дієприкметників як особливої форми дієслова.

8. «Ти зможеш!». Виконай завдання на вибір.

1. Прочитай текст, вставляючи пропущені літери.

Знайди дієприкметники. Зроби розбір дієприкметників.

Одне з доброзичливих народних побажань так і каже: «Будь здоровий, як вода». Ще й досі в деяких сім'ях зберегся звичай випускати малих дітей голісінькими під зливний теплий літній дощ з надією, що діти після цього краще ростуть.

У теплу пору року дітей у селі привчають ходити босоніж. Цю традицію народної педагогіки, тепер дещо призабуту, палко підтримав видатний педагог Василь Сухомлинський.

У своїй відомій книжці «Серце віддаю дітям» він розповідає про те, як сім'ї діти-шестилітки прийшли першого дня до школи: «Майже всі діти святково вдягнені, у новеньких чобітках. Чому ж батьки намагаються захистити дитячі ніжки від морозу, уранішньої роси й гарячої розпеченої сонцем землі? Усе це вони роблять із добрих намірів, а вихо-

дять погано: з кожним роком усе більше сільс..ких дітей узи-
мку хворіють на грип, ангіну, коклюш. А треба так вихову-
вати дітей, щоб вони не боялися ні спеки, ні холоду».

Тому, ведучи своїх учнів у школу «під блакитним небом,
на зеленій травичці, під гі..ястою грушею, на винограднику,
на зеленому лузі», учитель запропонував: «Скиньмо ось тут
черевики й підемо босоніж, як ви звикли ходити раніше.

Діти радісно зац..бетали; їм незвично, навіть незручно
ходити в жарку погоду в черевиках.

— А завтра приходьте босоніж, у нашій школі це буде
найкраще» (за М. Стельмаховичем).

- Склади власне висловлення на тему «Наша родина — за здоровий спо-
сіб життя». Уведи в текст дієприкметники з *НЕ*.
 - Уяви ситуацію. Тебе запросили на місцеве телебачення і запропонували
виступити з короткою інформацією на тему «Наш клас — за здоровий
спосіб життя». Підготуй інформацію, озвуч перед однокласниками й од-
нокласницями.
2. До якого виду інформації належить подана схема? Перетвори її в інший
вид (на власний розсуд), створивши мотиваційне повідомлення для своїх
ровесників. Наведи аргументи на захист здорового способу життя, а також
контраргументи щодо шкідливих звичок.

У текстовій інформації використовуй різні дієприкметники — активного і
пасивного стану; з *НЕ* і без нього; з однією -н- чи з двома -нн- тощо).

9. Твій щоденник (<https://cutt.ly/bwAPA2Yz>). Вибери з речень
вправ одне, яке слугуватиме для тебе мотивацією.

Які емоції відчуваєш після уроку?

Суперово!

Сподобалося!

Складну-
вато

Нічого
не зрозуміло

Щось не
зрозуміло

Цікаво

Усе
зрозуміло

Перейди за покликанням
<https://cutt.ly/VwAPSpuk> або QR-кодом,
щоб виконати завдання § 35

§ 35. КОНТРОЛЬНА РОБОТА З ТЕМИ «ДІЄПРИКМЕТНИК»

МОРФОЛОГІЯ. ДІЄПРИКМЕТНИК. ОРФОГРАФІЯ
Запитую себе, відповідаю, наводжу приклади.
Визначаю свою сходинку успіху

1. Що таке дієприкметник?
2. Які ознаки дієслова і прикметника має дієприкметник? Наведи приклади.
3. Які синтаксичні функції виконує дієприкметник? Наведи приклади.
4. Що називають дієприкметниковим зворотом? Як виділяється дієприкметниковий зворот на письмі? Наведи приклади.
5. Які дієприкметники називають активними, а які — пасивними? Як вони утворюються? Наведи приклади.
6. Що ти дізнався / дізналася про вживання у мовленні дієприкметників? Наведи приклади.
7. Як пишеться *НЕ* з дієприкметниками? Наведи приклади.

ДІЄПРИСЛІВНИК

Віддай людині крихітку себе,
За це душа наповнюється світлом.

Ліна Костенко

- зможу зіставляти дієслова, дієприкметники, прислівники, дієприслівники, виявляти спільне і відмінне;
- добирати й використовувати дієприслівники для ефективної комунікації;
- з'ясувати доцільність використання дієприслівників у художніх текстах, медіатекстах;
- редагувати, доповнювати, переформатовувати текст;
- брати участь в обговоренні проблем, обґрунтовувати власну позицію.

§ 36. ДІЄПРИСЛІВНИК ЯК ОСОБЛИВА ФОРМА ДІЄСЛОВА: ЗАГАЛЬНЕ ЗНАЧЕННЯ, МОРФОЛОГІЧНІ ОЗНАКИ, СИНТАКСИЧНА РОЛЬ

Незабаром електронні машини будуть коморами не лише всіх знань людства, але й усього, що створено за багато століть; вони — вічна його пам'ять.

Віктор Глушков

1. Розгадай ребус.

- Пригадай, що ти вже знаєш про слово-розгадку.
- Розбери слово за будовою. Поміркуй, як воно утворилося.
- На твою думку, що воно означає?

2. Досліди графічну інформацію. Простеж, які дії одночасно виконують герої світлин. Оформ інформацію про кожен світлин простим реченням.

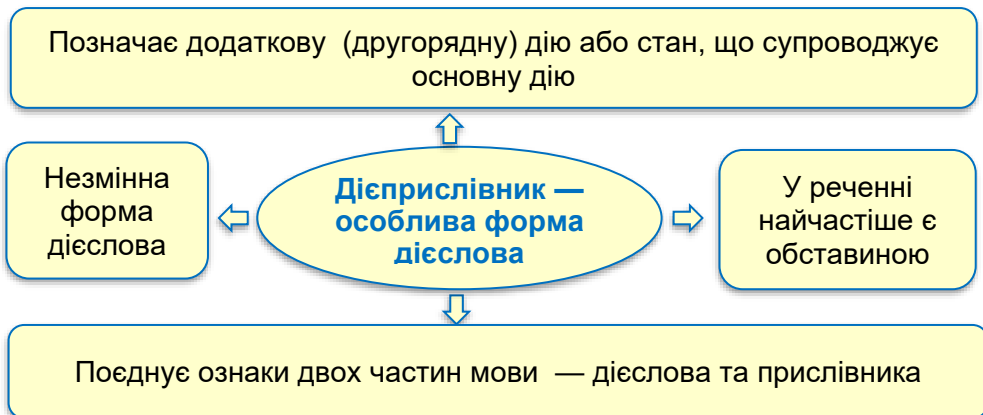
Зразок: *Обговорюючи актуальну проблему, члени команди діляться важливою інформацією.*

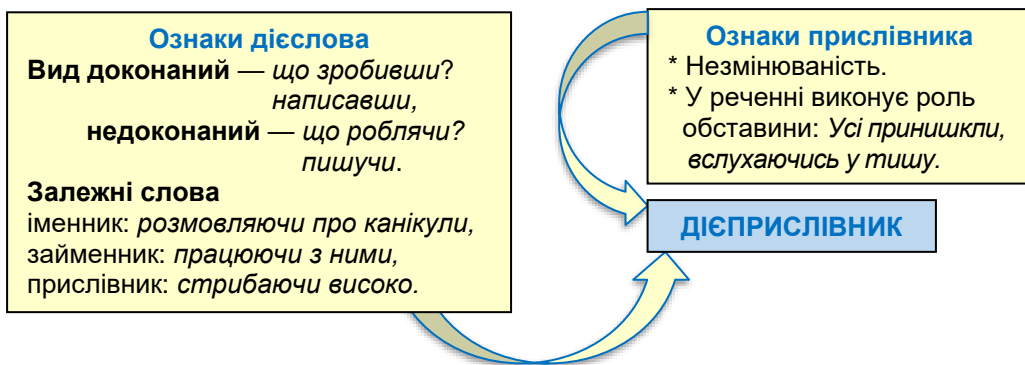

- Поміркуй, яка дія із виконуваних героями світлин основна, а яка — додаткова до основної. Обґрунтуй свою думку.

3. Робота в парі. Дослідіть схеми. Складіть розгорнуту інформацію про дієприслівник як особливу форму дієслова.

 ЗАПАМ'ЯТАЙ !

Дієприслівник — це особлива незмінювана форма дієслова, яка виражає додаткову дію до основної дії, що виражена дієсловом-присудком.

Дієприслівник відповідає на питання *що роблячи? що зробивши?*

Наприклад: *ІТ-спеціалісти працюють з інформацією, збираючи, опрацьовуючи, передаючи, захищаючи, шукаючи її.*

Збираючи, опрацьовуючи, передаючи, захищаючи, шукаючи — дієприслівники, виражають додаткову дію до основної (*працюють*), вираженої дієсловом-присудком.

4. Робота з епіграфом. Дослідження-зіставлення.

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Прочитай уважно епіграф. Що тобі відомо про автора цитати?
- Прокоментуй слова вченого, сказані в середині ХХ ст. Ти живеш на початку ХХІ ст. Поміркуй, чи втілилися передбачення в життя.
- Зістав епіграф з твердженням науковців, висловленим у тексті, який подано нижче. Зроби висновок.

Інститут кібернетики імені В. М. Глушкова НАН України в Києві

У сучасному світі активізується процес формування інформаційного суспільства, змінюючи розуміння феномену інформації та її значення. Натепер вона стала стратегічним соціально-політичним продуктом.

Здатність суспільства та його інститутів збирати, накопичувати та використовувати інформацію, забезпечуючи свободу інформаційного обміну, є важливою передумовою прогресу, чинником національної безпеки... (за Г. Ситником, М. Орел).

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Знайди в тексті дієприслівники. Визнач ознаки дієслова й прислівника.

5. Прочитай медіатекст, застосовуючи технологію маркування.

Інформаційне суспільство — це нова фаза розвитку цивілізації, у якій головними продуктами виробництва є інформаційні дані та знання. Поняття «інформаційне суспільство» з'явилося наприкінці 60-х рр. ХХ ст. Його автором став японський учений Юсиро Хаяші.

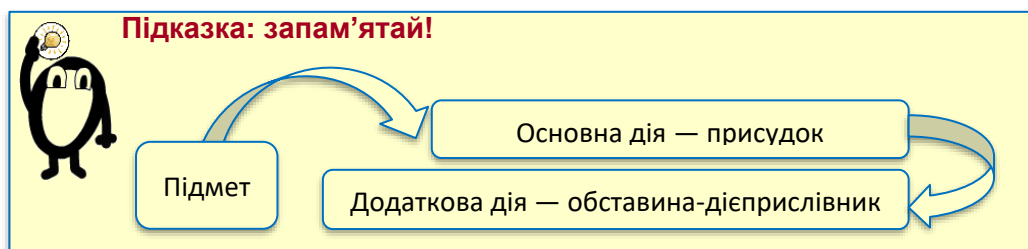
«Інформаційне суспільство — це суспільство, у якому процес комп'ютеризації дає людям доступ до надійних джерел інформації, рятуючи їх від рутинної роботи, забезпечуючи високий рівень автоматизації виробництва...», — писав дослідник (за Ю. Левенцем і Ю. Шаповалом).

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Що нового ти дізнався / дізналася з тексту? Чи відчуваєшся активною людиною інформаційного суспільства? Відповідь прокоментуй.
- Як ти розумієш вислів *рутинна робота*?
- Якими надійними джерелами інформації за потреби користуєшся ти, твої рідні та близькі?
- Як можна перевірити надійність джерела інформації?

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Знайди в тексті дієприслівники.
- Зроби синтаксичний розбір речення, у якому є дієприслівник. Досліди, як пов'язані за змістом і граматично підмет, присудок і обставина, виражена дієприслівником. Зроби висновок. Скористайся підказкою.

6. Мовленнєвий практикум. Говори правильно! Спиши речення, добираючи з дужок правильний варіант.

1. Спортсмени допомогли зібрати кошти для лікування дітей з вадами серця (*узявши, прийнявши*) участь у благодійному забігові. 2. Футболісти програли турнір (*потерпівши невдачу, зазнавши невдачі*) у фінальній грі. 3. (*Поставивши, розбивши*) намет, ми пішли збирати хмиз. 4. Завдяки тексту та гарним ілюстраціям діти, (*розгорнувши, розкривши*) книжку, занурюються в казковий світ.

7. «Ти зможеш!». Виконай завдання на вибір.

1. «Диво в решеті». «Просій» слова, заповни таблицю.

Особові дієслова	Безособові дієслова	Інфінітив	Дієприкметник	Дієприслівник
....

Аналізувати, систематизують, знайдений, сказано, збирають, опрацьовуючи, заносючи, активізувавши, редагувати, застарілий, не читається, інтерпретується, адаптується.

- Із поданими словами (на вибір) склади речення із дієприслівниками. Скористайся підказкою, що на попередній сторінці.
2. Запиши речення, розкриваючи дужки й утворюючи потрібну за змістом форму дієслова.

1. Школа — як неспокійний, гомінкий вулик: гуде, (*наповнити*) дитячим галасом (*І. Цюпа*). 2. Не (*вбити*) ведмедя, не діли шкури (*нар. творчість*). 3. (*Висловити*) думку, переконайся, що її зрозуміли. 4. Весняний вітер нетерпляче зітхає, (*оббігати*) узлісся та (*розвівати*) гілля плакучій березі (*Леся Українка*).

3. *Уяви ситуацію*. Під час тижня інформатики тобі запропонували виступити з повідомленням про академіка Віктора Глушкова.

- Яким інформаційним ресурсом скористаєшся на етапі пошуку інформації на запропоновану тему: традиційним чи електронним?
- Проаналізуй графічну інформацію. Занотуй результати свого аналізу.

Інформаційні ресурси є одним з основних продуктів діяльності інформаційного суспільства. Розрізняють інформаційні ресурси:

Традиційні	Електронні
друковані книжки, газети, журнали, картини, карти тощо.	будь-які дані, подані у вигляді комп'ютерних файлів — текстових, графічних, звукових, відео, файлів комп'ютерних програм, архівів тощо.

- Підготуй мультимедійну презентацію (2–3 слайди) про внесок дослідника в комп'ютеризацію економіки. Уведи в текст до слайдів дієприслівники.
4. Зайди на сайт *Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського* чи *Державної науково-технічної бібліотеки України*, проаналізуй подану там інформацію. Які послуги своїм відвідувачам надає бібліотека як інформаційний ресурс? Підготуй стисле повідомлення.

8. **Твій щоденник**. Заповни щоденник.

§ 37. ДІЄПРИСЛІВНИКОВИЙ ЗВОРОТ. РОЗДІЛОВІ ЗНАКИ В РЕЧЕННЯХ З ДІЄПРИСЛІВНИКОВИМИ ЗВОРОТАМИ Й ОДИНИЧНИМИ ДІЄПРИСЛІВНИКАМИ

Невдачі неодмінно будуть,
і те, як ви з ними впораєтесь,
долаючи труднощі, буде найважливішим
показником вашого успіху.
Джеймі Даймон

1. Робота з епіграфом.

- Прочитай вислів американського банкіра Джеймі Даймона. Чи погоджуєшся з його твердженням?
- Чим для тебе є невдача? Чи можна досягти успіху в будь-якій справі без невдач, розчарувань, проблем? Чому?
- Поділися своїм досвідом подолання труднощів і невдач.
- Чого навчає тебе автор висловлювання?
- Випиши з речення дієприслівники, визнач морфологічні ознаки та синтаксичну роль.

2. Гра «ТАК» чи «НІ».

- ① Дієприкметник і дієприслівник — це самостійні частини мови.
- ② Дієприкметник і дієприслівник — це особливі форми дієслова, які поєднали ознаки двох самостійних частин мови.
- ③ Дієприслівник — незмінна форма дієслова, як і прислівник.
- ④ Дієприслівник найчастіше виконує синтаксичну роль обставини, як і прислівник.
- ⑤ Дієприслівник, як і дієслово, утворює словосполучення з іменником, займенником, прислівником.
- ⑥ Дієприслівник, як і дієслово, буває доконаного й недоконаного виду.

3. Виконай інтерактивну вправу «Дієприслівник чи дієслово?», перейшовши за QR-кодом чи покликанням <https://learningapps.org/display?v=p73voirz523>

- Випиши вислів, який ти прочитав / прочитала після виконання вправи.
- Чи погоджуєшся із твердженням автора? Поміркуй, чи важливо, на твій погляд, ставити запитання не лише чітко, конкретно, лаконічно, а й у правильній послідовності.
- Пригадай життєву ситуацію, коли, запитуючи інших людей, ти досягав / досягала бажаного результату.

4. Досліди. Прочитай речення в стовпцях. Зроби синтаксичний розбір речень, зістав їх та зроби висновок.

ІТ-спеціалісти для пошуку інформації, удосконалюючи, розробили спеціальні програми.	ІТ-спеціалісти для пошуку інформації, удосконалюючи роботу в мережі «Інтернет», розробили спеціальні програми.
---	--

ЗАПАМ'ЯТАЙ !

Дієприслівниковий зворот — дієприслівник разом із залежними від нього словами.

Наприклад: Багато цікавої й корисної інформації **ти знайдеш** на сайтах в інтернеті, **увівши ключове слово чи фразу в рядок пошуку системи.**

У реченні дієприслівниковий зворот завжди виступає обставиною.

На письмі дієприслівниковий зворот завжди виокремлюють комою або комами незалежно від його місця в реченні:

Обираючи пошукову систему, доцільно пам'ятати про конфіденційність і якість пошукової видачі.

Доцільно пам'ятати про конфіденційність і якість пошукової видачі, **обираючи пошукову систему.**

Доцільно пам'ятати, **обираючи пошукову систему.** про конфіденційність і якість пошукової видачі.

В усному мовленні дієприслівникові звороти виділяють паузами.

5. Робота в парі. Прочитайте медіатекст, використовуючи технологію маркування.

Із 2021 р. *Google* упевнено лідирує як найпопулярніша пошукова система (92,2 %). Будучи лідером *Google* має свої мінуси (зокрема, збір даних про дії користувачів).

Існуючи понад двадцять років *Google* з малого проєкту цифрової бібліотеки виріс у велику міжнародну корпорацію. Крім пошуковика, *Google* пропонує низку сервісів для приватних осіб і компаній додаючи позицій у рейтингу.

Yahoo! — пошукова система-довгожитель. Працюючи з 1994 р. сервіс досяг піку популярності у 2000 р. охопивши 36,7 % ринку.

Baidu — китайська пошукова система. Нею здебільшого користується багатомільйонне населення Піднебесної (92 % користувачів з Китаю) забезпечуючи почесне місце у світовому рейтингу.

Для жителів Китаю *Baidu* залишається поза конкуренцією пропонуючи антивірус і внутрішню енциклопедію — китайську версію вікіпедії (за О. Бакуменко).

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Що нового дізналися з медіатексту?
- Доберіть заголовки.
- Сформулюйте основну думку медіатексту.
- Якою пошуковою системою користується кожний із вас? Поясніть свій вибір.

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Знайдіть у тексті речення з дієприслівниковим зворотом. Запишіть їх, розставляючи пропущені розділові знаки. Поясніть.
- Знайдіть у тексті слова іншомовного походження. Поясніть їх значення. Поміркуйте, чи можна в цьому тексті вживати лише власне українську лексику. Обґрунтуйте свою думку.

ЗАУВАЖ!

Одиничний дієприслівник у реченні теж відокремлюється комами: *Експериментуючи, розробляють спеціалісти комп'ютерні програми.*

Не відокремлюється комами:

- одиничний дієприслівник, який стоїть після присудка й означає спосіб дії (відповідає на питання як?): *Спеціалісти розробляють експериментуючи комп'ютерні програми.*
- дієприслівниковий зворот фразеологічного типу, якщо він стоїть безпосередньо після присудка: *Хлопці сидять склавши руки.*

6. Робота з графічною інформацією. Розглянь і опрацюй інфографіку.

- Які асоціації викликає в тебе зображення?
 - Добери до нього заголовок.
 - Чи доводилося тобі чути вислів «інформаційна бульбашка»?
 - Що таке «інформаційна бульбашка» та як ми в ній опиняємося?
- Поміркуй, чи небезпечно перебувати в «інформаційній бульбашці». Поясни, чому ти так вважаєш.

7. Пунктуаційний практикум. Прочитай медіатекст. Виконай завдання.

Інформаційна бульбашка — це стан інформаційної ізоляції. Часто люди опиняються у ньому добровільно отримуючи ту інформацію яка їм подобається і з якою вони готові погодитися.

Вебсторінки застосовуючи алгоритми відстежують що ви шукаєте що ви коментуєте і де перебуваєте натискаючи «подобається» або «не подобається». Ці алгоритми аналізують усю особисту інформацію і за допомогою шаблонів вирішуючи, що саме ви хочете бачити.

У чому небезпека?

Через інформаційні бульбашки вам може здатися, що весь світ вважає так, як ви. Але це не так. Ви просто ізольовані від інших, перебуваючи в інформаційній бульбашці.

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Яка інформація із медіатексту для тебе виявилася новою?
- Чи помічав / помічала ти, що потрапив / потрапила в інформаційну бульбашку?
- Як тобі вдалося вирватися з інформаційної бульбашки? Поділися з однокласниками / однокласницями.

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Знайди в медіатексті речення з дієприслівниковими зворотами й одиничними дієприслівниками. Устав пропущені розділові знаки. Поясни їх уживання.

Поради: запам'ятай!

ЯК ВИЙТИ З ІНФОРМАЦІЙНОЇ БУЛЬБАШКИ?

- ▶ Пам'ятай, що інформацію, яку ти бачиш, визначають твої уподобання. Зміни їх.
- ▶ Запитуй себе: чому люди можуть мати інші погляди? Як вони підтримують свої переконання? Цілеспрямовано шукай альтернативну інформацію з різних джерел.
- ▶ Перевіряй джерела інформації. Дуже легко нехтувати думками інших, споживаючи інформацію, з якою погоджуєшся. Особливо, якщо її поширили твої друзі у *Facebook* або люди, яких ти поважаєш.
- ▶ Очищуй кеш та історію пошуку.
- ▶ Пройди курс із медіаграмотності VeryVerified: <https://verified.ed-ega.com/ua>. Цей освітній проєкт пояснює, як орієнтуватися в інформації довкола та як розпізнавати дезінформацію і пропаганду.

8. «Ти впорасься». Виконай одне завдання на вибір.

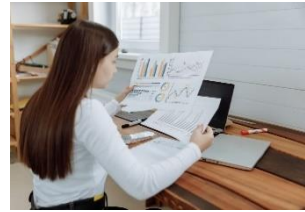
1. Прочитай допис із сайту.

Google — не просто пошукова система, а *Facebook* — не просто платформа для спілкування та обміну світлинами з друзями. Власники соцмереж мають свої цілі, яких вони досягають, використовуючи нашу ж психологію проти нас. Так, статки Марка Цукерберга, власника компанії *Meta*, якій належить і *Facebook*, і *Instagram*, станом на березень 2022 р. — понад 74 млрд дол. І вони беруться не з повітря.

Усе зводиться до комерційних інтересів. Алгоритмам байдуже, наскільки збалансованою, правдивою є інформація, яка потрапляє у вашу стрічку. Їм важливо, щоб ви, отримуючи інформацію, гортали її далі (за О. Цехановською).

• Напиши відгук чи коментар до допису, у якому вислови своє ставлення до змісту й основної думки медіатексту, а також вислови подяку авторові за створення й поширення пізнавальних матеріалів.

2. Працюймо з графічною інформацією. Розглянь уважно світлину. Склади зв'язне висловлювання про інформацію з неї. Уведи в майбутні речення фразеологізми з довідки.

Довідка: не зводячи очей, летить не зупиняючись, не моргнувши оком, склавши руки, не покладаючи рук.

3. «Поремонтуй прислів'я». Устав потрібні слова, дібравши їх з довідки. Поясни, чого вчать прислів'я.

1. Не ... броду, не лізь прожогом у воду. 2. Не ... горішка, не дістанеш зернятка. 3. Не ... , грибка не знайдеш. 4. Життя — терниста нива: не пройдеши, ноги не

Довідка: вколовши, знаючи, нагнувшись, розбивши.

4. Напиши есе про складнощі пошуку інформації в інтернеті. Прочитай епіграф. Поміркуй, чому кажуть: чим важче дається якась справа, тим вона тобі більше подобається.

9. Твій щоденник. Заповни щоденник.

10. Які емоції відчуваєш після уроку?

Суперово!

Сподобалося!

Складну-вато

Нічого не зрозуміло

Щось не зрозуміло

Цікаво

Усе зрозуміло

§ 38. ВИД І ЧАС ДІЄПРИСЛІВНИКІВ

Медіаграмотна людина отримує уявлення про межу між реальним світом і світом, що створили для неї масмедіа.

Джонатан Поттер

1. Робота з епіграфом.

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Прочитай уважно епіграф до уроку. Прокоментуй.
- Чи поділяєш думку автора про існування двох світів: реального й створеного масмедіа?

- Поясни, як розумієш вислів «світ, що створили масмедіа».
- Чи варто, на твою думку, підвищувати рівень медіаграмотності?
- Дізнайся, що про це думають твої друзі, знайомі, рідні й близькі люди.

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Спиши вислів Дж. Поттера в зошит. Зроби синтаксичний розбір речення. Досліди, хто виконує основну й додаткову дію.

2. Робота в парі. Прочитайте медіатекст.

Для тих, хто живе в мережі, усе просто.

Ми знаємо всі хитрощі. Ми проводимо години, дні, місяці й роки, обговорюючи, аналізуючи, обдумуючи й застосовуючи наші вміння. Ми не лише знаємо, як використувати інструменти, але й розуміємо наслідки їх уживання. Давно усвідомивши, що триває революція, почасти ми самі є її спітворцями. І те, чого не розуміємо самі, завжди можемо з'ясувати, упевнено почувуючись у віртуальному просторі.

Чи завжди це твердження працює? Поширене уявлення про те, що сучасні люди, особливо молоді, глибоко обізнані на реаліях нових медіа, не відповідає дійсності. Звісно, трирічний малюк уміє користуватись айпедом, а пересічна двадцятирічна людина відсилає на місяць п'ять тисяч sms. Однак це ще не робить їх медіаграмотними (*за С. Мерфі*).

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Яке питання порушує автор тексту?
- Змодельуйте діалог, у якому висловіть свою думку щодо позиції автора медіатексту.

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Визначте стильову належність тексту. Обґрунтуйте свою думку.
- Випишіть із тексту дієприслівники. Визначте, чи до одного виду (доконаного або недоконаного) вони належать.
- Визначте час дієприслівників.
- Підсумуйте виконану роботу.

3. Робота з графічною інформацією. Ґрунтуючись на інформації з таблиці, склади зв'язне висловлення про творення дієприслівників теперішнього часу.

ТВОРЕННЯ ДІЄПРИСЛІВНИКІВ ТЕПЕРІШНЬОГО ЧАСУ				
Вид	Запитання	Від якої основи утворюється	Суфікси	Приклади
Недоконаний	Що роблячи?	Від основи теперішнього часу: <i>обговорю-ють, аналізу-ють, обдуму-ють, говор-ять</i>	- учи - ючи - ачи - ячи	обговорюючи аналізуючи обдумуючи говорячи

4. Увідповідни початок і закінчення прислів'їв.

1 Розумом надточують,	А а розум.
2 Не перо пише,	Б того за поясом не носять.
3 Хто себе перемагає,	В а незнання смішать.
4 Що вміють,	Г той у всьому успіх має.
5 <i>Знання</i> красять,	Ґ де сила не бере.

- До якої тематичної групи належать відновлені прислів'я?
- Чого вони навчають?
- Обери прислів'я, яке тебе добре мотивує, помісти його в лепбук.
- Вибери з прислів'їв дієслова, утвори від них дієприслівники теперішнього часу.
- Поміркуй, чому до основи дієслів в одному випадку додаємо суфікс — -учи (-ючи), а в іншому — -ачи (-ячи). Із чим це пов'язано?

5. Виконай інтерактивну вправу «Правопис закінчень особових дієслів», перейшовши за QR-кодом або покликанням <https://learningapps.org/display?v=pf9j2qkx523>.

- Поясни, як ти розумієш прислів'я, яке висвітлилося на екрані після виконання інтерактивної вправи. Пригадай життєві ситуації, коли цей вислів доречно вжити.
- Як цей вислів можна застосувати до роботи з різними видами інформації? Наведи приклади.

6. Робота з графічною інформацією. На основі змісту таблиці склади зв'язне висловлення про творення дієприслівників минулого часу.

ТВОРЕННЯ ДІЄПРИСЛІВНИКІВ МИНУЛОГО ЧАСУ				
Вид	Запитання	Від якої основи утворюється	Суфікси	Приклади
Недоконаний	Що зробивши?	Від основи інфінітива: <i>біг-ти, коси-ти,</i>	-ши -вши	Бігши, косивши, нісши
Доконаний	Що робивши?	<i>нес-ти, досліди-ти, зроби-ти, добіг-ти</i>	-ши -вши	Дослідивши, зробивши, добігши

ЗАУВАЖ! У кінці дієприслівникових суфіксів завжди пишемо букву **и**: працюючи, спостерігаючи, проїжджаючи, бавлячись, повідомивши, угледивши, прочитавши, донісивши, обійнявши.

7. Гра «Розсипанка». Із поданих слів віднови прислів'я. Запиши в зошит. Прокоментуй їх повчальний зміст.

1. Не, не, соромно, не, соромно, знати, вчитись. 2. Прочитай, набирай, книжку, розуму. 3. Хто, має, зламає, мур, знання, той. 4. Труднощі, небезпеку, а, перемагають, розумом, досвідом.

- Випиши дієслова, утвори від них дієприслівники доконаного, недоконаного виду минулого часу. Поясни.

8. «Ти зможеш!». Виконай завдання на вибір.

1. Розглянь рекламний плакат. Перевір за кількома джерелами, чи відповідає інформація таким критеріям: актуальність, об'єктивність, повнота, доступність, достовірність.
- Склади стисле висловлювання про подію, анонс якої ти аналізував / аналізувала, використовуючи дієприслівники.
2. Перейди за QR-кодом або покликанням https://issuu.com/pictoric.ua/docs/book_media, ознайомся із плакатами, уміщеними в книжку «Довіряй, але перевіряй. Медіаграмотність в українському суспільстві». Напиши короткий відгук на видання, використовуючи дієприслівники доконаного й недоконаного виду теперішнього й минулого часу.
3. Прочитай. Від дієслів, що в дужках, утвори потрібну форму дієприслівників. Спиши, розставляючи розділові знаки й пропущені літери. Поясни.

Ця книжка — резул..тат проєкту «Довіряй, але перевіряй. Медіаграмотність в українс..кому суспільстві». (Організовують) виставку плакатів художників з клубу Pictoric на бул..варі Вацлава Гавела у 2017 р. ми хотіли створити на її основі книгу. Тепер (зібрати) ці роботи ми поєднали їх з текстами журналістів, які ро..кривають.. тему медіаграмотності.

4. Розглянь ілюстрації з книжки «Довіряй, але перевіряй...». Поміркуй, вони інформативні чи інформаційні (за потреби звернися до словника паронімів); з'ясуй лексичне значення слів. Склади речення, ускладнивши їх одиничними дієприслівниками чи дієприслівниковими зворотами.

9. Твій щоденник. Заповни щоденник.

10. Які емоції відчуваєш після уроку?

Суперово!

Сподобалося!

Складнувато

Нічого не зрозуміло

Щось не зрозуміло

Цікаво

Усе зрозуміло

§ 39. ТВОРЕННЯ ДІЄПРИСЛІВНИКІВ НЕДОКОНАНОГО ТА ДОКОНАНОГО ВИДУ

Як багато ми втратили,
переставши писати листи.
Телефонну розмову не можна
перечитувати знову і знову.

Ліз Карпентер

1. Робота з епіграфом.

- Прочитайте слова Ліз Карпентер. Прокоментуйте їх.
- Поміркуйте, чи можна визначити, коли вони були сказані. Чому?
- Чи актуальні вони для нашого часу? Обґрунтуйте свою позицію.
- Яким видам спілкування надає кожний з вас перевагу — безпосередньому чи опосередкованому (за допомогою гаджетів)? Чому?
- Знайдіть у вислові дієприслівник, визначте його вид і час.
- Експериментуйте: змініть форму дієприслівника на теперішній час, недоконаний вид. Як змінився зміст твердження?
Чи набув вислів актуальності?

2. Гра «Так» чи «Ні».

1. Дієприслівник теперішнього часу означає таку додаткову дію, яка відбувається одночасно з головною.
2. Дієприслівник змінюємо за родами, числами й відмінками.
3. Дієприслівник минулого часу передає таку додаткову дію, яка відбулася раніше головної.
4. Морфологічні ознаки дієприслівника: вид (доконаний і недоконаний), час (минулий або теперішній).
5. Дієприслівник разом із залежними від нього словами утворює дієприслівниковий зворот, який у реченні завжди виділяється комами і виконує синтаксичну роль обставини.
6. Дієприслівник у формі доконаного виду відповідає на питання *що зробивши?* і утворюється від основи інфінітива за допомогою суфіксів *-ши, -вши*.
7. Дієприслівник у формі недоконаного виду відповідає на питання *що роблячи?*
8. Дієприслівник недоконаного виду творимо від основи дієслова теперішнього часу за допомогою суфіксів *-ючи (-ючи), -ачи (-ячи)*, а форму минулого часу недоконаного виду творимо від основи інфінітива за допомогою суфіксів *-ши, -вши*.

3. Прочитайте медіатекст, застосовуючи технологію маркування.

ЗАЛЕЖНІСТЬ ВІД ОНЛАЙН

У соціальних мережах тепер — усе. Стрічка у *Facebook* замінила новинні сайти або газети, *YouTube* — телевізор, а популярний сьогодні месенджер *Telegram* і взагалі вміщує в собі всі можливі формати. Сучасні люди звикають починати свій ранок зі стрічки в *Instagram* або читаючи *Telegram*.

Інтернет «вріс» у наше звичне життя ставши для багатьох згубною, шкідливою звичкою. Ми відволікаємось на повідомлення обідаючи чи відпочиваючи з друзями, заповнюємо хвилини очікування переглядаючи стрічки новин у *Facebook*, або нудьгуючи перевіряємо пошту.

Такі тенденції породжують нові терміни та поняття. Наприклад, **номофобія** — страх опинитися без мобільного телефону, або **фабінг**, що означає зневажливу звичку відволікатися від бесіди зі співрозмовником на мобільний телефон.

Залежність від інтернету — проблема всього світу, і методи боротьби з нею до кінця не визначені. Усе більше людей у світі кажуть про необхідність визнати технологічну залежність.

З'явилося навіть поняття «цифровий детокс». Тобто період, коли людина свідомо відмовляючись від гаджетів відпочиває, занурюється в себе, займається творчістю.

На цьому починають заробляти автори журналів та різних сайтів публікуючи матеріали з порадами, як відмовитися від смартфонів та планшетів і пояснюють, навіщо це потрібно (за *О. Горчинською*).

А. ОБГОВОРЮЄМО

- Чи актуальну проблему порушує журналістка? Обґрунтуй свою думку.
- Яка інформація для тебе нова?
- Що таке «цифровий детокс»? Чи задумувався / задумувалася ти, скільки часу проводиш у соціальних мережах? Спробуй на певний час (наприклад, через день) відмовитися від гаджетів. Простеж, як зміниться твоє життя.

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Знайди в медіатексті дієприслівники й дієприслівникові звороти. Розстав розділові знаки. Поясни їх вживання. Скористайся підказкою.
- Випиши з тексту дієслова й утвори дієприслівники теперішнього й минулого часу. Скористайся підказкою.

Запам'ятай! Дієприслівники теперішнього часу творяться від основи дієслів теперішнього часу, а минулого — від основи інфінітива.

Зразок: формувати — *що робити?* **форму-**ють, формуючи; написати — *що зробити?* **написа-**ти, написавши.

Підказка: запам'ятай!

АЛГОРИТМ

відокремлення комами одиничних дієприслівників і дієприслівникових зворотів у реченні

Дієприслівниковий зворот (ДЗ)		Одиничний дієприслівник	
Чи не є ДЗ фразеологізмом із дієприслівником?		Чи стоїть дієприслівник після присудка і відповідає на запитання ЯК?	
НІ	ТАК	НІ	ТАК
Завжди відокремлюється	Не відокремлюється	Завжди відокремлюється	Не відокремлюється

4. Робота в парі. За поданим початком складіть діалог про плюси та мінуси диджитал-детоксу. Уведіть у репліки дієприслівники та дієприслівникові звороти, утворивши їх, орієнтуючись на довідку.

Мета практики цифрового детоксу полягає в тому, щоб дати мозку відпочити від постійної цифрової стимуляції. Така пауза допомагає підвищити концентрацію, налагодити сон та приділити час активностям, які корисні для здоров'я...

Довідка: 1. Збільшення реального спілкування з людьми. 2. Відчуття відсутності зв'язку. 3. Відпочинок від інформації. 4. Налагодження сну. 5. Випадання з контексту на певний період. 6. Покращення концентрації. 7. Відпочинок для очей. 8. Якщо робота пов'язана з цифровими технологіями — неможливість працювати. 9. Поява вільного часу.

- Пригадайте, як в усному мовленні виділяються дієприслівники та дієприслівникові звороти.

5. «Ти зможеш!». Виконай завдання на вибір.

1. Гра «Редактор / редакторка». Відредагуй речення.

1. Відвідавши виставку, мене охопила радість. 2. Щодня, просиджуючи в соціальних мережах, мені не вистачає часу на спілкування з рідними. 3. Згадуючи вчорашню розмову із французом, нас проймала гордість за себе й Україну. 4. Виконавши вправу, до учениці підійшов учитель/учителька.

2. Пунктуаційний практикум. Розстав правильно розділові знаки в реченні. Поясни їх вживання.

1. Бували місяці, коли я ані одної днини, не пропустила не вийшовши на якийсь шпиль гори не відкривши якогось, нового чарівного закутка між скелями не сполохавши якогось, хижака з-поміж густих смерек і не покупавши босих ніг в розпіненому потоці (О. Кобилянська). 2. Чоловіки обережками складали сіно в човни й перекинувши ланцюги-прив'язі через плече волоком уже попід руки, у воді тягли напружуючись ті човни до берега (за Гр. Тютюнником).

3. Робота з графічною інформацією. Розглянь світлину «Відвідини бабусі». Опиши емоційний стан учасників дійства, використовуючи дієприслівники й дієприслівникові звороти. Як ти вважаєш, що неправильно на цій світліні.

4. Головоломка. Упишіть за зразком у порожні клітинки частини слова, щоб вони були продовженням запису в жовтих клітинках і початком запису в блакитних клітинках.

Зразок

с	п	и	с	а	т	и
---	---	---	---	---	---	---

	с				о	н	і	я		
г	а				е	т				
	з				а	з				
в	о	л	о			у	в	а	т	и
	м	і				у	в	а	т	и

• До записаних слів доберіть (де можливо) спільнокореневі дієприслівники.

6. Твій щоденник. Заповни щоденник.

7. Які емоції відчуваєш після уроку?

Суперово!

Сподобалося!

Складнувато

Нічого не зрозуміло

Щось не зрозуміло

Цікаво

Усе зрозуміло

§ 40. НЕ З ДІЄПРИСЛІВНИКАМИ. УЗАГАЛЬНЕННЯ ТА СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ЗНАНЬ, УМІНЬ, НАВИЧОК З ТЕМИ «ДІЄПРИСЛІВНИК». МОРФОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ДІЄПРИСЛІВНИКА

Одна бджола меду не носить.
Народна мудрість

1. Робота з епіграфом.

- Прочитай народний вислів. Прокоментуй.
- Як ти вважаєш, чому бджоли живуть і працюють сім'ями?
- З якою метою люди об'єднуються в спільноти чи групи?
- До якої групи однолітків, крім шкільного колективу, родини, належиш ти?
- Ти найчастіше спілкуєшся з однодумцями наживо чи віртуально?

2. Пригадай правила написання НЕ з дієсловом. Порівняй написання слів в обох стовпцях. Зроби висновок.

1. Не образити Не пишуть Не спілкуються	Не образивши Не пишучи Не спілкуючись
2. Ненавидіти Неволити Недооцінюють Нехтувати	Ненавидівши Неволячи Недооцінюючи Нехтуючи

ЗАПАМ'ЯТАЙ!

НЕ з дієприслівниками пишемо **окремо**.

Разом **НЕ** з дієприслівником пишемо лише тоді, коли дієприслівник без **НЕ** не живаємо.

Наприклад: *нездужаючи, нестямившись, незчувшись*.

3. Робота в парі. Відновіть народні вислови, увідповіднивши частини речення.

1 Не / спитавши броду,	А не / починай
2 Не / поговоривши з головою	Б не / сунься у воду
3 Не / подумавши	В не / вбережеш совісті
4 Не / хтуючи честю	Г не / бери руками
5 Не / навчаючись	Г не / навчишся

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Чого навчають вас прислів'я?
- Які прислів'я доцільно пам'ятати, доєднуючись до спільноти в соціальних мережах?
- Чи завжди інтернет-спільноти дотримуються морально-етичних принципів співжиття?
- Наведіть відомі вам приклади небезпечних для підлітків об'єднань в інтернеті.

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Зніміть ризик у змодельованих висловах, правильно вживаючи *НЕ* з дієсловами й дієприслівниками.
- Використовуючи записані народні вислови, змодельуйте діалог, у якому застережіть свого друга / подругу від сумнівних операцій в інтернеті з незнайомими людьми, які заховалися за аватарки.

4. Пунктуаційний практикум. Прочитай текст, розстав правильно розділові знаки. Поясни пунктограми.

У сучасному світі, люди об'єднуючись утворюють групи за інтересами спільною метою, завданнями.

Наприклад, мешканці будинку — сусіди організувавши ОСББ можуть краще стежити за будинком і утриманням прибудинкових територій. Жителі невеликого містечка чи селища об'єднуючись у територіальну громаду ефективніше контролюють виконання обов'язків місцевою владою.

Представники однієї професії утворюють професійні спілки захищаючи права працівників. Сучасні програмісти, об'єднуються в так звані «ІТ-кластери» намагаючись обмінюватися новими ідеями консультиватися гуртуватися для виконання певних завдань, разом відпочивати.

Люди спільних занять та інтересів утворюють різні спілки. Наприклад, «Спільнота небайдужих киян» «Львівська мистецька спільнота» «UAnimals (Українські тварини)» та інші (за З. Звиняцьківською).

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Добери заголовок до тексту.
- Які об'єднання громадян тобі відомі? Що таке ОСББ? Який спосіб творення цього слова?
- Чому, на твій погляд, економісти, політики, психологи та ін. наголошують, що лише командна робота може забезпечити успіх в усіх починаннях?

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Випиши з тексту дієприслівники. Досліди, як вони утворилися. Скористайся зразком.

Зразок: об'єднуючись ← об'єднуються, згорнувши ← згорнути.

5. Мовленнєвий практикум. Говори правильно!

ГРОМАДА чи СПІЛЬНОТА?

ГРОМАДА — група людей, об'єднана не лише спільністю інтересів, завдань, а передусім територіально.

СПІЛЬНОТА — це об'єднання людей, згуртованих спільною метою, інтересами, становищем і умовами життя.

- Прочитай текст «Цікавий факт», вибери з дужок потрібне слово.

ЦІКАВИЙ ФАКТ

Прикладом успішної діяльності (*група, спільнота, громадське об'єднання, група*) може бути рух *UAnimals*. Його учасники не шкодуючи часу й сил проводять чимало акцій на підтримку гуманного ставлення до тварин.

Розпочавши активності (*група, спільнота, громадське об'єднання, група*) з вимог заборонити використання тварин у цирку, дельфінаріях, установити відповідальність за жорстоке поводження з тваринами, їх неналежне утримання, цей рух добився підтримки багатьох відомих людей із шоу-бізнесу та інших впливових громадян.

Завдячуючи наполегливій діяльності, (*група, спільнота, громадське об'єднання, група*) змусила владу не зважаючи на дискусії ухвалити закони, які забороняють жорстоке поводження з тваринами, перевезення їх без відповідних умов, розведення заради хутра тощо (*за С. Середю*).

А. ОБГОВОРҀЙМО

- Чи погоджуєшся з думкою автора допису, що різноманітні спільноти можуть впливати на життя суспільства? Чому?
- Наведи приклади акцій спільнот однодумців твого міста (села), які своїми активностями досягли успіху.

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Постав пропущені розділові знаки, поясни їх вживання.
- Виконай морфологічний розбір дієприслівників із тексту за алгоритмом.

ЗАПАМ'ЯТАЙМО!

АЛГОРИТМ

МОРФОЛОГІЧНОГО РОЗБОРУ ДІЄПРИСЛІВНИКА

1. Назвати особливу форму дієслова, на яке питання відповідає.
2. Визначити час.
3. Визначити вид.
4. Визначити синтаксичну роль у реченні.
5. Пояснити особливості написання (якщо є такі).

Зразок усного розбору дієприслівника

Розпочавши — особлива форма дієслова, дієприслівник, відповідає на запитання *що зробивши?*, утворює дієприслівниковий зворот доконаного виду, минулого часу, виконує роль обставини

Зразок письмового розбору дієприслівника

Розпочавши — особл. форма дієсл. — дієпрсл.; що зробивши?; дієприсл. зворот, док. вид; мин. час; обст.

6. «Ти зможеш!». Виконай завдання на вибір.

1. Робота в групі. Виконайте мініпроект.

- Утворіть свою спільноту в одній із соціальних мереж. Розгляньте світлинку-схему мережевої спільноти. Побудуйте власну схему мережевої спільноти із зазначенням конкретних її членів.
- Поміркуйте про цікаву назву для майбутньої спільноти.
- Напишіть запрошення своїм однодумцям із пропозицією долучитися до вашої групи. У запрошенні стисло опишіть, який продукт буде просувати ваша спільнота. Використовуйте у змісті дієприслівники й дієприслівникові звороти.
- Скористайтеся підказками.

Назва групи: «Колоритна українська мова».

Мета спільноти: пошук, тлумачення, оприлюднення, обговорення цікавих колоритних питоми українських слів.

Українська мова напрочуд образна й експресивна, адже в ній немало слів з переносним значенням. Привертають увагу метафоричні дієслова, утворені від іменників — назв рослин або рослинних страв, наїдків, продуктів. Більшість із цих дієслів — власне українські. Вони дають влучну, інколи іронічну, а коли й дошкульну оцінку людських учинків.

Збагачуймо наше мовлення, друзі!
Приєднуйтеся до нашої групи в соціальній мережі.

- ▶ Гарбузува́ти — відмовляти женихові.
 - ▶ Макові́ти — шаріти, рум'яніти, червоніти, як мак.
 - ▶ Насоли́ти — дошкулити, наробити шкоди.
 - ▶ Осолоди́ти — зробити щось менш неприємним, пом'якшити гіркоту переживань; зробити щось приємнішим, привабливішим.
 - ▶ Переборщи́ти — перебрати міру.
 - ▶ Перекапу́стити — зіпсувати, знівечити.
 - ▶ Переперчи́ти — занадто підкреслити, наголосити на чомусь.
 - ▶ Перчи́ти — лаяти, сварити.
 - ▶ Побурякові́ти — стати темно-червоним з синюватим відтінком.
 - ▶ Приперчи́ти — вставити в розмову дотепні чи гострі слова, вислови, жарти.
 - ▶ Розкапу́ститися — зайняти більше місця, ніж звичайно; невимушено розсістися.
 - ▶ Хліби́ти — підлещуватися, догоджати (*за матеріалами сайту Інституту мовознавства імені О. О. Потебні Національної академії наук України*).
- Від поданих дієслів утвори дієприслівники. Зроби морфологічний розбір п'яти утворених дієприслівників.
 - Спиши прислів'я, знімаючи ризик. Зроби морфологічний розбір дієприслівників.

1. Не / напоївши, не / нагодувавши, ворога не / наживеш.
2. Не / почавши, не / закінчиш. 3. Не / взявшись за сокиру, хати не / збудуєш. 4. Не / розколовши горіх, не / смакуватимеш зерня. 5. Не / подумавши, кілочка не / застружеш. 6. Не / взявшись за сокиру, хати не / зробиш. 7. Не / поберігши тіло, й душу загубиш.

7. Твій щоденник. Запиши в щоденник.

8. Які емоції відчуваєш після уроку?

Суперо!

Сподобалося!

Складнувато

Нічого не зрозуміло

Щось не зрозуміло

Цікаво

Усе зрозуміло

Перейди за покликанням
<https://cutt.ly/MwAPSWW3> або QR-кодом,
щоб виконати завдання §§ 41–42–43

§ 41. КОНТРОЛЬНА РОБОТА З ТЕМИ «ДІЄПРИСЛІВНИК».

§ 42. АНАЛІЗ КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ З ТЕМИ «ДІЄПРИСЛІВНИК»

§ 43. КОНТРОЛЬНА РОБОТА З МОВЛЕННЕВОЇ ТЕМИ. СКЛАДАННЯ ФОРМАЛЬНОГО ЕСЕ З ВИКОРИСТАННЯМ РІЗНИХ ДІЄСЛІВНИХ ФОРМ

МОРФОЛОГІЯ. ДІЄПРИСЛІВНИК. ОРФОГРАФІЯ

*Запитую себе, відповідаю, наводжу приклади.
Визначаю свою сходинку успіху*

1. Ознаки яких двох частин мови поєднує дієприслівник? Наведи приклади.
2. Чим відрізняються дієприслівники доконаного й недоконаного виду? Покажи на прикладах.
3. Як виділють одиничний дієприслівник і дієприслівниковий зворот в усному мовленні й на письмі? Наведи приклади.
4. Яку синтаксичну роль у реченні виконує одиничний дієприслівник і дієприслівниковий зворот?

ТЕКСТ

Я вивчав десяток мов,
вивчав літературу і мистецтво,
провів свої найкращі роки в бібліотеках,
читав усе, що мені потрапляло до рук...
Незабаром я зрозумів, що це все було найкраще,
що я робив у своєму житті.

Нікола Тесла

- поглиблю й розширю знання про текст, його будову й стильову належність;
- дізнаюся, що таке первинні й вторинні тексти;
- визначатиму тему, основну думку, проблематику тексту;
- навчуся докладно переказувати текст, виокремлювати головне й другорядне;
- переконаюся, чому важливо вміти критично читати.

§ 44. ТЕКСТ. ПОВТОРЕННЯ ВИВЧЕНОГО У 5–6 КЛАСАХ. ПОРАДИ ЧИТАЧАМ. МЕТА ЧИТАННЯ

Крапля довбає камінь не силою,
а частим падінням,
так людина стає вченою не силою,
а частим читанням.
Публій Овідій Назон

1. Робота з епіграфом.

- Прочитай твердження Овідія, давньоримського поета, який жив і творив на початку нашої ери (*Publius Ovidius Naso* — 20. 03. 43 р. до н. е., м. Сульмон – 18 р., м. Тому).
- Чи актуальні його думки натепер? Прокоментуй свою думку.
- Сучасна людина постійно має справу з інформацією: вона читає, слухає, переглядає, сприймає тощо. Та чи завжди саме така робота з інформацією, її читання й сприймання сприяють формуванню критичного мислення, розширенню світогляду, розвитку й збагаченню словникового запасу тощо?
- Поділися з однокласниками / однокласницями власним досвідом опрацювання інформації. Чи завжди час, проведений в інформаційному полі, ти використовуєш ефективно?
- Побутує твердження: «Діти, які читають, виростуть дорослими, які думають». Прокоментуй і дай оцінку.

2. Прочитай текст.

ЛІДЕРСТВО

Лузери часто повторюють.., що лідерами народжуют..ся тільки 5 % людей. Ось нехай ці 5 % і «парят..ся» про інших 95 % лузерів. Хай форму..т.. гарний уряд, ухвалю..т.. правильні рішення, об..ра..т.. напрями розвитку країни, нада..т.. робочі місця, гарантовані зарплати та пенсії. А ми вказуват..м..мо їм на хиби та радит..м..мо, як зробити наше життя кращим.

Погана новина для лузерів: доба колективної відповідальності завершуєт..ся. Ми змушені це визнати.

Інформаційні технології змін..т.. усе. Рутинну роботу все частіше виконуют.. мікропроцесори. Масове скорочення традиційних робочих місць — неминуче. Руйнуют..ся старі норми і правила. Усі ми перетворюю..мося на учасників гри без

правил. Цикл життя компаній стрімко скорочує..т..ся. За прогнозами експертів, 70 % сьгоднішніх випускників вишів уже за 15 років матимуть.. роботу, якої сьогодні ще не існує. Настає нестабільний, високошвидкісний, чудовий час!

Ми маємо стати сильнішими, узяти на себе відповідальність за власне професійне життя. Нам доведеться возитися, набиваючи синців, постійно змінюватися, навчитися імпровізації та шукати натхнення. Настає доба оновленої особистої відповідальності та чудової можливості — тримати власну долю у своїх руках. І змінити пропорцію лідерів з «5 % до 95 %», а лузерів «із 95 % до 5 %». Усі ми від цього виграємо.

Адже як описати лідерство? Це — як любов, ентузіазм, апетит до життя, причетність, прагнення досконалості, великі ідеали та великі досягнення, спільна пригода, божевільні провали, вихід за межі, ненаситна жага змін (за П. Пітерсом).

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Чи можна вважати інформацію текстом? Доведи.
- Поміркуй, в інформації автор оперує фактами чи судженнями. Перевір за кількома доступними тобі джерелами статистичні дані, які наводить автор.
- Досліди, яке лексичне поняття покладено в основу тексту.
- Прочитай мікротему, яка виражає основну думку тексту.
- Як розумієш вислів «доба колективної відповідальності»?
- До кого з героїв тексту ти себе відносиш у майбутньому?
- Яку роль у становленні успішної людини відіграє читання літератури?
- Оформ чекліст до прочитаного тексту.

Заголовок Що буду знати / уміти, коли опрацюю тему?	
План	
Невідоме	
5 запитань автору	
Ключові слова	
Тепер я знаю	
Найцікавіше	

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Замість крапок устав пропущені букви. Поясни орфограму.
- Знайди й випиши речення з дієприслівником. Зроби синтаксичний розбір. Поясни вживання розділових знаків.
- Досліди, скільки в тексті мікротем. Визнач ключові слова мікротем.
- Визнач граматичний зв'язок між реченнями в тексті.
- Склади асоціативний ряд до слова «лідер», скористайся змістом тексту.

Пригадаймо!

Текст — це висловлювання з кількох або багатьох речень, об'єднаних спільною думкою (темою).

Тема — те, про що йдеться в тексті.

Ознаки тексту: 1) цілісність; 2) зв'язність;
3) структурна організованість; 4) завершеність.

Основна думка розгорнутого висловлювання — це головне, про що автор хоче сказати. Розвиваючи тему, автор переходить від однієї думки до іншої. Від «даного» (думки/тези), яке вже висвітлене в попередньому абзаці, до «нового» для розвитку думки.

Частина однієї загальної теми називають **мікротемою**.

Частина тексту, об'єднану мікротемою, називають **абзацом**.

Абзац — це відступ праворуч у рядку, яким розпочинається висвітлення нової думки. Кожен абзац розпочинають з нового рядка.

3. Робота в парі. «Дослідження-моделювання». Прочитайте інформацію.

1. Книгу читають не/очима, а розумом. 2. У книжці шукай не/букви, а думки. 3. Кому книга — розвага, а кому — навчання. 4. Де розумом не/дійду, то в книжці знайду. 5. З книгою поведешся — розуму наберешся. 6. Книги — це ріки, що напоюють моря (*Ярослав Мудрий*). 7. Книги для мене необхідні, як хліб насущний (*Т. Шевченко*).

А. ДОСЛІДЖУЙМО

- Чи можна вважати інформацію текстом? Обґрунтуйте свою позицію.
- Яким ознакам тексту інформація відповідає, а яким ні?
- Зніміть ризик, поясніть написання *НЕ* з різними частинами мови.
- Змодельуйте текст, використавши прислів'я й висловлення із вправи. Самостійно визначте тему й основну думку майбутнього тексту.

4. Робота в групі. Стратегія «Порушена послідовність». Прочитайте.

ХТО БАГАТО ЧИТАЄ — ТОЙ БАГАТО ЗНАЄ!

1. Вони вчать жити, любити, співпереживати, дають відповіді на безліч питань, сіють правду, добро, любов. 2. Книги — один із найцінніших винаходів людства. 3. Але ж як приємно розгорнути книгу, сторінки якої ще пахнуть типографською фарбою, зануритись у світ героїв, самостійно вимальовуючи в уяві їх образи. 4. Звісно, зараз паперовий варіант витісняє віртуальний, адже в інтернеті можна знайти і довідники, і художню літературу, і підручники, і безліч різної інформації. 5. Книга вчить насамперед думати, уявляти, фантазувати.

А. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Поміркуйте, чи можна вважати текстом інформацію. Чому? Обґрунтуйте свою думку.
- Переставте речення так, щоб вони утворили текст. Пам'ятайте про змістовий і граматичний зв'язок між реченнями, про «дане» й «нове».

5. Обговорення проблеми в колі. Розгляньте графічну інформацію.

- Обговоріть проблему в колі «Чому читання важливе?» Ознайомтеся з аргументами на користь читання, які пропонує Ігор Зінчук, філолог, автор книжкових оглядів, блогер, копірайтер, перейшовши за QR-кодом або покликанням <https://chytay-ua.com/view.php?id=1083>.
- Чи поділяєте позицію автора допису в блозі?
- Яку книжку для читання вибираєте ви — паперову чи електронну? Чому?
- Розглянувши світліни, скажіть, яке читання, на ваш погляд, більш ефективне для саморозвитку людини. Чому? Обґрунтуйте свою позицію.

6. «Ти зможеш!». Виконай завдання на вибір.

1. Із доступних тобі джерел добери інформацію про роль читання в житті відомої людини (на вибір). Оформ дібрану інформацію як текст-розповідь у публіцистичному стилі.
2. Розглянь уважно плакат. Уклади текст-порадник «Про користь читання».

Порада: запам'ятай!

В одній із мережевих спільнот дали слушну пораду-настанову:

коли боїшся — вчися;
коли заплутався — вчися;
коли не знаєш, що і як робити — вчися;
коли маєш вільну хвилинку — вчися;
якщо хочеш лишатися молодим та активним — вчися;
коли робиш щось важливе — вчися в процесі.

- Як тобі? Береш у лепбук як мотиватор на кожен день? Успіху. Вірю в тебе!

7. Твій щоденник. Заповни щоденник.

8. Які емоції відчуваєш після уроку?

Суперово!

Сподобалося!

Складну-вато

Нічого не зрозуміло

Щось не зрозуміло

Цікаво

Усе зрозуміло

§ 45. ВДУМЛИВЕ ЧИТАННЯ. КРИТИЧНЕ ЧИТАННЯ

Інтелектуальний розвиток
має розпочинатися
з моменту народження.
Альберт Ейнштейн

1. Робота з епіграфом.

- Прочитай уважно твердження Альберта Ейнштейна.
Чи погоджуєшся з його думкою? Прокоментуй свою позицію.
- Як ти розумієш значення словосполучення «інтелектуальний розвиток»?
- Назви види діяльності людини, які впливають на інтелектуальний розвиток.
- Яку роль в інтелектуальному розвитку відіграє читання літератури?
- Які види читання ти знаєш?

2. Прочитай, застосовуючи технологію читання з позначками.

Критичне читання — життєво важливий інструмент у нашому інформаційно перенасиченому суспільстві. Оскільки ми щодня опрацьовуємо незліченну кількість інформації, це допомагає відокремити цінне від несуттєвого. Критичне читання спонукає нас заглиблюватися в текст, сприяючи кращому розумінню намірів автора, його аргументації та припущень; вимагає також активної взаємодії з текстом, його аналізу, щоб виявити глибші смисли.

Критичне читання — це активний, вдумливий і систематичний процес розуміння, оцінювання та інтерпретації інформації. Вдумливий читач ретельно вивчає структуру тексту, тип і якість наведених доказів, а також послідовність аргументації.

Критичні читачі краще підготовлені до виявлення упередженості, перекручень, маніпуляцій і логічних помилок. Ця навичка сприяє самонавчанню, оскільки передбачає постановку запитань *що? чому? і як?* Цей процес сприяє розумінню, підвищує інтелектуальну допитливість, дозволяє споживачеві інформації сформулювати власну думку на основі прочитаного (*із часопису*).

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Визнач тему й основну думку тексту. Добери заголовок.
- Проаналізуй текст і заповни таблицю «Читання з позначками», відтворивши її в зошиті.

Читання з позначками	
Знайома інформація <i>(мені це вже відомо)</i>	
Нова інформація для мене <i>(це для мене нове)</i>	
Суперечлива інформація <i>(я думаю інакше)</i>	
Недостатня інформація <i>(про це хотілося б дізнатися більше)</i>	

- Як часто застосовуєш критичне читання під час навчання чи відпочинку?
- Інформація якого змісту, на твій погляд, вимагає вдумливого і критичного читання?
- Чи вважаєш ти себе критичним читачем / читачкою?

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Визнач стильову належність тексту. Прокоментуй.
- Досліди, якими засобами поєднані речення в текст.
- Добери синонімічний ряд до словосполучення *критичний читач*.
- Випиши з тексту ознаки, притаманні критичному читачеві / критичній читачці. Склади сенкан до слова *Читач / Читачка*.

3. Гра «Плутанина». Увідповідни розсіпані частини прислів'їв.

1 Час, як вода —	А і конем не доженеш.
2 Згаяного часу	Б все йде вперед.
3 Не тим час дорогий, що довгий,	В не підженеш, та й не зупиниш.
4 Час минає,	Г його за гроші не купиш.
5 Час — не кінь:	Г а тим, що короткий.
6 Бережи час,	Д а не вертає.

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Запиши відновлені прислів'я в зошит. Уважно прочитай їх, прокоментуй.
- Поміркуй, що їх поєднує.
- На твою думку, чому важливо цінувати час?
- Навіщо в сучасних гаджетах серед різноманітних додатків є нотатники?
- А ти плануєш свій розпорядок дня?
- Чи є у твоєму плануванні час для читання книжок, для самоосвіти?
- Яке із запропонованих прислів'їв візьмеш у лепбук як мотиватор ефективного використання часу?

4. **Робота в парі.** Розгляньте уважно репродукції картин відомих художників Олега Шупляка й Сальвадора Далі. Поміркуйте, що їх поєднує.

Олег Шупляк. «Час рікою пливе»

Сальвадор Далі. «Час»

- Змодельуйте діалог про планування свого життя, щоб усе встигати. Використайте прислів'я із вправи «Плутанина» й ідейно-художній зміст репродукцій картин.

5. Мовленнєвий практикум. Говори правильно!

Ознайомся із порадами щодо правильного слововживання від фахівців Інституту мовознавства імені О. О. Потебні.

- Вибери словосполучення, які співвідносяться з темою часу й критичного читання, склади з ними речення.
- Візьми словосполучення в кишеньку лепбука.

6. «Ти зможеш!». Виконай завдання на вибір.

1. Уяви ситуацію. Ти прийшов / прийшла в шкільну бібліотеку в пошуку книжок, важливих для підготовки повідомлення на урок. Бібліотекар / бібліотекарка запропонував / запропонувала ознайомитися із пам'яткою читача і поставити позначку «+» чи «-» проти кожного підпункту, якщо ти приймаєш чи не приймаєш пораду. Забери пам'ятку у свій нотатник.
- Випиши із пам'ятки дієслова, визнач їх граматичні ознаки. Поміркуй, чому саме цю форму дієслова вжито в пам'ятці.

ПАМ'ЯТКА ЧИТАЧА

1. Підготуйся до читання: заплануй час; забезпеч добре освітлене й зручне місце для читання; підготуй олівець, закладки, записник тощо.
2. Пам'ятай, що читання — одне з найважливіших занять у самоосвіті й ставитися до нього треба серйозно.
3. Читаючи, думай, шукай головне, основне, найістотніше.
4. Не поспішай, «не ковтай» книгу, вдумайся в логіку і зміст того, що ти читаєш.
5. Домагайся, щоб кожне речення, кожне слово, термін, фраза були добре зрозумілими.
6. Читай з олівцем у руках, роби потрібні помітки.
7. За потреби конспектуй прочитане чи роби тематичні виписки.
8. Не залишай книжку недочитаною — головне може бути попереду.

9. Прочитавши, обдумай, чого навчила тебе книга, що нового дізнався /дізналася?
10. Прочитане спробуй пов'язати з життям, з практикою, досвідом.
11. Не забудь пов'язати те, що читаєш, з раніше вивченим і уявити його в системі знань.
12. Не поспішай кликати на допомогу інших, коли щось не зрозуміло. Намагайся розібратися самостійно.
13. Де потрібно — змушуй працювати й уяву.
14. Читай не тільки «зліва направо», а й повертайся до прочитаного: повторення — найкращий засіб закріплення прочитаного.
15. Навчись критично сприймати прочитане, став запитання авторові, погоджуйся чи заперечуй його думки.
16. Дай відповідь на запитання: «Із якою метою цей текст написаний?»

2. Спробуй прожити тиждень так!

Щовечора розплановуй свій завтрашній день погодинно. Дотримуйся свого плану протягом дня.

Плануючи розпорядок наступного дня, проаналізуй, чи все тобі вдалося виконати із попереднього плану. Перенеси невиконане завдання на наступний день. У своєму нотатнику чи блокноті постав нагадування.

Не забудь передбачити час для читання художньої літератури.

- Оціни, що змінилося у твоєму житті, яке ти прожив / прожила за попередньо складеним планом. Чи сподобалася тобі така практика?

ПОРАДА: ЗАПАМ'ЯТАЙ!

Пам'ятай про час, який швидко минає.
Працювати над собою треба почати вже зараз.
Пригадай слова Альберта Ейнштейна, наведені в епіграфі.
Будь сучасним / сучасною. Працюй над собою.

7. Твій щоденник. Заповни щоденник.

8. Які емоції відчуваєш після уроку?

Суперово!

Сподобалося!

Складнувато

Нічого не зрозуміло

Щось не зрозуміло

Цікаво

Усе зрозуміло

§ 46. ЗМІСТ ПРОЧИТАНОГО. ПРОБЛЕМИ В ТЕКСТІ

Для всього свій час,
і година своя кожній справі під небом:
час родитись і час помирати,
час садити і час виривати посаджене,
час руйнувати і час будувати...
Біблія, у перекл. Івана Огієнка

1. Робота з епіграфом.

- Прочитай уважно й вдумливо слова з Біблії.
 - Як ти їх розумієш? Прокоментуй.
- Чому, на твій погляд, у фольклорі, Біблії багато уваги приділено темі часу в житті людини й раціонального його розподілу?
 - Передбач, на яку тему будемо спілкуватися упродовж уроку.

2. Гра «Так чи Ні». Чи погоджуєшся ти із запропонованим твердженням? Запиши відповідь у зошиті одним словом: 1 — ні; 2 —

1. Текст — це кілька речень, що між собою не поєднані за змістом.
2. Тема тексту — це його зміст, те, про що чи про кого в ньому йдеться.
3. Текст може складатися з одного речення.
4. Головна думка тексту — це його ідея; те, для чого його було створено (що він утверджує, засуджує, оспівує, до чого закликає тощо).
5. Кожен текст, висвітлюючи тему, містить факти, певну інформацію.
6. Граматичний зв'язок у тексті виражається в певній послідовності розташування речень, у порядку слів у реченні, в інтонації, узгодженості форм часу дієслів, у використанні синонімів, займенників тощо.
7. Текст створюється для передачі інформації.
8. Прислів'я, коломийки, частівки, крилаті фрази — це текст?
9. У кожному наступному реченні використана попередня інформація, що й становить змістовий зв'язок між його частинами (реченнями, абзацами).
10. Думка в тексті розвивається. Мовець відштовхується від «даного», того, про що вже було сказано, і додає «нове», розвиває думку.
11. Текст є засобом відтворення зв'язного мовлення.

3. Гра «Диво в решеті». Спиши фразеологізми й афоризми, поясни їх значення.

Ус..ому свій час; ві..тягати час; час від часу; час пробив;
сказати в добрий час; час не/жде (не/стоїть); настав
(пр..йшов) час; усе має пору, для всього приходит.. свій час;
час ро..кидати і ..кладати камі..ня; час — це гроші; на вічні
часи; дух часу (епохи, доби); часи змінюют..ся.; на годину
спізниш..ся, вік не/доженеш.

А. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Устав пропущені букви, поясни орфограми.
- Випиши вислови, які вчать дбайливо ставитися до часу.
- Склади з ними речення.

5. «Працюймо з інформацією». Прочитай текст мовчки, перекажи.

АЗБУКА ОРГАНІЗОВАНОСТІ

Працюй за встановленим режимом дня — тоді на все вистачить часу: на навчання та на допомогу матері, музику та спорт, на книги та прогулянку, ігри з друзями. Пам'ятай, що час на виконання домашніх завдань обмежений. Якщо стомився / стомилася, зміни діяльність, це допомагає відпочити.

Пам'ятай, що час минає, і хвилинки неможливо повернути, на згадку про них залишаються тільки наші справи. Цінуй свою працю та працю інших. Бережи підручники, шкільне майно (парти, стільці тощо), бо це праця багатьох людей.

Дотримуй свого слова. Будь організованим / організованою та охайним / охайною. Закінчи спочатку одну справу, а тільки потім розпочинай нову. Плануй свій тиждень. Записуй, у які дні в тебе додаткові заняття з музики, іноземної мови, спортивні тренування, розклад роботи бібліотеки, гуртків чи секцій, до яких записаний / записана (за А. Богдан).

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Чи можна інформацію вважати текстом? Обґрунтуй свою думку.
- Чи вдало дібрано заголовок? Що він виражає — тему чи основну думку?
- Сформулуй тему й основну думку.
- Визнач стильову належність інформації.

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Трансформуй інформацію так, щоб розповідь велася від першої особи («Я»).
- Досліди, як змінилися морфологічні ознаки дієслів у реченнях — час, вид, спосіб.

4. Прочитай виразно вірш Сергія Ущипівського.

ЦІНУЙТЕ ЧАС

Цінують час — його так мало,
Сьогодні є, тож ним живіть.
Допоки «завтра» не настало.
Ви тут і зараз все творіть.

Це час можливостей для вас,
Шукайте в нім собі натхнення,
Щоб з-поміж всіх навкруг прикрас
Найбільш яскравим стало сьогодні.

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Яке враження на тебе справила поезія?
- Яку ідею утворює автор? Чи імпонує вона тобі?
- Добери синоніми до слів **сьогодення, завтра**.

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Порівняй змісти текстів вправ 5 і 6. Що в них спільне?
- Які проблеми порушено в текстах?

5. Мовленнєвий практикум. Говори правильно!

ПОРУШУЮТЬ чи ПІДНІМАЮТЬ?

Скальковану конструкцію **піднімати питання, піднімати проблему** доцільно замінити на стилістично правильний варіант: **порушувати питання, порушувати проблему**. Піднімають, наприклад, капот машини, гемоглобін, яблуко із землі тощо.

ЦІКАВО! Зміст твору не обмежується *темакою*, він включає й *проблематику*.

Проблеми — це питання, які автор / авторка ставить перед читачами, героями, часом. Причому митець не зобов'язаний давати відповіді на них. Іноді важливо поставити запитання — відповідь на нього дасть хтось інший, скажімо читач / читачка. Ці проблеми можуть мати соціальний, етичний, екологічний, психологічний характер.

6. «Ти впорасься». Виконай завдання на вибір.

1. Проведи опитування серед однокласників, друзів, родичів. Постав запитання: «Чи планують вони свій час?». Якщо так, то як це фіксують? Чи ведуть щоденники? Як це їм допомагає чи заважає в житті?
2. Простеж, чи організованим / організованою, відповідальним / відповідальною є твій / твоя друг чи подруга. Чи легко дружити з неорганізованою людиною? Чому? Напиши допис у соціальну мережу, у якому вислови ставлення до проблеми раціонального розподілу часу.

3. Прочитай інформацію. Дотримуйся порад тайм-менеджера.

Уяви ситуацію. «Як ефективно розподілити свій час?» — із таким запитанням ми звернулися до фахівця з тайм-менеджменту, який допомагає людям оптимізувати час, тобто правильно визначати пріоритети, отже, підвищувати ефективність праці. За допомогою тайм-менеджменту ми маємо змогу тримати в балансі різні сфери життя, досягати цілей у потрібні терміни та з меншою кількістю зусиль.

Щоб навчитися використовувати свій час раціонально, розглянемо кілька правил та технік тайм-менеджменту:

Правило 1. У вас є час, і це потрібно розуміти.

Візьміть ручку та аркуш паперу, зробіть 8 стовпців та 25 рядків. Перший стовпець — час, усі наступні стовпці — дні тижня. Заповніть кожен квадратик, який у вас утворився (сон, прийом їжі, навчання, робота, хобі). У вас залишилися порожні місця — це і є вільний час, який можна ефективно використовувати.

Правило 2. Розберіться, які у вас пріоритети.

Визначте, які цілі та завдання справді важливі. Усі завдання ділять на три категорії: *першочергові; другорядні; малозначні*. Отже, ви зможете з легкістю виділити щоденні пріоритетні завдання, важливі для досягнення цілей.

Правило 3. Жодної багатозадачності.

Коли ви виконуєте кілька справ одночасно, ваші якість і швидкість роботи знижуються і ви витрачаєте більше сил та ресурсів. Найефективнішим буде повне занурення в одне завдання і після його завершення можна розпочинати наступне.

Правило 4. Список справ — ваш найкращий друг.

Записуйте завдання та їх кінцевий термін виконання. Щоденні списки складайте щовечора. Список із довгостроковими планами тримайте на видному місці, щоб бачити прогрес.

Правило 5. Перфекціонізм може зашкодити вам.

Якщо прагнути ідеального результату, це може тривати задовго, бо може не вистачити запланованого на певне завдання часу. Краще зробити не зовсім ідеально, ніж не виконати завдання зовсім (за О. Тимошенковою).

7. Твій щоденник. Заповни щоденник.

8. Які емоції відчуваєш після уроку?

Суперowo!

Сподoба-
лося!

Складну-
вато

Нічого не
зрозуміло

Щось не
зрозуміло

Цікаво

Усе
зрозуміло

§ 47. ВТОРИННІ ТЕКСТИ. ДОКЛАДНИЙ ПЕРЕКАЗ

Зараз такий час, що всім ніколи. Люди не слухають музику альбомами, у всіх є час тільки на модний торчок.

А ось сходити на концерт, прочитати книгу повністю, а не окремі цитати з неї в інтернеті не вистачає часу...

Ми пропускаємо щось дуже важливе.

Джамала, українська співачка

Мрія — не чіткий відбиток майбутньої реальності, вона може дозволити собі що завгодно.

Вона може засяяти так потужно, що реальні проблеми, загрози і небезпеки видаються дрібницями, а втілення мрії — сенсом життя.

Люко Дашвар, українська письменниця

1. Робота з епіграфом.

- Прочитай вдумливо слова епіграфів. Прокоментуй один із них (на вибір).
- Чи погоджуєшся, що в житті завжди є щось головне, важливе і другорядне?
- Виділи головне у вислові митців.
- Чому важливо запитувати себе час від часу, чи на важливі справи витрачаєш час?
- Що натепер для тебе головне в житті? Чому?

2. Прочитай інформацію, застосовуючи технологію маркування.

ЯК НАВЧИТИСЯ ВИДІЛЯТИ ГОЛОВНЕ В ТЕКСТІ

Уміння працювати з текстом необхідне не тільки школярам, а й дорослим, особливо тим, кому доводиться працювати з документами.

У кожному тексті є *головне* і *другорядне*. Уміння виділити головне може допомогти скоротити час роботи з текстом ориєнтовно на 50 %.

Засвоїти написане — це насамперед зрозуміти, *про що йдеться в тексті*, виокремити його суть. Легше сприйняти й запам'ятати головне, основне, ніж текст загалом. Зауваж, що будь-який текст має кілька так званих «сильних» позицій.

По-перше, це *заголовок*. Не варто ігнорувати його, оскільки він виражає або *тему*, або *ідею* висловлення.

По-друге, саме початок тексту, тобто *зачин*, містить важливу інформацію для розкриття його основної думки.

У розгорнутих текстах може бути реалізована не одна, а кілька думок. Але серед них необхідно знайти і виокремити головну. Для цього важливо прочитати текст вдумливо, не поспішаючи, з олівцем у руках, позначаючи під час читання важливі, на твій погляд, слова, словосполучення. При повторному читанні, коли зміст написаного для тебе уже прояснився, список ключових слів і фраз доцільно трохи скоротити, орієнтовно в п'ять разів.

Після цього запитай себе: які з виділених фраз найбільше виражають суть написаного, основну думку тексту, його тему. І ті кілька слів, а можливо, всього лише одна фраза, які залишаться, і будуть тим ядром тексту, яке шукаєш. Для перевірки правильності своїх висновків постарайся розгорнути виокремлену фразу. Якщо вийде текст, близький до первинного, ти все зробив / зробила правильно.

Також, аби перевірити, чи правильно ти зрозумів / зрозуміла зміст тексту, зосередься на його кінцівці. Це третя «сильна» позиція тексту, поряд із заголовком і зачином. Її також не варто ігнорувати, вона допоможе виокремити головне.

Сприятиме виділенню головного в тексті і *складання плану*. Він буває *простим* і *складним*, тобто більш докладним. Число підпунктів плану може дорівнювати кількості абзаців у тексті. Адже абзац — це логічне членування тексту на *мікротеми*.

Здатність виявити в тексті головне — важлива складова інтелекту. Такі навички доцільно розвивати. Тренуйся над виділенням головного в тексті не тільки на шкільних уроках, а й під час читання художньої літератури, газет, журналів, дописів у блогах, статей на сайтах тощо (за Я. Українською, В. Сидоренко, В. Бондаром).

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Чи була корисною для тебе інформація? Чим саме?
- Що ти виокремив / виокремила в тексті як *нове, невідоме* чи те, що потребує додаткових пояснень?

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Склади до тексту план. Зроби докладний переказ тексту, дотримуючись складеного плану.

ЗВЕРНИ УВАГУ та ЗАПАМ'ЯТАЙ!

Докладний переказ тексту —

якомога точніше переказування змісту тексту. У ньому потрібно зберігати послідовність подій, про які розповідає автор, особливості його мовного стилю.

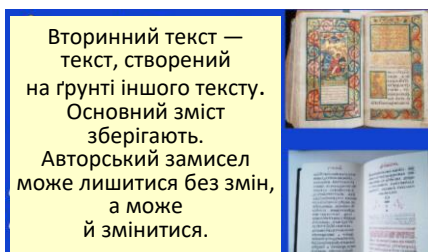
Усний переказ того самого тексту відрізняється від письмового.

У ньому коротші речення, можливі повтори слів, уточнювальні вислови.

Як підготуватися до переказу тексту

1. Уважно прослухай або прочитай текст.
2. Визнач тему та основну думку тексту.
3. Поясни, чому текст має таку назву.
4. Визнач мікротеми тексту.
5. Запиши тематичні речення, кожне з яких буде пунктом плану.

- Поміркуй, переказаний тобою зміст тексту — це оригінальний, тобто первинний текст чи вторинний.
 - Зістав свої міркування з графічною інформацією, яку подано нижче.
- 3. Робота з графічною інформацією.** Розглянь уважно світлини. Склади зв'язне висловлення про первинні й вторинні тексти.

Види вторинних текстів :

4. Робота в парі. Прочитайте уважно вторинний текст.

Поміркуйте, чи потребує він редагування. Якщо так, то виправте помилки і запишіть текст.

ВІДПОЧИНОК

Відчинила вікно — вітер увірвався вітами вирби. Висна воркоче-виспіває радугою. Волю відпочити від великої втоми. Вичорітимо — візьму велик, відійду від учорашнього:

від великанів-домів, від вікон, від площадей і вулиць — у даль.

Відійде вечір — вдивлятимусь в височінь, вкриту огнями. Вітчую величч Усесвіту. Улибнуся всьому...

Все-таки нада відірватися, рослабитися. Відірватися, вивільнитись від виснажливого «вчора».

5. Мовленнєвий практикум. Говори правильно.

НЕПРАВИЛЬНО	ПРАВИЛЬНО
По крайній мірі	Принаймні
На рахунок	Щодо, стосовно
Являється	Є (<i>являтися можна у сні або в маренні</i>)
Здавати іспит	Складати іспит
Виключення	Виняток

- Склади й запиши речення з правильними варіантами вживання слів.

6. «Ти впораєшся». Виконай завдання на вибір.

1. Прочитай медіатекст. Докладно перекажи його письмово.

Барбара Оклі — американська науковиця, філологиня, популяризаторка нейробіології.

У дитинстві ненавиділа математику. Не подобалися їй і точні науки. Та як же вона встигла побувати радіооператоркою в Антарктиді, капітанкою армії США, перекладачкою та авторкою?

Усе просто — Барбара навчилась учитись. Ознайомтеся з її порадами з книги «Уроки без мороки». Готові до розкриття таємниць навчання?

- *Будь шпигуном, або Підглянь, що там далі на сторінках.*

Пам'ятаєш, як у дитинстві любив прогортати книги до кінця, а потім вже починав читати? Так-от, усе правильно! Так легше структурувати інформацію. Адже перед прочитанням ти вже знатимеш, на яку тему в розділі будуть таблиці, діаграми чи зображення. Щойно постане запитання — ти розумітимеш, що відповідь знайдеться десь на наступній сторінці.

- *Усе добре в міру, або Не зосереджуйся надто сильно.*

Якщо під час прочитання у тебе постане запитання, на яке аж ніяк не можеш знайти відповіді, — відволічись. А потім, уже з ясным розумом, повертайся — і все вдасться.

- *Твій друг — помідор, або Подарунки люблять усі.*

От дилема, твій мозок швидко втомлюється і ти схильний відкладати все на потім? Тоді став собі таймер, хоча б на 25 хвилин. Після кожного такого періоду винагороджуй себе приємними подарунками. Наприклад, увімкни улюблену мелодію, потанцюй, помалюй. Зроби те, що хочеться! Такі спринти ставатимуть усе ефективнішими. Це — «метод помідора», він подобається всім. Адже хто не любить подаруночки?

• *Вигадуй історії, або У житті все може статися.*

Мрії, фантазія, уява — твої вірні помічники. Щоб опанувати нову інформацію, корисно залучити уяву. Якщо у тексті недостатньо наочного матеріалу, можна вигадувати різні візуалізації з описаними в тексті предметами чи подіями. Можливо, колись ти відправишся на пошук скарбів? Загубишся без телефона в лісі?

• *Час стати актором, або Поговори з рослинами вдома.*

Промовляння вголос чогось самому собі, розігрування цілої сценки з діалогом, який складається з правил підручника — теж ГАРНА практика. Більше емоцій! Можна переповідати вивчене комусь. Якщо поряд немає друзів — не біда! Розкажіть усю інформацію домашній тваринці, рослині чи іграшці.

• *Іспит від нас, або Пригадай прочитане.*

Барбара після кожного розділу залишає важливі завдання: закрити книгу і спробувати пригадати основні ідеї прочитаного. Потім буде легше — запевняє авторка.

Що ж, спробуй виконати цю легку, на перший погляд, вправу після того, як прочитаєш цей допис. Просто зараз! Ну що, скільки запам'ятав / запам'ятала?

2. Працюй з графічною інформацією.

• Розглянь схему «Як досягти успіху в навчанні?». Склади подібну для себе. Напиши вільне есе на цю тему.

7. Твій щоденник.

Заповни щоденник.

8. Які емоції відчуваєш після уроку?

Суперово!

Сподобалося!

Складнувато

Нічого не зрозуміло

Щось не зрозуміло

Цікаво

Усе зрозуміло

§ 48. ОПИС У ХУДОЖНІХ ТЕКСТАХ

Скажи мені — і я забуду,
покажи мені — і я запам'ятаю,
дозволь мені діяти самому — і я навчуся.
Китайське прислів'я

1. Робота з епіграфом.

- Прочитай уважно китайське прислів'я.
 - Поміркуй, про що це прислів'я. Прокоментуй його зміст.
 - Розкрий повчальний зміст афоризму.
- «Розум у дитини на кінчиках її пальців», — наголошував український педагог Василь Сухомлинський.
- Порівняй повчальний зміст твердження В. Сухомлинського і китайського прислів'я.
- Чому важливо мати таке прислів'я у своєму лепбучці?

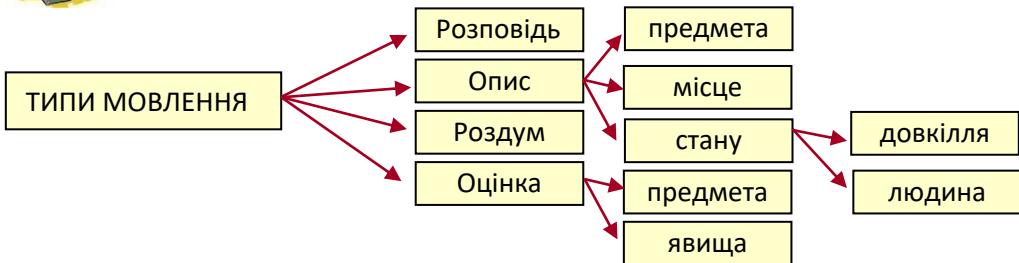
2. Мисли критично. Вилуч п'яте «зайве».

1. Опис, роздум, розповідь, оцінка, казка.
2. Зачин, основна частина, кінцівка, епіграф.
3. Теза, аргументи, загальне враження, висновок.
4. Початок дії, розвиток дії, кінцівка дії, план.

3. Пригадай! Які є типи мовлення? Які ознаки їм властиві?

Скористайся схемою.

ЗАУВАЖ!

Опис часто плутають з оцінкою предмета, оскільки обидва типи мовлення відповідають на запитання *який? яка? яке? які?*

Описуючи предмет, передаємо розмір, форму, колір, запах, звуки, гучність тощо. Оцінюючи предмет, передаємо своє сприйняття і ставлення до предмета.

Порівняй:

Предмет	Опис предмета	Оцінка
школа	триповерхова, велика, цегляна, прямокутна	найкраща, найрідніша
портфель	шкіряний, легкий, квадратний, об'ємний	зручний, модний, сучасний

4. Прочитай текст.

Ранок народився в росах, у зелених буйнощах левад. Увесь край світився могутніми соняшниками, що розверталися своїми тугими коронами для цвіту. Картоплі по пояс. Усе буяло, усе наливалося життєвою силою в цю благодатну пору раннього літа. Земля ніби прагнула виявити свою нестримну щедрість, порадувати людей усім найкращим, що тільки може їм дати. Левади вабили холодками темно-зеленими, водою ставків блищали, розкидалися шатрами верб, яворів, кущами калини. У садках білили хати дивної краси. Що не хата — то мистецький витвір. Одна підведена яскраво-червоним, друга — темно-зеленим і вкрита соломною, сусідня — очеретом з чепурними китичками по краях. І всі хати білі, чисті, святкові, для щасливого літа вони білились і зараз змагалися в красі (*Олесь Гончар*).

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Уяви картину, яку описує автор. Зістав свою уявну картину з репродукціями картин Олега Шупляка та Катерини Лисової (див. завд. 5).
- Сформулюй тему й основну думку тексту.
- Визнач тип мовлення. Обґрунтуй свою думку.
- Що саме описує автор? Які емоції та почуття викликав у тебе пейзаж?
- Досліди, які художні засоби використовує автор для опису святкової краси літнього ранку в селі.
- Чи доводилося тобі бачити красу літнього ранку? Пригадай свої відчуття.
- Які звуки й запахи відчував / відчувала?

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Досліди засоби зв'язку між реченнями в тексті (спільнокореневі слова, синоніми, займенники тощо).
- Простеж, яку форму часу й виду дієслів використовує автор.
- Зміни форму дієслова на теперішній час.
- Як змінився текст?
- Визнач стильову належність тексту. Обґрунтуй своє твердження. За потреби скористайся таблицею «Стилі мовлення».

ЗАПАМ'ЯТАЙ! Описи поділяють на пейзажні, портретні, описи інтер'єру, характеристики людини, предметів, явищ.

В описі предмета говориться про предмет («дане») та його ознаки («нове»), в описі місця — про предмети («нове») та їх місцезнаходження («дане»), в описі стану людини — про людину («дане») та її стан («нове»).

В описі «оцінка дійсності» звертається увага на предмети, явища, події («дане») та їх оцінку («нове»).

5. Робота в парі. Працюймо з графічною інформацією.

Катерина Лисова «Ще одна весна»

Олег Шупляк «Український космос»

- Розгляньте уважно репродукції картин сучасних українських художників. Опишіть їх, використовуючи всі форми дієслова.
- Визначте жанр. Поясніть, чому митці саме так назвали свої твори.

6. Прочитай вірш Ліни Костенко вголос так, щоб передати настрій, емоції, які переживає ліричний герой поезії.

Осінній сад ще яблучка глядить,
листочок-два гойдає на гілляках.
І цілу ніч хтось тихо шарудить,
І чорні вікна стогнуть в переляках.
Між стовбурами пробігає тінь...
А у світанків очі променисті.
То білий кінь,
то білий-білий кінь
шукає літо у сухому листі.

Ліна Костенко

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Які почуття й емоції викликав у тебе вірш Ліни Костенко?
- Сформулюй тему твору.
- Чи можна вважати цю поезію зразком пейзажної лірики? Прокоментуй.
- Які художні засоби використовує поетеса для створення осінньої картини?
- Як ти вважаєш, хто цілу ніч шарудить? З якою метою мисткиня використовує цю лексему?
- У ліричних творах часто трапляються образи-символи. Пригадай відомі тобі символічні образи.
- Про якого коня розповідається у вірші? Чому українці завжди поважали коней, турбувалися про них й оспівували в піснях і легендах, прислів'ях і приказках?

*Художник
Олег Шупляк*

*Художниця
Ольга Абрамова*

- Переглянь уважно репродукції картин. Яка з них, на твій погляд, передає образ білого коня – осіннього туману найбільш точно?
- Як ти розумієш вислів «А у світанків очі променисті»?
- Які образи вірша передають національний колорит поезії?

7. Перепиши текст, уставляючи пропущені букви, знімаючи ризики.

Поясни орфограми.

Ні/коли п..рше не/почував я так ясно зв..язку із з..мл..ю, як тут.

У городах з..мля одягн..на в/у камінь й залізо — і/й не/доступна. Тут я став близ..кий до неї. Свіжими ранками я п..рший будив сон..у ще воду криниці. Коли порожнє відро пл..скалос.. д..нц..м об її груди, вона ухала гучно спросон..я в/у гл..бині і/й ліниво вл..валась у н..ого. Потім тр..мтіла сиза на сонці. Я пив її, свіжу, холодну, ще повну снів, і хлюпав нею собі в л..це.

...Або той чорний разовий хліб, який так гарно, по/сільськи пахне. Він мені близ..кий, наче д..тина, що ..росла на моїх очах. Он біжит.. він п..лями, як дикий вовнистий звір, і вигинає хребет (*М. Коцюбинський*).

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Про що чи про кого йдеться в тексті?
- Визнач тип мовлення. Обґрунтуй свою думку.
- Який душевний стан переживає герой твору? Прокоментуй.
- Визнач стильову належність тексту. Доведи свою думку, спираючись на текст.
- Яка ідея твору? Сформулуй.
- Чи знайома тобі ситуація, описана автором?

ЗАУВАЖ І ЗАПАМ'ЯТАЙ!

У художній літературі найчастіше є *основний* і *допоміжні* типи мовлення. Якщо текст загалом відповідає на запитання *що відбулося?* чи *що відбувається?*, то основний тип мовлення — **розповідь**.

Якщо окремих фрагмент (епізод, уривок) тексту відповідає на запитання *який? яка? яке? які?*, цей епізод чи фрагмент — **опис** (предмета, зовнішності людини, тварини тощо).

8. Гра «Я редактор / редакторка». Виправ помилки в словосполученнях.

Саме найдоцільніше слово; взаємно допомагати один одному; спільна співпраця; у квітні місяці; зобразити образ; передовий авангард; несподіваний сюрприз; за чотири години часу; відтворити у своїх творах; організувати організацію екскурсії; ці цікаві міроприємства; приймати активну участь; пам'ятний сувенір; народний фольклор; основний лейтмотив; дублювати двічі; чорна сажа; бурхливі овації; долоні рук; кілька років тому назад.

9. «Ти зможеш!». Виконай завдання на вибір.

1. Знайди в тексті художнього твору, який вивчаєш у школі на уроці літератури, приклади різних описів. Проаналізуй. Визнач жанр, тип мовлення, стиль, художні засоби, ідею, роль для втілення авторського задуму.
2. Уяви ситуацію. Під час канікул ти відвідав / відвідала виставку сучасних митців (наприклад «Витинанка»).

Роботи учнів Вишницького коледжу мистецтв і дизайну

- Поділися враженнями з батьками чи рідними. Опиши одну з картин.
3. Опиши в художньому стилі своє місце сили. Використай відредаговані словосполучення з гри «Я редактор / редакторка»

10. Твій щоденник. Запиши в щоденник.

11. Які емоції відчуваєш після уроку?

Супер-рово!

Сподобалося!

Складну-вато

Нічого не зрозуміло

Щось не зрозуміло

Цікаво

Усе зрозуміло

§ 49. ЕМОЦІЙНИЙ СКЛАДНИК ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ

Не відкладай на завтра те,
що можна зробити сьогодні.

Народна мудрість

1. Робота з епіграфом.

- Прочитай народне прислів'я, прокоментуй його повчальний зміст.
- Як ти вважаєш, чи актуально звучить це прислів'я в наш час? Обґрунтуй свою позицію.
- Чому деякі люди систематично відкладають виконання важливих справ на потім?
- Вислови своє ставлення до такої звички. Чи характерна вона для тебе?

2. Гра «Розсипанка». Віднови прислів'я та приказки.

1. Не, справа, ліні, любить. 2. Більше, менше, а, роби, говори. 3. Кобила, справа, кінця, без, що, без, хвоста. 4. Мовою, поспішай, не, справою, а, квапся. 5. У, від, сто, до, іншого, слова, справи, перегонів. 6. Всякому, свій, ділу, час. 7. Справу, а, пишайся, зроби, потім. 8. Справа, та, не, відстатити, так-сяк, волочиться, хочеться. 9. Відкладай, не, справу, неробство, а, відкладай.

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Спиши відновлені вислови. Поміркуй і скажи, що їх поєднує.
- Сформулуй, чого навчають прислів'я й приказки.
- Досліди, які вислови викликали в тебе позитивні емоції, а які протилежні. Прокоментуй.
- Знайди в прислів'ях антонімічні пари. Яку функцію виконують антоніми в мовленні?

3. Робота в парі. Розгляньте уважно світлини.

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Поміркуйте, які емоції переживають люди на світлинах.
- Доберіть заголовки до кожної світлини.
- Які емоції вам найбільше подобаються?
- Пригадайте й обміняйтеся інформацією. Які прочитані книжки викликали у вас сильні емоції? Які саме емоції ви відчували? Яку книжку порадили б прочитати чи який фільм подивитися своїм друзям, щоб і вони відчували певні емоції?

ЦІКАВО!

4. Прочитай наукову інформацію, застосовуючи маркування.

Емоції — це ситуативний вияв душевних переживань, це внутрішній відгук на події, що відбуваються; реакція — це одна з форм відображення світу, що позначає душевні переживання, хвилювання, почуття.

Одне із завдань художньої літератури як мистецтва слова — викликати емоції в читача, відтворивши картину світу за допомогою художніх образів. Емоційний складник характерний для будь-якого художнього твору. Для цього письменники вдаються до певних засобів:

- *фонетичних* (звукові повтори, звуконаслідування тощо);
- *лексичних* (синонімія, омонімія, антонімія та паронімія; використання іншомовних слів, неологізмів, авторських новотворів, застарілої лексики, термінів, професіоналізмів, діалектів, розмовно-побутової лексики тощо);
- *фразеологічних* (фразеологізми; прислів'я, приказки; крилаті вислови);
- *словотвірних* (префікси, суфікси, осново- та словоскладання);
- *морфологічних* (іменники спільного роду; стягнені та нестягнені форми прикметників; ступені порівняння, нанизування прикметників; експресивні можливості часток, вигуків та їхніх форм);
- *синтаксичних* (окличні, питальні та спонукальні речення; звертання, діалогічне спілкування; вставні, вставлені конструкції; нанизування однорідних членів речення; незакінчені, обірвані речення тощо).

5. Робота в парі. Розподіліть слова у два стовпчики:

- 1) слова, які викликають позитивні емоції;
- 2) слова, які викликають негативні емоції.

Дівчинка, дружок, козарлюга, бабище, дівчинонька, татко, Тарасик, братець, сестриця, донечка, синочок, бабусенька, матуся, женишок, Марієчка, торгош, Максимко, злодюга, ледарюга, вітрюган, собацюра, косарик, інтелігентик, музикантик, холодюка, зміюка, мудрація, літературщина, штукенція, гупанина, гуркотнеча, забіяка, злодюжка, зануда, замазура, гульвіса, неволя, нещастя, нездара, неук, нечупара, недотепа, праліс, пращур, прадавній, правічний, прабатьківщина, білоручка, доброчинник, дурносіміх, гріхопадіння, зірвіголова, пройдисвіт, пустодзвін, пустоцвіт, видресирувати, знюхатися, сфабрикувати, верховодити.

- Зробіть словотвірний аналіз слів. Дослідіть, які засоби допомагають передати позитивне чи негативне ставлення.

6. Прочитай притчу. Виконай завдання.

ВЕЛИКИЙ СЕКРЕТ МАЙСТРА ГОНЧАРНОЇ СПРАВИ

Великий Майстер гончарної справи завершував навчання своїх учнів.

Він оголосив, що буде оцінювати майстерність учнів або за кількістю робіт, зроблених за тиждень, або за одним, але найкращим виробом.

Деякі учні одразу взялися ліпити різні глечики, горщики, тарілки, вази... і обпалювати їх у печі. Вони прокидались рано-вранці, щоб устигнути зробити якнайбільше. Обговорювали перебіг роботи, ділилися досвідом та ідеями. У них не було жодних секретів один від одного, адже на кількість робіт це ніяк не впливало.

Інші учні вирішили не витратити даремно час та сили.

Багато часу вони проводили у фантазіях, бажаючи придумати найкрасивішу і найдосконалішу вазу: найправильнішої форми, найяскравішого забарвлення, незвичайного розміру і з незвичайним малюнком. Кожен тримав свої ідеї в секреті. У майстерні вони з'явилися лише в останній день і працювали цілу ніч.

Уранці Великий Майстер попросив учнів принести свої роботи. Довго учні виносили вази, глечики, тарілки, чашки, кубки, горщики... Дивувався учитель винахідливості юних гончарів і кожного похвалив. Майстер знайшов серед безлічі невдалих робіт кілька талановитих творів.

А учні, які працювали одну ніч, принесли по одній вазі. Жодна з них не була ідеальною або красивою, однак мала безліч недоліків.

Таким чином Великий Майстер довів учням головний секрет майстерності. Учні подякували за наочний урок.

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Поміркуй, чому головного героя назвали Великий Майстер.
- Чого навчає нас притча? У чому ж головний секрет майстерності?
- Стратегія якої групи учнів виявилася більш ефективною? Чому?
- Придумай гасло, у якому передай основну думку притчі.

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Визнач стильову належність твору. Обґрунтуй свою думку.
- Які емоції викликав у тебе твір?
- Досліди, які образи, художні засоби створили емоційну складову твору.

7. «Ти зможеш!». Виконай завдання на вибір.

1. Уяви ситуацію, описану в тексті, розглянь ілюстрацію. Зістав текст й ілюстрацію до нього.

«Я постійно відкладаю навчання, заняття спортом, підготовку до іспитів; я ніби не можу зібратися з думками і

знайти час. Та й наче інших справ у мене було забагато.

А потім часто сварю себе за лінощі, що марную час на всілякі дурниці — переглядання стрічки у фейсбуці, фільмів — на інші менш важливі й легші для виконання заняття, натомість не займаюся корисною і потрібною справою. У підсумку виникає ситуація, коли завдання накопичуються на останній момент і виконати їх стає дуже складно. І мені стає неприємно, я дратуюся, і в мене опускаються руки».

Помічали за собою таке?

Прокрастинація — це схильність постійно відкладати навіть важливі й термінові справи, що спричиняє життєві проблеми й болісні психологічні ефекти. Вона виявляється в тому, що людина, усвідомлюючи необхідність виконання цілком конкретних важливих справ, нехтує цією необхідністю, зосереджує свою увагу на побутових дрібницях або розвагах. Відразу виникає запитання: чому це саме прокрастинація, а не просто банальні лінощі? Тому що ледацюга просто лінується, не турбуючись про те, зробив щось чи не зробив і при цьому не відчуває сорому. А прокрастинуюча людина як слід не відпочиває, постійно катує себе самокритикою, шкодує про згаяні можливості, що займає багато часу й погіршує емоційний стан (з інтернету).

- Чи впізнав / впізнала себе в образі головного героя тексту? Постав тричотири запитання до тексту. Корисна чи згубна звичка, описана в тексті й подана на ілюстрації? Знайди засоби, які виражають емоційну складову тексту.

2. Ознайомся з «Картою прокрастинації», яку уклали фахівці Інституту психології. Напиши вільне есе «Чи шкідлива звичка відкладати все на потім?» або склади порадник «Як раціонально розподілити свій час».

8. Заповни щоденник.

9. Які емоції відчуваєш після уроку?

Суперово!

Сподобалося!

Складну-вато

Нічого не зрозуміло

Щось не зрозуміло

Цікаво

Усе зрозуміло

§ 50. ПРИЙОМИ РЕДАГУВАННЯ ТЕКСТУ

Найкраща помилка та,
якої припускаються в навчанні.

Григорій Сковорода

1. Робота з епіграфом.

- Прочитай виразно слова філософа Г. Сковороди. Прокоментуй.
- Чому помилки в навчанні найкращі, за твердженням філософа?
- Які ж тоді помилки найважчі?

2. Прочитай ребус. Поміркуй, чим займається людина цієї професії.

3. Прочитай медіатекст, застосовуючи технологію маркування.

КЛЮЧОВІ ПРИЙОМИ РЕДАГУВАННЯ ТЕКСТІВ

Що повинна вміти освічена людина? Насамперед точно формулювати власні думки, а отже, правильно говорити та створювати тексти. Сучасна людина формулює думки в листах, чатах, статтях, презентаціях. Усюди про нас дізнаються за текстом, тож і залежить від цього дуже багато.

Найкращим способом розвитку навичок письма є саморедагування, яке передбачає вдосконалення тексту за всіма параметрами: пунктуацією, орфографією, композицією, логікою, аргументацією, лексикою, синтаксичною структурою та ін. Напиши, перевір, відредагуй, повтори знову і так багато-багато разів. Схема проста та дієва, адже вимагає критичної оцінки власного тексту.

Як не прикро, школярі вкрай неохоче повертаються до завершених матеріалів із метою їх удосконалення. Під час написання творів у класі (а інколи й удома) діти просто не встигають або лінуються писати текст на чернетці, щоб надалі його переробити та перенести в зошит. Звісно, повертатись і переробляти не любить ніхто. Та й редагування інколи займає більше часу, ніж саме написання твору, а отже, сприймається як нудна, копітка, далека від креативу робота.

Утім, варто розуміти, що переписування твору до чистовика подібне до методу «фрирайтингу» та активує зовсім інші

зони мозку, ніж ті, що працюють під час аналізу й редагування. Саме тому обидва етапи надзвичайно важливі.

Дитячі тексти мають два основні мінуси: надто довгі або надто короткі речення. Це залежить від специфіки мислення: невміння будувати довгий смисловий ланцюжок та нездатність виокремити конкретні теми з хмар думок і асоціацій.

Якими мають бути речення? Спробуйте читати текст уголос. Письмовий текст є відображенням думок, а думки — відображенням усного мовлення. Отже, якщо ви здатні прочитати фразу на одному диханні, — усе добре. Перечитування текстів уголос робить помилки помітнішими, яскраво демонструє збій у ритмі, неправильно побудовані фрази.

Правило поділу стосується й абзаців. Через їх відсутність читач швидко втомлюється та втрачає увагу, а зрештою — не розуміє змісту. Важливо керуватися загальноприйнятим правилом: один абзац — одна думка, один завершений опис, один комплекс дій (*за редакційними матеріалами журналу «На урок»*).

А. ОБГОВОРЮЄМО

- Що нового дізнався / дізналася з медіатексту?
- Поясни значення слів «саморедагування», «фрирайтинг», за потреби звернися до словників.
- Сформулюй тему й основну думку медіатексту.
- Визнач ключові слова кожної мікротеми, склади план.
- Чим текст для тебе особисто повчальний і корисний?

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Визнач стильову належність медіатексту. Обґрунтуй свою позицію.
- Досліди лексичні й граматичні засоби зв'язку речень у тексті.

4. Мовленнєвий практикум. Говори правильно! Склади речення із запропонованими словосполученнями.

Зустрічаються друзі, наприклад, у супермаркеті, а **трапляються** на полицях смаколики — фрукти-ягоди, а також помилки в диктанті!

5. Прочитай текст, використовуючи технологію маркування.

ЩО ПРОСТИШЕ, ТО КРАЩЕ

А ви знали, що після редагування 12 сторінок художнього тексту лишається тільки 11? Куди ж поділась сторінка? Вона скорочується.

Дивовижно, але ми несвідомо закладаємо у твір значно більше інформації, аніж потрібно. А ще й нерідко зловживаємо пишними фразами, вважаючи, що це робить текст кращим, більш ерудованим, дорослим. Утім, усе якраз навпаки. Чим менше слів, тим сильніший вплив фрази.

Наприклад: «Навіть до власної дочки він відчував недовіру». Прибираємо зайві слова: «Навіть доньці не довіряв».

Часто уривки фраз можна замінити одним словом або взагалі вилучити без шкоди для змісту. Також є цілі групи слів, які ми, не замислюючись, уводимо в текст: прислівники, займенники тощо.

Приклад із класичного твору: «Степан був людиною правдивою у відношенні до себе самого. Він не міг обманювати себе та переконувати себе, що він розкаюється в своєму вчинку. Він не міг розкаюватись тепер у тому, в чому він розкаювався колись літ шість тому назад...».

Скільки слів можна видалити без шкоди для змісту? По-перше, слово «самого» є надлишковим. Аналогічно «колись» і «назад», адже «шість літ тому» дає зрозуміти, що дії відбулись у минулому. Підкреслювати це за допомогою ще кількох слів необов'язково. Окрему увагу зверніть на кількість займенників «він». Чотири на два недовгі речення, хоча достатньо одного.

Скорочуємо уривок: «Степан був людиною правдивою. Він не міг обманюватись та переконувати себе, що кається у власному вчинку. Як не міг каятись у тому, в чому розкаювався літ шість тому...».

Доцільно будувати фрази так, щоб у них не було нічого зайвого, як у такому уривку з твору Панаса Мирного «Хіба ревуть воли, як ясла повні?»:

«Ішов справді парубок. Ніс невеличкий, тонкий, трохи загострений; темні карі очі — теж гострі; лице довгообразе — козаче; ні високого, ні низького зросту, — тільки плечі широкі та груди високі... Оце й уся врода».

Отже, правила якісного тексту — структурованість, чит-кість, простота. Замість культу пишних слів концентруйтеся на змісті. Такий підхід полегшить сприймання написаного та збільшить шанси, що читач ознайомиться з вашим листом, книгою чи оповіддю від початку до кінця (з посібника).

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Що нового дізнався / дізналася з медіатексту?
- Які поради автора медіатексту тобі імпонують, а з якими не можеш погодитися?
- Що візьмеш собі як корисну пораду чи звичку для подальшого навчання?

6. Робота в парі.
Пригадайте, які види помилок знаєте.

Скористайтеся схемою.

- Відредагуйте рекламні плакати.

Дослідіть, які види помилок допущено.

7. «Ти зможеш!». Виконай завдання на вибір.

1. Відредагуй речення. Визнач вид помилок.

1. Ці цікаві казки зображують образи добрих літературних персонажів — добряків. 2. Друзі дружать міцною дружбою із самого дитинства. 3. Гуманізм і людяність найбільш притаманні літературним образам художньої літератури. 4. Свою автобіографію писав не лише Остап Вишня, а й Андрій Малишко. 5. Підводячи підсумки, доходимо до висновку, що література — це мистецтво літературного слова. 6. Імпресіонізм у літературі на той час було явище передове й прогресивне.

2. Відредагуй речення, узяті з учнівських творів. Помилки яких видів припустилися школярі?

1. Тараса Шевченка поховали у Києві на Байковому кладовищі. 2. Нападаючій армії дали нещільного удару. 3. Довгий і тривалий день тренувань нарешті закінчився. 4. Люди починали сіяти урожай ранньою весною. 5. Крила поезії Тараса Шевченка несли читача на крилах ввись. 6. Учні щоденно крокують до школи за знаннями й розвагами. 7. Усміхаюча дівчинка провела очами нас до зупинки. 8. У п'ятидесятих роках прошлого століття селянство трудяться в поті лица. 9. Схвильована дівчина подіями, розмовляла з однокласниками. 10. Опадаючи з дерев осінні листя, сум охопив мою душу.

8. Заповни щоденник.

9. Які емоції відчуваєш після уроку?

Суперо-
рово!

Сподоба-
лося!

Складну-
вато

Нічого не
зрозуміло

Щось не
зрозуміло

Цікаво

Усе зрозу-
міло

Перейди за покликанням <https://cutt.ly/EwAPSGSa> або QR-кодом, щоб виконати завдання §§ 51–52–53

§ 51. КОНТРОЛЬНА РОБОТА З МОВЛЕННЕВОЇ ТЕМИ, СКЛАДАННЯ ФОРМАЛЬНОГО ЕСЕ З ВИКОРИСТАННЯМ РІЗНИХ ДІЄСЛІВНИХ ФОРМ

§ 52. КОНТРОЛЬНА РОБОТА З МОВЛЕННЕВОЇ ТЕМИ. ТЕКСТ

§ 53. АНАЛІЗ КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ З МОВЛЕННЕВОЇ ТЕМИ. ТЕКСТ

ТЕКСТ

Запитую себе, відповідаю, наводжу приклади.

Визначаю свою сходинку успіху.

1. Що таке текст?
2. Як ти розумієш поняття «змістовий зв'язок між частинами тексту»?
3. Що таке тема й мікротема тексту?
4. Як визначити основну думку тексту?
5. Яку роль відіграє заголовок у тексті?
6. Навіщо* в тексті виділяють абзаци?
7. Що таке «дане» й «нове» в тексті?

ПРИСЛІВНИК

Слова, що ліки — допомагають людині лишень, коли вони сказані від душі.

Олександр Захаренко

Зможу:

- розрізняти прислівники на основі аналізу морфологічних ознак і функцій у мовленні;
- добирати й використовувати прислівники для ефективної комунікації;
- з'ясувати доцільність використання прислівників у художніх текстах, медіатекстах;
- брати участь в обговоренні проблем, обґрунтовувати власну думку.

§ 54. ПРИСЛІВНИК: ЗНАЧЕННЯ, МОРФОЛОГІЧНІ ОЗНАКИ, СИНТАКСИЧНА РОЛЬ

Доки будете жити в громадському порядку,
дружно держатися купи, незломно стояти
всі за одного, а один за всіх,
доти ніяка ворожа сила не побідить вас.

Іван Франко, видатний письменник

Громадянин, який прагне жити
у вільному суспільстві,
має бути активним учасником
суспільних справ, щоб не нарікати потім,
що важливі рішення були ухвалені без нього.

Олена Пометун, авторка підручників

1. Робота з епіграфами.

- Уважно прочитай епіграфи. Чи допомагають вони зрозуміти, що таке «громадянське суспільство»?
- Чому важливо вчитися брати участь в ухваленні спільних рішень?
- Як може підліток виявити свою активну позицію в житті класу, школи?
- З першого епіграфа випиши виокремлені слова. Постав до них запитання. З'ясуй, до якої частини мови ці слова належать.

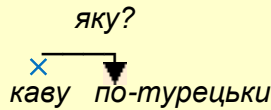
2. Пригадай, що таке прислівник, обставина. Продовж кожне речення, що в хмаринках, кількома обставинами, вираженими прислівниками. Запиши за зразком.

Зразок. Діти біжать (куди?) уперед, назад, угору, вниз.

Прислівник — це самостійна незмінювана частина мови, яка називає ознаку дії або стану, ознаку іншої ознаки чи предмета і відповідає на питання *як? звідки? коли? куди? де? чому?* - *давн.*

Коли прислівник називає ознаку предмета, тоді він відповідає на питання *який?* і виконує роль означення, наприклад: Люблю каву по-турецьки. Питання до прислівника ставимо від іменника:

Коли прислівник називає стан людини чи природи, то відіграє роль присудка, наприклад: А мені не страшно (Л. Костенко).

4. Перепиши речення. Визнач, якими членами речення є виділені слова. Зроби морфологічний розбір прислівників, скориставшись схемою розбору (див. с. 185).

Імейли — це *класно*, це *трохи* довший зліпок настрою. Розмови мобільним — це моментальні відбитки наших настроїв і станів. Але зустріч *удвох* у реалі ніщо не може замінити! Друзі мають зустрічатися — *завжди* і *всюди*, *узимку* і *влітку*! (За С. Процюком).

- Як ти оцінюєш уживання в тексті слова *класно*? Які синоніми можна дібрати до слова *класно*?
- Чи згоден / згодна ти з позицією автора? Чи насправді так важливо спілкуватися наживо?

5. Гра «Хто швидше?» Розподіліться на команди і виконайте завдання. Команда, яка найшвидше назбирає найбільше правильних відповідей, виграє.

A. Із слів у довідці:

- доберіть прислівники, що характеризують увічливе мовлення;
- доберіть прислівники, що характеризують неввічливе мовлення;
- доберіть прислівники, якими можна давати оцінку;
- знайдіть серед цих прислівників синоніми та антоніми, згрупуйте їх і запишіть у таблицю.

Зразок:

Увічливо говорити як?	Неввічливо говорити як?	Прислівники, якими можна давати оцінку	Синоніми	Антоніми
лагідно	спогорда	блискуче	тихо – стиха	жваво – мляво

Довідка. Байдуже, вголос, спогорда, супер, розчулено, лагідно, пошепки, монотонно, жваво, ніяк, насмішкувато, голосно, жахливо, спокійно, терпимо, стиха, відмінно, мляво, гучно, розважливо, нестерпно, нормально, скромно, постійно, емоційно, іронічно, лукаво, тихо, добре, погано, подумки, блискуче.

Б. Оціни свій внесок у роботу команди, використовуючи прислівники.

Довідка. Завжди, часто, іноді, ніколи.

Я дотримувався / дотримувалась правил				
Я записував / записувала слова				
Я пропонував / пропонувала ідеї				
Я відповідав / відповідала на питання				

6. Прочитай текст.

Історія в Києві завжди попереду тебе. Я зрозумів це, коли ввечері після голосування в парламенті вийшов до Маріїнського парку і подивився на панораму київського лівого берега.

Спочатку це було проголошення Незалежності України. Потім були Майдани. А зараз місто знову виявляє чудеса самопожертви та солідарності — ті самі чудеса, які дозволяють пишатися ним.

Що залишиться в пам'яті, окрім історії? Київська архітектура? Ні, краєвид. Пагорби і схили, Дніпро внизу. Туман і острови. Прогулянка.

Києвом можна гуляти нескінченно, це одна з небагатьох європейських столиць, яка не вимагає поїздки для прогулянки. Я б сказав, що в Києві, як і в італійських містах, є культура прогулянки. Ось тільки італійськими містами гуляють вечорами, а Києвом гуляють завжди. І ця прогулянка може виявитися найкращими ліками від життєвих розчарувань.

Шарудить листя під ногами, каштани падають тобі в руки, десь удалині алеї майне білчення, і ти перестаєш сумніватися в тому, що все буде так, як ти задумав (*за В. Портниковим*).

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Які враження і почуття охопили тебе після прочитання тексту?
- Про які важливі історичні події йдеться?
- Чи хотілось би тобі бути активним учасником цих подій? Чому?
- Чи свідчать вони про активну громадянську позицію українців? Чому?
- Про які куточки Києва автор згадує з особливою теплотою?
- Чи в тебе є такі «місця сили» у столиці чи рідному місті / селі?

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Випиши з тексту прислівники.
- Укажи, які з них використано як засоби зв'язку між реченнями.

- Робота в парах. Пригадайте правила діалогування. Складіть і розіграйте в парах діалог на тему «Місця сили мого міста / села».

7. Виконай інтерактивну вправу «Розряди прислівників за значенням», перейшовши за покликанням чи QR-кодом <https://learningapps.org/display?v=pdfj5d89sa24>. Поясни, як ти розумієш слова Опри Вінфрі.

8. «Ти зможеш!». Виконай завдання на вибір.

1. Виконай тестове завдання.

Знайди рядок, у якому використано тільки прислівники. Із трьома з них склади й запиши речення.

А вгору, вниз, чесно, щось, чесний

Б напам'ять, десь, наперед, пам'ятний, передній

В посередині, почасти, деколи, тихо, щороку

Г поруч, раз, поряд, поручні, рядок

2. Заміни фразеологізми прислівниками. Запиши в зошит за зразком.

Зразок. Як кіт наплакав — мало.

Як кіт наплакав, хоч греблю гати, з наперсток, як собак небитих, як бджіл у вулику, як заячий хвіст, за царя Гороха, як сніг на голову, як муха в окропі, хоч голки збирай, де Макар телят не пас, як мокре горить.

3. Випиши у три стовпці:

- прислівники, що називають місце дії (відповідають на питання *де?*)
- прислівники, що називають час дії (відповідають на питання *коли?* *відколи?*)
- прислівники, що називають причину дії (відповідають на питання *чому?*)

Довідка. Віддавна, внизу, спересердя, здалеку, спіднизу, зосліпу, вдень, вночі, вчора, колись, зопалу, угорі, праворуч, всюди, знічев'я, зверху, донині, здуру, навколо, міцно, згарячу, влітку, взимку, зроду-віку, скрізь, туди, сюди, завтра, вранці.

9. Твій щоденник. Заповни щоденник.

10. Які емоції відчуваєш після уроку?

Суперово!

Сподобалося!

Складнувато

Нічого не зрозуміло

Щось не зрозуміло

Цікаво

Усе зрозуміло

§ 55. СТУПЕНІ ПОРІВНЯННЯ ПРИСЛІВНИКІВ

Зараз ініціативу можна проявляти вільно, але має бути готовність узяти на себе відповідальність.

Любомир Гузар

Ми відповідальні не тільки за те, що робимо, а й за те, що не робимо.

Жан Батист Мольєр

1. Робота з епіграфами.

- Уважно прочитай епіграфи.
- Чи згоден / згодна ти з тим, що кожен наш вибір — це наша відповідальність?
- У яких випадках ми несемо відповідальність за те, чого не робимо?
- У якому з епіграфів ужито прислівник? Який?
- Чи можна утворити від нього ступені порівняння? Відповідь аргументуй.

2. Розподіли й випиши прислівники у два стовпці: 1) ті, від яких можна утворити ступені порівняння; 2) ті, від яких не можна утворити ступені порівняння.

Глухо, вічно, щедро, рівно, синьо, ударно, важливо, глибоко, прямо, вагомо, терміново, гостро, зозла, значно, сизофіолетово, зосліпу, порожньо, зелено, біло, мало, коротко, угору, позаторік.

3. Морфологічний практикум.

A. Ознайомся із особливостями творення ступенів порівняння прислівників, утворених від якісних прикметників.

Прислівник на -о, -е	Вищий ступінь	Найвищий ступінь	Форма
весело [^]	до прислівника додаємо суфікси -ш-, -іш-	до форми вищого ступеня додаємо префікс най-	проста форма
	<i>веселіше</i>	найвеселіше, щонайвеселіше, якнайвеселіше	
гаряче [^]	до прислівника додаємо більш	до прислівника додаємо найбільш, якнайбільш, щонайбільш	складена форма
	<i>більш гаряче</i>	найбільш гаряче, якнайбільш гаряче, щонайбільш гаряче, гарячіше за всіх	

Б. Утвори від поданих слів вищий ступінь порівняння прикметників за допомогою суфікса **-іш-**. Запиши. Постав наголос. Яку закономірність у наголошуванні ти помітив?

Зразок. Весело — веселіше.

Весело, сильно, важливо, сумно, гірко, жовто, тепло, розумно, смачно, зелено, синьо, сміливо.

4. Морфологічний практикум.

А. Ознайомся з особливостями творення ступенів порівняння деяких прислівників.

При творення вищого ступеня порівняння за допомогою суфікса -ш- відбуваються такі зміни:	
суфікси -к-, -ок-, -ек- випадають	<i>солодко — солодше, далеко — даліше</i>
г, ж, з у сполученні з -ш- змінюються на -жч-	<i>дорого - дорожче, близько - ближче</i>
с у сполученні з -ш- змінюється на -шч-	<i>високо — вище</i>
Деякі прислівники утворюють ступені порівняння від інших основ: <i>погано — гірше, найгірше; добре — краще, найкраще; мало — менше, найменше</i>	

Б. Запиши форми вищого ступеня порівняння, усунувши помилки.

Раньше, тоньше, поганіше, менше, блище, нище, глибокіше, вижче, дороще, солодкіше.

5. Випиши у два стовпці: а) словосполучення з прислівниками; б) словосполучення з прикметниками.

Красивіше суцвіття, пиши красивіше; гарячіше какао, припікає гарячіше; жвавніше кошеня, працєю жвавніше; сильніше левеня, притисни сильніше.

6. Випиши прислів'я, у яких не вжито прислівники.

1. Риба шукає, де глибше, а людина — де краще. 2. Свій пес як укусить, то найгірше болить. 3. Своє гніздо найтепліше. 4. Природа, час і терпеливість — це найкращі лікарі. 5. Око бачить далеко, а розум ще даліше. 6. Тиха вода найглибша. 7. Всюди добре, а вдома найліпше (*нар. творчість*).

7. Прочитай тексти. Виконай подані після них завдання.

Текст А. Песимізм є суттєвою перешкодою на шляху до реалізації свого таланту.

Характерною рисою песимістів є їх віра в те, що невдачі, винні в яких вони самі, будуть тривати довго і не дадуть їм змоги реалізувати задумане.

А оптимісти переконані, що поразка має тимчасовий характер і що не вони винні в ній, а зовнішні обставини. Невдача не спроможна зломити їх. Несприятливу ситуацію вони сприймають як виклик і борються з нею з подвоєною енергією.

Як наслідок, песимісти легше здаються і частіше впадають у відчай.

Оптимісти ж досягають успіхів у різних сферах життя. На конкурсні посади їх приймають частіше, ніж песимістів. Здоров'я в оптимістів теж значно **краще**. Є всі підстави вважати, що й живуть вони довше, а головне — щасливіше (за В. Калошиним).

Текст Б. Шон Кові вважає, що є люди з *проактивною* та *реактивною* позиціями.

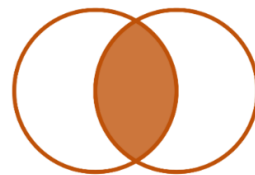
Люди з реактивною позицією	Люди з проактивною позицією
Легко ображаються	Здатні пропускати неприємні речі повз вуха і не ображатися
Винуватять інших	Беруть на себе відповідальність за власні рішення
Спересердя кажуть те, про що згодом жалкують	Думають перед тим, як діяти.
Чекають, що з ними щось статеться	Швидко оговтуються, коли стається щось погане
Змінюються тільки тоді, коли змушені	Завжди знаходять спосіб рухатися далі

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Про що йдеться в текстах А, Б?
- Чи можна стверджувати, що головна думка для текстів А, Б — спільна? Аргументуй.
- Чи наведено в текстах факти? Чи тільки судження?
- Як довідатися, чи можна вірити висновкам Володимира Калошина і Шона Кові?
- Чи є зміст текстів актуальним для підлітків? Чому?
- Чи впливають тексти на емоції читачів?

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Випиши з текстів А, Б ключові слова.
- Знайди спільне і відмінне між оптимістами / песимістами та людьми з реактивною / проактивною позицією.
- Проаналізуй, чого в них більше — спільного чи відмінного. Результати запиши в зошиті в колах Вена.
- Випиши з тексту А всі прислівники у формі вищого ступеня порівняння.
- Виділи в них суфікси, за допомогою яких утворено ступенів порівняння, постав наголоси.

- Укажи, якою частиною мови є виділене слово (тексті А). Відповідь аргументуй.
- Поясни правопис виділеного слова в тексті Б.

8. «Ти зможеш!». Виконай завдання на вибір.

1. Виконай тестові завдання.

1. Усі прислівники вжито у формі ступенів порівняння в рядку

- А нижче, низенько, близесенько, якнайнижче
- Б спокійніше, лагідніше, краще, дуже тихо
- В без кінця-краю, радісно, добріше, довго-довго
- Г швидше, найвище, щонайдовше, веселіше

2. Прислівник у формі ступеня порівняння вжито в рядку

- А Друзі мої, нам треба зустрічатися **частіше** (А. Матвійчук).
- Б Що на світі **наймиліше**? (Народна творчість).
- В **Найогидніші** очі порожні (В. Симоненко).
- Г **Навшпиньки** повертаюся в ті дні (Л. Костенко).

2. Віднови речення, вибравши граматично і лексично правильний варіант із довідки. Запиши.

Море — воно для кожного своє. Хтось, побачивши його, малює в уяві флотилію, сміливих і зухвалих піратів, морські бої. Інших одразу захоплює романтика морських просторів, і на морських берегах (1)..... починають римуватися рядки. Але для когось море — це просто багато води. (2), ніж у ставку чи річці, можна (3) запливати й (4) пірнати (за А. Кокотюхою).

Довідка: 1) мимоволі, мимохіть, мимохідь; 2) більше, найбільше, якнайбільше; 3) далі, далеко, даліше; 4) глибоко, глибше, найглибше.

3. У тебе завтра змагання, а ти довідався / довідалася, що однокласники / однокласниці в тебе не вірять, уважають невдахою. Змоделуй, які можуть бути наслідки, якщо ти вибереш один із варіантів:

- а) ти робиш усе, щоб довести протилежне і...
- б) ти відмовляєшся від участі у змаганнях і...
- в) ти поводишся так, як завжди, і...

9. Твій щоденник. Заповни щоденник.

10. Які емоції відчуваєш після уроку?

Супер-
риво!

Сподобалося!

Складну-
вато

Нічого
не зрозуміло

Щось не
зрозуміло

Цікаво

Усе
зрозуміло

§ 56. СПОСОБИ ТВОРЕННЯ ПРИСЛІВНИКІВ

Жовто-блакитний стяг підіймаєм,
з тризубом йдемо до мети.

Олег Скрипка

Я мрію — і це не утопія, це реальність —
про щасливу демократичну країну,
що стане не тягарем, а окрасою Європи.

Країну сильну та комфортну.

Країну, де розмовлятимуть
українською мовою і вдома,

і на вулиці, і в храмі, і в театрі.

Я знаю, що ми можемо збудувати таку країну.

Я вірю, що на таку країну ми заслужили.

Віталій Портников

1. Працюймо з епіграфами.

- У якому з епіграфів йдеться про державні символи?
- У якому з епіграфів описано національні цінності? Які?
- Що спільного і що відмінного є в змісті епіграфів?
- Чи згодні ви з авторами епіграфів?

2. Робота в малих групах.

А. Уважно прочитайте речення. Пригадайте, які державні символи чи свята ви знаєте. Назвіть одним словом, про що йдеться в реченні.

1. Є фахівці, які наполегливо твердять, що він є стилізованим символом *сокола*.
 2. Дехто радо бачить на ньому барви неба і сонця, дехто – кольори неба і лану стиглої пшениці.
 3. Вона була написана на 66 років раніше за американську Декларацію незалежності і майже на 80 років — за французьку Декларацію прав людини й громадянина.
 4. Спочатку це був вірш Чубинського, покладений на музику сербської пісні, його сприймали як інтернаціональний гімн на студентських вечірках.
- Б. Скориставшись інтернет-ресурсами, дайте відповіді на запитання (усно):
- Це державний символ? Назви його.
 - Що тобі про нього відомо?
 - Чи є державне свято на його честь? Якщо так, то яке саме?
 - Що тобі відомо про це свято?

В. Скориставшись підказкою, заповніть таблицю в зошиті за зразком.

№	Назвіть одним словом, про що йдеться в реченні	Який прислівник ужито в реченні?	Від якого слова він утворений?	Якою частиною мови є слово, від якого утворено прислівник?	Який спосіб творення слова використано?
1	Державний Герб України	наполегливо	наполегливий	прикметник	суфіксальний
2

ПІДКАЗКА: ЗАПАМ'ЯТАЙ!

Прислівники утворюють від різних частин мови:

- іменників: *гора* — *вгору*;
- прикметників: *довгий* — *довго*;
- числівників *перший* — *вперше*;
- займенників: *нічий* — *внічию*;
- дієслів: *не хотіти* — *нехотя*;
- дієприкметників: *насторожений* — *насторожено*;
- прислівників: *далі* — *дедалі*.

Способи творення прислівників:

- суфіксальний : *зелений* — *зелено*;
- префіксальний: *довго* — *надовго*;
- префіксально-суфіксальний : *італійський* — *по-італійськи*;
- складання слів чи основ: *гарно-прегарно*;
- перехід з однієї частини мови в іншу :
біжить (де?) лісом ; *милуюся (чим?) лісом*

↓
прислівник

↓
іменник

3. Мовленнєвий практикум. Говори правильно!

ДАЛІ та ДАЛЬШЕ

- ДАЛІ — прислівник, означає «потім» або «далеко», наприклад: *далі буде*;
- ДАЛЬШИЙ (ДАЛЬША, ДАЛЬШЕ) — прикметник: означає «наступний» або вищий ступінь від «далекий», наприклад: *врахувати у своїй дальшій роботі*.

4. Випиши з речення прикметники, утвори від них прислівники суфіксальним способом.

Зразок: неможливий — неможливо.

У трактуванні **українського спротиву** встигла відбутись (і далі відбувається) видатна еволюція: неможливий, даремний, приречений, неочікуваний, розпачливий, жертковний, відчайдушний, сміливий, героїчний, ефективний, умілий, успішний... (За Ю. Андруховичем).

- З'ясує, які з утворених прислівників можуть мати ступені порівняння.
- Знайди в тлумачному словнику значення слів *трактування, еволюція, відчайдушний*.
- Поясни, чому Юрій Андрухович саме в такому порядку розташував слова *неможливий, даремний, приречений, неочікуваний, розпачливий, жертковний, відчайдушний, сміливий, героїчний, ефективний, умілий, успішний*.

5. Дослідження-моделювання. Змоделюй і запиши прислівники, утворені поєднанням іменника з прийменником. Познач у них префікси й суфікси.

До(гора), в(осінь), до(волі), на (двір), до(дім), що(середа), що(дух), у(ніч), у(вечір), з(ранок), на(зустріч), що(правда), до(знемога), по(ніч), у(гора), на(вік).

6. Творче конструювання. Утвори прислівники за схемами.

до ^ и	до ^ і	аби ^ и
що ^ и	по ^ і	
за ^ і	ані ^ и	

7. Прочитай тексти.

Текст А. Тобі добре відомо, що до державних символів України належать Державний Прапор України, Державний Герб і Державний Гімн, які є розпізнавальними знаками України.

А ось народних символів у нас значно більше. Це все те, що любимо, шануємо, бережемо: батьківська хата, вишитий рушник, паляниця, калина, мальви, лелека, барвінок, сорочка-вишиванка, особливі наші напої та страви, зокрема і вареники...

Текст Б. ВАРЕНИКИ ПО-ТЕРНОПІЛЬСЬКИ

Світлина Марти Жиравель

П'ять тисяч вареників для українських бійців наліпили волонтерки з Тернопільщини. Працювали впродовж трьох годин. Витратили 120 кг борошна, понад 20 кг картоплі та 10 кг сиру.

«Вареники ліпили дружно, — розчулено розповідає волонтерка

Ганна Батіг, бабуся учасника російсько-української війни. — Хочемо, щоб воїни відчували родину, щоб їм стало тепло на душі».

«Варенички із сиром і картоплею, ще й цибулькою заправлені. Будуть смачні», — розповіла тернополянка Надія Кусь.

Людмила Червінська — співачка. Жінка каже, що до благодійної акції долучилася вперше: «Вареники я роблю для своїх синочків, щоб вони були здорові, щоб їм смачно було, щоб вернулися з війни з перемогою» (за Б. Боденчуком).

Текст В. Вареники із сиром і гречкою — це дуже просто і смачно.

Просійте 360 г борошна, повільно додайте 180 мл теплої води, влийте 3 столові ложки олії. Почніть замішувати тісто. Потім посоліть і додайте одне. Вимішайте тісто і залиште його на 20 хвилин під рушником.

150 г гречаної крупи ретельно промийте водою кілька разів, перекладіть в каструлю і залийте водою у співвідношенні 1 : 2. Варіть до готовності. У мисці з'єднайте 250 г сиру з готовою гречаною кашею, посоліть за смаком. Добре перемішайте начинку.

Сформууйте вареники. Відваріть у киплячій підсоленій воді. Подавайте з маслом (50 г) і сметаною (3 столові ложки).

Їжте досхочу! Готуйте залюбки! (За Є. Клопотенком).

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Чи погоджуєшся ти із заголовком тексту Б? Відповідь аргументуй. Якщо не погоджуєшся, то який заголовок варто запропонувати?
- До яких жанрів належать тексти?
- Яка головна думка тексту Б?
- Чому саме вареники готували українським бійцям?
- Як ти долучаєшся до волонтерства?
- Чи був для вас корисний текст В? Чому?

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Випиши з текстів ключові слова.
- Знайди три спільні та три відмінні риси в текстах.
- Добери заголовок до текстів А і В. У заголовках використай прислівники.
- Випиши з текстів прислівники. Поясни спосіб їх творення.
- Напиши мініесе з теми «Волонтерство — це наш маленький внесок у велику перемогу».
- Знайди в інтернет-мережі ціни на зазначені в текстах продукти і вирахуй, які вареники коштуватимуть дорожче — із сиром, картоплею та цибулею чи із сиром та гречкою.

8. «Ти зможеш!». Виконай завдання на вибір.

1. Спиши. Підкресли прислівники. Визнач, від якої частини мови і яким способом вони утворені.

1. Уже багато днів позаду. І ми йдемо вперед. До перемоги. Дякую всім, хто пліч-о-пліч воює та працює заради України! (І. Клименко). 2. Ми хочемо зробити світ навколо добрішим. Цю місію складно виконувати поодиноці (М. Сурженко). 3. Розумний стає позаду, щоб бачити все, що діється спереду (М. Дочинець).

2. Продовж речення, уживши в кожному з них не менше трьох слів. Запиши. Визнач, якою частиною мови виражені ці слова.

1. Українські воїни (які?) Українські воїни борються (як?)
2. Українські волонтери (які?) Заради перемоги ми працюємо (як?)
3. Сучасні підлітки (які?).... Сучасні підлітки уміють спілкуватися (як?)

3. Гра «Я — редактор / редакторка». Запиши відредаговані речення.

1. На репетиціях співайте дружньо. 2. Я піду далі.
3. Вона живе на поверх вище. 4. Він так помало працює!
5. По ліву сторону ми посадили айстри. 5. Це триватиме до безконечності.

9. Твій щоденник. Заповни щоденник.

10. Які емоції відчуваєш після уроку?

Супе-
рово!

Сподоба-
лося!

Складну-
вато

Нічого
не зрозуміло

Щось не
зрозуміло

Цікаво

Усе
зрозуміло

§ 57. НАПИСАННЯ ПРИСЛІВНИКІВ ІЗ ДЕФІСОМ

Права людини — це, *по-перше*, броня, яка захищає;
по-друге, правила, що вчать поводитись гідно;
по-третє, арбітри, до яких звертаються, якщо треба.

В основі прав людини лежать цінності.

Патриція Брандер

Цінності невидимі, подібно до вітру.

Ви дізнаєтесь про вітер за тремтінням листків,
а цінності усвідомлюєте за вчинками людей.

Єва Анксел

1. Робота з епіграфами.

A. Уважно прочитай епіграфи, розглянь хмаринку слів. Дай відповіді на запитання.

- Для чого потрібно знати права людини?
- Які цінності покладено в основу прав людини?
- Як ми відчуваємо, що інші виявляють повагу до наших прав?
- Як ми виявляємо повагу до прав інших людей?

B. З першого епіграфа випиши прислівники, з'ясууй, який спосіб творення і правопис цих прислівників.

2. Лінгвістичне дослідження з елементами розподілення.

A. Проаналізуй матеріал, викладений у таблиці. Сформулюй правила правопису прислівників з дефісом, пов'язані з повтором слів / основ.

Повторення слова	Повторення основи	Повторення синонімічних слів	Повторення антонімічних слів
1	2	3	4
<i>довго-довго</i>	<i>віч-на-віч</i>	<i>неждано-негадано</i>	<i>там-сям</i>
Прислівники з префіксом по- , утворені від прикметників і займенників, на -ому, -и	Прислівники з префіксом по- , утворені від числівників, на -е	Прислівники з казна-, хтозна-, бозна-, будь-, -небудь	
5	6	7	
<i>по-сусідськи, по-нашому</i>	<i>по-перше, по-друге</i>	<i>казна-де, як-небудь</i>	

Б. Розподіли прислівники у стовпці відповідно до таблиці.

Запиши в зошит. Запам'ятай правопис прислівників.

Зроду-віку, більш-менш, близько-близько, видимо-невидимо, високо-високо, давним-давно, по-господарськи, по-десяте, по-дитячому, по-нашому, по-п'яте, по-перше, по-сусідськи, по-твоєму, казна-як, коли-небудь, любо-дорого, мало-помалу, тишком-нишком, тільки-тільки, туди-сюди, хтозна-де, неждано-негадано, як-не-як, по-японському.

3. Перепиши речення, розкривши дужки. Поясни правопис прислівників із дефісом.

1. Тільки море хлюпотілося ласкаво та камінці журхотіли (по)домашньому (Ю. Збанацький). 2. Шуміла б зараз (по)весняному тепла злива (В. Думанський). 3. Де(не)де по лісах уже прохоплювалось перше полум'я осіннього багрянцю (Олесь Гончар). 4. Хрущі гули в тополях, і було (тихо) тихо, як буває тільки (над)вечір (З. Тулуб). 5. Рано(пораненню) Ясне Сонечко сходило (П. Тичина). 6. Осінь пахне (по)особливому (С. Панчук).

4. Орфоепічний практикум.

А. Прочитай прислівники вголос, правильно їх наголошуючи. Запам'ятай правильні наголоси.

Усьогó-на́-всього, вряди́-годи́, віч-на́-віч, де-не́будь, по-госпо́дарськи, по-госпо́дарському, наві́к-вікі́в, наві́к-ві́ки, пові́к-ві́ки.

Б. Із трьома прислівниками на вибір склади й запиши речення.

5. Дослідження-моделювання. За поданими моделями утвори прислівники від поданих займенників і прикметників префіксально-суфіксальним способом. Запиши в зошит. Розбери прислівники за будовою. Поясни правопис.

1. По ому .

Наш, твій, ваш, їхній, свій, інший, простий, особливий, зимовий, літній.

2. По и .

Київський, полтавський, міланський, віденський, празький, лондонський, сусідський, учнівський.

6. Орфографічний практикум. Запиши слова, знявши риси. Визнач, якими частинами мови виражені однозвучні слова та сполуки.

Зразок.

прийм.

прикметник

прислівник

Йду по (якому?) весняному лісу, гріє (як?) по-весняному.
Йду по/весняному лісу, гріє по/весняному,
зробити по/своєму, ходити по/своєму городу,
говорити по/українському, по/українському степу,
готуємо по/моєму, бігати по/моєму газону,
одягнутися по/зимовому, іти по/зимовому місту.

7. Прочитай тексти. Опрацюй їх, виконавши завдання.

Текст А. «Я завжди писатиму у відповідь» — книжка, заснована на реальних подіях. Кейтлін із США та Мартін із Зімбабве завдяки простому домашньому завданню стають друзями. Написавши перші листи одне одному, вони навіть не здогадувалися, як сильно це змінить їхні долі. Кейтлін усвідомить, що у світі є проблеми набагато складніші, ніж непорозуміння з подругами — і вона відкладатиме гроші не на прикраси, а на сплату за навчання в школі для свого друга. А в Мартіна з'явиться шанс здійснити свою мрію — здобути освіту в США і стати лікарем, щоб допомагати своїм співвітчизникам. Історія цієї дружби доводить, що, маючи бажання і мінімальні можливості, можна змінити чиєсь життя на краще (С. Павелецька).

Текст Б. Одного червневого ранку листоноша вручив мені великий м'який конверт, більший за підручник. Я знав, що це від неї, бо його, як завжди, прикрашали маленькі сердечка, смайлики та зірочки. Поруч із моїм іменем фіолетовим чорнилом із блискітками вона написала: «НДН». Від неї я дізнався, що це означає «найкращі друзі назавжди».

Я (ледь)ледь стримався, щоб не відкрити пакунок просто там, на очах у всіх тих, хто чекав на пошту. Але (все)таки вирішив повернутись (до)дому. Мені хотілося побути на самоті. Через те що в нас був один двір на чотири сім'ї, там завжди хтось тинявся. Але (в)день у будинку зазвичай було порожньо. Без електрики та вікон там завжди панувала темрява. Ми лише вбиралися там (з)ранку й спали (в)ночі. Я увійшов (у)середину, радіючи прохолоді й тиші. (С)початку я побачив листа, приклеєного до пакунка. Фіолетовим чорнилом із блискітками Кейтлін написала: «Вітаю з минулим Д(д)нем народження, Мартіне!». Я був дуже розчулений (Кейтлін Аліфіренка, Мартін Ганда)

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Про що йдеться у текстах А, Б?
- Яку роль для розуміння тексту Б відіграє текст А?
- Яка заповітна мрія Мартіна?
- Чи зможе хлопець здійснити її самотужки? Чому?
- Хто допоможе Мартіну?
- Які цінності, що лежать в основі прав людини, демонструє Кейтлін?

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Перепиши, знявши дужки, останній абзац тексту Б.
- Прокоментуй правопис великої / малої літери у фразі «З минулим Д(д)нем народження!».
- Придумай альтернативне продовження тексту Б, передбачивши:
а) що Кейтлін подарувала Мартіну; б) як хлопець поставився до подарунка;
в) хто користувався подарунком (усно чи письмово — на вибір).
- Перевір правильність передбачення за покликанням: <http://surl.li/mvvlvle>
- Через місяць — день народження близької людини (члена родини, друга / подруги тощо). Поміркуй, як ти зможеш його / її привітати. Розрахуй :
1) скільки часу й грошей потрібно; 2) скільки насправді є; 3) скільки ще треба здобути. Сплануй свої дії для досягнення бажаного результату.

8. «Ти зможеш!». Виконай одне завдання на вибір.

1. Знайди рядок, у якому всі слова — прислівники. Випиши ці прислівники. Виділи в них значущі частини слова.

А по-турецьки, турецький, по-турецькому

Б по-київському, по-київськи, київський

В митецьки, по-митецькому, по-митецьки

Г по-кавказьки, по-кавказькому, кавказький

2. Лінгвістична гра «Упіймай помилку!». Знайди варіант, у якому не всі прислівники написано правильно. Перепиши всі прислівники із нього, виправивши помилки.

А без кінця-краю, не сьогодні-завтра, з дня на день, урешті-решт

Б рано-вранці, рано-пораненьку, рано-ранісінько, рано-рано

В з давніх давен, давним-давно, давно-давно, з діда прадіда

Г навік-віки, навік-віків, навіки, на віки, навічно

3. Творче завдання. Напиши есе на тему «Як я виявляю повагу до людини». У творі використай прислівники.

9. Твій щоденник. Заповни щоденник.

10. Які емоції відчуваєш після уроку?

Суперово!

Сподобалося!

Складну-вато

Нічого не зрозуміло

Щось не зрозуміло

Цікаво

Усе зрозуміло

§ 58. ПРАВОПИС ПРИСЛІВНИКІВ РАЗОМ ТА ОКРЕМО

Ми маємо **право** на сум і любов,
І вітер, і сонце, і трави...
Та маєм затамить собі на умі,
Що світ вберегти од [воєнних] громів
Ми з вами **обов'язок** маєм!

Василь Симоненко

1. Робота з епіграфом.

- Виразно прочитай уривок із вірша Василя Симоненка.
- У яких рядках описано право людини на самовираження?
- Що ліричний герой вважає основним обов'язком людини?
- Чи можуть бути права без обов'язків?
- Чи важливо вміти правильно формулювати правила? Чому?

2. Робота в групах. Розподіться на групи по 5 осіб і дійте за наведеним алгоритмом.

1. Порівняйте, як сформульовані правила на плакаті праворуч і на плакаті ліворуч. Виберіть варіант, який вам більше подобається. Аргументуйте вибір.

				<p>Не сміти! Не спізнюйся! Не бігай! Не говори з місця! Не відволікайся! Не штовхайся! Не крутись! Не перебивай!</p>

2. Усно назвіть прислівники, ужиті на плакаті ліворуч.
3. Сформулюйте правила, викладені на плакаті праворуч так, щоб вони не ображали почуттів учнів, зберігали їхню гідність і давали конкретні поради, як правильно поводитися.
4. Уведіть у формулювання прислівники, підкресліть їх.
5. Skorиставшись ресурсом <https://lcorp.ulif.org.ua/dictua/> поставте наголоси, перевірте правопис прислівників.
6. Правила, сформульовані учнями, запишіть маркерами на окремих аркушах паперу і збережіть, щоб обговорити на класних зборах і ухвалити ті з них, за які проголосує більшість.

Зразок.

Не сміти!	Сміття завжди кидай у кошик.
Не спізнюйся!	Приходь на уроки завчасу – за 10 хвилин до початку занять.
...	...

3. Лінгвістичне дослідження з елементами розподілення.

А. Проаналізуй матеріал, викладений у таблиці. Сформулюй правила правопису прислівників разом (усно).

РАЗОМ					
прийменник + іменник	прийменник + прикметник	прийменник + числівник	прийменник + прислівник	прийменники + будь-яка частина мови	аби-, ані-, де-, чи-, що-, як-, -ось, -сь + будь-яка частина мови
1	2	3	4	5	6
<i>вгору</i>	<i>згарячу</i>	<i>вперше</i>	<i>дедалі</i>	<i>спідлоба</i>	<i>щохвилини</i>

Б. Розподіли прислівники в шість колонок відповідно до таблиці.

Запиши в зошит. Запам'ятай правопис прислівників.

Віднині, вперше, ніколи, зліва, зранку, влітку, помалу, абияк, сповна, нізвідки, вперше, дочиста, набагато, ввечері, навесні, завидна, щороку, дедалі, удень, взимку, додому, потихеньку, вдвоє, натрое, востаннє, щоправда, вдруге, назавжди, мимоволі, вп'ятюх, вночі, восени, вгорі.

4. Лінгвістичне дослідження з елементами розподілення.

А. Проаналізуй матеріал, викладений у таблиці. Сформулюй правила правопису прислівників і прислівникових сполук окремо (усно).

ОКРЕМО				
прийменник + збірний числівник	два іменники + прийменник	два числівники + прийменник	два займенники + прийменник	Прийменник + іменник
1	2	3	4	5
<i>по чётверо</i>	<i>день у день</i>	<i>один в один</i>	<i>сам на сам</i>	<i>без ліку</i>

Б. Розподіли прислівники і прислівникові сполуки у 5 колонок відповідно до таблиці. Запиши в зошит. Запам'ятай правопис прислівників.

В ногу, від ранку до вечора, день у день, день у день, до побачення, до речі, з боку на бік, з дня на день, крок за кроком, на відмінно, на добраніч, на добридень, на льоту, на ходу, нога в ногу, один в один, плече в плече, раз по раз, раз у раз, рік у рік, сам на сам, тим часом, час від часу.

5. Орфографічний практикум з елементами розподілення.

Запиши слова, розкривши дужки, і розподіли у два стовпці:

а) ті, що пишемо разом; б) ті, що пишемо окремо. Поясни правопис.

(Без)пуття, (на)добраніч, (під)кінець, (без)угаву, (без)перестанку, (у)вічі, (в)міру, (у)вісні, (по)вік, (у)стократ, (по)щирості, (під)вечір, (у)низ, (з)середини, (з)низу, (з)радо-сті, (без)упину, (без)вісти, (з)розгону, (з)верху, (на)жаль, (на)щастя, (у)гору, (в)ногу, (на)нівець, (на)розхват, (по)суті, (під)силу, (по)правді, (по)ночі, (до)вподоби, (без)угаву.

6. Лінгвістичне дослідження з елементами моделювання.

А. Проаналізуй матеріал, викладений у таблиці. Порівняй правопис од-нозвучних слів. Поясни, чому слова в колонці ліворуч пишемо разом, а слова у колонці праворуч — окремо. Які способи перевірки правопису разом і окремо продемонстровано в таблиці?

РАЗОМ	ОКРЕМО
Вони росли (як?) вкупі .	Його знайшли (в чому?) в купі (у великій купі) листя.
Ольга читає (як?) вголос .	Вона закохана (у що?) в голос (у чарівний голос) співачки.
Поспішаю (куди?) додому .	Поспішаю до дому (на нового дому) дідуся.
Спочатку думай, а потім говори.	Прочитай з початку (з самого початку) сторінки.

Б. Уведи однозвучні слова в словосполучення або речення, щоб проде-монструвати різницю в написанні. Запиши.

1. Назустріч — на зустріч. 2. Восстанне — в останне. 3. На-пам'ять — на пам'ять. 4. Збоку — з боку. 5. Насилу — на силу. 6. Напоказ — на показ. 7. Наполовину — на половину. 8. Нарешті — на решті. 9. Удвох — у двох.

7. Орфоепічний практикум.

А. Прочитай прислівники. Перепиши їх у зошит. Запам'ятай наголоси.

Абиде, абіколи, абияк, власноруч, впоперек, всередині, голіруч, донесхочу, досхочу, завидна, звісока, злегка, **зозла**, **на зло**, **навзнак**, **надворі**, **на дворі**, **назавжди**, **наспіх**, **нашвидку**, **поблизу**, **повіки**, **позаочі**, **на око**, **позаторік**, **справіку**.

Б. Із виділеними словами та сполуками слів склади й запиши речення.

8. «Ти зможеш!». Виконай завдання на вибір.

1. Орфографічний практикум. Перепиши, знявши ризики. Вибери рядок, у якому всі прислівники пишуться окремо.

1. Без/наміру, в/обмін, по/одному, на/весні.
2. На/око, на/жаль, на/двоє, на/сміх.
3. До/побачення, на/добраніч, до/речі, на/славу.
4. Без/відома, без/вісти, в/п'яте, на/відмінно.

2. Гра «Я редактор / редакторка». Знайди й усунь помилки у вживанні прислівників. Скористайся довідкою. Запиши відредаговані речення.

1. Дівчина поділила яблуко пополам. 2. Учитель прочитав оповідання вслух. 3. Ліки пийте натошак. 4. Вони зустрілися два дні назад. 5. Раз за разом кіт помахував хвостом. 5. В кінці кінців усе скінчилося добре.

Довідка. Навпіл, раз у раз, два дні тому, кінець кінцем, вголос, натщесерце.

9. Твій щоденник. Заповни щоденник.

10. Які емоції відчуваєш після уроку?

Суперово!

Сподобалося!

Складну-вато

Нічого не зрозуміло

Щось не зрозуміло

Цікаво

Усе зрозуміло

§ 59. БУКВИ -Н- ТА -НН- У ПРИСЛІВНИКАХ

Можна бути собою, не заперечуючи іншого.

Тарас Прохасько

У нас різні культури й традиції,
але спільні цілі та цінності.

З документів Євросоюзу

1. Робота з епіграфами.

- Як ти розумієш вислів Тараса Прохаська?
- Чому важливо залишатися собою ?
- Чи можна зневажати інших через те, що вони по-іншому одягаються, слухають іншу музику, люблять інші страви, мають інші уподобання, захоплення, хобі? Чому?
- Яке з речень, запропонованих нижче, синонімічне до другого епіграфа?
 - А Мислимо вільно — діємо індивідуально.
 - Б Мислимо глобально — діємо локально.
 - В «Єдність у різноманітності» — гасло Євросоюзу.
 - Г Вивчив старанно — відповів бездоганно!
- Що для тебе означає вислів «єдність у різноманітності»?
- Випиши прислівники з речень А, Г.
- Укажи, від яких слів і яким способом вони утворені.
- Що вплинуло на правопис прислівників із **-н-** і **-нн-** ?

2. Лінгвістичне спостереження. Проаналізуй матеріал, викладений у таблиці. Сформулюй на основі спостережень правила правопису **-н-** і **-нн-**.

Прислівники утворюємо, зберігаючи правопис -нн-, -н- :	
від прикметників з -нн-	від прикметників і дієприкметників з -н-
цінний → <i>цінно</i>	радісний → <i>радісно</i>
священний → <i>священно</i>	рівний → <i>рівно</i>
несказánний → <i>несказáнно</i>	окрилений → <i>окрилено</i>
натхнѐнний → <i>натхнѐнно</i>	замріяний → <i>замріяно</i>
Запам'ятай правопис прислівників:	
зрання, наемання, попідтинню, попідвіконню, спросоння	

3. Дослідження-конструювання. Від поданих слів утвори прислівники за зразком.

Зразок. Сонний — сонно, марний — марно.

Самовідданий, безіменний, законний, безперебійний, зелений, чепурний буденний, похвилинний, екстрений, нездоланний, умовний, докладний, ехидний, пильний, привселюдний, емоційний, неоцінений, шалений, сильний, благословенний, пурпурний, безгрішний.

4. Лінгвістична гра «Що зайве?». Спиши прислівники, вставляючи пропущені літери. Знайди, у якому рядку є «зайве слово». Укажи, за якою ознакою ти визначив «зайве слово» (усно).

1. Вдяч..о, вір..о, чес..о, інтелігент..о.
2. Розчарова..о, розгубле..о, невпевне..о.
3. Схвильова..о, полегше..о, натхне..о.
4. Дивн..о, повіль..о, непоміт..о, незграб..о.

5. Лінгвістична гра «Хто швидше?». Спиши, вставляючи -н- або -нн- на місці крапок. Утвори синонімічні або антонімічні пари. Виграє той, хто першим правильно виконає завдання.

Зразок. Відміннно — бездоганнно.

А. Стара..о, благород..о, натхне..о, умиротворе..о, шляхет..о, лагід..о, сумнів..о, ненадій..о, сумлі..о, ретель..о, захопле..о.

Зразок. Ясно — темно.

Б. Дотеп..о, спонта..о, тривож..о, роздратова..о, продума..о, охай..о, серйоз..о, спокій..о, бруд..о, задоволе..о.

6. Дослідження-відновлення. Віднови речення, уводячи потрібні слова з довідки. Запиши в зошит. Усно поясни правопис прислівників -з н- або -нн-.

1. Усе так ... , чисто, незрадливо (*Л. Костенко*). 2. ... йшли мовчазні до перону (*В. Симоненко*). 3. Вони удвох ... й ... будуть їздити світом, щоб красу і силу свого молодого дос-

віду віддати Батьківщині (С. Процюк). 4. Він намагався уникати небезпечних ситуацій, але коли вже в них потрапляв — бо як від чогось ... тікаєш, воно тебе наздоганяє! — то виходив з них ... та (А. Кокотюха).

Довідка. Сприт..о, стара..о, гар..о, нерозлуч..о, гід..о, повіль..о, нерозрив..о.

7. Прочитай текст. Опрацюй його, виконуючи завдання.

Є міста, у які закохуєшся повільно, до яких треба довго звикати, щоб відчутти їх зсередини і нарешті полюбити. Але це не про Вільнюс.

Вільнюс — це любов із першого погляду, із першого кроку литовською землею. Любов щира, беззаперечна, безумовна.

Для мене бути в Литві — це бути серед друзів. Пригадую, як першого вечора у Вільнюсі я заблукала в провулках, що тонули в сніговій темряві, і ніяк не могла вийти на центральні освітлені вулиці. Тоді мене врятував панк¹ — кремезний увічливий хлопець, що провів мене до ратуші, яку я шукала, розповів багато цікавого, а наостанок попросив бути обачнішою і не гуляти пізно ввечері самій.

А ще у Вільнюсі я вперше по-справжньому святкувала Різдво за григоріанським календарем², відчуваючи себе частиною великої європейської родини, розділяючи з нею спільні традиції і цінності. Як на мене, у Вільнюсі найкрасивіші різдвяні ялинки, оздоблені сучасно і стильно, найгомінкіші ярмарки, пронизані добрим духом Різдва. Тут можна скуштувати каву з жолудів, трав'яний чай із сушеною морквою, печиво-гриби (тепер я точно знаю, що до моєї бабусі в Одесу цей рецепт потрапив із Вільнюса) та ще багато-багато страв і напоїв литовської кухні (за Є. Завалій).

¹ *Панки* — представники субкультури, популярної в багатьох країнах. Панки по-особливому вдягаються, носять своєрідні зачіски, слухають панк-рок-музику; демонструють прагнення до особистої свободи і незалежності.

² *Григоріанський календар* — офіційно визнаний у більшості країн світу, зокрема в країнах Євросоюзу, календар, за яким Різдво святкують 25 грудня.

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Де і коли відбуваються події, описані в тексті?
- Як ти уявляєш героїню тексту?
- Який на вигляд «кремезний панк»?
- Що вплинуло на героїню більше: екзотична зовнішність незнайомця чи його вихованість, обізнаність і турботливість? Відповідь аргументуй.
- Яких висновків ти дійшов / дійшла, обміркувавши / обговоривши епізод із панком? Чи варто упереджено ставитися до тих, хто не такий / така, як ти?
- Чому для героїні важливо святкувати Різдво разом із європейцями?
- Які литовські традиції святкування Різдва описано в тексті?

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Сформулюй тему тексту, визнач мікротеми.
- З'ясуй основну думку тексту, добери до нього заголовки.
- Запиши простий план тексту.
- Випиши з тексту прислівники. Поясни їх правопис.
- Напиши мініесе з теми: «"Інший" не означає "гірший"».

- 8. Виконай інтерактивну вправу «Написання -н- і -нн- у прислівниках», перейшовши за QR-кодом або покликанням <https://learningapps.org/display?v=p3wnibo1t24>. Поясни, як ти розумієш слова Бернара Вербера.**

- 8. «Ти зможеш!». Виконай завдання на вибір.**

1. Гра «П'ять слів». Знайди й випиши п'ять прислівників, що пишуться з **-нн-** чи **-н-**. Поясни правопис.

Слова можуть бути написані горизонтально, вертикально та навскіс.

2. Дослідження-моделювання. За поданим зразком утвори й запиши прислівники, що пишуться з **-нн-** чи **-н-**. Поясни правопис.

Зразок. Без упину — безупинно.

Без упину, без ціни, без заперечень, без умов, без застережень, без слів, без увагу, без доган, без мови, без болю, без радості, без звуку.

3. Гра «Я редактор / редакторка». Відредагуй речення.

1. Діти йдуть гуськом. 2. Ти це нарочно зробив? 3. Не трать часу попусту. 4. Його силком затагнули в спортзал. 5. Розкажи мені про це толком.

Довідка. Одне за одним, силоміць, до ладу, не гайнуй, марно, навмисне.

- 9. Твій щоденник.** Заповни щоденник.

- 10. Які емоції відчуваєш після уроку?**

Суперово!

Сподобалося!

Складнувато

Нічого не зрозуміло

Щось не зрозуміло

Цікаво

Усе зрозуміло

Ч	П	Р	Е	К	Р	А	С	Н	О
Б	Б	Ь	Ф	У	Щ	І	Т	М	В
Е	И	Е	Н	С	Ш	Ж	М	Ь	Н
З	Д	Й	З	Ю	П	Щ	И	П	А
У	І	Р	Ц	Ц	Е	Ю	Н	П	В
П	Ч	Г	У	Ч	І	Щ	Д	Ч	М
И	Т	Ю	О	Ж	Б	Н	Л	Й	А
Н	Г	Ф	З	Ж	Н	Ф	Н	Н	Н
Н	Ч	И	Б	Є	В	О	Д	О	Н
О	І	П	Ю	Ю	Ш	Л	Ю	І	Я

§ 60. НЕ і НІ З ПРИСЛІВНИКАМИ. И та І В КІНЦІ ПРИСЛІВНИКІВ

Жити — означає вибирати.
Але щоб зробити правильний вибір,
потрібно чітко усвідомлювати хто ти,
що ти відстоюєш,
куди тобі потрібно і навіщо.
Кофі Аннан

Корабель, який не знає,
куди плисти, ніколи не має
попутного вітру.
Народна мудрість

1. Робота з епіграфами.

- Уважно прочитай епіграфи. Як ти зрозумів їх сенс?
- Чому важливо пізнавати свій внутрішній світ?
- Як це вплине на доросле життя?
- З другого епіграфа випиши слова з **не, ні**.
- З'ясуй, якою частиною мови вони виражені. Поясни правопис.

2. Дослідження-спостереження. Опрацюй матеріал таблиці. Скориставшись довідкою, сформулюй правила написання **и, і** в кінці прислівників.

Пишемо прикінцевий и	Пишемо прикінцевий і
навкруги, навпомацки, верхи	поодинці, віднині, удвічі,
по-ведмежи, по-заячи, по-козацьки	позаочі, увечері

Довідка. Після **г, к, х**. У прислівниках із **по-**.

Після м'яких і пом'якшених.

3. Дослідження-відновлення. Спиши, ставлячи замість крапок **и** або **і**. Поясни правопис прислівників.

Завбільшк..., навпочіпк..., надвор..., навскос..., взнак...,
вкуп..., анітрох..., поодинц..., щомит..., мимовол..., по-това-
риськ..., напівдороз..., навесн..., залюбк..., восен..., згор..., за-
ран..., повсюд..., щосил... .

4. Дослідження-класифікація. Розподіли й запиши у два стовпці: 1) прислівники; 2) займенники / займенники з прийменниками. Порівняй правопис із **НІ** прислівників і займенників.

Ніде, ніколи, нікуди, ніхто, з ніякого, нічого, ні з ким, ні для кого, ніскільки, ні з чим, нізвідкіля, нінащо, ніщо, ніколи, ніяк, нізвідки, без якого, нічим, нікотрою, нітрохи, ніяково.

- Із прислівниками **ніколи, ніколи, нікуди, нікуди** склади й запиши речення.

ПІДКАЗКА: ПРИГАДАЙ!

Заперечні займенники з **ні** утворюємо від відносних займенників: *хто, що, який, чий, котрий, скільки*.

5. Робота в парах. Уважно прочитай матеріал, викладений у таблиці. Обговори з однокласником / однокласницею. Придумай по два приклади, що ілюструють правила 1.2., 2.1., 2.2.

Разом пишемо не	Окремо пишемо не
1.1. Якщо прислівник не вживається без не : <i>незабаром, нещадно</i>	2.1. Якщо є протиставлення з а , але : <i>не облудно, а щиро</i> ; <i>не голосно, а тихо</i>
1.2. Якщо прислівник з не — обставина і ми можемо замінити синонімом без не : <i>працювали невесело (сумно)</i>	2.2. Якщо прислівник із не — присудок: <i>Мені зовсім не холодно. Йому не байдуже</i>
	2.3. З прислівниками, які пишемо з дефісом: <i>не по-нашому, не по-їхньому</i>
	2.4. З прислівниками: <i>не дуже, не зовсім, не цілком, не можна, не треба, не потрібно</i>

6. Орфографічний практикум.

• Спиши, розкриваючи дужки. Запам'ятай правопис слів.

(Не)забаром, (не)щадно, (не)дуже, (не)потрібно, (не)гайно, (не)нависно, (не)впинно, (не)цілком, (не)можна, (не)(по)їхньому, (не)вдовзі, (не)втямки, (не)(по)моєму, (не)гадано, (не)зовсім, (не)треба, (не)хотя, (не)похитно, (не)сьогодні(завтра).

• Спиши, розкриваючи дужки. Поясни правопис прислівників із **не**.

1. Вона усміхалася сором'язливо і трохи (не)впевнено (С. Андрухович). 2. Кашкет (не)сильно замахнувся, кинув з палуби корабельний трос (А. Кокотюха). 3. Рішення (не)дуже здивувало (А. Кокотюха). 4. (Не)треба класти руку на плече (Л. Костенко).

7. Прочитай тексти.

Текст А. Американський освітянин, письменник та підприємець Стівен Кові наголошує, що індустріальна епоха, коли ти гвинтик великої системи й від тебе мало що залежить, минула. Настала епоха знань, у якій ти — унікальна особистість, і внесок твій також унікальний, а базується він саме на твоїх сильних сторонах.

Американський учений Говард Гарднер стверджує, що є вісім типів інтелекту: а) **лінгвістичний** — здатність читати, писати й спілкуватися за допомогою слів; б) **логіко-математичний** — здатність міркувати й розраховувати; в) **зорово-просторовий** — здатність орієнтуватися в просторі; г) **кінестетичний** — фізичний інтелект, уміння вправно володіти тілом; ґ) **музичний** — музичні здібності; д) **міжособистісний** — здатність спілкуватися з іншими людьми; е) **внутрішньоособистісний** — здатність до розуміння своїх почуттів, бажань і потреб; є) **природничий** — здатність учитися, досліджуючи природу.

У кожної людини домінує один або два типи інтелекту (за М. Костюк, І. Хворостяним, І. Унгурян).

Текст Б. ПРИМНОЖУЙ СВОЇ ТАЛАНТИ

Знайти й розкрити свій талант — це зробити найбільший внесок в особистий розвиток.

Але чому воно так, що коли говоримо про талант, то маємо на увазі котрийсь із «традиційно вагомих» обдарувань — спортсмена, танцюриста, ученого-лауреата? Насправді ж таланти бувають різні. **Не прибідняйся.** У тебе може бути хист читати, писати чи говорити, **відчуття** ритму, **почуття** гумору, **пам'ять** на деталі, вміння приймати інших такими, як вони є. Можуть бути здібності організатора, лідера чи музиканта. **Не важливо**, до чого в тебе талант — до шахів, акторства чи катання на скейтборді. Важливо, що коли ти робиш те, що любиш і до чого маєш хист, то отримуєш насолоду (за Ш. Кові).

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Яка тема й основна ідея текстів?
- Який тип і стиль мовлення текстів?
- Стиль якого тексту імпонує тобі більше? Чому?
- Чому важливо розуміти свою унікальність?
- Чи є зв'язок між типом інтелекту і професією, яку вибираємо? Який? Наведи приклади.

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Добери заголовок до *тексту А*.
- Увідповідни словесні описи типу інтелекту в *тексті А* з його графічним зображенням.

1

2

3

4

5

6

7

8

- Поясни правопис слів, виділених у *тексті Б*.
- Напиши мініесе з теми «Мої сильні сторони».

- Дізнайся про свої сильні сторони і спрогнозуй саморозвиток, зігравши в гру «Велике відкриття», яку пропонує американський письменник Шон Кові в книзі «Сім звичок ефективних підлітків». Завантажуй гру за покликанням: <http://surl.li/ndeja>.

8. «Ти зможеш!». Виконай завдання на вибір.

1. Розгадай у зошиті кросворд.

Добери й запиши синонімічні прислівники з **не**.

Вертикально: 1 — гірко,

2 — важко, 6 — гарно,

7 — пізно, 8 — низько.

Горизонтально: 3 — сумно,

4 — тихо, 5 — боязко,

9 — шкідливо, 10 — брудно.

2. Дослідження-конструювання.

Склади й запиши по два речення:

- 1) у якому прислівник із **не** пишеться окремо;
- 2) у якому прислівник із **не** пишеться разом.

Зразок. До театру йти не далеко, а близько.

До театру йти недалеко.

Нерадісно — не радісно; недавно — не давно; неквапливо — не квапливо; неголосно — не голосно; нелегко — не легко; недбайливо — не дбайливо.

3. *Стилістичний практикум.* Прочитай текст, добираючи синоніми з дужок замість виділеного слова. Запиши речення, вибравши доцільний варіант слововживання.

Здатність помилятися є суттєвою частиною нашого життєвого досвіду. Якщо ми будемо уникати помилок, то просто не зможемо вчитися. Інша справа — повторення помилок, якого, звичайно, потрібно уникати. **Нерозумно** (марно / даремно) наступати на одні й ті самі граблі. Ще **гірше** (поганіше) — після кожної помилки впадати в розпач. Помилки потрібно аналізувати й робити висновки.

Отже, благословіть свої помилки, подякуйте їм за науку і почніть справу знову але... **по-новому** (по-іншому/по-своєму) (В. Калошин).

9. **Твій щоденник.** Запиши в щоденник.

10. **Які емоції відчуваєш після уроку?**

Суперово!

Сподобалося!

Складнувато

Нічого не зрозуміло

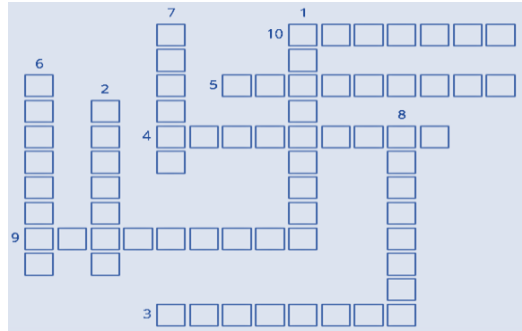
Щось не зрозуміло

Цікаво

Усе зрозуміло

Перейди за покликанням
<https://cutt.ly/lwAPS2Jf> або QR-кодом,
щоб виконати завдання §§ 61–62–63

§ 61. КОНТРОЛЬНА РОБОТА З МОВЛЕННЄВОЇ ТЕМИ. СКЛАДАННЯ ФОРМАЛЬНОГО ЕСЕ З ВИКОРИСТАННЯМ ПРИСЛІВНИКІВ

§ 62. КОНТРОЛЬНА РОБОТА З ТЕМИ «ПРИСЛІВНИК»

§ 63. АНАЛІЗ КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ З ТЕМИ «ПРИСЛІВНИК»

ПРИСЛІВНИК

Запитую себе, відповідаю, наводжу приклади.

Визначаю свою сходинку успіху

1. Яку частину мови називають прислівником?
2. Як утворюють ступені порівняння прислівників? Що спільного в ступенях порівняння прислівників і прикметників і які відмінності між ними? Наведи приклади.
3. Як утворюють прислівники? Наведи приклади.
4. Як пишуться **не** та **ні** з прислівниками? Що є спільного і відмінного в написанні **не**, **ні** з прислівниками та іншими частинами мови? Наведи приклади.
5. Від чого залежить написання **-н-** і **-нн-** у прислівниках? Наведи приклади.
6. Які прислівники пишемо з дефісом, які — разом, а які — окремо? Наведи приклади.

ЖАНРИ МОВЛЕННЯ

Конструктивна критика — це коли ти власним прикладом готовий показати, як можна вчинити краще. Інакше — це словесне сміття.

Святослав Вакарчук

- повторю вже вивчені жанри мовлення;
- розрізнятиму жарт, висміювання, насмішку;
- висловлюватиму захват і захоплення;
- складатиму повідомлення й інструкцію;
- підтримуватиму дружню бесіду під час знайомства;
- напишу вільне й формальне есе та використаю в ньому законспектовані статті.

§ 64. ЖАНРИ МОВЛЕННЯ. ПОВТОРЕННЯ ВИВЧЕНОГО В 5–6 КЛАСАХ

Україно! Ти для мене — диво!
І нехай пливе за роком рік,
Буду, мамо горда і вродлива,
З тебе дивуватися повік.

Василь Симоненко

1. Робота з епіграфом.

- Прочитай уголос виразно слова Василя Симоненка. Які емоції й почуття викликають у тебе поетичні рядки?
- Знайди емоційно забарвлені слова у строфі.
- Чи можна вважати цю строфу компліментом? Прокоментуй.
- Кому / чому адресований комплімент? Які почуття переживає ліричний герой твору?
- Пригадай, що таке *комплімент*. Які жанри мовлення тобі відомі?
- Ґрунтуючись на змісті поетичної строфи та світлин склади сенкан до слова *Україна*.

2. Робота з графічною інформацією.

Микола Шелест.
«Збирання українських земель»

Олег Шупляк
«Хранителька»

- Розглянь репродукції картин сучасних художників. Опиши їх.
- Напиши лист-повідання до України-матері, у якому вислови своє ставлення до сучасних подій. Який стиль мовлення для цього висловлення ти обереш? Чому?

- ### 3. Робота в парі.
- Пригадайте, які жанри мовлення вам відомі. Розгляньте графічну інформацію. Опрацюйте її, зробивши в зошиті відповідні нотатки.

Мовленнєві жанри

Інформаційні жанри

- інформація
- пояснення
- інструкція
- повідомлення

Діалогічні жанри

- діалогічне мовлення
- бесіда
- телефонна розмова
- листування (офіційне, неофіційне)

Оцінювальні жанри

- похвала
- осуд
- рецензія
- характеристика

Етикетні жанри

- привітання
- вибачення

4. Гра «Диво в решеті». Розподіліть за зразком мовленнєві жанри відповідно до стилів мовлення, у яких вони реалізуються.

Стилі мовлення	Жанри мовлення
Публіцистичний	<i>Допис, ...</i>
Художній	<i>Оповідання, ...</i>
Науковий	<i>Закон, ...</i>
Офіційно-діловий	<i>План роботи, ...</i>

Коментар, замітка, план роботи, допис, оголошення, стаття, замітка, комедія, оповідання, доручення, закон, відгук, анотація, повість, інструкція, вірш, лекція, заява, казка, притча, прислів'я, комплімент, відмова, поздоровлення, прощання, згода, приказка, повідомлення, прохання, умовляння, благання, лестоці, смс-повідомлення, вітання, пропозиція.

- Вибери один із жанрів мовлення і поділися інформацією про вимоги до його написання.

5. У відповідні мовленнєвий жанр з його характерними ознаками.

Мовленнєвий жанр		Характерні ознаки	
1	Замітка	А	документ, в якому подається потрібна інформація, адресована певному колу зацікавлених осіб.
2	Оголошення	Б	документ, у якому ставляться цілі і описуються конкретні дії для їх досягнення із зазначенням термінів виконання; обов'язково передбачено визначення осіб, відповідальних за виконання тих чи інших прописаних дій.

3	План	В	це особлива форма похвали, схвалення, поваги, визнання або захоплення; люб'язності, приємні слова, утішний відгук.
4	Комплімент	Г	відповідь про небажання або неможливість виконати прохання, наказ, надання різноманітних послуг і таке інше.
5	Відмова	Ґ	це текст, створений для газети, у якому стисло, виразно та оперативно повідомляється про конкретні факти, події та явища.

6. Прочитай медіатекст, застосовуючи технологію маркування.

Україна — суверенна і незалежна, демократична, соціальна і правова держава, унітарна, парламентсько-президентська республіка. Носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування. Влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову. Виконавча влада в країні належить Кабінетові Міністрів, а законодавча — парламенту (Верховній Раді України). Найвищим органом судової влади в Україні є Верховний Суд. Можливість впливати на роботу усіх трьох гілок влади: виконавчої, законодавчої та судової, має Президент України — згідно з Конституцією він зобов'язаний припиняти будь-які їх дії, що порушують основний Закон України (за Л. Наливайко).

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Сформулюй тему медіатексту.
- Що нового дізнався / дізналася з тексту?
- Поясни значення слів *суверенна, незалежна, демократична, соціальна, правова держава, унітарна, парламентсько-президентська республіка*. За потреби скористайся доступними тобі джерелами інформації, словниками. Склади короткий довідник для лепбука.
- Визнач стильову належність медіатексту.
- Досліди, які мовні ознаки властиві медіатексту.
- Визнач жанр медіатексту.

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Поясни написання слів з великої букви.
- Представ форму влади в Україні у вигляді логічної схеми.

7. Прочитай вірш «Чарівні слова» Надії Красоткіної виразно вголос.

ЧАРІВНІ СЛОВА

Я слова чарівні знаю,
Вивчила охоче!

І в розмові їх вживаю.

Зранку і до ночі!

— Доброго здоров'я, Галю!

— Добрий день, Оленко!

Ти до мене, я до тебе

Звернемось гарненько!

З добрим ранком всіх вітаю,
Як іду із хати.

І кажу всім «На добраніч»,

Як лягаю спати.

І «Спасибі», й «Дуже прошу»,

«Вдячна вам», «Будь ласка»!

Словом радість всім приношу, —

Світ стає, як казка!

«Всім привіт!», «Іди здорова»,

«Дякую красенько»!

Ось така чарівна мова

Радує серденько.

«До побачення, вам, люди»,

«Будьте всі здорові!»

І слова чарівні всюди

Ви вживайте в мові!

Надія Красоткіна

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Досліди, які жанри мовлення згадує авторка тексту.
- Пригадай життєві ситуації, коли ці жанри мовлення застосовують.
- Визнач стильову належність вірша. Обґрунтуй свою думку.

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Знайди в тексті слова, які містять певну емоційну забарвленість. Назви мовні засоби, які передають емоції чи певне ставлення.
- Знайди в тексті звертання, діалог і пряму мову. Поясни вживання розділових знаків.

7. «Ти зможеш!». Виконай завдання на вибір.

1. Закінчи фразу. Пошир її, словами чи фразами, які ще можна використовувати в запропонованій ситуації: **а)** Я кажу: «Здрастуйте...», коли...; **б)** Я скажу: «Дякую... (кому?)», після того, як...; **в)** Я питаю: «Як справи?», якщо...; **г)** Я відповім: «Гаразд», коли...; **г)** Я кажу: «Вибачте», коли...; **д)** Я скажу: «До побачення...», коли... .
2. Напиши допис-вітання Україні з черговою річницею незалежності для соцмережі чи для шкільного сайту. Скористайся світлинами, які ти зробив / зробила власноруч.

8. Твій щоденник. Заповни щоденник.

9. Які емоції відчуваєш після уроку?

Суперо!

Сподобалося!

Складну-вато

Нічого не зрозуміло

Щось не зрозуміло

Цікаво

Усе зрозуміло

§ 65. ЖАРТ. ВИСМІЮВАННЯ. НАСМІШКА

Треба любити людину. Більше, ніж самого себе.
Тоді тільки ти маєш право сміятися.
І тоді людина разом з тобою буде сміятися... із себе,
із своїх якихось хиб, недоліків...
І буде такий дружний, такий хороший сміх...
Той сміх, що не ображає, а виліковує,
виховує людину, вивищує...
Остап Вишня

1. Робота з епіграфом.

- Прочитай уважно слова Остапа Вишні, великого українського сміхотворця, чарівника сміху. Прокоментуй.
- На думку Остапа Вишні, за якої умови «ти маєш право сміятися» над людиною?
- Над чим, на думку сміхотворця, разом можна сміятися?
- Прокоментуй слова гумориста про «дружній, хороший сміх, який виховує, вивищує людину, і сміх, який ображає».
- Чи розрізняєш для себе якість і характер сміху?

2. Прочитайте вірш Валентини Малої.

ХТО ЯК СМІЄТЬСЯ і все про СМІХ

Розкривайте ширше міх! Поговоримо про сміх!
Парадокс в гримасі сміху... Є, сміються навіть з лиха...
Він буває різний-різний!!! Неприязний, також грізний,
Несерйозний, і протяжний, і тривожний, і мовчазний...
Гомеричний¹, неповаги, і огиди, й здивування,
злоби, гніву і провини, небезпеки і страждання...
Є ще дружній і ворожий, іронічний і смутний,
Безсоромний, і знущальний, і веселий, й лагідний...
Ще привабливий й заразний, непоказний і люб'язний...
Є потужний й дивовижний, веселковий і розважний.
Сміх в уявленні народу — не безвинні пустощі,
Може він нести з собою — не лише веселоці...

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Чи погоджуєшся з авторкою вірша, що сміх буває різним?
- Склади асоціативний куц до слова *смiх*, використавши всі ознаки сміху, наведені у вірші.

¹ *Гомеричний* — незвичайний силою, розмірами, кількістю; дуже великий. *Гомеричний сміх* — нестримний, громовий сміх; регіт.

- Сформулюй тему й основну думку вірша.
- Чому говорять, що сміх — то зброя?
- Із чим можна боротися за допомогою сміху?
- Пригадай народні казки, байки, анекдоти. Які риси вдачі, характеру, поведінки людини народ оспівував, а які засуджував?

3. Робота в парі. Прочитайте речення. Випишіть фразеологізми. Розтлумачте їх зміст. Погрупуйте: 1) жарт, 2) насмішка, 3) висміювання.

1. А старший боярин, пан Бістряк, рве кишки зо сміху та біга по селу, та збира свій поїзд, щоб швидше на посаг молодих садовити (*Григорій Квітка-Основ'яненко*). 2. З дядька Дем'яна в танці злетіла спідниця — мало не полопали зо сміху (*Є. Кравченко*). 3. Весь базар мало не покотився покотом зі сміху (*О. Довженко*). 4. Там, де інші дівчата лускали зо сміху,.. вона соромилася до сліз (*О. Кобилянська*). 5. Затія твоя справді годиться курям на сміх, — огризнувся Кіндрат (*А. Іщук*). 7. Та над Петром ну реготать, Петра на глузи піднімать (*П. Гулак-Артемівський*). 8. Її аж сміх узяв від чудних комашачих викрутасів (*Панас Мирний*).

- Поясни, як ти відрізняєш жарти від висміювання і насмішки.

4. Прочитай медіатекст, використовуючи технологію маркування. Склади нотатки про те, що для тебе є новим.

Словесні жарти — це смішна фраза або невеликий текст (анекдот, байка, питання та несподівана відповідь). Використовують жарт для розваги слухачів, створення гарного настрою. У цьому жанрі застосовують прийоми іронії, натяку, сарказму, гри слів тощо.

ЖАРТ. 1. Вислів, витівка, дотеп, комічна дія тощо, які викликають сміх і служать для розваги. Експресії словесного жарту нерідко сприяють римоване мовлення, діалог, каламбур, алогізми тощо: 2. Сказане чи зроблене для розваги, сміху; дотеп, витівка., що-небудь несерйозне, незначне.

Синоніми: *глуз, глузи, глузування, глум, глумління, кепкування, кпин, кпини, насміх, поглумки, посмішка, сміх, смішки.*

ВИСМІЮВАТИ, юю, юєш і рідко **ВИСМІВАТИ**, аю, аєш, *недок.*, **ВИСМІЯТИ**, ію, ієш, *док.*, *перех.* Брати на сміх, виставляти кого-, що-небудь у смішному вигляді, глузувати, кепкувати з когось, з чогось.

Синоніми: *глузувати, висмівання, глузи, глум (іронізувати), наруга, насміхання, поглум, поглумка, посміх.*

НАСМІШКА. Глузливий жарт, висміювання кого-, чого-небудь. Синонім: *посмішка, посміх.*

5. Мовленнєвий практикум! Говори правильно! Прочитай текст і склади власні приклади вживання цих слів.

ПОСМІШКА чи УСМІШКА?

Слово «посмішка» часом вживають помилково як синонім до слова «усмішка», хоча насправді *усмішка* — *посмішка* це паронімічна пара.

За твердженням мовознавців, зокрема Олександра Пономарева, слово «посмішка» в основному своєму значенні пов'язане з поняттям *глузування, кепкування* і до нього пасують епітети *іронічна, скептична, глузлива* тощо, тоді як слово «усмішка» навпаки — виражає насамперед доброзичливе ставлення.

6. Прочитай текст, застосовуючи технологію маркування.

ВІДТІНКИ СМІХОВОЇ ЕНЕРГІЇ

Слово «сміх» наче випробовує спроможність мови за допомогою всіляких префіксів і суфіксів окреслити найрізноманітніші відтінки пов'язаних із ним понять. Іноді межі між відтінками невиразні: *узяти когось на посміх, але веселий чи світлий посміх.* Інша річ — *посмішище, посміховище, посміховисько.* Тут уже суфікси додали своєї однозначно темної барви. Здрібніння знову ж таки вносить сумнів: у чому — *посмішці* чи *усмішці* — більше тепла та щирості?

Утім, хоч якими гарними епітетами не прихорошуймо посмішку, на ній залишатиметься знак того префікса «по» (латиною — це «те, що прибите спереду») — знак її перебування в душевній сфері з негативною енергією. Посмішка може стати чимось агресивним, грубим, їй більше пасують не велими приємні епітети: *крива, глузлива, холодна, іронічна.*

Інша річ — усмішка. Їдкі епітети не пасують цьому слову. З усмішки ніхто не зробить «усміховища», бо не можна взяти когось на усміх (як на посміх), бо є *мамина усмішка* й усмішка Джоконди. Усміхається, а не посміхається природа кві-

тами, погожим небом, мерехтливим морем. Усмішка — гарний дарунок, мов світлина на пам'ять. Недарма в останню мить, доки клацне фотоапарат, перед спалахом чуємо: «Усмішка!» (за А. Содоморою).

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Що нового дізнався / дізналася з тексту?
- Визнач стильову належність тексту.
- Досліди, якими засобами поєднані речення в текст.

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Випиши із тексту спільнокореневі слова. Розбери за будовою.
- Досліди, які словотворчі афікси змінюють лексичне значення слова чи надають нового емоційного забарвлення й відтінків значень.
- Знайди в тексті слова-синоніми, антоніми. Поміркуй, яку функцію в тексті вони виконують.
- Знайди в тексті паронімічну пару. Пригадай, що називають паронімами.
- Грунтуючись на змісті тексту, склади короткий словничок, у який випиши лексичне значення ключових понять кожної мікротеми. Зістав виписані визначення зі змістом рубрики «Мовленнєвий практикум».

7. «Ти зможеш!». Виконай завдання на вибір.

1. Прочитай гуморески Павла Глазового. Визнач, які з них містять жарт, а які насмішку та висміювання.

ТАБЕЛЬ

Питається сина батько Опанас:

- Ну, так де ж твій табель за дев'ятий клас?
- На деньок у мене попросив Марат.
- А чого це раптом?
- Каже, напрокат.

Учиться він класно, на «чотири» й «п'ять».

Хоче моїм табелем предків полякати.

КОРІННЯ І НАСІННЯ

- А ти, тату, в школі вчився?
- Учився, Сергійку.
- А то правда, що ти, тату, Був одержав двійку?
- Було таке, траплялося...

Малий засміявся:

- Тоді мама правду каже, Що я тебе вдався.

КРУГЛА ХАТА

Прочитав школяр Євген у серйозній книжці,
Що філософ Діоген жив колись у діжці:

І дивується хлопчак:

— Як це можна, тату,

Щоб філософ — і не міг збудувати хату? —

Батько каже: — Хто ж, синок, лізе в бочку з жиру?

То він штучку відколов, щоб дали квартиру.

2. Прочитай анекдоти. Проаналізуй, як утворилася комічна ситуація.

Опиши веселу, анекдотичну ситуацію із свого життя. Визнач, у ній використано жарт, насмішку чи висміювання.

Батько до дітей:

— Хто був у цьому році найчемніший і робив усе, що казала мамця?

— Ти, татку!

* * *

— Чи зрозуміли ви мене? — запитав учитель в кінці уроку.

— Зрозуміли!

— То хто наведе приклад з префіксом «пре»?

— Поїзд пре, — відповів один з учнів.

3. Розглянь уважно меми. Склади коротку пам'ятку, коли й як треба жартувати, насміхатися, висміювати?

4. Прочитай поради, як слід жартувати. Що ти візьмеш собі в лепбук із цього матеріалу?

ЖАРТУЙМО, ДРУЗІ, ПРАВИЛЬНО!

1. Жарт доречний практично в будь-якій ситуації. Випадки, коли жартувати не варто, можна перерахувати на пальцях однієї руки.

2. Завжди враховуйте статус, вік і настрій компанії, у якій жартуєте.
3. Використовуйте жарти для того, щоб розрядити атмосферу, але в жодному разі не щоб принижувати співрозмовників.
4. Умійте сміятися із себе. Мабуть, одне з найважливіших правил. Передусім учіться жартувати й з себе теж.

Жартуйте, смійтеся і розважайтеся, де б ви не були!

Пам'ятайте, що жарт — це потужна зброя, яка може розтопити лід, розвіяти злість і роздратування.

Від жарту всім стає дуже добре. Він безкоштовний, на нього не треба реєструватися, він просто є у вашій душі в необмеженій кількості.

Удачі в жартівливих справах! (За О. Олешком).

7. Твій щоденник. Запиши в щоденник.

9. Які емоції відчуваєш після уроку?

Супер-
рово!

Сподоба-
лося!

Складну-
вато

Нічого не
зрозуміло

Щось не
зрозуміло

Цікаво

Усе зрозу-
міло

§ 66. ЗАХВАТ, ЗАХОПЛЕННЯ

А ви думали, що Україна так просто.

Україна — це супер!

Україна — це ексклюзив!

По ній пройшли всі катки історії.

На ній відпрацьовані всі види випробувань.

Вона загартована найвищим гартом.

В умовах сучасного світу їй немає ціни.

Ліна Костенко

1. Робота з епіграфом.

- Прочитай виразно слова Ліни Костенко. Перепиши в зошит.
- Визнач тему вірша й основний образ.
- З якою метою поетка вживає слова **супер**, **ексклюзив**?

Поясни їх лексичне значення.

- Як Ліна Костенко пояснює ексклюзивність / винятковість нашої держави?
- Поясни зміст образних висловів «пройшли всі катки історії», «відпрацьовані всі види випробувань», «загартована найвищим гартом», «їй нема ціни» для втілення ідейно-художнього задуму авторки.

- Поміркуй, чому окремі речення в тексті окличні. Якої мети досягає авторка цим прийомом?
- Які вислови переконують, що Ліна Костенко любить Україну, є патріоткою своєї землі?
- «Любов виникає з любові; коли хочу, щоб мене любили, я сам перший люблю», — наголошував Григорій Сковорода. Спробуймо перефразувати: якщо хочу, щоб мною захоплювалися, я сам / сама захоплююся.

2. Прочитай притчу.

ДАРУВАТИ ДОБРО

Жив у лісі непримітний сірий жучок. Він був дуже скромний, бо губився на тлі своїх яскравих родичів. І справді, усі жуки навколо були яскраві й так цим пишалися, що часом відверталися при зустрічі з сіреньким жучком.

Дуже прикро було терпіти малій комашині. Одного чудового ранку жучок був особливо засмучений. Він зустрів метелика неймовірної краси, привітався з ним, а той навіть голівкою не кивнув на знак привітання. Тільки жучок зібрався заплакати, як сонячний проміничик торкнувся його спини. Заплющив очі від розчулення сірий жучок і вирішив зранку зробити щось хороше. І заходився знищувати попелицю на листку. Спливав день за днем — аж нарешті звільнив жучок дерево від ненажерливої попелиці. Дерево вклонилося маленькому жучкові й сказало:

— Уклінно тобі дякую, добра істото!

Приємно стало сіренькому жучкові й ніяково водночас, та так, що він аж почервонів. Який-бо став гарний!

І більше ніколи жучок не сумував. А за його теплу усмішку всі в лісі прозвали його сонечком. Відтоді люди, коли хочуть загадати бажання, беруть сонечко на руку й просять полетіти до Світила й передати йому, аби бажання те якнайшвидше здійснилося.

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Пригадай, що таке *притча* як жанр і *алегорія* як художній засіб?
- Яких людей ти уявляєш під образом сірого жучка, а яких — під образом неймовірного метелика? Хто з них жив повноцінним і насиченим життям, а хто — сірим і одноманітним?

- Чи доводилося тобі в житті зустрічатися із такими людьми? Поміркуй.
- Що допомогло сірій комашці подивитися на світ інакше?
- Народна приказка стверджує: «Усе у твоїх руках». Чи може цей вислів проілюструвати рішення сірого жучка щоранку робити щось важливе?
- Що допомогло жучкові змінити своє життя й стати червоним сонечком?
- Знайдіть речення, яке виражає захоплення яскравою доброю істотою.
- Чого навчає тебе притча? Сформулюй ідею.

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Знайди в тексті притчі слова, утворені за допомогою зменшено-пестливих суфіксів. Поміркуй, чому саме така форма слова вживається у творі.

4. Прочитай медіаінформацію, застосовуючи технологію маркування.

Захоплення — це стан, емоції, які неможливо описати одним словом. Кожен з нас хоча б раз переживав відчував це почуття і мріє знову повернутися до нього. Хтось шукає його в адреналіні, хтось у досягненні мети, а хтось у чомусь своєму. Яким може бути захоплення і що його викликає — у матеріалі статті.

Захват — це прояв вищого задоволення від чого-небудь або сильні позитивні емоції щодо якоїсь події.

Захоплення — переживання радісних почуттів як вияву найбільшого задоволення, замилювання кимось або чимось; відчуття великого інтересу до когось або чогось; вища точка на шкалі задоволення; окрилений стан.

Синоніми: *захват, зачарування.*

Антонім: *розчарування, апатія, пасивність.*

Приклад: Я відчув безмежне захоплення цим чоловіком, його сміливістю, відвагою та здатністю на такий відчайдушний крок (за А. Дикань).

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Що нового дізнався/дізналася з інформації?
- Чи доводилося тобі відчувати стан захоплення або захвату? Опиши відчуття.
- Чи доводилося тобі висловлювати захват або захоплення людьми, їхніми успіхами, досягненнями, вчинками? Яким способом ти це робив/робила?

ПІДКАЗКА: ЗАПАМ'ЯТАЙ!

Розумник / Розумицяця! Вітаю!
Працювати з тобою — просто радість! ВАУ!!! Клас!
Браво! Супер-клас! Чудово! Молодець!
Саме цього я давно чекав / чекала. Так тримати!
Я пишаюся, що тобі це вдалося!
Я сам / сама не зміг / не змогла зробити краще. Ух!!!
Відмінно! Краса! Це зворушує мене до глибини душі.
Незабутньо! Дивно! Сказано здорово — просто і ясно.
Бравісимо! Набагато краще, ніж раніше. Дотепно.
Приголомшливо. Яскраво, образно. Добре! Екстраклас.
Дуже ефектно. Чудово! Талановито. Вражаюче.
Прекрасний початок. Прекрасно!
Ти — обдарований/обдарована. Неповторно.
Ти сьогодні багато зробив /зробила. Незрівнянно.
Ти на правильному шляху. Я тобою пишаюся.
Я просто щасливий / щаслива. Здорово!
Тут мені без тебе не обійтись! Ти просто диво!..

7. Прочитай інформацію. Поміркуй, ким або чим висловлено захват і захоплення. Які слова для цього використані?

ЗАХОПЛЕННЯ

Прозорий дощ на пелюстках,
А колір — неповторний, ніжний.
Як поцілунок на вустах:
Жаданий, ніжний, милий, свіжий.
Такі в троянди кольори,
Що у словах не передати.
Мов сонце, що зорить згори,
І хоче землю обійняти...
Земля тепер в такій красі,
В квітковій кольоровій гамі.
Що задивляються усі,
Коли проходять між квітками.
Це ж літо, літо і тепло!
Краса і світло, що й казати.
Аби то завжди так було,
То можна жити і співати.

І я в захопленні іду,
Сприймаю світ, як дивне диво.
Розмову з світом цим веду
І я щаслива! Я щаслива!

Надія Красоткіна

* * *

«Його називають “Привидом Києва”, хоча він захищає нашу безпеку, мов справжній Янгол. У небесних боях український пілот уже збив 10 літаків окупантів», — йдеться в повідомленні СБУ.

Командування Повітряних Сил ЗСУ розповіло про особу легендарного «Привида Києва». Супергероєм виявились усі пілоти 40-ї бригади тактичної авіації Повітряних Сил.

Слава Україні! Героям слава! (Із повідомлення СБУ).

8. «Ти зможеш!». Виконай завдання на вибір.

1. Напиши вільне есе на тему: «Є більше підстав захоплюватися людьми, ніж зневажати їх» (Альбер Камю).
2. Добери із доступних джерел 2-3 приклади інформації, у яких виражено захват чи захоплення кимось або чимось.
3. Напиши допис на шкільний сайт, у якому вислови своє захоплення крайньою екскурсією, яку ви здійснили на канікулах чи у вихідний день.
4. Напиши вірш-захоплення своєю однокласницею / однокласником, (рідними чи близькими, Україною, воїнами-оборонцями, природою рідного краю, домашніми тваринами та ін.).
5. Прочитай поради від психологів. Що ти візьмеш собі в лепбук із цього матеріалу?

ДЕ ПОЧИНАЄТЬСЯ ЗАХОПЛЕННЯ?

Мабуть, ти чув вислів: «Хочеш бути щасливим — будь ним». У цій фразі ключ до розуміння, як зробити, щоб кожен день приносив радість і щастя.

Перший крок до цього — відчути радість від того, що ти бачиш щодня. Придумай ритуал, щоб побалувати себе. Так, якщо ти любиш солодке, щодня купуй собі смаколик. Намалюй смішну листівку для себе на робочий стіл...

Ще один спосіб відчути щодня радість, щастя і захоплення — припинити поспішати. Сучасний ритм життя змушує нас часто вже зранку почуватися розбитим і втомленим. Не метушись, не хвилюйся через дрібниці. Одразу ж помітиш, що став / стала зібранішим / зібранішою, а навчання приносить задоволення.

Напевно, у твоєму житті є те, що любиш найбільше на світі: готувати, писати вірші, співати або вишивати. Приділи цьому більше часу — хоча б 20 хвилин на день, і ти побачиш, як багато зробив / зробила. Можливо, незабаром у тебе з'являться нові ідеї про те, як розвинути далі це захоплення, і ти втілиш свою мрію.

Найголовніше — зрозумій, що захват — це стан душі, і тільки ти вибираєш, як прожити цей день — радіти кожній секунді або тужити про минуле чи далеке майбутнє (із соціальних мереж).

7. Твій щоденник. Заповни щоденник.

9. Які емоції відчуваєш після уроку?

Суперо-
рово!

Сподоба-
лося!

Складну-
вато

Нічого не
зрозуміло

Щось не
зрозуміло

Цікаво

Усе
зрозуміло

§ 67. ПОВІДОМЛЕННЯ

Ніяка мета не настільки висока,
щоб виправдовувала
негідні засоби для її досягнення.

Альберт Ейнштейн

1. Робота з епіграмом.

- Прочитай вислів Альберта Ейнштейна. Чи відомо тобі, хто ця людина? Чи погоджуєшся з його твердженням?
- Поміркуй, що змушує нас одні бажання вважати першочерговими, а інші — відкласти на потім?
- Чи є в житті людей правила, які певним чином обмежують наші бажання. Наведи приклад.

2. Уяви ситуацію.

Твій однокласник / однокласниця у шкільній роздягальні побачив / побачила кимось забутий дорогий телефон. Навколо нікого не було. Узявши телефон в руки, він / вона розуміє, хто власник гаджета. Таку модель мала лише одна учениця з класу, яка нещодавно повернулася з-за кордону. Саме у Європі був придбаний апарат.

Що робити? Гарячково роїлися в голові думки. Можна повернути телефон власниці й почути у відповідь якусь подяку. Але ж це мрія і найбільше бажання. Випав шанс їх задовольнити й мати власний крутий телефон. Завагався / завагалася. Ніхто ж не бачить. Та й не крадіжка це. Не дарма ж кажуть: що упало, те пропало. Рішення було прийняте на свою користь.

Коли зайшов / зайшла в клас, то там усі тільки й говорили про пропажу, дехто навіть кинувся шукати по всій школі. Власниця гірко плакала. Пролунав дзвінок на урок.

- Як ти думаєш, як будуть розгортатися події далі?

3. Прочитай текст. Чи так уявляв / уявляла розгортання подій? Чому? Якщо ні, то запропонуй власний варіант.

На виховній годині класний керівник / керівниця повела розмову про те, що всі ми від народження і впродовж усього життя стаємо громадянами держави і членами соціуму. Щодня ми вступаємо в певні стосунки із членами родини, суспільства в цілому. У кожній конкретній ситуації нам доводиться виконувати певну соціальну роль відповідно до нашого соціального статусу. Наша поведінка зумовлена загальноприйнятими правилами й нормами, які утвердилися в певній соціальній групі, членами якої ми є. Порушуючи ці норми і правила, ми вступаємо в конфлікт, який, безумовно, матиме неприємні наслідки як для окремої людини, так і для соціальної групи загалом.

Соціальна роль — це модель поведінки, яка об'єктивно задана соціальною позицією особистості в системі суспільних або міжособистісних відносин.

4. Робота в парі.

Розгляньте уважно графічну інформацію. Поміркуйте, як впливає на вашу поведінку певна соціальна роль. Чи є для вас правила поведінки, коли ви перебуваєте в певній соціальній ролі протягом дня?

Соціальні ролі підлітка

Юнак, хлопець

Син

Внук

Брат

Племінник

Учень

Школяр

Друг

Юнка, дівчина

Донька

Внучка

Сестра

Племінниця

Учениця

Школярка

Подруга

Громадянин / громадянка, пасажир / пасажирка, відвідувач / відвідувачка бібліотеки, турист / туристка, відпочивальник / відпочивальниця, мешканець / мешканка будинку, пішохід, покупець тощо

Усі люди — дорослі й діти — спілкуючись і з близькими, і з незнайомими, грають/виконують певні соціальні ролі. Так, кожен із вас протягом дня може бути дитиною в сім'ї, учнем у школі, покупцем у магазині тощо.

5. «Уяви ситуацію». Підготуй одне із запропонованих учителькою висловлювань.

Класний керівник / керівниця уже знала, хто із учнів класу привласнив чужий телефон. Замість викрити учня/ученицю, який / яка так вчинив / поступила, він / вона запропонував / запропонувала учням всього класу підготувати повідомлення на одну із тем: «Правила поведінки учнів у школі», «Ставлення до шкільного майна», «Коли настає відповідальність за привласнення чужого майна?», «Що таке крадіжка?», «Що таке знахідка?» «Як поводитися в тій чи іншій ситуації?».

6. Поради: запам'ятай! Опрацюй їх і запиши відповідні нотатки.

ЯК ПІДГОТУВАТИ ПОВІДОМЛЕННЯ НА ЗАДАНУ ТЕМУ?

Повідомлення — один із жанрів усного висловлювання; невеликий за обсягом твір на певну тему в публіцистичному стилі, призначений для публічного виголошення. Джерелом для повідомлення в публіцистичному стилі може бути: інформація про події, яку подають ЗМІ; власні спостереження за фактами і явищами суспільного життя; інформація в інтернеті; література.

Для повідомлення характерні лаконічність (стислість), чіткість, інформативність.

Повідомлення в публіцистичному стилі привертає увагу аудиторії до важливої суспільної або морально-етичної теми, розкриває неоднозначність розуміння цієї теми, її дискусійний характер. Повідомлення у публіцистичному стилі виявляє суб'єктивізм автора, його емоційне ставлення до повідомлення.

ЕТАПИ РОБОТИ НАД ПОВІДОМЛЕННЯМ

Етап	Пояснення	Приклади
Визначення теми	З-поміж запропонованих тем обери найзрозумілішу та найактуальнішу тему, яка тебе цікавить	
Збір інформації	Добери за темою повідомлення літературу, відео, статистичні дані тощо	Джерела: наукові статті, книги, інтерв'ю експертів

Структура повідомлення	Логічність, послідовність, аргументованість думок — важлива вимога до повідомлення	Вступ: постановка проблеми, її актуальність. Основна частина: аналіз опрацьованої літератури, наведення фактів, аргументів, думок експертів, аналіз життєвих ситуацій. Висновок: підсумок та висновки
Формулювання тез	Визнач ключові тези, які будеш розвивати у своєму повідомленні	Тез може бути кілька
Складання плану	Розроби план для легшого написання, розташовуючи тези в логічному порядку	
Написання тексту	Напиши повідомлення, дотримуючись структури і використовуючи аргументи та приклади	Використовуй конкретні приклади та докази для підтримки своїх тверджень
Редагування та корекція	Перечитай текст, перевір на наявність помилок, структурну логіку та зрозумілість висловлення	Редагування: виправлення лексичних і граматичних помилок. Корекція: перевірка логічності аргументації

7. Прочитай медіатекст. Опрацюй його, виконавши завдання.

СОЦІАЛЬНА РОЛЬ ОСОБИСТОСТІ

Що означає поняття «соціальна роль особистості»? Чому навіть тим, хто щосили намагається поводитися однаково у всіх життєвих ситуаціях, не завжди це вдається. Доводиться по-різному поводитися вдома чи на роботі, перебуваючи в магазині чи в гостях. Справа в тому, що ми постійно змінюємо свої соціальні ролі залежно від оточення. Це абсолютно природно для кожної людини.

Певна соціальна роль передбачає певні правила поведінки відповідно до становища людини в суспільстві.

Так, суспільство очікує, що *вчитель* має відповідну освіту, уміло навчає дітей, перевіряє їхні знання, проводить батьківські збори; поводить і спілкується ввічливо й тактовно; одягається елегантно, у діловому стилі тощо.

Інші якості передбачає соціальна роль *директора школи*: він має бути вмілим організатором, який налагодить і спрямує роботу колективу, правильно оцінить роботу і оплатить її, вчасно владнає конфлікти, успішно впорається з економічними, психологічними та політичними проблемами тощо.

Екскурсовод в музеї має бути ерудованим, досконало володіти мовою, цікаво розповідати, уміти працювати з відвідувачами різного віку, стежити за зовнішнім виглядом тощо.

Від *поліціантів* суспільство вимагає особливих якостей: неухильно стояти на сторожі українських законів, ретельно дотримувати права та свободи громадян, уміти контролювати свою поведінку, поводитися так, щоб громадяни не уникали їх, а довіряли і зверталися повсякчас по допомогу тощо.

Перехід з дитинства в підліткову фазу, дорослішання, створення сім'ї, народження дітей, зрілість — усе це і багато іншого змінює наше життя і соціальні ролі. Тут важливе адекватне сприйняття нових статусів, потенціал і бажання вчитися (за М. Межовою).

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Знайди в тексті повідомлення вступ. На яке запитання запроповано відповідь?
- Скільки мікротем представлено в основній частині? Визнач ключові слова кожної мікротеми.
- Знайди висновок повідомлення.
- Сформулюй тему й основну думку повідомлення.
- Чи відповідає зміст повідомлення вимогам лаконічності, конкретності, інформативності?

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Досліди засоби зв'язку речень у тексті.
- Визнач стильову належність тексту. Обґрунтуй свою думку.

8. «Ти зможеш!». Виконай завдання на вибір.

1. Поміркуй, чому класний керівник /керівниця запропонувала підготувати повідомлення саме на ці теми. Опиши, як може скластися доля учня / учениці, який не повернув / повернула телефон власниці. Як цей вчинок у майбутньому вплине на його / її імідж і ставлення однокласників?
2. Підготуй повідомлення на одну із соціальних тем: «Правила поведінки учнів у школі», «Ставлення до шкільного майна. Коли настає відповідальність за привласнення чужого майна?», «Що таке крадіжка? Що таке

знахідка? Як себе поводити в тій чи іншій ситуації?», «Життєві цінності сучасника», « Люди, що створили себе самі».

3. Які негативні соціальні ролі бувають? За яких умов вони виникають? Як уникнути їх виконання?
4. Розіграйте розмову матері із сином, коли він, не попередивши, пішов гуляти й повернувся додому пізно.
5. Поміркуй, які соціальні ролі ти хотів би грати у майбутньому. Які якості можуть знадобитися для здійснення твоєї мрії?

9. Твій щоденник. Заповни щоденник.

10. Які емоції відчуваєш після уроку?

Супер-
риво!

Сподобався!

Складну-
вато

Нічого не
зрозуміло

Щось не
зрозуміло

Цікаво

Усе
зрозуміло

§ 68. ІНСТРУКЦІЯ

Хто хоче зрушити світ,
нехай зрушить себе!

*Сократ,
давньогрецький філософ*

1. Робота з епіграфом.

- Прочитай афоризм давньогрецького філософа. Прокоментуй.
- Чи доводилося тобі спілкуватися з однолітками або дорослими людьми, які висловлювали невдоволення чимось чи кимось? Чи багато навколо тебе таких людей, які звикли всіх критикувати й висловлювати своє невдоволення?
- Вислів Сократа, на твій погляд, — це наказ чи побажання? Обґрунтуй свою думку.
- До яких дій спонукає давньогрецький філософ?

2. Прочитай медіатекст із сайту ДСНС України.

НАЗДОГАННЯ ТА НЕБЕЗПЕКА, ЯКУ ЗНЕВАЖАЮТЬ

Кожна дитина почуває себе в безпеці тоді, коли знає, як правильно діяти в певній ситуації. Навчаючи дітей правилам безпеки життєдіяльності, ми закладаємо надійний фундамент знань на майбутнє. Брак життєвого досвіду, беззахисність і невміння діяти в критичних ситуаціях роблять дитину

вразливою. Проблема безпеки є, була і завжди буде актуальною в нашому житті.

Упродовж року рятувальники систематично спілкуються з маленькими «чомучками»: проводять бесіди, лекції, пізнавальні екскурсії. Рятувальники звертаються до батьків з проханням слідкувати за власними дітьми, проводити з ними маленькі пізнавальні бесіди на тему безпеки життєдіяльності. Звичайно, простежити за дитиною щосекунди неможливо, та, певно, й не потрібно. Але розповісти про елементарні правила безпечної поведінки необхідно. Шановні батьки! Життя та здоров'я дитини — у ваших руках! (із сайту ДСНС¹ України).

А. ОБГОВОРЮЙМО

- На твій погляд, чи розкриває заголовок тему чи основну думку медіатексту?
- Поміркуй, чи є важливим звернення ДСНС до батьків.
- Чи погоджуєшся з твердженням фахівців ДСНС про те, що дитина почувває себе в безпеці, коли знає, як правильно діяти в певній ситуації?
- Наведи приклади небезпек, у які може потрапити дитина.
- На твій погляд, чи просвітницька робота, яку проводять рятувальники з дітьми, є дієвою?

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Поясни вживання розділових знаків у тексті.
- Зроби синтаксичний розбір речення, у якому є дієприслівниковий зворот.
- Випиши з тексту слова, у яких є орфограма «Подвоєння букв унаслідок збігу й подовження м'яких приголосних». Поясни написання.
- Визнач стильову належність тексту. Прокоментуй свій вибір.
- Досліди, уживання яких дієслівних форм характерне для мови цього стилю.

3. Робота з графічною інформацією.

Перш ніж користуватися електроприладом, потрібно уважно прочитати інструкцію		
<ul style="list-style-type: none">▶ Користуватися тільки справними електроприладами.▶ Перш ніж увімкнути електричний прилад, потрібно пильно оглянути його.▶ Переконаватися, що він справний: штепсельна вилка ціла, на ній немає крапель води, провід не пошкоджено	 	<p>Після закінчення роботи праску прибирати у певне місце лише після її охолодження</p>

¹ ДСНС України — Державна служба України з надзвичайних ситуацій.

- Розглянь уважно графічну інформацію. Опиши її. Визнач, чи інформація, розміщена на цьому плакаті-застереженні, є важливою.
- Чи дотримуєш ти правил безпечного поводження з електроприладами?
- Що таке інструкція? Випиши лексичне значення слова з доступних тобі джерел інформації. Пригадай, чи діяв / діяла колись за інструкцією.
- Пригадай зміст інструкції. Як вона була побудована?

4. Прочитай наукову інформацію. Занотуй інформацію, про яку дізнався / дізналася вперше. Перекажи записане.

Інструкція — це текст, у якому подано короткий і чіткий перелік дій, необхідних для досягнення результату.

Комунікативна мета жанру інструкції — поінформувати адресата про перебіг і способи виконання певних дій.

Адресант у цьому мовленнєвому жанрі прихований, але його позиція стосовно адресата є пріоритетною, адже адресант володіє необхідними знаннями в певній галузі. Це надає йому право інструктувати адресата.

За формою реалізації інструкція може бути надана в письмовій або в усній формі.

Інструкція поєднує ознаки наукового й офіційно-ділового стилів.

Виокремлюють такі види інструкцій: *медична, інструкція з експлуатації; інструкція ознайомлення з правилами* тощо.

5. Робота в парі. Гра «Диво в решеті». Просіть перераховані дії чи предмети, використання яких потребує спеціальної інструкції.

Волейбол, закупи, екскурсія, комп'ютер, мікрохвильова піч, урок, прибирання кімнати, саджання квітів у горщик, приготування борщу, ранкова пробіжка, смартфон, мікрофон, футбольний м'яч, молоток, велосипед, конструювання годівниці для птахів, плетіння з лози, ганчірка для прибирання, ліфт.

6. Прочитай притчу. Опрацюй її зміст згідно із поданими завданнями.

ВРЯТУВАТИ ЗІРКУ

Гуляв якимось чоловік увечері берегом моря. Дивиться — маленький хлопчик швидко піднімає щось із берега й кидає у воду. Підійшов той чоловік ближче, придивився пильніше — хлопчик закидає в море морських зірок. Незліченна їх кількість лежала на березі. Здивувався чоловік: навіщо рятувати морських зірок — у морі їм ліку нема.

— Для чого ти з цим морочишся? — запитав чоловік.

— Завтра буде відплив, морських зірок загине ще більше, — відповів хлопчик, не відволікаючись від роботи.

— Навіщо ти гаєш час і сили, адже в природі все гармонійно: щось гине, щось виживає — це природний відбір, нічого не зміниться.

Хлопчик узяв чергову зірку в руку й відповів: «Зміниться. Ось для цієї зірки».

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Яке враження на тебе справила притча? Прокоментуй.
- Хто із героїв притчі тобі більше сподобався й чому?
- Дії кого з персонажів притчі ти схвалюєш, а кого засуджуєш. Чому?
- Пофантазуй, хто міг би опинитися на місці морської зірки і потребував би допомоги людини.
- Хто з персонажів соціально активний, а хто — пасивний?
- Поясни, як ти розумієш вислів «соціальна активність». Зістав своє пояснення із рубрикою «Цікаво».
- Наведи приклади, чим займаються соціально активні люди. Чи є серед твоїх знайомих волонтери? Поділися інформацією, як вони допомагають і кому. Чи займався / займалася ти коли-небудь волонтерством?
- Зістав вислів давньогрецького філософа Сократа, що є епіграфом уроку, з основною думкою притчі. Що їх поєднує?

7. ЦІКАВО! Опрацюй текст і склади за ним у зошиті графічну інтерпретацію.

Соціальна активність (від [лат.](#) *activus* — діяльний) — характеристика способу життєдіяльності людини, що полягає у свідомій спрямованості її дій на перетворення соціальних умов відповідно до актуальних потреб, інтересів, цілей та ідеалів, у реалізації соціальних ініціатив, участі в розв’язанні соціальних проблем.

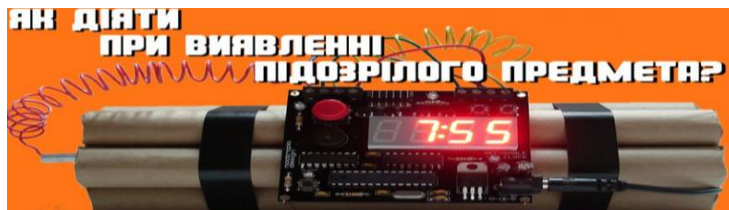
Соціальна активність виражає рівень культури людини, уміння, знання та навички, здатність охоплювати своєю діяльністю довкілля, змінювати його і разом з ним саму себе.

На відміну від соціальної пасивності, що гальмує соціальні реакції людини і відчужує її від суспільних завдань і проблем, соціальна активність є також формою швидкого реагування на зміни в соціальному середовищі, прояви, перетворення та реалізацію соціальної енергії (з *«Великої української енциклопедії»*).

8. «Ти зможеш!». Виконай завдання на вибір.

- Уяви ситуацію. Під час прогулянки біля дитячого майданчика дітлахи знайшли незнайомий підозрілий предмет. Розглядаючи, зрушили його з місця. Які будуть твої дії? Скористайся інструкцією.

ЯКЩО ТИ ПОБАЧИВ ПІДОЗРІЛИЙ ПРЕДМЕТ:

- Попередь перехожих про можливу небезпеку;
- Обгороди небезпечне місце підручними матеріалами (гілками, мотузками, камінням);
- Відійди якомога далі й зателефонуй до служби порятунку за номером 101

КАТЕГОРИЧНО ЗАБОРОНЕНО:

- торкатися підозрілого пристрою і пересувати його;
- користуватися біля вибухівки засобами радіозв'язку, мобільними телефонами;
- заливати пристрій рідиною, засипати ґрунтом або чимось його накривати

- Уяви ситуацію. У вашій школі проводиться тиждень безпечної поведінки. Будь соціально активним! Проведи бесіду-інструктаж для учнів молодших класів на одну із тем:

1. Обережно! Отруйні змії. 2. Обережно з вогнем у природних екосистемах! 3. Правила поведінки під час грози. 4. Як врятуватися під час пожежі? 5. Як урятуватися, якщо тебе захопили в заручники? 6. Як діяти під час повітряної тривоги? 7. Як діяти під час повені? 8. Як користуватися вогнегасником?

- Підготуй до однієї із запропонованих тем презентацію чи плакат, уклади інструкцію чи правила поведінки. Скористайся доступними джерелами інформації.

8. Твій щоденник. Запиши в щоденник.

9. Які емоції відчуваєш після уроку?

Супер-ово!

Сподобалося!

Складну-вато

Нічого не зрозуміло

Щось не зрозуміло

Цікаво

Усе зрозуміло

§ 69. ЗНАЙОМСТВО

Нічого не буває просто так.
Нічого не буває випадково:
Ні зустріч, ні подія, ані слово...
До того йшло, або ж це Долі знак.

Віталій Іващенко

1. Робота з епіграфом.

- Прочитай епіграф до уроку. Чи поділяєш думку автора? Прокоментуй.
- Пригадай, чи були у твоєму житті зустрічі або знайомства, які надовго залишилися у твоєму серці й навіть змінили твоє життя.
- Ти віриш у «долі знак», як пише поет, чи розраховуєш насамперед на свої сили й на себе?

2. Робота з графічною інформацією.

- Розглянь уважно світлини. Припусти, що відбувається між людьми.
- Що таке знайомство? Розкрий лексичне значення слова. Скористайся доступними тобі джерелами інформації.
- Розкажи, що тобі відомо про етикетні норми знайомства із людьми.
- З якою метою люди знайомляться? За яких обставин?
- Прочитай медіатекст. Зістав свої відповіді зі змістом тексту.

3. Прочитай, застосовуючи технологію маркування.

Я ХОЧУ ПОЗНАЙОМИТИСЯ З ВАМИ

Навіщо знайомитися? Ми здебільшого знайомимося із людьми, які викликали симпатію або зацікавили нас важливою справою. Часто причиною знайомства, особливо між молоддю, є спільність інтересів чи симпатія. Юнак і дівчина випадково зустрілися і вже багато чого промовили одне одному очима. А правила ввічливості стримують їх: незручно отак зненацька підійти на вулиці до незнайомого або незнайомої, хоч би як вони не були симпатичні одне одному, і сказати: «Я хочу познайомитися з вами».

Добре, коли знаходиться привід для знайомства. Та наївно думати, що досить поступитися дівчині місцем у автобусі, люб'язно винести з вагона її важку валізу або допомогти взяти квиток у кіно, і такий привід уже буде. Цього замало.

Не знайомляться із перехожим, якого просять про незначну послугу — показати дорогу, підказати номер будинку, сказати, котра година...

Нетактовно нав'язуватись зі знайомством і тоді, коли поряд із вами за один столик у їдальні чи на сусіднє сидіння в автобусі чи поїзді випадково присяде особа, якій ви симпатизуєте. Пристойність вимагає сказати кілька хай навіть незначущих слів, щоб розпочати невимушену розмову. Наприклад, що цього року дуже тепла й красива осінь, є бажання частіше перебувати на свіжому повітрі, щоб насолодитися різнобарв'ям дерев у сквері. Після такої приємної бесіди у вас, цілком імовірно, виникне потреба зустрітись ще раз. Це і стане приводом для ближчого знайомства.

Юнак не повинен наполягати на знайомстві з дівчиною і тоді, коли, скажімо, у клубі чи на танцмайданчику протанцював із нею танець. Однак не втрачай надії. Наприклад, по дорозі до школи чи на заняття спортивної секції ти щоразу зустрічаєш юну незнайомку, котра мило посміхнулась у відповідь на твій мовчазний уклін. То чому ж наступного разу не привітатися із нею, а згодом, за слушної нагоди, не заговорити? (за А. Паламарем).

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Що нового дізнався / дізналася з тексту? Чи корисною була інформація?
- Що із змісту тексту візьмеш для себе як пораду під час знайомства із цікавими тобі людьми?
- Як ти розумієш словосполучення «правила гарних манер»? Де ці правила записані? Насправді, гарні манери — це ціла наука і справжнє мистецтво, яке важливо досконало опанувати.
- Ознайомся зі змістом поняття.

Соціальна культура — це окремий важливий вид, сегмент людської культури, що унормовує й ціннісно закріплює перебіг спільного життя людей, виробляє і передає від покоління до покоління правила, цінності, коди і схеми їх буденної поведінки, кооперативної діяльності, міжособистісного спілкування тощо.

- Чи доводилося тобі знайомитися із людьми на вулиці, у школі, на майданчику для відпочинку тощо?
- Чи дотримався / дотрималася ти правил, описаних у тексті?
- Поміркуй, чому важливо дотримуватись етикетних норм знайомства.

4. Мовленнєвий практикум! Говори правильно!

ОЗНАЙОМИТИСЯ чи ПОЗНАЙОМИТИСЯ?

Чи близькі ці слова? У тлумачному словнику зазначено: ПОЗНАЙОМИТИСЯ, -млюся, -мишся. 1. (з ким). Завести, почати знайомство з кимось. — *Познайомимось ближче.*

Отже, познайомитися можна з людиною.

Ознайомитися (з ким-чим). Дістати відомості про когось, щось, набути знань у чомусь. Ознайомитися з документами, зі змістом статті, повідомленням, новиною, коментарем тощо.

• Добери синоніми до обох слів. Склади з кількома синонімами речення.

5. «Ти зможеш!». Уяви ситуацію.

Наступного року ти плануєш перейти на навчання в іншу школу. Для цього тобі доведеться скласти вступні тести і пройти співбесіду. Прочитай уважно прислів'я. Поміркуй, якими висловами доцільно керуватися у запропонованій ситуації. Прокоментуй.

1. Красне личко — серцю непокій. 2 Перше враження завжди оманливе. 3. Дерево листя прикрашає, а людину одягає. 4. Незнайома, чужа людина — що в шкаралупі твердий горіх. 5. Зустрічають за одягом, проводжають за розумом.

6. Робота в парі. Змодельуйте діалог. Поставте запитання і дайте відповіді.

Відповідаючи, зважайте на те, що будь-яка ситуація спілкування вимагає дотримання своїх правил. Постарайтеся не нехтувати уроками гарних манер, які дозволять вам почуватися вільно в будь-якій ситуації.

7. «Обговорення проблеми в колі». Висловіть свою думку щодо розв'язання запропонованої проблеми.

Уяви ситуацію. Ти перейшов / перейшла в нову школу. Тобі повідомили клас, до якого тебе зарахували. Як правильно вчинити: йти до учнів самій / самому чи звернутися по допомогу до класного керівника з проханням представити тебе учнівському колективу. Скористайся підказкою.

ЦІКАВО! ПІДКАЗКА: ЗАПАМ'ЯТАЙ!

Представлення — це перша дія, до якої людина вдається на новому місці, перед новими людьми.

У такій ситуації мовцеві важливо надати особистісну інформацію, якої потребує адресат. Пропонуючи перелік особистісних характеристик, досягнень, людина водночас заявляє про себе й демонструє вміння налагоджувати контакт і спілкуватися з незнайомими людьми.

Представлення може здійснювати інша особа, а також автор/претендент (самопредставлення / самопрезентація).

Дотримання етикетних норм у цій ситуації сприяє встановленню контакту між людьми, формуванню в мовців комунікабельності. Повідомити про себе цю інформацію — означає відрекомендуватись.

Відповідно побутують етикетні формули: а) Будьмо знайомі! Я хочу (хотів би / хотіла б) з вами познайомитися! б) Мені конче потрібно з вами познайомитися! в) Для мене честь познайомитися з вами / тобою! г) Ви не проти, щоб ми познайомилися? ґ) Чому б нам не познайомитися? д) Дозвольте відрекомендуватися.

Після цих формул називаємо ім'я...; прізвище...; Мене звати...; Я...

Застосування цих стандартних фраз у неофіційних ситуаціях не є обов'язковим, і адресат може відрекомендуватися, назвавши тільки своє ім'я, наприклад: *Я хотів би з Вами познайомитись, я (ім'я) ! Будьмо знайомі, я(ім'я).*

Після представлення / знайомства вживають фрази:

- ① Дуже приємно! — Дуже радий!
- ② Мені дуже приємно з вами познайомитися!
- ③ Мені дуже приємно, що я з тобою / вами познайомився (познайомилася)!
- ④ Я радий/а з тобою / вами познайомитися!
- ⑤ Я радий (а), що познайомився (познайомилася) з тобою / вами.
- ⑥ Я щасливий (а) з тобою / вами познайомитися!
- ⑦ Я щасливий (а), що познайомився (познайомилася) з тобою / вами.

8. «Ти зможеш!». Виконай завдання на вибір.

1. Уяви ситуацію. Ти змінив / змінила місце проживання, переїхав / переїхала в новий багатопверховий будинок. Як познайомитися із сусідами?

А. Якщо ти випадково зустрівся / зустрілась зі своїм сусідом / сусідкою у дверях або опинився / опинилася разом у ліфті. Які твої дії?
(Представитися; повідомити про сусідство; привітатися; запроситися в гості; запросити в гості; назвати своє ім'я; запропонувати допомогу; розпитати, чим займаються, яку отримують заробітну плату, де відпочивали влітку тощо).

Опиши порядок своїх дій у такій ситуації. Уведи репліки діалогу.
(— Вітаю. — Вітаю. — Я ваш новий сусід / сусідка. Мене звати... — Дуже приємно. Радий / рада з вами познайомитися).

2. Напиши вільне есе на тему: «Нові знайомства — це завжди цікаво та пізнавально».

3. Прочитай інструкцію «Як полегшити знайомство з новими та цікавими людьми?» Переформатуй її в стислий алгоритм. Спробуй, дотримуючись алгоритму чи інструкції, познайомитися на перерві зі старшокласником / старшокласницею. Опиши враження від знайомства.

Обирай місця для знайомства. Усі громадські місця придатні для спілкування з незнайомцями. Тобі не потрібні партнери для цієї дивної справи, ти впораєшся і самостійно. Місця для пошуку незнайомців: концерти, виставки, музеї, бари, фестивалі, гуртки за інтересами та будь-які інші громадські зустрічі.

Знайомлячись із незнайомцями і незнайомками, ти маєш зробити перший крок. Усміхайся та будь позитивним / позитивною. До початку ґрунтовної бесіди можна перемовитись кількома фразами, а відтак спробувати зав'язати знайомство.

Про що говорити з незнайомцями. Коли зав'язалася бесіда, прагни бути цікавим співрозмовником / співрозмовницею. Тобто більше слухай, ніж говори. Запитай про хобі незнайомця / незнайомки, інтереси, плани. Уникай бесіди про політику, погоду та релігію. Розкажи трохи про себе, щоб незнайомиць / незнайомка уявляв / уявляла, з ким має справу. Знаходь спільні інтереси і веди розмову на ці теми.

Зав'язування спілкування. Намагайся не розмовляти з незнайомими людьми довше ніж 15–20 хвилин, якщо це трохи незатишно для вас обох. Якщо ви зійшлися характерами і настроєм, то спілкування може бути тривалішим. Наприкінці розмови постарайся обмінятися телефонами або контактами в соціальній мережі. Це допоможе зав'язати знайомство і продовжити спілкування надалі.

Тонкощі спілкування. Намагайся бути смішним / смішною і дотепним / дотепною, але не перебирай міри. Реагуй на жарти співрозмовника / співрозмовниці, навіть якщо вони не дуже смішні. Стеж за мовою тіла, будь спокійним / спокійною, підтримуй зоровий контакт, усміхайся. У спілкуванні намагайся поводитися щиро, просто і доброзичливо (за А. Паламарем).

9. Твій щоденник. Заповни в щоденник.

10. Які емоції відчуваєш після уроку?

Супер-
рово!

Сподобався!

Складну-
вато

Нічого не
зрозуміло

Щось не
зрозуміло

Цікаво

Усе
зрозуміло

§ 70. ДРУЖНЯ БЕСІДА

Поодинці ми можемо так мало;
разом ми можемо перевернути гори.

*Хелен Келлер,
письменниця, лектор і політик*

1. Робота з епіграфом.

- Прочитай і прокоментуй вислів.
- Чи погоджуєшся із твердженням авторки вислову?
- Чому, на твій погляд, так важливо уміти працювати в команді?
- Якими вміннями має володіти людина, щоб бути членом чи гравцем успішної команди?
- Добери синоніми до слова **команда**. За пореби звернися до синонімічних словників.

2. Робота в парі. Гра «Розсипанка». Відновіть прислів'я.

1. Добре, де, сіється, жнеться, тим, гуртом, і, живеться. 2. У, каша, і, гурті, їється. 3. У як, гурті, гори, робити, із, бігти. 4. Вовк, і, не, гурту, страшний. 5. Де, там, гурт, і, сила. 6. Громада, чоловік, великий. 7. Гуртом, й, загатити, можна, море. 8. Одна, дві, краще, голова, а, добре.

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Поміркуйте, що поєднує ці прислів'я.
- Сформулюйте повчальний зміст прислів'їв.
- Як ви вважаєте, чому наш народ приділяв багато уваги значущості життя й роботи в гурті.
- Пригадай, що таке толока.
- Визначте ключове слово для всіх прислів'їв. Чи можна його вважати загальноживаним?

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ.

- Дослідіть, які форми дієслів уживаються найчастіше в прислів'ях. Чому? Прокоментуйте.
- Поясніть орфограми в дієсловах.
- Поясніть уживання розділових знаків.

3. Робота з графічною інформацією. Розглянь уважно світлину.

Чи доводилося тобі спостерігати, як восени чи навесні гуси відлітають чи прилітають із вирію? Що тебе найбільше вражало в цій картині? Які виникли запитання?

4. Робота в малих групах. Прочитайте текст, застосовуючи технології маркування.

Бесіда є жанром спілкування, що має на меті досягнення поставлених цілей. Перебіг бесіди зумовлений потребою дійти певних висновків у процесі аналізу думок, суджень, висловлень і виробити відповідні рішення.

Дуже важливо, щоб співрозмовники з повагою ставилися до поглядів одне одного, не прагнули принизити значущість аргументів опонента / опонентки. Жанр бесіди вимагає підготовленості, високого рівня кваліфікації, компетентності співрозмовників у питанні, яке обговорюють у ході бесіди.

Кожен співрозмовник має продемонструвати розуміння предмета розмови.

Виділяють чотири типи бесіди:

- ① офіційна, або ділова (упродовж якої розв'язують професійні завдання й обговорюють ділові питання);
- ② невимушена (із друзями й добре знайомими людьми);
- ③ світська (з незнайомими людьми, коли відбувається знайомство);
- ④ застільна (організована з нагоди особливої події).

Бесіда — чи не найскладніший з усіх жанрів усного фахового спілкування, оскільки значною мірою це експромт, а для експромту треба мати значний життєвий досвід, величезний запас теоретичних знань, а також досконало володіти мовним етикетом.

Щоб досягти успіху під час бесіди, необхідно:

- а) ретельно готуватися до бесіди;
- б) бути уважним і тактовним до співрозмовника / співрозмовниці, постійно стимулювати зацікавленість розмовою;
- в) вміти слухати співбесідника / співрозмовницю, урахувати його / її погляди, думки і докази;
- г) стежити за реакцією партнера / партнерки й відповідно корегувати свої дії;
- г) висловлювати свої думки точно, логічно, переконливо;
- д) створювати атмосферу довіри, щоби привернути до себе співрозмовника / співрозмовницю (*з посібника*).

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Що нового дізналися з тексту?
- Сформулюйте тему й основну думку тексту.
- Доберіть заголовок.
- Доберіть коротку інформацію про всі види бесід, названих у тексті. Скористайтеся доступними джерелами інформації.
- Поставте кілька запитань до автора тексту.
- Чи з усіма твердженнями погоджуєтеся?
- Поміркуйте, чи потрібно в команді, яка працює над проектом, когось призначати лідером. Обґрунтуйте свою думку. Яку роль виконує лідер у команді?

6. «Ти зможеш!». Виконай завдання на вибір.

1. Уяви ситуацію.

Дві однокласниці разом працюють над проектом у парі. Одна завзято шукає потрібну інформацію, уклала список джерел, продумала орієнтовний план

майбутнього проекту, змодельовала кінцевий результат. Її партнерка в цей час спілкується з подругою в месенджері.

- Що б ти порадив / порадила дослідницькій парі, щоб вони працювали ефективніше?.
- Яка бесіда могла б відбутися між дівчатами? Склади орієнтовний діалог.

2. Уяви ситуацію.

Четверо друзів вирішили взяти участь у благодійному ярмарку. Троє з них взяли участь висувати ідеї, активно обговорювати, що вони можуть приготувати на підготовчому етапі, щоб торгувати якомога більшу грошову суму. Четвертий сидить окремо від однокласників, оскільки йому не виділили окрему роль чи не ставили завдання.

- Як діяти лідеру / лідерці в цій ситуації? Дай короткі поради. Змодельуй мотивуючу бесіду з четвертим учнем.

3. Уяви ситуацію.

Під час роботи в групах над підготовкою повідомлення на лінгвістичну тему одна з учениць, яку призначили лідером команди, намагається всю роботу виконувати самостійно, без членів команди, оскільки мала намір під час захисту проектів виступати самій, щоб отримати високу оцінку.

- Поміркуй, яка бесіда могла відбутися між членами команди. Змодельуй кілька реплік.

4. Розглянь світлини. Зістав. На якій світлині представлено командну роботу? Прокоментуй. Змодельуй бесіду, яка могла б відбутися між членами команди.

7. Твій щоденник. Запиши в щоденник.

9. Які емоції відчуваєш після уроку?

Супер-
рово!

Сподобав-
лося!

Складну-
вато

Нічого не
зрозуміло

Щось не
зрозуміло

Цікаво

Усе
зрозуміло

§ 71. КОНСПЕКТ

Перевіряючи без кінця того,
кому ми дали доручення,
ми схожі на людину,
яка щоразу висмикує паросток
із землі лише з тією метою,
щоб упевнитися, росте коріння чи ні.
Китайська мудрість

1. Робота з епіграфом.

- Прочитай китайське прислів'я. Прокоментуй його.
- Яке ставлення до людини засуджує китайське прислів'я?
- Пригадай українське прислів'я, яке перегукується із китайською мудрістю.
- Уяви себе в ситуації людини, про яку йдеться в китайському прислів'ї. Які почуття й емоції вона переживає кожного разу, коли її контролюють?
- Чи доцільне порівняння людини із паростком? Чи має шанс паросток перетворитися на міцну, пишну й гарну рослину за таких умов?
- Чи можна за таких умов виконати завдання творчо й на належному рівні?
- Чому важливо навчатися уміння жити й взаємодіяти з людьми? Яку літературу із цією метою потрібно читати?

2. ЦІКАВО! Прочитай і опрацюй, давши відповіді на запитання й виконавши завдання.

Іноді того, хто, читаючи, нічого не нотує, порівнюють із метеликом, який безтурботно перелітає з квітки на квітку, а того, хто веде нотатки, — з працелюбною бджолою, яка в кожній квітці знайде нектар, щоб перетворити його на запашний солодкий мед про запас (за В. Лесиним).

- Поясни, як ти зрозумів / зрозуміла слова дослідника.
- Чому автор порівнює саме цих комах?
- З якою комахою ти асоціюєш себе під час читання?
- Пригадай: нотатки під час читання — це первинний чи вторинний текст.
- Які вторинні тексти тобі відомі? Наведи приклади.

3. Прочитай текст, застосовуючи технологію маркування чи позначки.

Конспект — різновид вторинного тексту, який містить результати опрацювання текстової інформації, відображає її розуміння.

Конспектування — це здобуття інформації з тексту відповідно до поставленої мети та завдань шляхом його перетворення на вторинний текст.

Етапами цього процесу є сприймання (прочитання), осмислення (аналіз, порівняння, зіставлення, синтез, узагальнення), розуміння (надання власної оцінки) первинного тексту, його переробка (процес перетворення об'єктивного знання (зміст тексту)), у

власне знання і виклад у вигляді вторинного тексту, який називається *конспектом*.

Мета конспектування — це пізнання нової інформації і розуміння її. **Розуміння** — це перефразування інформації (якщо я можу про щось висловити аргументовану думку, я це розумію); **процес розуміння** — це не зазубрювання, а свідоме перетворення отриманого знання на власне. Гарний конспект характеризується такими ознаками:

- логічна, тематична, композиційна й стилістична єдність і цілісність викладу;
- відображення результатів розподілу інформації на головну і другорядну, відому і нову, теоретичну і практичну тощо;
- грамотність використання скорочень та спеціальних позначок, графічних засобів представлення інформації, таблиць тощо;
- дотримання норм правопису.

Алгоритм конспектування:

- 1 крок* — визнач мету й цілі конспектування, передбач можливості використання отриманої інформації, постав запитання, попередньо ознайомся з текстом: прочитай заголовок, зміст;
- 2 крок* — визнач тему й мікротеми, ключові слова, склади план, оціни рівень корисності й інформативності тексту, проаналізуй спосіб викладу інформації, засоби зв'язку між реченнями тексту й мікротемами, засоби комунікативної структури;
- 3 крок* — трансформуй текст відповідно до мети й завдань конспектування, сформулуй власні оцінки та узагальнення;
- 4 крок* — прочитай законспектований текст, оціни, спрогнозуй відповідь на уроці за цим конспектом.

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Що нового дізнався / дізналася з наукового тексту?
- Чим корисне конспектування інформації? Чому?
- Розкажи, як ти готуєшся до уроків літератури, історії, географії. Чи робиш нотатки чи конспект, докладно опрацьовуючи зміст параграфів?
- У яких ситуаціях треба вміти складати конспект. Відповідь обґрунтуй.

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Перекажи текст.
- Виділи в ньому головну й другорядну інформацію. Склади план.

ЗАУВАЖ!

Скласти план — придумати заголовок до кожної мікротеми.

Скласти конспект — переказати зміст мікротеми своїми словами, виділивши головне.

- 4. Прочитай уривок зі статті. Визнач тему, основну думку та стиль мовлення. Порівняй текст з його конспектом. Зверни увагу на різницю викладу кожного з абзаців.**

ТРАДИЦІЯ ВЗАЄМОДОПОМОГИ МАЄ ГЛИБОКЕ ІСТОРИЧНЕ КОРИННЯ

Стаття	Конспект
<p>Важливою рисою характеру українців є співчутливість та бажання допомогти тим, хто потрапив у скрутне становище. Яскравим прикладом взаємодопомоги в українських традиціях є толока (колективна праця громади). Усім селом допомагали комусь накрити дах, зібрати врожай, спорудити будинок, школу, церкву тощо. Обов'язковою в Україні була організація толоки для допомоги тим, хто потрапив у біду (після пожежі, стихійного лиха, особистої трагедії). Взаємодопомога та доброзичливість завжди сприяли створенню родинної атмосфери єдності.</p> <p>Зважаючи на ці риси українського характеру, ще в перші дні повномасштабного вторгнення російських загарбників виникла ідея створення порталу «Поряд», що єднає українців. Наша мета проста: зробити так, щоб той, хто потребує допомоги, отримав її від тих, хто поряд. Ми створили зручний сервіс для розміщення та пошуку запитів про допомогу. Зробили так, аби отримати чи надати допомогу можна було в кілька кліків, а з інтерфейсом сайту розібрався кожен.</p> <p>Вагомою перевагою порталу є поділ потреб людей на категорії, завдяки чому людина, яка прагне допомогти, легше зорієнтується на ті запити, які їй підходять. Окрім стандартних гуманітарних категорій, таких, як «Їжа» та «Ліки», на порталі розміщено категорію «Консультації», скориставшись якою українці зможуть отримати</p>	<p><i>Толока як яскравий приклад взаємодопомоги в українських традиціях і втілення найважливіших рис національного характеру (співчутливість, бажання допомогти, щирість, доброзичливість, милосердя).</i></p> <p><i>У перші дні повномасштабного вторгнення російських загарбників було створено портал «Поряд» як платформу допомоги та підтримки тим, хто їх потребує. «Поряд» — це зручний сервіс розміщення запитів про допомогу та її надання.</i></p> <p><i>Для кращого орієнтування порталом усі потреби поділено на категорії: «Їжа», «Ліки», «Консультації» тощо. Такий поділ зручний і для тих, хто потребує допомоги, і для тих, хто спроможний чи охочий її надати.</i></p>

консультацію юристів, психологів та інших фахівців. За результатами опитування Національного демократичного інституту та Київського міжнародного інституту соціології, 69 % жінок і 46 % чоловіків покаржились на погіршення психічного здоров'я, тому запит на кваліфіковану психологічну допомогу високий.

5. «Ти зможеш!». Виконай завдання на вибір.

1. Склади конспект біографічного нариса (на вибір) зі свого підручника «Українська література». Скористайся алгоритмом конспектування. Ґрунтуючись на конспекті, підготуй відповідь на уроці літератури.
2. Склади конспект одного з параграфів (на вибір) зі свого підручника з історії. Скористайся алгоритмом конспектування. Ґрунтуючись на конспекті, підготуй відповідь на уроці історії.
3. Напиши вільне есе «Що єднає людей у групу (команду)», наведи приклади із сучасних новинних сайтів чи порталів. Скористайся матеріалом уроків.

6. Твій щоденник. Заповни щоденник.

7. Які емоції відчуваєш після уроку?

Супер-рово!

Сподобалося!

Складну-вато

Нічого не зрозуміло

Щось не зрозуміло

Цікаво

Усе зрозуміло

ЖАНРИ МОВЛЕННЯ

Запитую себе, відповідаю, наводжу приклади.

Визначаю свою сходинку успіху

1. Пригадай, коли і за яких умов висловлюють компліменти, захват, захоплення?
2. Які слова використовують українці для привітання і прощання?
3. Що охоплює поняття «діалогічні жанри»?
4. Наведи приклади етикетних жанрів.
5. У чому особливість інформаційних жанрів?
6. Пригадай життєві ситуації, коли використовують оцінювальні жанри.
7. Який жанр мовлення стане тобі надійним помічником у навчанні?

СЛУЖБОВІ ЧАСТИНИ МОВИ. ПРИЙМЕННИК

Український лідер починається
з української мови, з української свідомості,
з української культури.

Павло Гриценко

зможу:

- розрізняти прийменники, ґрунтуючись на аналізі їхніх ознак і функцій у мовленні;
- з'ясовувати доцільність уживання прийменників у мовленні, у художніх та медіатекстах;
- редагувати, переформатовувати текст;
- моделювати життєві ситуації, обстоювати власну позицію щодо порушеної проблеми.

§ 72. ПОВТОРЕННЯ ВИВЧЕНОГО: ПРИЙМЕННИК ЯК СЛУЖБОВА ЧАСТИНА МОВИ І ЗАСІБ ЗВ'ЯЗКУ

Природною мовою в Україні є українська. І з цією мовою народ себе відчуває народом, відчуває свою внутрішню силу.

Павло Гриценко

1. Прочитай уважно вірші Вадима Крищенка.

ЯК ДУМАВ ВАСИЛЬКО...

Думав Вася, Танин брат,
Щоб здоровим стати,
Треба їсти — все підряд
І побільше спати.
Так Василько і робив,
Враз, як прокидався,

Щось жував він, їв і їв,
Просто — запихався.
Став гладкий — не підбіжить!
Та і йти не може...
Як такому в світі жить,
Хто тут допоможе?

ЯК ДУМАЛА ОЛЕНКА...

Думала Оленка так: щоб здоров'я мати,
Треба їсти їй буряк, пити чай із м'яти,
Їсти супчики й борщі, вареники із сиром,
І котлетки, й вергунці, але знати міру.
Прокидатись на зорі, зарядку робити,
Помагати у дворі, з дітьми в мирі жити...

- Які емоції в тебе пробудили вірші?
- Яку пораду можеш дати Василькові? Що б ти взяв / взяла від Оленки?
- Проведи мовний експеримент: визнач у текстах загальну кількість прийменників. Порівняй кількість у першому і в другому віршах. Чи потрібно їх вживати? Чи можна уникнути прийменників?
- Уяви, що прийменники зникли у нашому мовленні. Прочитай вірш «Як думала Оленка...» без прийменників. Це ускладнило чи спростило мовлення і розуміння речення? Яку функцію виконують прийменники в мовленні?

2. Робота в парях. Ознайомтесь із запропонованими таблицями «Службові частини мови». Дайте відповіді на запитання. Обговоріть отриману інформацію з однокласником / однокласницею.

СЛУЖБОВІ ЧАСТИНИ МОВИ

	Прийменник	Сполучник	Частка
Яке лексичне значення має?			
На які питання відповідає?			
Які граматичні ознаки (рід, число, відмінок, особа) має?			
Яку синтаксичну роль виконує?			
Яку роль виконують у реченні (мовленні)?			

ПРИЙМЕННИК ЯК СЛУЖБОВА ЧАСТИНА МОВИ

Що виражає?	Яку функцію виконує в реченні?	Чи змінюється?
Виражає залежність іменника, числівника, займенника від інших частин у словосполученні й реченні.	Разом з іменником, числівником або займенником у формі непрямих відмінків указує на об'єкт дії, напрям, час, місце, причину, мету.	Незмінна службова частина мови.

- Складіть діалог за таблицями.

3. Опрацюй наукову інформацію. Запам'ятай.

ЗАПАМ'ЯТАЙМО!

Прийменник — службова частина мови, яка виражає залежність іменника, числівника від інших слів у словосполученні.

Наприклад: *в, на, до, під, біля, через, понад* — читали **в** класі, зустрілись **на** подвір'ї, пролітали **над** нами, пропустив заняття **через** хворобу.

ЗВЕРНІТЬ УВАГУ!

Смислові відношення прийменників:

1. Просторові: *виїхати за місто / село, сісти за парту.*
2. Часові: *зустрітись о пів на десяту, сходити після занять, повернутись за місяць, повідомити в середу.*
3. Об'єктні: *узятися до роботи, розмовляти з однокласником/однокласницею, виписати з підручника.*
4. Місця: *зайти до класу, живе в лісі, прибирає в кімнаті.*
5. Причинові: *пропустити через хворобу, сяєв/сяяла від щастя, спохмурніти з журби.*
6. Мети: *піти по воду, підготувати для перекладу.*

4. Запиши словосполучення, доповнивши прийменниками. За потреби використай довідку.

Робота ... інформацією, квіти ... мами, батько ... сином, написати ... п'ятницю, спілкування ... товаришем/товаришкою, пролітали ... полем, посадити ... землю, зібратися ... школи, піти ... воду, четвертий ... початку, ліки ... нежитю.
Довідка: *для, з, над, в, по, проти, від.*

- Випиши з текстів свого підручника з української літератури 3–4 речення із прийменниками просторового і часового відношень.

5. Самостійна робота. Прочитай текст мовчки. Випиши почергово словосполучення, у яких залежне слово пов'язане з головним за допомогою: а) закінчення; б) закінчення і прийменника.

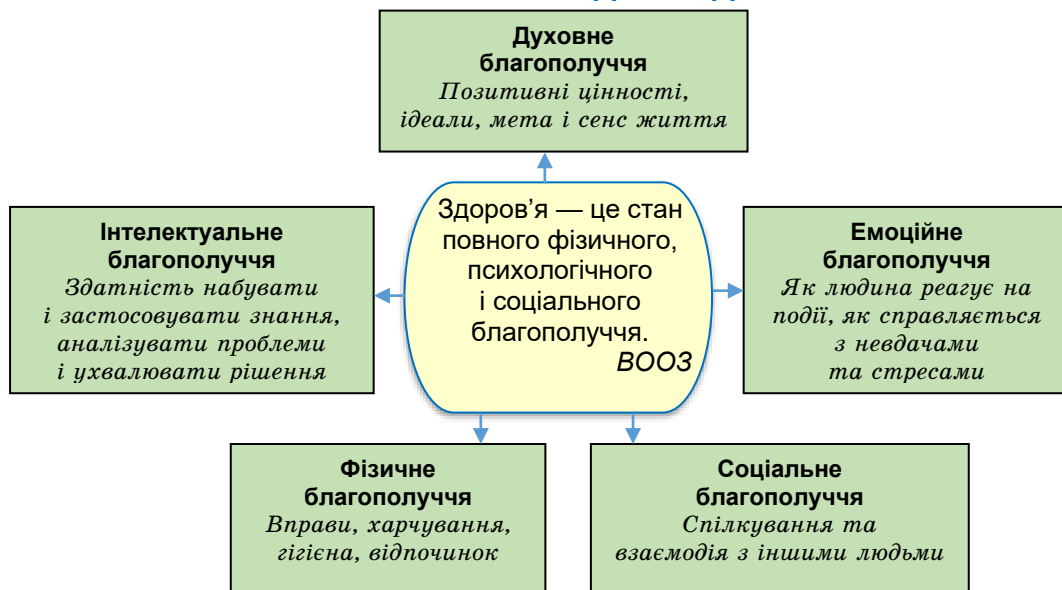
Здоров'я — це життєва енергія, натхнення і задоволення від насиченого подіями життя. Це здатність ставити цілі й досягати їх, реалізовувати свій потенціал. Це свобода від болю, руйнівних пристрастей, егоїзму і духовного занепаду.

У преамбулі Статуту Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) вказано, що здоров'я — це не тільки відсутність хвороб або фізичних дефектів, а стан повного фізичного, психологічного і соціального благополуччя.

Якщо взяти до уваги, що психологічне — це емоційне, інтелектуальне і духовне, то отримаємо п'ятивимірну модель здоров'я (див. схему). Кожен із п'яти вимірів є важливим для загального благополуччя людини.

За <http://multycourse.com.ua/ua/page/18/25>)

П'ЯТИВИМІРНА МОДЕЛЬ ЗДОРОВ'Я

- Укажи, які смислові відношення виражаються за допомогою прийменників.
- Визнач спосіб творення підкресленого слова.
- Уяви ситуацію. Тобі поставили завдання: за п'ятивимірною моделлю здоров'я підготувати бесіду з однокласниками / однокласницями. Які запитання ти поставиш учням / ученицям? Запиши їх. Підкресли прийменники, які смислові відношення вони виражають?

6. Мовленнєвий практикум. Говори правильно! Прочитай. Збагачуй свій словниковий запас.

ВІД — ПРОТИ, НА — ПРОТИ

«Це ліки *від* усяких хвороб», — читаємо в одному сучасному оповіданні для дітей. Так говорити не можна. Коли йдеться про ліки, важливо використати прийменник *проти*: «Ліки *проти* ревматизму».

Прийменником *проти* користуються також для порівняння: «І стіл був багатий *проти* звичайного, — а також у висловах на позначення часу: «Пізно світилося *проти* п'ятниці світло, як у великодню ніч»; «Та це сталося *проти* Нового року»; «Він не питав більше — куди й чого я піду *проти* ночі».

- Із доступних тобі джерел інформації випиши два речення з прийменником *проти*, у яких: а) йдеться про ліки; б) порівнюються предмети, явища тощо. Виконай синтаксичний розбір одного речення.

7. Чому так? Дай правильну відповідь.

Чому прийменник не самостійна частина мови?

- Оформ відповідь текстовою інформацією.

8. «Ти зможеш!». Виконай завдання на вибір.

1. Розглянь графічну інформацію. Напиши есе «Який спосіб життя називають здоровим». Підкресли прийменники, ужиті в тексті.

Здоров'я людини — ступінь фізичного, емоційного, психологічного та соціального благополуччя.

2. Прочитай. Запиши словосполучення, у яких прийменник у сполученні з іменником у певному відмінку означає: а) місце б) час; в) причину дії. Зроби синтаксичний розбір трьох словосполучень (на вибір).

Робота біля будинку, підійшли до лісу, змагались у середу, не прийшов через хворобу, завершили до сутінок, не прибув/прибула через негоду, прийти через тиждень, записали до уроку, сміявся від радості, поникла з журби.

3. Склади вірш або сенкан про прийменник, підготуй виразне читання його на наступному уроці.
4. Склади висловлювання, як ти розумієш зміст наведених прислів'їв, поданих нижче. Використай у висловлюванні прийменники.
- ① Без здоров'я немає щастя. ② Здоров'я за гроші не купиш.
- 10. Твій щоденник.** Над чим змусив задуматись матеріал уроку? Запиши відповідь одним-двома реченнями.
- 11. Які емоції відчуваєш після уроку?**

Суперово!

Сподобалося!

Складну-вато

Нічого не зрозуміло

Щось не зрозуміло

Цікаво

Усе зрозуміло

§ 73. ВИДИ ПРИЙМЕННИКІВ ЗА БУДОВОЮ

Прийменник — це частина мови,
Що має значення службове (це знаємо ми з вами).
Поєднує іменники (числівники, займенники)
І здійснює у реченні зв'язки поміж словами.

Дмитро Білоус

1. Прочитай епіграф.

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Чи сподобались тобі поетичні рядки? Сформулюй тему тексту.
- Чи можна назвати вірш визначенням прийменника? Відповідь обґрунтуй.

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Запиши епіграф у зошит.
- Підкресли прийменники, визнач, зі скількох слів складаються вони.

2. Прочитай уважно текст.

З ІСТОРІЇ ЗУБНОЇ ЩІТКИ

Пристаосування, що нагадують за формою і призначенням зубну щітку, ще до нашої ери використовували азіати й африканці. Це були так звані *зубні віники*, які виготовляли з розщеплених гілочок дерев.

Винахід зубної щітки з щетиною, розташованою перпендикулярно ручці-основі, тобто коли зубна щітка набула сучасного вигляду, приписують китайцям і відносять до 1498 р. Щетину видирали із загривків свиней, яких вирощували на півночі Китаю і ще північніше — у Сибіру. У холодному кліматі щетина у свиней довша і жорсткіша. Поступово цю «новинку» почали «експортувати» і в інші країни світу (за за О. Грустлінім).

- Що нового ти дізнався / дізналась із прочитаного тексту?
- Визнач 5–6 прийменників у тексті. Зі скількох слів складаються вони?

3. Опрацюй інформацію. Запам'ятай її.

ЗАПАМ'ЯТАЙМО!

За будовою прийменники бувають:

Прості: *в, на, з, із, за, до, під, над, по;*

Складні (утворені поєднанням кількох простих прийменників):
попід, понад, з-за, із-за;

Складені (утворені поєднанням прийменника із самостійною частиною мови): *незважаючи на, залежно від, за рахунок, за винятком.*

4. Гра «Хто швидше». Розподіли прийменники за назвами стовпців.

Попід, із-за, в, над, незалежно від, одночасно з, по, від, згідно з, для, поза, між, поміж, через, з-над, проміж, о, на.

Прості	Складні	Складені

- Склади і запиши 3–4 речення на тему «Як я дотримуюсь правил гігієни». Підкресли прийменники. Визнач, до якого виду за будовою вони належать.

5. Самостійна робота. Прочитай текст мовчки. Випиши прийменники з іменниками чи займенниками. Визнач вид прийменників за будовою.

Зазнач, із якими відмінками вживаються прийменники.

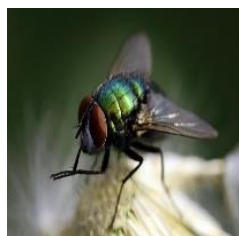
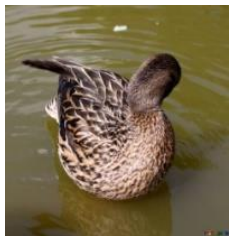
ЧОМУ ЛЮДИНІ ПОТРІБНО ЗА СОБОЮ ДОГЛЯДАТИ?

Чи звертали ви колись увагу на те, як тварини дбають про чистоту свого тіла? Як ретельно кицька вилизує шерстку, пташка чистить пір'ячко, навіть муха завзято чистить свої лапки.

Нас оточують мільярди мікроорганізмів. Більшість із них не шкідливі для людей, але деякі можуть спричинити захворювання. Колись люди нічого не знали про це і тому страждали від багатьох інфекційних хвороб, епідемії яких спустошували міста, країни і навіть континенти.

З винайденням мікроскопа люди усвідомили, що багатьом небезпекам з невидимого світу можна запобігти за допомогою води і мила. Тоді й виникла галузь медицини, яка має назву «гігієна». Були розроблені правила, що суттєво зменшили поширення інфекційних хвороб, а також рекомендації, як захистити себе в щоденному житті. Це — правила особистої гігієни, які повинна знати і яких має дотримуватися кожна людина (за за О. Грустіліним).

- **Уяви ситуацію.** Твій молодший братик або сестричка просить тебе розказати, як комахи, птахи та тварини дбають про чистоту свого тіла.

- Склади стисле висловлювання (6–8 речень), використавши ілюстративний матеріал, на тему «Хвилина гігієни». Підкресли прийменники, визнач їх вид за будовою.

6. Мовленнєвий практикум. Говори правильно! Прочитай. Збагачай словниковий запас. Правильно вживай у мовленні.

ПРИЙМЕННИКИ ПО, ЗА, З, ЗІ

Усі ми чули вислів «піти за водою». Він означає «зникнути безслідно», «пропасти». Тож треба добре думати, що маєш на увазі. Прийменники «по» і «за» змінюють значення. Іти по воду, по хліб (не *за водою*, *за хлібом*). Ішов по неї (мета, щоб її забрати). Ішов за нею слідом (напрямок руху).

Зверни увагу! Цех з виробництва взуття (не *по виробництву*). Посібник з хімії (не *по хімії*). Заходи зі зміцнення обороноздатності (не *по зміцненню*). В українській мові прийменник «по» наявний і його успішно вживають, але не в таких випадках (*за Ю. Дворецькою*).

- Використовуючи покликання <https://goroh.pp.ua>, запиши два речення із прийменниками по, за. Визнач, яку роль вони виконують у реченні. Виконай синтаксичний розбір одного речення.

7. Гра «Редактор / редакторка». Уяви ситуацію. З тексту «зникли» прийменники. Уведи потрібні прийменники в текст. Виправ орфографічні помилки. Добери заголовок. Стисни текст, передай зміст тексту (письмово) трьома реченнями.

Тіло вимагає догляду. Треба чистити зуби, зтежити чистотою шкіри, вчасно зрізати нігті та добирати зручний одяг і взуття. Якщо людина стежить своїм тілом, це покращує її здоров'я та робить привабливою інших людей.

Особиста гігієна відіграє важливу роль підлітковому віці. Придмети особистої гігієни мають бути кожного свої. Потрібно стежити їхньою чистотою та час від часу їх міняти. Засоби особистої гігієни треба добирати згідно віком та особистими рисами (*за за О. Грустіліним*).

9. «Ти зможеш!». Виконай завдання на вибір.

1. Спиши речення. Устав пропущені літери.

Підкресли прийменники, визнач їх вид за будовою.

1. Проміж тими крутими горами ..ходила зоря (*нар. тв.*). 2. А попід горою га..м зел..нен..ким козаки йдуть (*нар. тв.*). 3. Тече вода з-під явора яром на долину (*Т. Шевченко*). 4. Купаєт..ся Псло в голубіні глибоких н..бес, від краю до краю по н..бу ро..лившиися плесом (*О. Вертіль*). 5. Все ж..ття до тебе я вертаюсь, мамо, щоби знов рушати у свої путі (*Т. Герасименко*).

2. Запиши приклади прийменників у відповідні стовпчики таблиці, попередньо відтворивши її в зошиті. З трьома прийменниками склади словосполучення, зроби їх розбір.

Прості	Складні	Складені

3. Розглянь графічну інформацію. Напиши есе «Навіщо дотримуватися гігієнічних правил».

10. Твій щоденник. Над чим змусив задуматись матеріал уроку? Запиши відповідь одним-двома реченнями.

9. Які емоції відчуваєш після уроку?

Суперово!

Сподобалося!

Складнувато

Нічого не зрозуміло

Щось не зрозуміло

Цікаво

Усе зрозуміло

§ 74. НЕПОХІДНІ Й ПОХІДНІ ПРИЙМЕННИКИ. НАПИСАННЯ ПОХІДНИХ ПРИЙМЕННИКІВ РАЗОМ, ОКРЕМО ТА З ДЕФІСОМ

1. Гра «Хто швидше». Яке речення записано? Зауваж, що всі пропуски між словами загубилися.

Мививчаємослужбовучастиномовиприйменникігово-
римопроринокпраці.

Давність існування первинних прийменників як частини мови, спільна наявність їх у слов'янських мовах, частота вживання і стійкість цього розряду слів дають підставу віднести їх до основного словникового фонду мови.

Борис Кулик, мовознавець і педагог

2. Прочитай епіграф.

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Яка основна думка висловлена мовознавцем?
- Чи погоджуєшся ти з твердженням, що прийменники належать до основного словникового фонду української мови? Які можеш навести аргументи?.

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Запиши епіграф у зошит.
- Підкресли прийменники, визнач, до якого виду за будовою вони належать.

3. Прочитай, запам'ятай.

ЗАПАМ'ЯТАЙМО!

Прийменники за походженням поділяються на *непохідні й похідні*.

1. *Непохідні*: *в, на, у, до, для, під, о, по, при, про, без та ін.*

2. *Похідні*: а) прийменники, утворені способом складання (*поза, понад, із-за, з-за, з-поміж*);

б) прийменники, утворені шляхом переходу з інших частин мови (*коло, край, навколо, протягом, шляхом, кінець, на випадок, на чолі, за винятком, під час, у вигляді, за рахунок*).

4. Розглянь таблицю. Доповни стовпці власними прикладами.

НАПИСАННЯ ПРИЙМЕННИКІВ

Разом	Окремо	З дефісом
Похідні прийменники, утворені від прислівників, іменників та прийменників: <i>попід, навколо, вздовж, поруч, довкола</i>	Похідні прийменники, утворені від прислівників та іменників з непохідними прийменниками: <i>за винятком, незалежно від, з метою, під час, залежно від, у результаті</i>	Похідні прийменники, утворені приєднанням до прийменників <i>з, із</i> інших прийменників: <i>з-за, з-над, з-попід, з-поміж</i>
...

- Чому в таблиці не відображені непохідні прийменники?

ЗВЕРНИ УВАГУ!

Як відрізнити похідні прийменники від омонімічних іменників і прислівників?

Похідні прийменники, на відміну від однозвучних іменників і прислівників, не виражають самостійного лексичного значення, а лише вказують на певні смислові відношення у сполученні з іменниками, числівниками, займенниками. Наприклад: *Навкруг нього шуміли достиглі жита*. Прийменник *навкруг* не виражає самостійного лексичного значення, а вказує на просторові відношення в поєднанні із займенником *нього*.

Навкруг шуміли достиглі хліба. — Прислівник *навкруг* означає дію за місцем, де виконується процес.

5. Гра «Плутанина» Розподіли прийменники за назвами стовпців.

В/здовж, за/винятком, з/поміж, з/понад, до/вкола, під/кінець, за/рахунок, в/середині, з/за, з/середини, по/над, з/над, незважаючи/на, за/для, у/зв'язку/з, з/метою, на/вколо, в/поперек, з/під, за/рахунок, незалежно від.

Разом	Окремо	З дефісом

- Із трьома прийменниками (на вибір) склади і запиши речення. Обґрунтуй написання вжитих тобою прийменників.

6. Із поданими словами склади речення так, щоб в одному випадку вони вживалися як прийменники, а в іншому — як прислівники.

Навпроти, навколо, назустріч.

7. Робота в парах. Прочитайте текст.

У недалекому майбутньому майже все на ринку праці визначатимуть високі технології.

Робота з базами даних та їх аналіз, «хмарні» технології, електронна комерція — ось пріоритети бізнесу на найближчі роки. Сюди ж можна додати інтерес до шифрування даних, штучного інтелекту та роботів. Очікується, що в недалекому майбутньому люди та машини виконуватимуть приблизно однаковий обсяг роботи. Звідси і зміни в тому, кого працедавці шукатимуть більше, а кого — менше.

Майбутнім працівникам потрібні критичне мислення, вміння аналізувати, розв'язувати проблеми та здатність до самостійного менеджменту й навчання. А ще вміння пристосовуватися до змін, стійкість до стресів і гнучкість у підходах.

Ще один тренд ринку праці майбутнього — постійне підвищення кваліфікації та перепідготовка. Те, що має окрему назву — навчання впродовж усього життя.

Очікується, що штучний інтелект буде особливо затребуваний у галузі цифрової інформації та комунікації, фінансових послугах, охороні здоров'я та транспорті.

І все ж люди збережуть свої переваги перед машинами та комп'ютерами в таких сферах, як управління, ухвалення рішень, аналіз, комунікації. Жодні машини чи цифрові технології не скасують ручну працю, хоч її частка змен-

шиться (за А. Занудою).

• А. ОБГОВОРЮЙМО

- Які думки і почуття виникли після прочитання тексту?
- Доведіть, що це текст.
- Простежте, за допомогою яких засобів поєднані речення в тексті.
- Чи погоджуєтесь ви із висловленими твердженнями?
- Прокоментуйте цитату з тексту «Ще один тренд ринку праці майбутнього — постійне підвищення кваліфікації та перепідготовка. Те, що має окрему назву — навчання впродовж усього життя».

• Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Уявіть ситуацію. Вас запросили на засідання «Круглого столу» школи. Тема засідання «Сучасний ринок праці і школа» Складіть і розіграйте діалог, використайте зміст інформації, озвучте власні думки.

8. Мовленнєвий практикум. Говори правильно!

Сфера вживання прийменників у науковому, публіцистичному, діловому та інших стилях української мови необмежена. Наявна розгалужена система синтаксичних синонімів зі значенням різних відношень:

- **часових:** *від часу* проголошення, *близько години*, *упродовж століття*, *проти ночі*, *наприкінці доби*, *із часу* створення, *протягом ночі*, *через день*;
- **причинових:** *із нагоди ювілею*, *через хворобу*, *у зв'язку з відпусткою*, *унаслідок пожежі*;
- **мети:** *зادля успіху*, *на випадок*, *щодо поліпшення*, *про всякий випадок*, *для звіту*, *заради спільної мети*;
- **допустових:** *усупереч правилам*, *наперекір заборонам*, *замість мене*, *окрім роботи*, *опріч правил*, *у разі потреби*, *незважаючи на попередження*, *попри труднощі* (за універсальним довідником).
- Випиши конструкції з похідними прийменниками.
- Із чотирма вписаними конструкціями склади і запиши речення на тему «Сучасний і майбутній ринок праці в Україні».

9. Виконай інтерактивну вправу «Написання прийменників» за покликанням <https://learningapps.org/watch?v=pjefbrd1v23>.

10. «Ти зможеш!». Виконай завдання на вибір.

1. Склади і запиши речення з поданими прийменниками. Зроби фонетичний розбір слова *поміж*.

Під час, *незважаючи на*, *з-під*, *із-за* *поміж*, *крім*.

2. Склади і запиши діалог із 8-10 реплік на тему «Правопис прийменників».
3. Знайди в доступних джерелах інформацію про сучасний ринок праці. Зроби докладний письмовий переказ її. Підкресли прийменники, визнач їх вид за походженням.

11. Твій щоденник. Заповни щоденник.

12. Які емоції відчуваєш після уроку?

Суперово!

Сподобалося!

Складнувато

Нічого не зрозуміло

Щось не зрозуміло

Цікаво

Усе зрозуміло

§ 75. СИНОНІМІЧНІ Й АНТОНІМІЧНІ ПРИЙМЕННИКИ

1. Гра «Хто швидше». Склади слова так, щоб утворилися речення.

- 1) дописах синоніми У вживають і широко коментарях антоніми й.
 - 2) слова з значенням протилежним Антоніми – це.
 - 3) слова, які але різні Синоніми — це за близькі звучанням, за значенням однакові або.
- З якою метою ти вживаєш у спілкуванні синоніми, антоніми?
 - Наведи приклади синонімів, антонімів.

Бути здоровим — це відчувати
радощі життя,
найважливішою з яких є
спілкування з людиною.
Василь Сухомлинський

2. Прочитайте епіграф.

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Поясни, як ти розумієш зміст епіграфа. Назви його ключові слова.
- Як ти ставишся до спілкування з: а) однолітками; б) старшими товаришами; в) учителями; г) рідними? Відповідь дай одним словом — прислівником.
- Чи отримуєш ти задоволення від спілкування? Яке спілкування засмучує, викликає негативні емоції?

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Запиши епіграф у зошит. Випиши прийменники разом із тією частиною мови, з якою вживається. У якій відмінковій формі вжиті займенник *яких*, іменник *людиною*? Які смислові відношення вони виражають? До прийменникового сполучення з *людиною* добери антонімічне сполучення.

3. Прочитай і запам'ятай.

ЗАПАМ'ЯТАЙМО!

Синонімічними й антонімічними можуть бути не тільки самостійні частини мови, а й службові, зокрема й прийменники.

Деякі групи прийменників можуть уживати з таким самим або близьким, тобто синонімічним за значенням прийменником.

Прийменники можуть вступати в антонімічні відношення:

під – над, від – до, перед – за.

ЗВЕРНИ УВАГУ! Прийменники *серед — посеред; біля – коло; навколо — кругом — навкруги* виражають завжди однакові значення, їх можна взаємно замінювати.

Прийменники *в (у) — на, а також по — після (по вечері, після вечері), до — перед (до схід сонця, перед сходом сонця)* тільки в деяких випадках можуть мати разом з іменниками, з якими вжиті, однакові значення.

4. Заміни в поданих словосполученнях прийменники їх синонімами.

Зустрілись біля спорткомплексу, світить з-поза хмар, росте серед долини, посадили між деревами, відпочивали коло річки, посадили кругом ділянки, йшли поперед його, пролетіли при самій землі, сталося проти Нового року, сісти поруч дядька.

- Зроби словотвірний аналіз підкресленого слова.

5. Відтвори в зошиті таблицю за зразком. Розподіли прийменники відповідно до назв стовпців.

Під, коло, від, для, уві, біля, над, між, з метою, із, за-для, через, перед, за, проміж, в, до, поміж, близько, з, у, край, крізь, серед, повз, із.

Синонімічні прийменники	Антонімічні прийменники
Коло — біля, ...	Під — над, ...

6. Робота в парах. Прочитайте притчу.

Біля воріт одного старовинного міста сидів Старий. До нього підійшов юнак-мандрівник і запитав:

— Я тут ніколи не був. Які люди живуть у цьому місті?

Старий відповів:

— А які люди були в тому місті, з якого ти пішов?

— Це були жадібні та злісні люди. Адже саме тому я з радістю виїхав відтіля.

— Тут ти зустрінеш таких самих, — відповів йому Старий.

Трохи пізніше до воріт міста підійшов інший юнак і запитав у Старого:

— Я подорожній. Скажи, а які люди живуть у цьому місті?

Старий спитав те саме:

— А скажи, синку, як поводитися люди в тому місті, звідки ти прийшов?

— О, це були добрі, гостинні та шляхетні душі. У мене там є багато друзів, тому мені нелегко було з ними розлучитися.

— Ти знайдеш таких самих і тут, — відповів Старий.

Неподалік караванник напував своїх верблюдів. І щойно другий юнак пішов, він звернувся до Старого з докором:

— Чому ти брешеш? Адже ти двом людям дав дві зовсім різні відповіді на те саме запитання!

— Сину мій, кожний носить свій світ у своєму серці. Той, хто в минулому не знайшов нічого гарного там, звідки прийшов, тут тим більше не знайде нічого. А той, у кого були друзі в іншому місті, і тут знайде вірних і відданих друзів. Тому що ті, хто нас оточує, стають тим, що ми знаходимо в них.

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Поміркуй, яку проблему порушено в притчі?
- Як ти ставишся до юнаків?
- Чи поділяєш ти думку Старого (остання репліка)?
- Прочитай уривок з вірша Івана Левченка.

Треба встигнуть сказати «Добридень!»,

Встати вдосвіта, ранок побачить...

Вийти з дому — зустрічним вклонитись.

Добрий день! — всім сказати ласкаво...

- Що об'єднує два твори — притчу і вірш? Поділіться враженнями.

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Випишіть прийменники разом із іменниками, займенниками. Визначте, які смислові відношення вони виражають та з якими відмінками вживаються. Замініть (по можливості) прийменники на антонімічні.
- Визначте синонімічні прийменники, обґрунтуйте їх написання.
- Використовуючи тексти вправи, життєвий досвід, складіть діалог на тему «З добрих намірів — добрі справи».
- Визнач синонімічні прийменники, обґрунтуй їх правопис.

7. Мовленнєвий практикум. Говори правильно!

ПОСТ ЧИ ДОПИС У СОЦМЕРЕЖАХ?

Щоб повідомити інформацію, розміщену на фейсбук-сторінці чи в інших соцмережах, варто вживати слово «допис».

- Склади допис про важливу подію в житті вашого класу або коментар до прочитаного допису (на вибір) у соцмережі.

8. «Ти впораєшся». Виконай завдання на вибір.

1. Склади усне повідомлення про вживання в мовленні синонімічних і антонімічних прийменників. Наведи приклади. Оформ роботу у вигляді презентації.
 2. Відредагуй прийменникові сполуки, склади й запиши речення з ними.
1. Раз по раз. 2. План по продажу овочів і фруктів. 3. По темі. 4. Змагання по гімнастиці, 5. По всіх правилах. 6. По наказу начальника управління. 7. По нашим підрахункам.
 3. На основі епіграфа і матеріалів параграфа склади есе на тему «Радість від спілкування». Підкресли вжиті прийменники, окремі прийменники випиши і визнач їх роль у реченні.
9. **Твій щоденник.** Вибери з речень вправ одне, яке слугуватиме для тебе мотивацією.

10. Які емоції відчуваєш після уроку?

Супер-ово!

Сподобалося!

Складну-вато

Нічого не зрозуміло

Щось не зрозуміло

Цікаво

Усе зрозуміло

§ 76. ОСОБЛИВОСТІ ВЖИВАННЯ ПРИЙМЕННИКІВ

1. Головоломка. Прочитай речення, об'єднуючи послідовність літер у слова. А ще зверни увагу: кожне число позначає місце певної букви абетки.

Доречновживайумовленні

20, 21, 11, 14, 17, 7, 18, 18, 11, 15, 11.

- Що тобі вже відомо про вживання прийменників?

Прийменники є вірними помічниками іменника в багатьох граматичних справах.

До того ж вони поєднуються не з іменниками взагалі,

а з певними іменниковими відмінками.

Іван Вихованець

2. Прочитай епіграф.

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Яка основна думка висловлена в епіграфі?
- У чому, на твою думку, краса мови, слова?

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Запиши епіграф у зошит.
- Підкресли прийменники, визнач, до якого виду за будовою, за походженням вони належать.

3. Робота в парях. Прочитайте, використовуючи технологію маркування.

З якою метою вживають прийменники? Які з них переважають?

Прийменники покликані точніше передавати думку, чіткіше окреслювати зв'язки предметів і явищ. Сім відмінків (дуже мало) не спроможні впоратися з величезною кількістю граматичних значень, які іменник зобов'язаний виражати у реченні.

Прийменників багато. Отже, є можливість із їхньою допомогою виражати більше граматичних значень і точніше граматичною формою окреслити їх.

Зверніть увагу, як розширюють значеннєвий граматичний діапазон прийменники причинної функції, вказуючи на нюанси думки: *з радості, завдяки радості, через радість, у зв'язку з радістю, у радості*. Так прийменники удосконалюють синтаксичні можливості іменника.

Мова завжди відшукує у своїх арсеналах потрібні їй граматичні засоби, шліфує їх, удосконалює (*за І. Вихованцем*).

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Що нового ти дізнався/дізналась із тексту?
- Визнач ключові слова тексту.

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Випиши прийменники разом із іменниками / займенниками. Визнач функції прийменників у вписаних сполуках.
- Складіть переконливу відповідь (3-4 речення) однокласникам/однокласницям на питання «У чому граматичне значення прийменників?»

4. Прочитай, осмисли, склади конспект, перекажи за ним прочитане.

УЖИВАННЯ ПРИЙМЕННИКІВ

1. Прийменник **ПО** в українській мові вживають:

- а) із знахідним відмінком (*пішов по воду, прийшла по хліб*);
- б) із місцевим відмінком (*пливти по Десні, ходити по полях, розійшлися по квартирах, дме по долинах, пливе по хвилях*).

2. Прийменник **ЧЕРЕЗ** вживають із знахідним відмінком. Цей прийменник у сполученні з іменником і займенником має значення:

- а) руху (*перескочити через канаву, перепливти через річку, перейшов через дорогу*);
- б) часу (*з'явитися через тиждень, місяць, рік; відвідувати через день*);
- в) причини (*пропускати через хворобу, усе через тебе, через нього*);
- г) надмірності у прислівникових зворотах (*працювати через силу, перевалити через міру*).

3. Прийменники-синоніми **У / В, З / ІЗ / ЗІ** вживають як засіб милозвучності мови. Прийменник **У** вживають:

- а) між приголосними (*приїхав у Київ*);
- б) на початку речення перед приголосним (*У місті працював цирк*);
- в) перед **св, ф, тв, хв, льв, в** (*Допомагає запам'ятати речення, у якому перед підкресленими буквами й буквосполученнями пишемо у: У свята він і Фаїна творюють хворостняк для Львова) (У Львові; у свято; плавали у Ворсклі);*
- г) після паузи, що на письмі позначають розділовим знаком перед приголосним (*Стоїть на видноколі мати — у неї вчись* (Б. Олійник).

4. Прийменник **В** вживають: а) між голосними (*записи в Оксани*);

- б) після голосного перед приголосним, крім **св, ф, тв, хв, льв, в** (*У свята він і Фаїна творюють хворостняк для Львова), (Пішла в садок вишневий (Т. Шевченко)).*

5. Прийменник **З** вживають:

- а) перед голосним незалежно від закінчення попереднього слова (*завдання з історії, Андрій з Оксаною*);
- б) перед приголосним, якщо попереднє слово закінчується голосним (*Мар'яна з Кирилом*).

6. Прийменник **ІЗ** вживають переважно перед **з, с, ц, ч, ш, щ** та між групами приголосних (*брат із сестрою, борці із щавлем*).

7. Прийменник **ЗІ** вживають перед сполученням кількох приголосних на початку слова (*вітер зі сходу, стояти зі зброєю*).

5. Спиши, знімаючи ризик і добираючи один із варіантів прийменника. Обґрунтуй написання.

1. У/в травах коник, як зелений гном, на скрипку грає (М. Рильський). 2. З/із одним рибалкою він дуже подружив (Л. Глібов). 3. Кожен з/із нас з/зі своїм іменем має прожити життя (А. Коваль). 4. Почуття любові до Батьківщини починається з/із невеличких справ на загальну користь рідного міста, містечка, села, вулиці (О. Данилевська). 5. Не спитавши броду, не ліз у/в воду (нар. творчість). 6. Комета складається з/із «голови» і «хвоста», який стає яскравим та довгим у/в період наближення її до Сонця (О. Скуратович). 7. Весняний вітер гнав хвилі на/по Десні. 8. Гуморина проходила у/в Одесі. 9. З/зі школи вийшла гомінлива дівтора.

6. Працюй самостійно. Ознайомся зі схемою розбору прийменника як частини мови.

РОЗБІР ПРИЙМЕННИКА ЯК ЧАСТИНИ МОВИ

1. Частина мови.
2. Простий, складний чи складений.
3. Похідний чи непохідний.
4. Відмінок слова, з яким ужитий прийменник.
5. Вимова та написання.

З-під зеленого листя уважно стежать за тобою блискучі очі слив (П. Нестеренко).

Зразок усного розбору

З-під — прийменник, складний, похідний, ужитий з іменником у родовому відмінку. Пишемо з дефісом (похідний прийменник, утворений приєднанням до прийменника з іншого прийменника *під*).

Зразок письмового розбору

З-під — прийм., складний, похідний, ужитий з імен. у Р. в.

7. Запиши уривок із твору Григора Тютюнника «Климко», підкресли прийменники. Зроби розбір їх як частини мови.

Климко прокинувся від холодної роси, що впала йому на босі ноги (видно, кидався уві сні), і побачив над собою скам'яніло-бузкове небо, яким воно буває лише восени на сході

сонця, без жайворіння, без легких з позолотою хмарок по обрію, без усміхненої радості пробудження.

8. Гра «Зайвий прийменник». Прочитай і проаналізуй кожний рядок. Випиши «зайві» прийменники. Схарактеризуй їх за будовою та походженням. Обґрунтуй написання.

А по, при, край, без, від

Б з-понад, з-поміж, з метою, з-над, із-за

В незважаючи на, згідно з, у зв'язку з, задля, на випадок

Г понад, поміж, побіля, попри, між

9. Виконай інтерактивну вправу за покликанням

<https://learningapps.org/watch?v=pc2p8xjda23>.

10. Виконай тестові завдання.

1. *Прийменник «У» на місці пропуску слід уживати в усіх словосполученнях рядка*

А сховатись ... кімнаті, рік ... рік, з'явитися ... офісі

Б лунає ... вухах, ... глибині душі, раз ... раз

В душа ... схвилюванні, один ... один, ... очікуванні нового

Г заблукав ... лісі, відбував ... відпустку, побачення ... кав'ярні

2. *Складений прийменник у варіанті*

А близько **Б** всупереч **В** проти **Г** у зв'язку з

3. *Словосполучення, у складі якого є прийменник, у варіанті*

А попід небом

В повернеться коли-небудь

Б жоржина і мальва

Г дарма що

4. *Прийменник «ІЗ-ЗА» у реченні «Шумить і шепоче, і тривожить зрадливий дощ із-за кутка» вжито з іменником у відмінку, зазначеному у варіанті*

А орудний

Б родовий

В знахідний

Г називний

5. *Із дефісом треба писати прийменник у словосполученні*

А іменники по/за відмінками

В кращий з/поміж інших

Б з'являється час /від/часу

Г перемога за/для життя

6. *Правильно вжито прийменник в усіх словосполученнях, ОКРІМ*

А переходив через поле

В не прийшов по хворобі

Б закричати від болю

Г порушив через неухважність

7. *Прийменник написано правильно в реченні*

А Під час бою емоційний стан Сашка поступово змінювався.

Б Три явори з попід грому нахилились низько.

В Яюсь дощ линув по серед ночі.

Г І про між нас живе ця людина.

8. У реченні «І блідий місяць на ту пору ... хмари де-де виглядав» на місці крапок слід уставити прийменник

А зі Б із В з Г із-за

9. Прийменник, що пишемо окремо, у варіанті

А в/результаті В у/слід
Б до/в/кола Г на/при/кінці

10. Граматично правильно побудовано словосполучення

А пропустити із-за хвороби
Б звернутися по допомогу
В розмовляє на англійській мові
Г змагання по настільному тенісу

11. «Ти зможеш!». Виконай завдання на вибір.

1. Трансформуй текстову інформацію параграфу про вживання прийменників у мовленні у графічну.

2. Склади есе за епіграфом. Використай матеріал параграфу.

12. Твій щоденник. Над чим змусив задуматись матеріал уроку? Запиши відповідь одним-двома реченнями.

13. Які емоції відчуваєш після уроку?

Суперо!
Сподоба-
лося!

Складну-
вато

Нічого не
зрозуміло

Щось не
зрозуміло

Цікаво

Усе зрозу-
міло

ПРИЙМЕННИК

Запитую себе, відповідаю, наводжу приклади.

Визначаю свою сходинку успіху

1. Яку частину мови називають прийменником?
2. Чому прийменник належить до службових частин мови?
3. З якою метою використовують прийменники в мовленні?
4. З якими частинами мови прийменники вживають, а з якими — ні? Чому?
5. З якими відмінками вживають прийменники? Наведи приклади.
6. На які види поділяють прийменники за будовою, за походженням?
7. Які прийменники-синоніми використовують як засіб милозвучності мови? Назви правила їх уживання.
8. Чи можуть бути прийменники антонімічними? Наведи приклади.
9. Які похідні прийменники пишемо разом, окремо, з дефісом?

СХОДИНКИ УСПІХУ

СЛУЖБОВІ ЧАСТИНИ МОВИ СПОЛУЧНИК

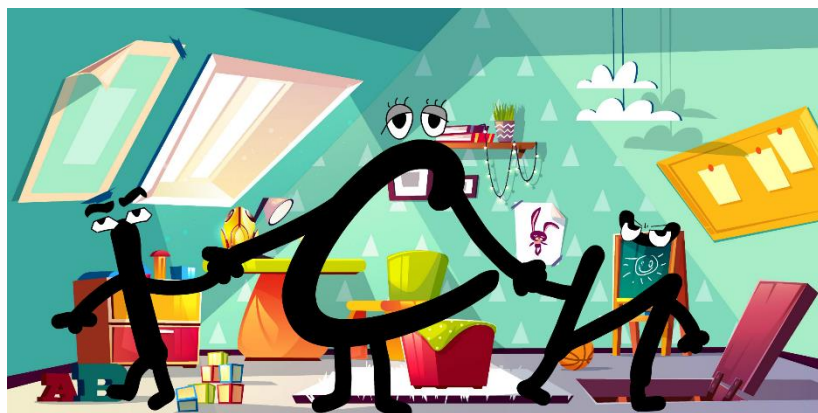
Людина всесильна лише тоді,
коли слово і думка поєднуються
в непереможну зброю поступу...

Іван Вихованець

зможу:

- розрізняти сполучники на основі аналізу їхніх ознак і функцій у мовленні;
- з'ясувати доречність уживання сполучників у мовленні, у художніх текстах, медіатекстах;
- створювати, переформатовувати, редагувати текст;
- моделювати життєві ситуації, обстоювати власну позицію щодо порушеної проблеми.

5. Опрацюй наукову інформацію. Запам'ятай.

ЗАПАМ'ЯТАЙМО!

Сполучник — службова частина мови, яку вживають для зв'язку однорідних членів і частин складного речення і яка виражає смислові зв'язки між ними.

Наприклад: 1. Сюркочуть вічні коники до трав **і** до зірок (*О. Вертіль*). 2. Не один раз на легких крилах ластівки приносили дзвінку **й** блакитнозору весну, **а** журавлі залишали смуток, витканий у густих **і** сірих осінніх хмарах (*І. Корнющенко*).

ЗВЕРНІТЬ УВАГУ!

На відміну від прийменників, які разом з іменниками, числівниками, займенниками виражають змістові відношення простору, часу, місця, мети, причини, сполучники виражають змістові зв'язки між однорідними членами простого речення, а також між частинами складного речення.

Деякі сполучники (*і, та, а, але, або, чи, то ... то*) можуть поєднувати як однорідні члени, так і частини складного речення.

6. Прочитай текст мовчки, використовуючи технологію маркування.

Після хрещення Русі після 988 року по всій державі споруджували нові храми. Найдавніший і найславетніший з них — Києво-Печерський монастир.

Це — одна з найбільших православних святинь України. Упродовж століть обитель була центром місіонерства та просвітництва. В XI ст. монастир став центром поширення й утвердження християнства в Русі-Україні. У XII ст. монастир отримав статус «лаври» — головного великого монастиря.

Сьогодні монастирське життя зосереджене на території Нижньої лаври. На території Верхньої лаври діє музейний комплекс «Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник».

*Києво-Печерська лавра.
1890 р.*

Києво-Печерська лавра зіграла важливу роль у розвитку української культури, тому що була центром літописання, перекладу і переписування творів іноземних авторів.

У лаврі працювали відомі літописці Нестор (автор «*Повісті минулих літ*»), Никон, Сильвестр. У XIII ст. тут було складено Києво-Печерський патерик — важливе джерело історії Києва.

Сьогодні Києво-Печерська лавра — це великий центр духовної спадщини українського народу (за О. Соломахою).

Києво-Печерська лавра.
Сучасне фото
falin.wikimedia.org

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Сформулюй основну думку тексту.
- Що нового ти дізнався / дізналася з тексту?
- Визнач тип мовлення та стильову належність тексту.

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Поясни написання великої літери в тексті.
- Яку функцію виконують сполучники в тексті?
- Яке лексичне значення має слово «місіонерство»? За потреби звернись до доступних тобі джерел.
- Уяви ситуацію. Ти — екскурсовод. Підготуй стислу розповідь про Києво-Печерську лавру, використовуючи текст і світлини.

7. Мовленнєвий практикум. Говори правильно! Прочитай. Збагачуй свій словниковий запас.

СПОЛУЧНИКИ АБИ — ЩОБ — ЩОБИ

У літературній мові сполучник *аби* як синонім до *коли б*, *лише*, *тільки б* розпочинає другу частину речення: *аби не гірше; хоч гірше, аби інше; стук-грук, аби з рук*.

На думку Святослава Караванського¹, сполучник «*аби*» у значенні «*щоб*» є діалектизмом, який не тільки нестандартно звучить, а подекуди й перекручує зміст сказаного. Наприклад вислів «*для того, аби відбутися*» можна зрозуміти дво-яко: «*для того, щоб відбутися*» і *для того, щоб тільки відбутися* (тобто для відчипного)».

Правильно вживати сполучник *щоб*, а не *щоби* (за І. Фаріон).

¹ Святослав Караванський — український мовознавець, поет, перекладач, журналіст, автор самвидаву. Довголітній в'язень радянських таборів СРСР 1944–1960, 1965–1979. Член ОУН.

- Склади і запиши речення із сполучником *щоб*, виконай синтаксичний розбір його.
- Зроби фонетичний розбір слова *щоб*.

8. Робота з текстом. Прочитай і виконай завдання.

Великий наш народ, і великі його духовні скарби. Серед них уже століттями вечірньою та світанковою зорею сяє, тривожить і радує серця людей народна пісня, тому що вона увібрала нетлінне слово, глибину української душевності та чарівність мелодії. Багато пісенних скарбів зберегла пам'ять українського народу. Учені доводять, що тільки записано їх до трьохсот тисяч (за О. Авраменком).

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Визнач тему й основну думку тексту.
- Простеж, як пов'язані між собою речення.

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Визнач частини мови у першому реченні.
- Яку функцію виконують сполучники у тексті?
- Поясни вживання м'якого знака у словах тексту.
- Усно провідміняй підкреслений числівник.

9. Обговорення проблеми в колі. Створіть дискусійний клуб у класі. Питання для обговорення: «Чому потрібно популяризувати українську народну пісню?» Сформулюй переконливі аргументи, уживаючи сполучники.

Довідка. (за потреби: *і, а, але, щоб, тому що, зате, проте та інші*).

10. Гра «Знайди зайве». У кожному варіанті знайди «зайве» слово. Обґрунтуй вибір.

А і, а, але, в

Б що, при, щоб, та

В хоча, мов, понад, як

Г мовби, немовби, попід, ніби

11. Чому так? Дай правильну відповідь.

- Чому сполучник не самостійна частина мови?
- З'ясує, чим сполучник відрізняється від прийменника?
- Оформ відповідь текстовою інформацією.

12. «Ти зможеш!». Виконай завдання

1. Прочитай текст. Запиши перший і останній абзаци. Підкресли сполучники. Яку функцію вони виконують у реченні? Зроби синтаксичний розбір одного речення (на вибір).

Культурний набуток українського народу давно ввійшов до скарбниці світової цивілізації. Одне з найпочесніших місць у

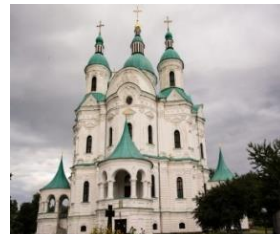
ньому належить писанкарству, тому що в ньому розкрилися висока духовність і небуденний талант нашого народу.

Протягом тривалого часу в писанки сформувався певний вид орнаменту й колірної гами, характерний для окремого району.

Так, у писанках Наддніпрянщини переважає рослинний орнамент на чорному, темно-вишневому, інколи зеленому тлі. На Полтавщині часто використовують жовті, світло-зелені, білі барви. На Поліссі – геометризований рослинний орнамент. У східних Карпатах побутують геометричні орнаменти, намальовані тонкими жовтими й білими контурами.

Після білих снігів настає весна, і ми знову беремо до рук писанку, аби закодувати на ній наші надії та сподівання тим прадавнім письмом, яке дісталось нам у спадщину від пращурів і яке в Європі називають українською мініатюрою. Писанка випромінює радість, красу, тепло людських рук, і весь світ схиляється перед цим високим мистецтвом (за О. Барсуковою та А. Поя).

- Розглянь графічну інформацію. Використовуючи матеріал параграфа, напиши есе «Пишаюсь духовною спадщиною свого народу». Підкресли сполучники, ужиті в тексті. З'ясуй, яку функцію виконують вони в реченнях.

- Склади вірш або сенкан про сполучник. Виразно прочитай його на наступному уроці.

10. Твій щоденник. Що тебе вразило сьогодні на уроці? Запиши відповідь одним–двома реченнями.

11. Які емоції відчуваєш після уроку?

Суперово!

Сподобалося!

Складнувато

Нічого незрозуміло

Щось незрозуміло

Цікаво

Усе зрозуміло

§ 78. ВИДИ СПОЛУЧНИКІВ ЗА БУДОВОЮ, ПОХОДЖЕННЯМ

1. Відгадай загадку.

Я важливий, що й казати, могу вміло пов'язати
Однорідні члени чинно, складних речень теж частини.

Книги — морська глибина:
Хто в них пірне аж до дна,
Той, хоч і труду мав досить,
Дивнії перли виносить.

Іван Франко

2. Прочитай епіграф.

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Як ти зрозумів / зрозуміла цей вислів? Чи згоден / згодна з ним? Чому?
- Чому письменник порівнює книги з морською глибиною?
- Прокоментуй підкреслене речення.
- Яка роль книги у твоєму житті?

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Запиши епіграф у зошит.
- Яку роль у реченні виконує виокремлений півжирним шрифтом сполучник?

3. Робота з графічною інформацією. Розглянь таблицю та схему.

Опрацюй інформацію, яка вміщена в них. Підготуй запитання за таблицями. Постав їх однокласникам / однокласницям.

ЗАПАМ'ЯТАЙМО!

ВИДИ СПОЛУЧНИКІВ ЗА БУДОВОЮ		
Прості	Складні	Складені
Не розкладаються за будовою	Утворені злиттям кількох слів	Сполучення кількох слів
<i>і, а, бо, коли, та</i>	<i>зате (за + те) щоб (що + б) якщо (як + що) мовби (мов + би)</i>	<i>через те що для того щоб тому що</i>

Види сполучників за походженням

Первинні

*і, та, а,
бо, чи*

Похідні

*зате, однак,
якщо, якби,
тому що,
у зв'язку
з тим що...*

ЗВЕРНІТЬ УВАГУ!

У мовленні часто вживають парні сполучники *якщо ... то; не тільки ... а й; як .. так і; не стільки ... скільки; якщо ... то; не лише ... але й* та ін.

Наприклад: Річниця хрещення Руси-України — **не тільки** свято для православних, **а й** велика цивілізаційна подія.

Парні сполучники — це складені сполучники, одну частину яких уживають перед першим, а другу — перед другим однорідним членом чи частиною складного речення: Хоч на щастя життя багате, але кожному людину ждуть і печалі, і сум, і втрати, і не можна їх обминуть (В. Симоненко).

Повторювані сполучники складаються з двох і більше частин, що стоять при кожному однорідному членові або кожній частині складного речення: Теє слово всім давало то розраду, то пораду (Леся Українка).

4. Гра «Хто швидше». Розподіли сполучники за групами:

а) прості; б) складні; в) складені.

Якби; якщо ... то; і; але; через те що; та; зате; бо; як; що; не тільки .. а й; щоб; проте; якщо; тому що; так що; якже; для того щоб; а; незважаючи на те що; бо.

- Склади і запиши 3-4 речення на тему «Українська книга як елемент культури». Підкресли сполучники, до якого виду за будовою і походженням вони належать?

5. Самостійна робота. Прочитай текст мовчки.

У народі кажуть, що дім без книг — це тіло без душі. Справді, важко уявити, що у ХХІ ст. серед нас може повноцінно жити байдужа до книги людина. Навіть предки українців ще за часів Русі–України були чи не найосвіченішими у Європі. Князь Ярослав Мудрий, про величезну бібліотеку якого й досі ходять легенди, високо оцінював роль книги у навчанні й вихованні людини: «Велика-бо користь від навчання книжного».

Книги — це життєдайні ріки, які напоюють духовністю та культурними надбаннями попередників усе нові й нові покоління. Вони беруть початок з ніколи не пересихаючого джерела народної мудрості. У книгах — світло розуму й вершин людського духу (за І. Гузенком).

Книги — це життєдайні ріки, які напоюють духовністю та культурними надбаннями попередників усе нові й нові покоління. Вони беруть початок з ніколи не пересихаючого джерела народної мудрості. У книгах — світло розуму й вершин людського духу (за І. Гузенком).

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Яке враження справив на тебе текст?
- Сформулюй тему та головну думку тексту. Придумай заголовок.
- Що тобі відомо про Національну бібліотеку імені Ярослава Мудрого? Відшукай інформацію про неї з доступних джерел, двома-трьома реченнями озвуч у класі.

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Досліди сполучники тексту за планом: а) речення із сполучником; б) роль сполучника в реченні; в) розряд сполучника за будовою; г) розряд сполучника за походженням. Висновки оформ у таблиці.

Розряди сполучників		
За будовою	За способом використання в реченні	За походженням
Прості: ...	З'єднують однорідні члени речення: ...	Первинні: ...
Складні: ...	З'єднують частини складного речення: ...	Похідні: ...
Складені: ...		

6. Уяви ситуацію. Молодший братик / сестричка просить розповісти, про те, як працювати з навчальною книгою. Склади пам'ятку (4-5 пунктів) «Як працювати із навчальною книгою». Використай нижче поданий текст.

Після попереднього ознайомлення починаємо суцільне читання книги чи потрібного розділу її. Це потребує зосередження, оскільки важливо знайти в читаному найістотніше, зрозуміти й запам'ятати його.

Якщо книга власна, у ній можна робити помітки простим олівцем. Підкреслення, умовні позначки, які дадуть змогу при дальшому обдумуванні прочитаного знову повернути до важливих чи таких, що викликали сумнів, тверджень.

Сміливі чи цікаві думки можна позначити на полях знаком оклику (!), а ті, що викликають сумнів чи незгоду, — знаком запитання (?), те, що дивує, чи є незрозумілим — !?. інші позначки: V — найважливіше, X — неправильно, + — завчити; П — виписати та ін. Кожен може виробити свої позначки й постійно користуватися ними.

Потрібно розвивати вміння швидко орієнтуватися в читаному тексті, знаходити в ньому основні положення, які треба запам'ятати. Іноді в цьому на допомогу читачеві приходить автор. Щоб звернути увагу на найважливіші твердження, він їх підкреслює, виділяє графічно, вводить підзаголовки. Виокремлені автором положення друкуються іншим шрифтом (за Н. Паланюк, В. Петренко).

7. Увідповідні частини висловів так, щоб склалося прислів'я. Запиши їх. Підкресли сполучники.

1	Золото добувають із землі,	А	як без вікон, темно.
2	У домі без книги,	Б	а знання — із книги.
3	Книга мала,	В	що птах без крил.
4	Розум без книги,	Г	а через нього увесь світ видно.
5	Книжка — маленьке віконце,	Ґ	та серцю люба.
- Запиши речення. Над кожним словом надпиши назву частини мови.

Прислів'я про книги заохочують нас читати, вивчати, дізнаватися щось нове та цікаве.

8. Мовленнєвий практикум. Говори правильно! Прочитай. Збагачай свій словниковий запас.

СПОЛУЧНИКИ *I – ТА*

Сполучник *та* вживаємо здебільшого в межах речення: він з'єднує однорідні члени і дуже рідко — речення. Його основна

властивість — тісно сполучати (зокрема близькоспоріднені стани та явища): *батько та мати, гримить та блискає*.

Сполучник *і* має ширший спектр використання: сполучає далші та тісніші поняття. Він завжди заміняє *та*, натомість *та* не завжди заступає *і*. Характерна і стилістична вмотивованість вживання *та – і*: якщо в реченні вже є *і*, тоді, щоб стилістично врізноманітнити, уживають сполучник *та* (за І. Фаріон).

- Використовуючи сполучники *і*, *та*, склади й запиши два речення, виконай синтаксичний розбір одного з них.

9. Робота в парях. Уявіть ситуацію. До класної години спілкування на тему «Українська книжка як елемент культури» вам потрібно підготувати виступ. Ви відвідали шкільну бібліотеку.

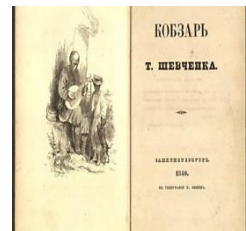
Складіть і розіграйте діалог між учнем / ученицею і шкільною бібліотекаркою / бібліотекарем. Уживайте різні сполучники за будовою й походженням.

10. «Ти зможеш!». Виконай завдання на вибір.

1. Уяви ситуацію. Ти спілкуєшся з автором своєї улюбленої книги. Тебе цікавлять такі питання: а) як створюють художній твір; б) яку роль у написанні художніх творів відіграє художній вимисел; в) у чому складність творчої праці письменника; г) чи можна створити книгу без натхнення та інші.

Склади і запиши діалог з уявним улюбленим письменником. Підкресли сполучники, визнач їх розряд за будовою і походженням.

2. Склади казку про *І* й *Та*. Запропонуй назву. Творчо використай матеріал вправи 8.
3. Розглянь графічну інформацію. Напиши есе «Українська книга: культурне надбання».

11. Твій щоденник. Склади стислий коментар про враження від уроку.
12. Які емоції відчуваєш після уроку?

Суперово!

Сподобалося!

Складнувато

Нічого не зрозуміло

Щось не зрозуміло

Цікаво

Усе зрозуміло

§ 79. СПОЛУЧНИКИ СУРЯДНОСТІ Й ПІДРЯДНОСТІ. ВИКОРИСТАННЯ ЇХ У ПРОСТОМУ І СКЛАДНОМУ РЕЧЕННЯХ ЯК ЗАСОБУ ЗВ'ЯЗКУ ОДНОРІДНИХ ЧЛЕНІВ І ЧАСТИН СКЛАДНОГО РЕЧЕННЯ

1. Встав потрібні слова.

Частина □□□□ це службова,
Вона — контактності зразок,
Бо нею може здійснить мова
Між членами речення □□'□□□□.
А ще еднає, окрім того,
Частини речення □□□□□□ого .

Школа — святиня й надія народу.
Школа — це духовна колыска народу.
У школі навчають не тільки
читати, писати, рахувати,
а й мислити, пізнавати навколишній світ...
Василь Сухомлинський

2. Прочитай епіграф.

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Сформулюй тему й основну думку епіграфа.
- Як ти розумієш речення: а) «Школа — святиня й надія народу»; б) «У школі навчають не тільки читати, писати, рахувати, а й мислити, пізнавати навколишній світ».
- Яка роль школи у твоєму житті? Поділись думками з однокласниками / однокласницями.

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Запиши перше і третє речення. Підкресли сполучники, визнач їх за будовою, походженням, яку роль виконують у реченні.

3. Прочитай, опрацюй, запам'ятай.

ЗАПАМ'ЯТАЙМО! Сполучники за синтаксичною роллю поділяють на *сполучники сурядності* й *сполучники підрядності*.

Сполучники сурядності поєднують однорідні члени речення або рівноправні речення, що є частинами складного речення (*У кожного зі школою пов'язані спогади і радісні, і сумні. Пройдуть роки, і розійдуться життєві шляхи, але не заросте в пам'яті шкільна стежка*).

Сполучники підрядності поєднують частини складного речення, які залежать одна від одної (*Людині треба пам'ятати, що шлях до зірок іде через труднощі. Учитель радив, щоб учні прочитали цю повість*).

4. Робота в парах. Розгляньте уважно таблицю. Поміркуйте, на які групи за значенням поділяють сполучники сурядності. Обґрунтуйте відповідь, використовуючи таблицю.

ГРУПИ СПОЛУЧНИКІВ СУРЯДНОСТІ ЗА ЗНАЧЕННЯМ

Група	Сполучники	Значення	Приклади
Єднальні	і, (й) та (і), і ...і.	Поєднання Приєднання	Темно-зелені садки дримають вже без плоду, і тихо гріються хатки, і верби гнуться в воду (<i>І. Франко</i>). Реве та стогне Дніпр широкий, сердитий вітер завива (<i>Т. Шевченко</i>).
Протиставні	а, але, та (але), проте, зате, однак.	Протиставлення Зіставлення	Школа з часом зміниться, але залишиться осередком культури і доброти, оновленого менталітету нації (<i>О. Захаренко</i>).
Розділові	або, то, чи, хоч, або ... або, чи .. чи, то ..то.	Чергування явищ	Хоч дзвоник уже продзеленчав, учні ще не були на своїх місцях, у класі стояв шум, гамір, сміх... (<i>В. Донченко</i>).

- Доповніть стовпець «Приклади» своїми реченнями.
- Прочитайте уривок із книги Івана Вихованця «Таїна слова». З'ясуйте його стильову належність, тип мовлення, основну думку автора. Які ж функції виконує сполучник *і* у прикладах з художньої літератури?

Універсальним засобом поєднання речень або слів є сполучник *і*. При об'єднанні двох або кількох простих речень у складне можуть передаватися різноманітні значення: часові, причиново-наслідкові, умовно-наслідкові та інші. Наприклад: у складносурядних реченнях із сполучником *і* виражається одночасність дій або станів: *Все чаруюче біля землі, і Дніпро в сріблястім сяйві, і від усього йде ще тепло* (*О. Довженко*). *І чайка летить, і кигиче вона за бурею* (*Б. Олійник*).

Може поєднувати велику кількість частин складносурядного речення: *Ми збирали з сином жолуді дубові, і про день майбутній я казав синкові, і пливли багрові хмари в вишині, і співала осінь весняні пісні* (*М. Рильський*).

Слова теж послуговуються допомогою сполучника *і*, коли утворюють низку однорідних членів: *Між небом і морем, між спокоєм і тривогою ідуть кораблі* (*Б. Олійник*).

Великі обов'язки має сполучник *і*. Крім поєднання частин складносурядного і однорідних членів речення, він у тексті легко приєднує до попереднього речення інше речення. Цю функцію сполучника бачимо в уривку з повісті Олександра Довженка «Зачарована Десна»: *Любив гування яблук в саду вечором у присмерку, коли падають вони несподівано нишком додола в траву. Якась тайна, і сум, і вічна неухильність закону почувалися завжди в цьому падінні плода. І грім, хоч мати і лякалась його, любив я з дощем і вітром за його подарунки в саду.*

Отже, у текстах ми дуже часто використовуємо сполучник *і*. Він поєднує речення *і* слова. Це не звичайне слово, а службове. Його роль суто синтаксична. Тому-то сполучник *і* має таке широке застосування.

ГРУПИ СПОЛУЧНИКІВ ПІДРЯДНОСТІ ЗА ЗНАЧЕННЯМ

Група	Сполучники	Приклади
Причинові	Бо, тому що, через те що, у зв'язку з тим що.	Прилинь, сизий орле, бо я одинокий (Т. Шевченко).
Часові	Коли, поки, тільки, як, як тільки.	Шкільні коридори затихли, як тільки пролунав дзвоник.
Мети	Щоб, для того щоб, аби.	Учні відвідують спортивну секцію, щоб зміцнити здоров'я.
Умовні	Якщо, якби, коли б, аби.	Якби я була зіркою в небі, я б не знала ні туги, ні жалю (Леся Українка).
Порівняльні	Як, ніби, мов, немов, наче, неначе.	Гаснуть вогні у місті, ніби в безодню моря падають зорі янтарні (М. Рильський).
З'ясувальні	Що, щоб, як.	Він розповідав про те, що почув від товариша.
Допустові	Хоч, незважаючи на те що, дарма що.	І Мирослава озирнулася по наметі, хоч там було зовсім пусто (І. Франко).

• Складіть діалог за таблицею, уведіть свої речення.

5. Відтвори в зошиті таблицю за зразком. Розподіли сполучники відповідно до назв стовпців.

Щоб, тому що, але, проте, зате, й, то ...то, через те що, або, немов, якщо, та, хоч, коли, однак, або ... або, чи ... чи, у зв'язку з тим що, оскільки, а, ні ... ні.

Сполучники сурядності	Сполучники підрядності

- Склади 3–4 речення про значення школи в житті людини, уживаючи сполучники сурядності й підрядності. Поясни функцію сполучників у складених тобою реченнях.

6. Вдумливо читаймо й аналізуймо. Виразно прочитай.

ШКОЛА

Наче вулик, наша школа.	Бігають, сміються діти,
Вся вона гуде, як рій.	Та — лиш дзвоник задзвенить —
І здається, що довкола	Стане тихо, ніби в квіти
Розквітають квіти мрій.	Поховались бджоли вмить.

Дмитро Павличко

- Визнач стильову належність тексту.
- За допомогою яких художніх засобів поет досягає виразності?
- Випиши сполучники, з'ясуй їх вид і роль у реченні, тексті.

7. Працюймо творчо. Прочитай вислів великого українського педагога Василя Сухомлинського.

Школа стає осередком культури тоді, коли в ній панують чотири культури: культ Батьківщини, культ людини, культ книжки і культ рідного слова.

А. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Поміркуй, чи твій навчальний заклад теж є справжнім осередком культури? Мабуть, — так!
- Склади (*усно*) власне висловлення про свою школу за поданим початком: «Наша школа є справжнім осередком культури». ... Використовуй спеціальні слова й вислови: а) Я вважаю, що...; б) На мою думку, ... в) На моє переконання, ...; г) Довести своє твердження я можу такими аргументами: по-перше,..., по-друге,...; г) Прикладів, які наочно підтверджують мій аргумент багато, зупинюсь на одному...; д) Отже, ...; е) Таким чином, можна зробити висновок, що... .
- Запиши в зошит 2–3, на твій погляд, найбільш вдалі речення зі сполучниками. Поясни роль сполучників у складених тобою реченнях.

8. Інтерактивна вправа. Виконай інтерактивну вправу за покликанням <https://learningapps.org/watch?v=pdb5zmqqk23>.

- Визнач групу сполучників за значенням.

9. «Ти впораєшся». Виконай завдання на вибір.

1. Спиши прислів'я, знімаючи ризик. Підкресли сполучники, визнач їх групу за значенням. Яку функцію вони виконують у реченнях?

1. Людина без знань — однаково, що гриб: хоч на вигляд і міцний, а за землю погано тримається. 2. Мудрим ні/хто не/вродився, а навчився. 3. Якщо за день ні/чого не/вивчив, то весь день змарнував. 4. Учитись — однаково, що гребти

проти течії: тільки перестав — і тебе понесло назад. 5. Знання дерево, а діло — плоди. 6. З усіх скарбів знання найцінніше, тому що воно не/може бути ні/вкраденим, ні/загубленим, ані/знищеним. 7. Корінь навчання гіркий, а плід його солодкий. 8. Наука в ліс не/веде, а з лісу виводить. 9. Щоб других навчити, треба самому вміти. 10. Усі хочуть вміти, та не/всі — вчитися.

2. Прочитай текст. Випиши окремо сполучники сурядності та підрядності, визнач їх за будовою, за походженням, за значенням, яку роль виконують у реченні.

Одним із перспективних напрямів застосування інтернету є навчання. Швидко можна отримати потрібні матеріали: зображення, фото та відео, визначення й пояснення. Інтернет може суттєво допомогти під час творчої підготовки домашніх завдань, виконання завдань навчальних проєктів та опанування новими знаннями й вміннями. За допомогою інтернету можна отримувати поради від учителя чи тренера під час виконання завдань, проходити тестування для оцінювання рівня власних знань з різних предметів. Можна дистанційно опановувати нові технології та отримувати нові знання. Можна дізнатись про конкурси, які проводяться в Україні, за кордоном, та брати в них участь.

Учитель, якого в системі дистанційного навчання називають тьютором, виконані завдання перевіряє та виставляє кожному учневі оцінку або відповідну кількість балів. Учні можуть як консультиватися із тьютором, так і спілкуватися між собою (*із підручника*).

3. Уяви ситуацію. Редакція місцевого телебачення оголосила конкурс на кращий художній текст про школу як осередок культури (обсяг — одна сторінка). Склади оповідання, вірш або твір у художньому стилі на тему «Наша школа — осередок культури». Підкресли вжиті сполучники, визнач їх роль у реченні.

9. Твій щоденник. Вибери з речень вправ одне, яке слугуватиме для тебе мотивацією.

10. Які емоції відчуваєш після уроку?

Суперово!

Сподобалося!

Складнувато

Нічого не зрозуміло

Щось не зрозуміло

Цікаво

Усе зрозуміло

§ 80. НАПИСАННЯ СПОЛУЧНИКІВ РАЗОМ ТА ОКРЕМО

1. Гра «Хто швидше». Що об'єднує ці картини і світлини? Які назви картин можеш запропонувати? Які сполучники при цьому плануєш ужити? Поясни, для чого вони в реченні.

Наші духовні висоти здобуваються у праці.

Опанування рідної мови —
теж передусім праця, осяяна любов'ю.

Іван Вихованець

2. Прочитай епіграф.

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Яка основна думка висловлена мовознавцем?
- Чи погоджуєшся ти з твердженням, що «опанування рідної мови — теж передусім праця»? Які можеш навести аргументи?

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Запиши епіграф у зошит.
- Підкресли сполучники, визнач, яку функцію вони виконують у реченні.

3. Робота з новою інформацією. Розглянь таблицю.

Доповни стовпці власними прикладами.

НАПИСАННЯ СПОЛУЧНИКІВ

Пишуться	Види сполучників	Приклади
разом	Складні сполучники, як би вони не були утворені (поєднанням повнозначних слів із прийменниками або частками)	1. Адже, аніж, отже, отожд, також, теж, тожд. 2. Аби, немовби, ніби, начеб, щоб, якби. 3. Мовбито, немовбито, нібито, начебто, тобто, цебто. 4. Абощо, тощо, якщо. 5. Притому, притім, причому, причім, проте, зате, затим.
окремо	Складені сполучники Сполучники з частками <i>б, би, ж, же</i>	Дарма що, для того щоб, замість то того щоб, з тим щоб, незважаючи на те щоб, після того як, у міру того як. Хоча б, коли б то, або ж, адже ж, бо ж, а як же.
Із дефісом	Сполучники з частками -бо, -но, -то, -от, -таки	Тільки-но, тим-то, отожд-то, тому-то.

- Склади два-три речення на кожний вид написання сполучників про культурні традиції українців. Усно обґрунтуй написання сполучників.

ЗВЕРНИ УВАГУ

Сполучники, як і інші частини мови, можуть мати синоніми і можуть замінюватись ними (зате — проте — однак; мов — наче — неначе — ніби...). *Наприклад:* Начебто весь світ постійно потребував уваги й роботи материних рук (Є. Гуцало). Дарма що малий, а й старого навчить (*нар. творчість*).

4. Гра «Хто швидше». Розподіли сполучники у три стовпчики: а) «Разом»; б) «Окремо»; в) «З дефісом».

Себ/то, тому/що, з/тим/щоб, тільки/но, немов/би, хача/б, тому/то, ані/ж, отож/то, мов/би, а/ніж, не/зважаючи/на/те/щоб, після/того/як, тим/то, за/те, про/те, тоб/то, для/того/щоб, дарма/що.

- Із трьома сполучниками (на вибір) склади і запиши речення. Обґрунтуй написання вживаних тобою сполучників.

5. Запиши п'ять речень на тему «Культурні традиції українського народу». Використай у них сполучники, які пишемо разом, окремо, із дефісом.

6. Робота в парах. Прочитайте текст.

У звичаях можна ясно помітити, як язичницькі і християнські вірування переплетені між собою, і як вони наповнюють святковістю обряди. Тому-то гості нашої країни мають унікальну можливість поринути у світ української культури, узяти участь у святкуванні Різдва, Великодня й Івана Купала. Вони можуть насолоджуватись таємничим обрядом весілля, слухати колядки, дегустувати смачні ритуальні страви і навіть приєднуватися до магічного писанкарства великодніх яєць (*за матеріалами платформи «Любосвіт»*).

• А. ОБГОВОРЮЙМО

- Які думки і почуття виникли після прочитання тексту?
- Доведіть, що це текст. • Чи погоджуєтесь ви із висловленими твердженнями?
- Простежте, за допомогою яких засобів поєднані речення в тексті.

• Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Уявіть ситуацію.

Вас запросили на засідання «Круглого столу» школи.

Тема засідання «Традиції нашої школи: їх значення» Складіть і розіграйте діалог, використайте зміст інформації, озвучте власні думки.

7. Твори сміливо! Знайди три світлини на родинну тему в інтернеті.

Склади есе за сюжетами світлин. Використовуй сполучники.

- Які традиції побутують у твоїй родині? Склади квітку традицій своєї родини або допис у соцмережі на тему «Традиції моєї родини». У дописі підкресли сполучники, визнач їх вид, поясни написання.

- Прочитай початок тексту. Заверши його відомостями про своє ім'я.

Українська культура — це не тільки пісні, танці, орнаменти чи свята. Національна традиція — це також наші імена. Навіть іншомовні мають особливий присмак: єврейські Ганна й Назарій, грецькі Василь, Олена та Остап, давньоскандинавське Гліб. Що вже казати про неофіційні! Від імені Данило утворені Данилко, Данцьо, Данько, Данусик. Анастасія — це Настка, Настя... А що таїть твоє ім'я?..

8. Інтерактивна вправа. Розподіли речення на два стовпці. Покликання <https://learningapps.org/watch?v=pm21nbzyc23>.

9. Мовленнєвий практикум. Говори правильно!

ЩОБ — ЩО Б

Пробіл має значення, його наявність змінює значення висловлювання. Порівняймо два речення. 1. **Щоб ти** не говорив, я зроблю це (щоб ти мовчав, я зроблю це). 2. **Що б ти** не говорив, я зроблю це (неважливо, що ти скажеш, я все одно зроблю це) (за Ю. Дворецькою).

- Склади й запиши із словами щоб, що б речення. Обґрунтуй написання.

10. Робота в парах. Знайдіть і випишіть з підручника історії текст (5–6 речень) про культурні традиції. Підкресліть сполучники, поясніть написання їх.

11. «Ти зможеш!». Виконай завдання на вибір.

1. Склади і запиши речення з поданими сполучниками. Зроби фонетичний розбір підкресленого слова.

Немов, неначебто, проте, для того щоб, після того як, адже ж, тобто.

2. Переглянь в інтернеті або в книгарнях зразки вітальних листівок. Склади власну, привітай нею зі святом рідних / друзів. Доповни зображення коротким побажанням, використовуючи сполучники.
3. Знайди в доступних джерелах інформацію про традиції твого міста / села. Підготуй усну розповідь (на півтори–дві хвилини). Уживай сполучники, різні за будовою, походженням та значенням.

12. Твій щоденник. Заповни щоденник.

13. Які емоції відчуваєш після уроку?

Суперово!

Сподобалося!

Складнувато

Нічого не зрозуміло

Щось не зрозуміло

Цікаво

Усе зрозуміло

§ 81. РОЗРІЗНЕННЯ СПОЛУЧНИКІВ Й ОДНОЗВУЧНИХ СЛІВ

1. Дай відповіді на запитання.

- Чим подібні і чим відрізняються між собою прийменник і сполучник?
- Прочитай. Визнач сполучник і прийменник. Яка роль їх у реченні?

Простота, правда і природність — ось три великі принципи прекрасного у всіх творах мистецтва (Крістоф Глюк)..

Прекрасне в житті та в мистецтві
допомагає людині жити,
бо прекрасне випрямляє душу.

Йоганн Гете, німецький поет

2. Прочитай епіграф.

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Сформулюй основну думку вислову.
- Які види мистецтва допомагали і допомагають наразі українцям?
- Який вид мистецтва твій улюблений? Яку роль у твоєму житті він відіграє? Поділися своїми думками з однокласниками / однокласницями.

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Запиши епіграф у зошит. Підкресли сполучник, визнач його роль у реченні.

3. Робота в парах. Прочитайте інформацію.

СПОЛУЧНИКИ Й ОДНОЗВУЧНІ СЛОВА

<p>Сполучники <i>проте, зате</i>:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) не мають лексичного значення; 2) не бувають членами речення, а пов'язують слова або речення; 3) можна замінити сполучниками <i>але, однак</i> 	<p>Займенник <i>те</i> з прийменниками <i>про, за</i>:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) є самостійною частиною мови: має лексичне значення, відповідає на запитання, має граматичні ознаки роду, числа, відмінка; 2) є членом речення; 3) не можна замінити
<p>Сполучники <i>якби, щоб</i>:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) не мають лексичного значення; 2) не бувають членами речення, а пов'язують речення; 3) <i>би (б)</i> не можна перенести до іншого слова; 4) можна замінити сполучниками <i>коли б, аби</i> 	<p>Прислівник <i>як</i> і займенник <i>що</i> з часткою <i>би (б)</i>: 1) є самостійною частиною мови: має лексичне значення, відповідає на запитання, має граматичні ознаки незмінності (прислівник), роду, числа, відмінка (займенник);</p> <ol style="list-style-type: none"> 2) виступає членом речення; 3) <i>би (б)</i> можна перенести до іншого слова; 4) не можна замінити; 5) мають наголос на слові <i>як</i>

Щоб відрізнити сполучник від однозвучних слів інших частин мови, треба змінити його синонімічним.

- Складіть діалог про сполучники й однозвучні слова інших частин мови.

4. Самостійна робота. Запиши текст. Поясни написання сполучників і однозвучних слів.

Що/б зрозуміти важливість мистецтва в житті людини, треба небагато: обернутись навколо. Величні архітектурні споруди і скульптурні композиції великих і малих міст і містечок говорять про/те, що людина міцно пов'язана з мистецтвом. Якщо/б було відібрано музику, кіно, театр, живопис і хореографію, музику, то важко уявити сучасну людину, її життя (за посібником).

- Зачитай речення з однорідними членами, поясни вживання розділових знаків, яку функцію виконують сполучники у цих реченнях.
- Зроби фонетичний розбір підкресленого слова.

5. Мовленнєвий практикум. Говори правильно!

Уява — фантазія, здатність образно створювати або відтворювати щось у думках.

Уявлення — знання, розуміння чогось.

- Із словами *уява*, *уявлення* склади і запиши речення, використовуючи сполучник *щоб*.

6. Завершую незавершене. Доповни та запиши речення.

1. Щоб бути обізнаним із мистецтвом, 2. Я люблю його виступи за те, 3. Думав про те, 4. ..., проте картина гарна. 5. Як би я хотів / хотіла, 6. Що б тобі розповісти про

- Зроби словотвірний аналіз підкресленого слова.

7. Робота з текстом. Прочитай текст.

«Я МАЛЮЮ НА РАДІСТЬ ЛЮДЯМ...»

Картини Марії Примаченко побували в Парижі, Монреалі й Празі. І всюди визнавали, що роботи чудові.

Про/те всі ці визнання й компліменти були десь там, далеко, а в її рідному селі Болотні Київської області Марія Примаченко була звичайною жінкою з непростою долею, бо чоловік загинув на війні, вона мати-одиначка. Через тяжку хворобу художниця ходила з милицями.

Але нарікати на долю не було часу. Якось до Марії приїхали митці з черговою відзнакою й застали художницю за хатньою роботою: вона білила стелю, спираючись на милицю.

Односельці взагалі вважали, що творчість Марії дивна. Не надто вірили в її талант, хоч регулярно навідувались режисер Параджанов, поети Тичина та Бажан. Як/би не подарований патефон і проведений у домівку Марії телефон, то чи переконалися б односельці в популярності художниці.

Марія Примаченко не любила малювати тварин реалістично. «Навіщо малювати їх такими, вони ж і так красиві, — якось пояснила художниця й додала: — Я малюю на радість людям...» (за О. Квітневим).

А. ОБГОВОРЮЙМО

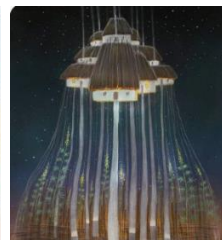
- До якого стилю мовлення належить текст? Доведи.
- Які думки й почуття викликає в тебе прочитаний текст?
- Яким чином автор привертає увагу читачів (фактами, судженнями ...)? Наведи приклади речень з тексту.
- Назви відомі імена митців України. Склади усну інформацію (два-три речення) про одного обраного тобою митця України. Поділися своїми думками з однокласниками / однокласницями.

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- «Зніми» риси у виділених словах. Визнач, до якої частини мови вони належать, обґрунтуй написання їх.
- Прочитай речення з прямою мовою, поясни вживання розділових знаків.

7. Робота з графічною інформацією. Які види мистецтва представлені на світлинах? Яка їх роль у формуванні культури людини? Прокоментуй слова художника О. Шупляка.

Повернутися до народного колориту у вигадливих контекстах Олега Шупляка спонукала російсько-українська війна. «Коли ворожа пропаганда намагається всіма способами принизити все українське, найкраща протитрута — озирнутися в глибину століть і звернутися до наших першоджерел», — вважає Олег Шупляк.

- **Уяви ситуацію.** Ти відвідав / відвідала художній музей (концерт, театр, музей книги тощо). На перерві ти ділишся враженнями. Склади коротку розповідь. У текст із метою зв'язку однорідних членів, частин складного речення уведи сполучники.

9. Мовленнєвий практикум. Говори правильно!

УВІМКНУТИ — ВИКЛЮЧИТИ

Потрібно говорити – *увімкнути (вимкнути) електрику, радіо, вентилятор, опалення* тощо. А включити можна до списків, виключити зі складу команди.

- Склади речення із словом *увімкнути*, уживаючи сполучник *щоб*.

10. «Ти зможеш!». Виконай завдання на вибір.

1. Прочитай текст учнівської роботи, «знімаючи» риси, письмово дай відповідь дописом (5–6 речень) у соцмережі.

Прекрасне в житті людини... Це музика і поезія, почуття любові до людей і відчуття краси природи. Сучасна людина має не лише оволодіти основами наук, а й любити мистецтво. Ад/же світ прекрасного — це невід'ємна частина нашого духовного життя. Про/те дуже часто можна почути, що людина, якій до вподоби точні науки, не цікавиться поезією, музикою. Із цим я не погоджуюсь, що/б не говорили. Я люблю фізику й хімію, математику, про/те не уявляю свого життя без літератури. Невід'ємною частиною мого життя стала музика. І тому в сумні й радісні хвилини я звертаюсь до неї, що/б з нею розділити свої думки й почуття. Художні твори читаю, що/б отримати пораду від літературних героїв. А як вважаєш ти?

2. Створи колаж «Мистецькі здобутки України». Склади і запиши розповідь за створеним колажем про видатних митців. Підкресли сполучники у складеному тобою тексті.
 3. Склади власне висловлення на тему «Мій улюблений вид мистецтва» або «Які культурні традиції потрібно відроджувати?».
- Уведи в текст сполучники й однозвучні слова. Поясни написання сполучників і однозвучних слів..

11. Твій щоденник. Вибери з речень вправ одне, яке слугуватиме для тебе мотивацією.

12. Які емоції відчуваєш після уроку?

Суперово!

Сподобалося!

Складнувато

Нічого не зрозуміло

Щось не зрозуміло

Цікаво

Усе зрозуміло

§ 82. СИНОНІМІЧНІ Й АНТОНІМІЧНІ СПОЛУЧНИКИ

1. Гра «Хто краще». Позмагайся у вимові скоромовки.

Яку роль виконують сполучники у скоромовці?

Жовте жито жук жував і з Євгеном жартував.

Жартом-жартом — і у Жені жвавий жук живе у жмені

(Ю. Кругеляк).

Театр — храм і мусить бути чистим і тихим,
хоч і всякі молитви будуть лунати в ньому.

Леся Курбас

2. Прочитайте епіграф.

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Поміркуй, чому автор назвав театр храмом.
- Назви ключові слова епіграфа.
- Як ти розумієш слова *чистий*, *тихий* у вислові Леся Курбаса?

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Запиши епіграф. Визнач сполучники, з'ясуй їх значення за синтаксичною роллю.

3. Прочитай, запам'ятай.

ЗАПАМ'ЯТАЙМО

СИНОНІМІЧНІ СПОЛУЧНИКИ

З метою уникнення повторів і для урізноманітнення мовлення вживають синонімічні сполучники.

1. Єднальні сполучники *і*, *та* здебільшого можна замінювати, якщо вони не повторюються. Сполучник *та* не вживається перед першим однорідним членом. Заміна *і* сполучником *й* не має порушувати правил їх чергування.
2. Протиставні сполучники *а*, *але*, *та*, *проте*, *зате*, *однак* можна здебільшого замінювати.
3. Причинові сполучники утворюють синонімічний ряд: *бо*, *оскільки*, *тому що*, *через те що*.
4. Порівняльні сполучники утворюють синонімічну групу: *мов*, *немов*, *мовби*, *мовбито*, *наче*, *неначе*, *ніби*.
5. Сполучники мети є синонімічними: *щоб*, *для того щоб*, *аби*.

АНТОНІМІЧНІ СПОЛУЧНИКИ

Антонімічних пар в українській мові небагато. Найчастіше антонімічні пари утворюють сурядні сполучники.

1. *І*, *й*, *та* — *ні ... ні*, *ані ... ані* (*і вірші*, *і п'єси* — *ні вірші*, *ні п'єси*).
2. *Як ... так і* — *не тільки ... а й* (*як композитори, так і поети* — *не тільки композитори, а й поети*).
3. *То ... то* — *не то ... не то* (*то пташка защебече, то дерево зашелестить* — *не то пташка защебече, не то дерево зашелестить*).

- Сформулуй і постав запитання за змістом прочитаної інформації.
- Склади й запиши свої приклади речень.

ЗРАЗОК УСНОГО РОЗБОРУ

Щоб — сполучник, складний, похідний, сполучник підрядності, мети, з'єднує частини складного речення, пишемо разом.

ЗРАЗОК ПИСЬМОВОГО РОЗБОРУ

Щоб — сполучн., складн., похідн., підрядн., мети, з'єднує част. склад. реч., пишеться разом.

8. Запиши речення, замість крапок встав пропущені літери, визнач сполучники, зроби розбір їх як частини мови.

Т..атрал..не мистецтво України б..ре свій початок іще від фол..клору, адже в..снянки, купал..с..кі, обж..нкові пісні, обряди містят.. виразні драматичні ел..менти. Вони поєднуют.. у собі д..алогі й монологи, м..лодію й танец.., пантоміму.

9. Виконай тестові завдання.

1. Правильне закінчення визначення *Сполучник* — *службова частина мови, яка...* подано в рядку

- А** виражає залежність іменника, займенника, числівника від інших слів, здатний керувати
- Б** вживається для зв'язку однорідних членів та частин складного речення і виражає смислові зв'язки між ними
- В** виражає почуття і волевиявлення, не називаючи їх
- Г** надає реченню чи окремим його членам певних відтінків значення

2. Усі сполучники складні в рядку

- А** проте, щоб, якби, немовби
- Б** коли, як, хоч, мов
- В** але ж, тому що, для того щоб
- Г** ні..ні, якщо..то, або..або

3. Усі сполучники пишемо разом у рядку

- А** ад/же, не/наче, ані/ж, не/наче/б/то, а/би
- Б** через/що, тому/що, немов/би, коли/б
- В** щой/но, за/те, тим/що, мовби/то, та/й
- Г** як/що, в/міру/того/як, про/те, не/мов, що/б

4. Сполучник пишемо окремо в реченні

- А** Дарма/що їй треба рано на поле бігти.
- Б** Найбільше уникала батька, не/мов боялась його.
- В** На гору досягнути нелегко, за/те з гори зручніше боронитись.
- Г** І пісня буде славна, як/що знайдеш слова найкращі, найдзвінкіші.

5. Лише сполучники записано в рядку
А бо, а, начебто, та, багато **В** вздовж, чи, понад, то
Б тому що, з-поміж, і, або **Г** але, й, ні..ні, ніби
6. Речення з пунктуаційною помилкою в рядку
А Просив же він, щоб йому чобітки купили?
Б Огонь усе-таки палахкотить і їм трохи приємніше.
В Але куди тече та вода, та ціла річка.
Г Вітер доволі вже холодний, а сонце червоне та велике сховалось за млин.

10. «Ти зможеш!». Виконай завдання

1. Запиши текст, поєднуючи частини речення потрібними за змістом сполучниками.

Учні театрального гуртка вирішили підготувати виставу, (*щоб, і, а, або*) порадувати своїх батьків і вчителів у святковий день. Вони довго обговорювали зміст вистави, (*і, що, однак, ніби*) вона була поки що тільки мрією. Урешті звернулися до класного керівника, (*аби, для того щоб, щоб*) він допоміг підібрати гарну п'єсу. Наступного дня учні працювали в бібліотеці, (*а, і, але, та, проте, зате*) не одразу в книгах із драматичними творами обрали п'єсу.

.....

Ось і закінчилась вистава, (*а, та, проте, зате*) глядачі довго не розходились.

Свято відбулось, (*і, та, а, але*) батьки (*і, та*) вчителі отримали задоволення.

СПОЛУЧНИК

Запитую себе, відповідаю, наводжу приклади.

Визначаю свою сходинку успіху

1. Яку частину мови називають сполучником?
2. Чому сполучник належить до службових частин мови?
3. З якою метою використовують сполучники в мовленні?
4. На які види поділяють сполучники за будовою? Наведи приклади.
5. Чим відрізняються сполучники сурядності від сполучників підрядності? Наведи приклади речень зі сполучниками сурядності та підрядності.
6. Наведи приклади речень із синонімічними сполучниками.
7. Чи можуть бути сполучники антонімічними? Наведи приклади.
8. Які сполучники пишемо разом, а які — окремо? Наведи приклади.

СЛУЖБОВІ ЧАСТИНИ МОВИ ЧАСТКА

Україна надихнула Світ.
Ми живемо в епоху україноцентризму.

Президент США Джо Байден

- зможу:
- розрізняти частки на основі аналізу їхніх ознак і функцій у мовленні;
- з'ясовувати доцільність уживання часток у художніх текстах, медіатекстах;
- моделювати життєві ситуації з використанням часток;
- висловлювати власну думку щодо порушеної проблеми.

§ 83. ЧАСТКА ЯК СЛУЖБОВА ЧАСТИНА МОВИ

1. Випиши із хмаринки слів частки. Що тобі відомо про цю частину мови?

Усілякі є на світі дійства. Той малює.
Той співає. А той пише вірші чи пісні.
Хтось біжить. Хтось спішить.
І спішить, і не спішить...
Частка ж чинить чародійства.
Творить у реченнях дива.
Іван Вихованець

2. Прочитай епіграф.
А. ОБГОВОРЮЙМО

- Чи погоджуєшся ти з твердженням мовознавця Івана Вихованця? Чому?.
- Як ти розумієш зміст речень «Частка ж чинить чародійства. Творить у реченнях дива»?

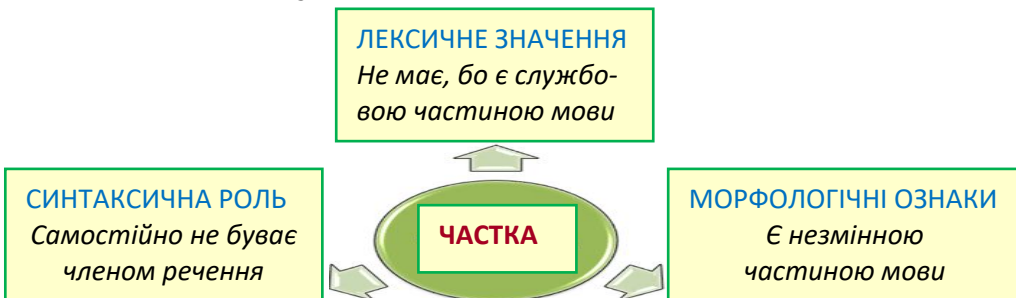
Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Запиши епіграф у зошит.
- Яку функцію виконує частка **Ж** у реченні «Частка ж чинить чародійства»?

За потреби скористайся підказкою — обери з дужок потрібне (*утворює нове слово; утворює граматичну форму; надає реченню, окремому слову певного відтінку*).

3. Робота в парах із графічною інформацією. Ознайомтесь із запропонованою схемою «Частка». Обговоріть відому та нову для вас інформацію.

- Складіть лінгвістичний діалог за таблицею.

4. Самостійна робота. Опрацюй наукову інформацію.

ЗАПАМ'ЯТАЙМО!

Частка — незмінна службова частина мови, яка надає реченню чи окремим його членам додаткових смислових і модальних відтінків значення або слугує для утворення окремих граматичних форм і нових слів.

Наприклад: 1) *Національний музей сучасного мистецтва в Парижі не треба плутати з іншим музеєм сучасного мистецтва в столиці Франції, який же належить мерії міста.*

2) *Майже з усього світу зібрали предмети ужиткового мистецтва на виставку в Лондон 1851 року.*

3) *У фондах Музею на набережній Бранлі — Жак Ширак (Франція) зібрано 300 тисяч експонатів, а виставлено лише 3500 предметів мистецтва (за матеріалами вікіпедії).*

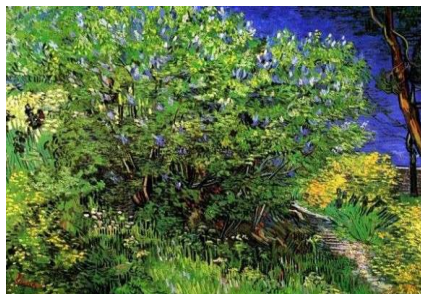
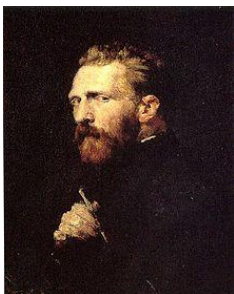

5. Прочитай текст мовчки, використовуючи технологію маркування.

КАРТИНА ВІНСЕНТА ВАН ГОГА «КУЩ»

Картина «Кущ» висить у музеї на боковій стіні. Її освітлено збоку. Майже на все полотно розрісся зелений кущ, під кущем — трохи трави, за ним—синє спокійне море. Коли стоїш за п'ять кроків, тебе охоплює надзвичайна сила, з якою художник передає тремтіння куща й мерехтіння моря. Це листя коливається, росте, купається у своїх же зеленавих відблисках. За кущем тільки вгадати можна море, що непомітно посинює зелені фарби.

А праворуч куща око бачить синій парус моря. Передано безліч відтінків синього й зеленого. У захопленні підходиш ближче, щоб переконатися й побачити матеріал фарб, і раму, і підпис художника. Ніби в казці, зникає зелений колір. Бачиш виразно море, і кущ зникає, ніби встромила людина в нього голову, і близьке зелене листя куща забиває далека синь моря (за Ю. Яновським).

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Сформулюй основну думку тексту.
- Що нового ти дізнався/дізналася зі змісту тексту?
- Визнач тип мовлення та стильову належність тексту.

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Запиши речення із частками.
- Яку функцію виконують частки в тексті?
- Уяви ситуацію. Ти — екскурсовод. Стисло підготуй розповідь (усно) про Вінсента ван Гога, використовуючи текст, світлини та матеріал за покликанням ihtaryk.com.ua/najvidomishi-kartini-van-goga/

6. Мовленнєвий практикум. Говори правильно! Прочитай. Збагачай свій словниковий запас.

ЛИШЕ і ТІЛЬКИ

Слова *лише* і *тільки* мають однакові права в літературній мові: «Вчора набігла хмарка, мов чумацьке ряденце, та *лише* покропила суху землю» (М. Коцюбинський); «Я люблю *тільки* таку гру, де я певна, що виграю» (Леся Українка).

Тож не варто писати: Державі *залишилися лише* борги», тобто безпідставно вживати два однокореневі слова. Зайвої тавтології можна уникнути, замінивши *лише* на *тільки* (О. Пономарів).

- Склади і запиши речення із частками *лише*, *тільки*. Виконай синтаксичний розбір складених речень.
- Зроби фонетичний розбір слова *життя*.

7. Твори вільно й сміливо.

- Склади (письмово) опис своєї улюбленої картини. Для цього уважно розглянь її репродукцію. Зверни уваги на те, що зображено на передньому і задньому планах, на якому тлі відбуваються події тощо). Зазнач, яке враження та настрої спричиняє картина. Уживай частки. За потреби, скористайся довідкою в дужках (*мовляє, тільки, лишень, то, от, хіба, невже, не, ні, би(б)* та інші).

8. Обговорення проблеми в колі.

Подискутуйте на тему «У чому користь від віртуальної екскурсії до музею?» Сформулюй переконливі аргументи, уживаючи частки (за потреби: *би (б), хай, нехай, не, ні, ані, хіба, авжеж, так, отож, от, може, тільки, лише, навіть, но, бо та інші*).

9. Гра «Знайди зайве». У кожному рядку знайди «зайве» слово. Обґрунтуй вибір.

А хай, нехай, би, але

В лише, до, може, невже

Б що, не, ані, тільки

Г хіба, б, з, он

10. Чому так? Дай правильну відповідь.

- Чому частка не самостійна частина мови?
- З'ясуй, чим частка відрізняється від прийменника і сполучника?
- Оформи відповідь текстовою інформацією.

11. «Ти зможеш!». Виконай завдання на вибір.

1. Уклади буклет «Мій улюблений вид мистецтва». Знайди в доступних тобі джерелах взірці буклетів. Творчо використай їх структуру. У тексти введи частки. Презентуй свою роботу перед однокласниками / однокласницями.

2. Прочитай уривки текстів з інтернету. Випиши частки. Яку функцію вони виконують у реченнях?

Галерея Уффіці — один із найстаріших музеїв Європи. Лише вона містить вражаючу колекцію витворів легендарних майстрів. Для тих же, хто хоче краще та ближче розглянути витвори мистецтва Леонардо да Вінчі, Сандро Боттічеллі, Караваджо, Тиціана і не тільки, пропонуємо перейти на сайт онлайн-колекції та скористатись же функціями доповненої реальності для максимального збільшення зображення та допуску до усіх можливих деталей полотен.

Де дивитись: <https://artsandculture.google.com/partner/uffizi-gallery?hl=it>

Музей Орсе — національний музей Франції, він же найбільш відомий полотнами представників імпресіоністів та постімпресіоністів (*Моне, Мане, Ван Гога, Ренуара*). Саме цей музей має велике зібрання онлайн-колекції та віртуальний тур.

Де дивитись: <https://artsandculture.google.com/partner/musee-dorsay-paris>

Лише один із найбільших та найвідоміших **музеїв світу в Нью-Йорку** пропонує відвідати онлайн-тур та розглянути саме найбільш популярні картини Вінсента ван Гога, Густава Курбе, Едгара Дега, Кацущіка Хокуса́я, Жоржа Сера та інших.

Де дивитись: <https://artsandculture.google.com/partner/the-metropolitan-museum-of-art>

3. Склади вірш або сенкан про частку. Виразно прочитай його на наступному уроці.

12. Які емоції відчуваєш після уроку?

Суперово!

Сподобалося!

Складну-вато

Нічого не зрозуміло

Щось не зрозуміло

Цікаво

Усе зрозуміло

13. **Твій щоденник.** Що тебе вразило сьогодні на уроці? Запиши відповідь одним-двома реченнями

§ 84. ЧАСТКИ ФОРМОТВОРЧІ ТА СЛОВОТВОРЧІ. ЧАСТКИ, ЩО НАДАЮТЬ СЛОВУ АБО РЕЧЕННЮ ДОДАТКОВИХ ВІДТІНКІВ (практично)

1. Які частки потрібно вставити замість крапок? За потреби скористайся довідкою.

Нас робота ... лякає.
Треба вчитись — кожен знає!

... чекаєм побажань
Під вітрилом в морі знань!

С. Гордієнко

Довідка. Тож, не

Якби десь у Британському музеї
була затишна кімната не більше,
ніж з двадцятьма експонатами,
з добрим освітленням, зручними кріслами,..
я би не виходив із музею.

Джозеф Прістлі, британський хімік

2. Прочитай епіграф.

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Сформулюй тему й основну думку епіграфа.
- Чи любиш ти відвідувати музеї? Чи відвідував / відвідувала музеї? Який музей тобі запам'ятався найбільше? Поділись думками з друзями.

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Запиши епіграф, підкресли частки, обґрунтуй їх належність до службової частини мови.

3. ЗАПАМ'ЯТАЙМО!

КЛАСИФІКАЦІЯ ЧАСТОК

1. **Формотворчі** (хай, нехай, би(б) — служать для утворення умовного і наказового способів дієслів: *хай прочитає, нехай зателефонує, відповів би; частки най-, що-, як-* слугують для творення форм найвищого ступеня порівняння прикметників і прислівників: *найкращий, якнайкращий, щонаглибше*; частки *-сь, -ся* слугують для утворення зворотних дієслів: *збиратися, умиватися*).
2. **Заперечні** (*не, ні, ані* — слугують для заперечення змісту цілого речення або окремої частини його: *не читав, ні про що, ані один*).
3. **Словотворчі** (*казна-, хтозна-, будь-, небудь, де-, аби-, -сь* — слугують для утворення неозначених займенників і прислівників (*казна-хто, що-небудь, дещо, абичий, щось*); *не, ні* — слугують для утворення слів різних частин мови (*недоля, неволити, нівроку, неабиякий*); *би, б, же, ж, то* слугують для утворення сполучників — *щоб, якби, якже, нібито, начебто, атож*).
4. **Модальні (фразові)** (*ось, онде, саме, ледве, трохи, навіть, аж, так, еге, атож, хіба, як* — слугують для надання словам і реченням різних смислових відтінків (*запитання, ствердження, оклик, вказівка, сумнів, підсилення, виділення, пом'якшення наказу*)).

ЦІКАВО ЗНАТИ!

В українській мові термін «частка» з'являється у 1926 році, закріпив його «Український правопис». Також існує легенда, що колись усі частки були «приклеєні» до інших слів, але потім їх відділили й відтоді вони стали просто частками (з енциклопедії «Вікіпедія»).

4. Самостійна робота. Доповни таблицю прикладами.

- Склади і запиши три-чотири речення про музеї рідного краю. Яку роль виконують частки у складених тобою реченнях?

РОЗРЯДИ ЧАСТОК ЗА ЗНАЧЕННЯМ ТА РОЛЛЮ В РЕЧЕННІ

формотворчі заперечні словотворчі модальні (фразові)

5. Робота в парях. Розгляньте графічну інформацію. На її основі складіть діалог про відтінки значення, яких надають модальні частки реченню або окремим його членам.

6. Побудуй таблицю з чотирьох стовпців згідно з класифікацією часток. Розподіли частки за стовпцями.

Хай, тільки, не, лише, нехай, хіба, би, майже, будь-, -небудь, ані, б, саме, що-, най-, онде, ні, -сь, як-, атож, навіть, саме, справді.

- Склади три-чотири речення про значення музеїв у житті людини, вживаючи частки. Визнач їх розряд.

7. Робота в парах. Прочитайте.

Минуле — невід’ємна частина національної культури. Шанобливе ж ставлення до історичних пам’яток, творчих надбань українського народу — один із пріоритетів культурної політики незалежної української держави.

Натепер в Україні функціонують до 500 державних і, власне, кілька тисяч недержавних музеїв. Серед історичних музеїв, у яких зберігаються матеріальні й духовні надбання народу, провідне місце посідають: Національний музей історії України в Києві, Дніпропетровський історичний музей ім. Д. Яворницького, Харківський та Львівський історичні музеї.

Серед 30 художніх музеїв України особливо цінні фонди демонструють музеї Львова, Харкова, Одеси, Дніпра, Кропивницького, Сум.

Найбагатші експозиції має Український музей етнографії та художнього промислу у Львові, Шевченківський національний заповідник у Каневі та Коломийський музей народного мистецтва Гуцульщини.

Незліченні скарби України є невід’ємною частиною світової та європейської історико-культурної спадщини (з дитячої енциклопедії «Україна»).

А. ОБГОВОРЮЙМО

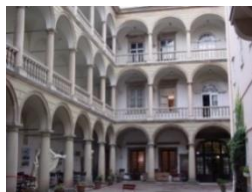
- Сформулюй тему й основну думку інформації.
- Чим вразив тебе текст?
- Які музеї існують у вашому місті / селі, громаді, регіоні? Які музеї відвідували ви? Поділись враженнями.

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Визначте частки, з’ясуйте їх роль у реченнях.
- Використовуючи матеріал вправ, доступні джерела, надбання рідного краю, складіть діалог на тему «Музеї України» Озвучте перед однокласниками / однокласницями.

Національний музей історії України

Львівський історичний музей

Музей історика Дмитра Яворницького

Сумський краєзнавчий музей

8. Позмагайтесь. Відгадай загадки.

1. Через воду всіх проводить, а сам з місця не сходить. 2. Сторожем не служить, а всіх рано будить. 3. Маленьке, худеньке, а до хати не допустить. 4. Коли хочеш ти читати, то

мене повинен знати, а коли мене не знаєш, то нічого не вгадаєш. 5. Дерево — не дерево, а листки має. Той буде мудрим, хто на них ся знає.

- Досліди, які частки часто вживані у наведених загадках?
- Склади й запиши свою загадку. Уведи в речення частку / частки.

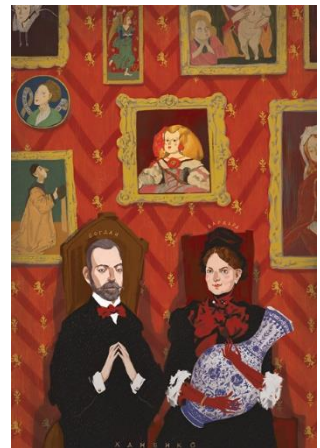
9. Подумай і виконай. Від поданих слів утвори за допомогою часток форми слів. Запиши їх.

Переглянув, відвідав, цікавиться, колекціонувати, багатий, популярний.

10. Працюймо творчо. Прочитай вислів відомого українського колекціонера і мецената Богдана Ханенка.

Музей повинен бути оселею муз, повинен одночасно бути і школою, і храмом, священним місцем, куди повинно стікатися все для вивчення прекрасного і для поклоніння красі, щоб потім і в житті розуміти і любити красу.

Богдан і Варвара Ханенки

А. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Чи потрібно відвідувати музеї? Яка їх роль у становленні особистості?
- Склади коротке власне висловлення, у якому продемонструй свою позицію. Уживай частки, за допомогою яких надай словам, реченням додаткових смислових чи емоційно-експресивних відтінків, а також використай для творення нових слів, граматичних форм.

11. Ти впорасься. Виконай завдання на вибір.

1. Побудуй і заповни таблицю прикладами часток (використай матеріал параграфу) відповідно до груп за значенням часток: а) питальні; б) підсилювальні; в) стверджувальні; г) видільні; ґ) спонукальні; д) окличні; е) вказівні.
2. Уяви ситуацію. Керівник історико-краєзнавчого гуртка попросив тебе підготувати виступ на заняття про музеї України. Підготуй слайд-шоу на тему «Музеї України». Презентуй свою роботу на наступному уроці.

12. Які емоції відчуваєш після уроку?

Супер-
рово!

Сподоба-
лося!

Складну-
вато

Нічого
не зрозуміло

Щось не
зрозуміло

Цікаво

Усе
зрозуміло

13. Твій щоденник. Вибери з речень вправ одне, яке слугуватиме для тебе мотивацією.

§ 85. ПРАВОПИС ЧАСТОК НЕ І НІ З РІЗНИМИ ЧАСТИНАМИ МОВИ (УЗАГАЛЬНЕННЯ)

1. Правильно запиши вірш, уникаючи помилок.

Незнаєш — некажи.
Невмієш — нероби.

«Не» з дієсловами —
... ти пиши!

Ми молода країна, і тому в українському сучасному мистецтві значне місце відведено питанню самоідентифікації¹: хто ми є, хто ми на світовій мапі.

Ксенія Малух,

дослідниця сучасного мистецтва

2. Прочитай епіграф.

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Як ти зрозумів / зрозуміла цей вислів? Чи погоджуєшся з думкою авторки?
- Яке місце посідає мистецтво у твоєму житті? Чому?

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Запиши епіграф. Спробуй увести в речення частки. Як це вплине на зміст речення?

3. Робота в парах. Пригадайте, з якими частинами мови частка **НЕ** завжди пишеться окремо. У яких випадках **НЕ** пишемо окремо з іншими частинами мови? Наведіть приклади.

Поміркуйте, як записати **не** з поданими словами.

1. (Не)відвідує, (не)сказав, (не)десять, (не) вони. 2. (Не)далеко, а близько, (не) сьогодні, а вчора. 3. (Не)забаром, (не)вгамовний, (не)нависний. 4. (Не)розгадана загадка, (не)прочитана книга. 5. (Ні)скільки, (ні)чий, (ні)що. 6. (Ні)як, (ні)де, (ні)коли.

- Перевірте правильність виконання вправи за таблицею

ПРАВОПИС ЗАПЕРЕЧНИХ ЧАСТОК

НЕ	
РАЗОМ (НЕ виступає в ролі префікса)	ОКРЕМО (НЕ виступає в ролі частки)
1. Зі словами, що без не не вживаються: <i>немовля, ненависний, негайно, ненавидіти, незчутися.</i>	1. Із числівниками, займенниками, службовими частинами мови: <i>не шість, не десятий, не він, не цей, не такий, не до ладу, не до смаку, не тільки, не лише.</i>

¹ Самоідентифікація — це визначення образу себе, своїх моральних орієнтирів та цінностей, що характеризують власну поведінку та рішення; ототожнення себе із спільнотою людей за певними ознаками; визначення самим громадянином своєї національної належності

2. Якщо при додаванні частки не утворюється слово з протилежним значенням (яке часто можна замінити синонімом): <i>щастя – нещастя (лихо), довір'я -- недовір'я (підозрілість, воля – неволя (рабство))</i> .	2. Із дієсловами, дієприслівниками: <i>не читав, не написав, не прочитавши, не оглядаючись</i> .
3. У префіксі <i>недо-</i> (позначає неповну ознаку або дію): <i>недобачати, недооцінений, недоробка</i> .	3. Із іменниками, прикметниками, прислівниками при протиставленні: <i>Мав талант до віршів не позичений, а власний (Леся Українка)</i> .
4. Із дієприкметниками (без залежних слів): <i>Знявся нестихаючий шум. Лежав незаповнений бланк. Ішли неораною нивою</i> .	
НІ	
1. У заперечних займенниках, якщо після <i>ні</i> немає прийменника: <i>ніхто, ніщо, нічий, ніякий</i> .	1. У займенникових сполученнях, якщо після <i>ні</i> є займенник з прийменником: <i>ні на чому, ні до кого, ні з ким</i> .
2. У заперечних прислівниках: <i>ніде, нізвідки, ніколи, нікуди, нізвідки</i>	2. Якщо <i>ні</i> заперечує наявність дії, ознаки предмета: <i>ні місто, ні село; ні високий, ні низький; ні холодно, ні жарко</i> .
3. У словах, які без <i>ні</i> не вживаються: <i>нікчемний, нісенітниця, нівечити</i> .	

4. Самостійна робота Склади і запиши по три речення на провила написання *не* і *ні* (тема: Сучасні види мистецтва).

5. Робота з орфографічним словником. Випиши з орфографічного словника 5 слів з префіксом *НЕДО-* і 5 слів, які без *НЕ* не вживаються.

6. Гра «Хто швидше» Розподіли слова у два стовпці:

а) *НЕ, НІ* пишемо разом; б) *НЕ, НІ* пишемо окремо.

Ні/хто, не/досліджував, ні/в/кого, не/зайнятий справами, *не/написати, не/хтувати, не/близько, не/близько, а далеко, не/здужати (хворіти), не/дооцінювати, не/спочивати, не/славити (ганьбити), не/давно, ні/до/кого, не/дорого, не/ясний, а похмурий, не/забаром, ні/би, не/мов, не/долік, ще не/збудований, не/вперше, не/абиякий, не/все, не/жить, ні/з/чим, ні/кчемний*.

7. Самостійна робота. Прочитай тексти про видатних митців і **всесвітньо відомий танець гопак.**

Іван Марчук — відомий художник, патріарх авангарду, легенда українського живопису, геній, який створив близько 5000 робіт і придумав свій власний стиль «пльонтанізм» (походить від українського слова «пльонтати» — плести).

«Дайте мені 1000 років — я розмалюю небо і (не)повторюся!» — писав Іван Марчук.

Анатолій Криволап — майстер (не)фігуративного живопису та пейзажу. Його роботи можна побачити в найкращих музейних та приватних колекціях. У 2016 р. художник заснував іменну премію для молодих художників. Стипендіати отримують (не)гроші, а квиток на літак, оплату готелю, квитки в музеї світу.

Український народний танець — це (не)перевершене мистецтво, що відоме (не)лише в Україні, але й в усьому світі. Народний танець (не)втратив своєї популярності, бо підкорює серця іноземців палкою пристрасстю. Перше місце належить гопаку. Це і (не)дивно, адже він і зараз залишається улюбленим танцем.

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Яке враження справили на тебе тексти? Що їх об'єднує?
- Сформулюй тему та головну думку текстів. Придумай заголовки.
- Що ти можеш додати про сучасне мистецтво?
- Як ти розумієш поняття «культура», культурна спадщина»? Відшукай інформацію про культурну спадщину рідного краю з доступних джерел, Двома-трьома реченнями озвуч її в класі.

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Розкрий дужки, обґрунтуй написання.

8. «Ти зможеш!». Виконай завдання на вибір.

1. Уяви ситуацію. Ти плануєш зустріч з автором улюбленого твору мистецтва. Склади запитання для інтерв'ю з автором. Зверни увагу на вживання часток у реченнях. Запиши діалог. Підкресли частки, визнач їх розряд і роль у реченні.
2. Добери текст про сучасне мистецтво із доступних джерел, зроби стислий переказ. Запиши його й підкресли частки. Визнач їх роль.
3. Напиши есе «Чи є середовище мого міста (села) культурним?»
4. Використовуючи матеріал із доступних тобі джерел склади есе «Сучасне українське мистецтво».

9. Твій щоденник. Заповни щоденник.

10. Які емоції відчуваєш після уроку?

Суперо!

Сподобалося!

Складнувато

Нічого не зрозуміло

Щось не зрозуміло

Цікаво

Усе зрозуміло

§ 86. НАПИСАННЯ ЧАСТОК **-БО, -НО, -ТО, -ОТ, -ТАКИ**

1. Гра «Хто швидше». У відповідні змісти стовпців.

1	Самостійні частини мови	А	Займенник, частка, прислівник, сполучник
2	Службові частини мови	Б	Прикметник, дієслово, іменник, прийменник, вигук
3	Ні самостійна, ні службова	В	Числівник

А частка мовить: «Слово я службове,
Але людині чесно я служу.

І будьте певні, в інтересах мови

І «Так», і «Ні» де треба, я скажу!»

Дмитро Білоус

2. Прочитайте епіграф.

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Які емоції в тебе викликали віршовані рядки?

- На які функції частки вказує автор словами «людині чесно я служу»?
- Чим зацікавила тебе ця частина мови?
- Чи були труднощі при вивченні частки? Як ти подолав / подолала їх? Які твої успіхи?

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Запиши епіграф у зошит. Підкресли частки, з'ясуй їх значення.

3. Прочитай, запам'ятай.

ЗАПАМ'ЯТАЙМО!

1. Частки **-бо, -но, -то, -от, -таки** пишуться із дефісом, якщо стоять після слова, до якого відносяться (*повернись-бо, іди-бо, тільки-но, яось-то, написав-таки*).

2. Якщо між часткою і словом, до якого вона приєднується, стоїть інша частка, усі три слова пишуться окремо (*усе ж таки, чим би то, іди ж бо*).

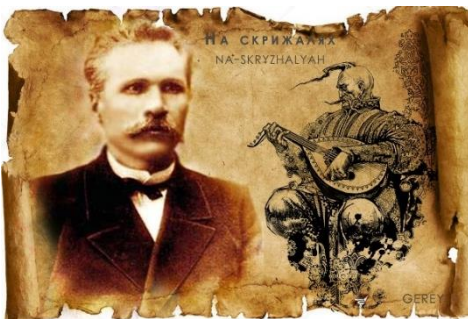
- Сформулюй і постав запитання однокласникам / однокласницям за змістом прочитаної інформації.
- Склади й запиши приклади речень (3-4) із частками.

4. Читаю, осмислюю й розповідаю. Прочитай текст Олеса Гончара.

Дмитро Яворницький щоліта тяжко трудився на розкопках курганів, записував по селах пісні, легенди, думи, перекази та примовки, не раз долав з лоцманами грізні пороги Дніпра, де й ребра йому ламало на бурхливих вирах серед каміння. Позростаються кістки, навесні ж Яворницький знов на порогах, на передньому з човнів стійма летить у вир.

Кожна краплина людського досвіду, кожен добрий народний звичай для Яворницького мали неперехідну цінність. Усюди він був бажаним: матері запрошували, щоб він потримав новонародженого над купіллю, дніпровські лоцмани охоче брали його в човни, бо вважали, що із цим мандрівним професором і найстрашніший поріг Ненаситець їх не поглине.

Навіть знахарки, які вміли не тільки наслати зло, а так само й відвернути його від людини, ставилися до Яворницького зі щирою шанобою, будучи певними, що в ділі ворожбитському професор сильніший. Адже хто з них уміє так, як цей професор, зазирнути в душу. Він нібито знається й на магії, і на приворот-зіллі і на силі степової незабудь-трави (за О. Гончаром).

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Що нового ти дізнався / дізналась? У чому велич Д. Яворницького?
- Які величні імена України ти можеш назвати? Яка їх роль у розвитку й збагаченні культурної спадщини?

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Випиши три речення із частками, визнач їх функцію в реченнях.

5. Робота в парах. Складіть діалог на тему «Видатні культурні діячі України». Використайте доступні джерела. За потреби вживайте частки: *навіть, лише, тільки, хоч не, ні, майже, -бо, -то, -от, хіба, чи, так, саме, справді, якраз, ніби, наче, ж та інші.*

6. Визнач «зайві» слова.

- А але, навряд чи, тільки, ні
- Б хай, лише, невже, біля
- В якраз, саме, хіба, тому що

8. Працюй самостійно. Ознайомся зі схемою розбору частки як частини мови.

Розбір сполучника як частини мови

1. Частина мови.
2. Група за значенням.
3. Написання.

Наприклад: *Саме княгиня Ольга започаткувала створення в державі структури, що нагадувала сучасний бюджет.*

Зразок усного розбору

Зразок письмового розбору

Саме — частка, модальна. Саме — частка, модальна.

- Запиши речення, замість крапок встав пропущені літери, визнач частки, зроби розбір їх як частини мови.

Уважаєт..ся, що якраз княгиня Ольга п..ршою зі східнослов'янс..ких володарів пр..йняла християнство. У зовнішніх же відносинах княгиня віддавала пер..вагу тільки д..пломатії перед війною. За часів її правління Русь–Україна майже не вела во..н. Княгиня здебіл..шого пр..діляла увагу підтриманню ладу у власній д..ржаві, а також вихованню сина Святослава (із дитячої енциклопедії «Україна»).

9. Робота з текстом. Прочитай.

СЕРГІЙ ПАРАДЖАНОВ

Сергій Параджанов здобував освіту спочатку в Тбілісі. Митець дебютував як режисер-постановник у Києві.

До сторіччя з дня народження Михайла Коцюбинського саме йому доручили зняти фільм за повістю «Тіні забутих предків». Після виходу стрічки Сергій Параджанов став відомим у світі. Історія трагічної любові Івана й Марічки сколихнула світ. Фільм нагородили аж двадцятьма вісьмома призами на міжнародних кінофестивалях у двадцяти одній країні. Однак він приніс не лише славу його творцеві. Під час київської прем'єри літературознавець Іван Дзюба повідомив, що у Львові відбуваються арешти інтелігенції. Відтоді ж радянська влада почала переслідувати Параджанова, заборонила знімати фільми, а згодом і ув'язнила.

Свій талант він виявляв навіть у неволі: придумав техніку гравірування фольги, з якої виготовляли кришки для молочних пляшок. Фольгу заливав смолою й гравірував монети із зображенням Хмельницького. Тюремні власті вилучили монети й відправили на експертизу: хотіли довести, що їхній автор божевільний. Надійшла відповідь: «Дуже талановитий». Через десятиліття медальйон потрапив до видатного італійського режисера Фелліні. З медальйона митець відлив срібну медаль, якою й досі нагороджують найкращий фільм щорічного кінофестивалю (за С. Цаликом).

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Що нового ти дізнався / дізналась?
- Який фільм приніс всесвітню славу Сергію Параджанову?
- Які українські кінорежисери, актори тобі відомі? Поділись відомою інформацією з однокласниками / однокласницями.

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Прочитай речення з частками. З'ясуй роль часток у прочитаних реченнях.
- Зроби розбір часток як частини мови.

10. Виконай тестові завдання.

1. Частка є у варіанті

А але Б не В біля Г і

2. У реченні «Ліси наче світилися наскрізь» підкреслене слово є

А прийменником В часткою
Б сполучником Г прислівником

3. У реченні «Були в нас такі й раніше» підкреслене слово є

А прийменником В сполучником
Б іншою частиною мови Г часткою

4. Частки НЕМАЄ в реченні

А Не вмирає душа наша.
Б Скромність — це любов до людей.
В Живемо ми на одній Землі!
Г Хай буде синь, хай буде спів сосновий і золота мережа верховіть.

5. Частку НЕ треба писати окремо у варіанті

А не/турбувати сьогодні В не/високе дерево
Б не/хтувати порадою Г довічна не/воля

6. За розрядами частки поділяють на

А модальні, словотворчі, формотворчі
Б означальні, обставинні, називні
В модульні, словотвірні, формотворчі
Г модальні, обставинні, заперечні

7. Помилку допущено при написанні частки

А анітрішечки В такіто
Б будь із ким Г навряд чи

8. Із дефісом пишуться частки з такими компонентами

А би, б, же, ж, ось, то В аби, де, сь, чи, що, як
Б будь, небудь, казна, хтозна Г ось, хай, що, же, он

11. «Ти впораєшся». Виконай завдання на вибір.

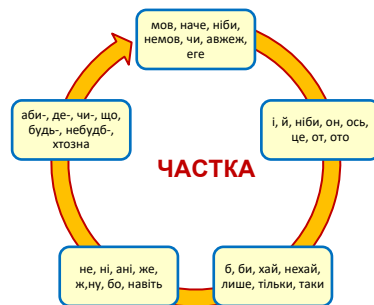
1. Побудуй у зошиті таблицю розподілу часток у чотири стовпці:

а) формотворчі; б) словотворчі;
в) заперечні; г) модальні.

Упиши частки у відповідні стовпці таблиці.

2. Склади ментальну карту «Частка».

3. Склади висловлення про відомого діяча України або рідного краю.

12. Твій щоденник. Вибери з речень вправ одне, яке слугуватиме для тебе мотивацією.

13. Які емоції відчуваєш після уроку?

Супер-рово!

Сподобалося!

Складнувати

Нічого не зрозуміло

Щось не зрозуміло

Цікаво

Усе зрозуміло

ЧАСТКА

Запитую себе, відповідаю, наводжу приклади.

Визначаю свою сходинку успіху

1. Яку частину мови називають часткою?
2. Чому частка належить до службових частин мови?
3. Яку роль у мовленні виконує частка?
4. На які розряди поділяють частки? Наведи приклади.
5. Які частки пишемо з дефісом? Наведи приклади.
6. Розкажи про написання *НЕ* та *НІ* з різними частинами мови. Наведи приклади.

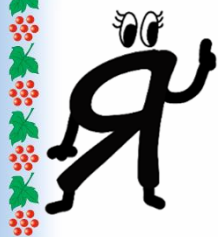
ВИГУК

Стисло й правдиво виражають вигуки емоційний стан людини. У вмілих руках вони — необхідне знаряддя граматичної майстерності.

Іван Вихованець

Зможу:

- розрізняти вигуки та звуконаслідувальні слова;
- з'ясувати доречність уживання вигуків у художніх текстах, розмовному мовленні, медіатекстах;
- моделювати комунікативні ситуації з використанням вигуків; висловлювати власну думку щодо порушеної проблеми.

§ 87. ВИГУК ЯК ОСОБЛИВА ЧАСТИНА МОВИ. ГРУПИ ВИГУКІВ ЗА ЗНАЧЕННЯМ

1. Визнач частини мови. Яку функцію виконують вигуки в реченнях вірша?

Ух і Ох

Ми на груші, — Гець!
— Ух! Що воно за грець?
Раптом чуєм: Подивились:
— Гух! — Ох!
Потім тільки То ми далі вдвох!

Григорій Бойко

А вигук може пролунати, як дзвін,
У мові, мабуть, найциріший він!
«Ура! — гукнеш ти друзям неодмінно. —
Сьогодні з мови я дістав «відмінно!»»

Дмитро Білоус

2. Робота з епіграфом. Прочитай епіграф.

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Які емоції викликав поетичний твір?
- Як ти розумієш речення в другому рядку епіграфа?
- Визнач основну думку віршованих рядків.

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Запиши епіграф у зошит.
- Яку функцію виконує вигук «ура» у реченні (виражає почуття, спонукає до дії)?
- Чи вживаєш ти вигуки у своєму мовленні? Якщо так, то за яких обставин?

3. Самостійна робота. Опрацюй інформацію і запам'ятай.

Вигук — це особлива незмінна частина мови, що виражає почуття, емоції, волевиявлення, але не називає їх. Вигуки стоять осторонь від інших частин мови; не називають предметів, ознак, дій, не змінюються, не виконують синтаксичних функцій.

ЗВЕРНИ УВАГУ

Один і той самий вигук у різних реченнях може означати різні почуття. Різні вигуки можуть виражати одне й те саме почуття.

Вигуки вживаються в розмовному мовленні й у творах художньої літератури, надаючи висловленню емоційних відтінків.

Вигуки можуть вживатися в значенні інших частин мови. У таких випадках вони стають членами речення:

Є слова, як диво: «*До побачення!*, *Щасливо!*

Будьте здорові! — *Ходить здорові!* (Щирості стільки в кожному слові!)

Тож на все добре вам! І Прощавайте! Прощу, заходьте, не забувайте!»

Валерій Маснюк

4. Робота з таблицею. Розглянь таблицю. На які групи поділяють вигуки за походженням?

ГРУПИ ВИГУКІВ ЗА ПОХОДЖЕННЯМ

Первинні (непохідні)	Вторинні (похідні)
утворені давно з окремих звуків	утворені від інших частин мови
О! Ой! Ей! У! Ах! Ух! Ба! Ага!	Матінко!, матінко моя!, нене!, жах!, горенько!, Боже!, Боже мій!, слава!, слава Богу, рятуйте, брате ти мій! прошу!, подумаєш!, прощайте

- Які вигуки ти вживаєш найчастіше у своєму мовленні?
Пригадай останню мовленнєву ситуацію, запиши речення в зошиті, підкресли вигуки, з'ясуй їх групу за значенням.

5. Творча хвилинка. Прочитай.

«СЛАВА УКРАЇНІ!» — «ГЕРОЯМ СЛАВА!»

Це найвідоміше та найпоширеніше українське патріотичне гасло. Його вигукують у миті радості чи скорботи, ним вітаються мільйони українців у всьому світі. Так сучасні українці згадують і вшановують героїв минулих днів та героїв днів нинішніх.

- Пригадай ту урочисту мить, коли ти, приклавши праву руку до серця, вразно карбував гасло «Героям слава!». Склади й запиши мінітекст (3-4 речення), у якому зазнач урочисту мить, уведи вигук / вигуки.

6. Робота в парах. Розгляньте таблицю. Що цікавого ви помітили? Що потрібно запам'ятати?

ГРУПИ ВИГУКІВ ЗА ЗНАЧЕННЯМ

Емоційні	Волевиявлення	Етикетні слова й фрази	Звуконаслідувальні слова
О, ой, ах, ех, ага, фу, слава Богу, ой лишенько (передає радість, захоплення, здивування, шкодування, співчуття, переляк, страх, горе, біль, незадоволення)	Геть, цить, гей, годі, марш, гайда, алло, ану, ну, нумо (передає спонукання до дії, наказ, звертання, бажання привернути увагу)	Добрий день, добридень, на добраніч, спасибі, дякую, вибач, будь ласка, перепрошую (передає привітання, прощання, пробачення, подяку)	Дзень, брязь, бух, кря-кря, ку-ку, ж-ж-ж, ш-ш-ш, кра-а-а (передають різні звуки навколишнього світу)

- Складіть і розіграйте діалог за таблицею.

7. Гра «Чотири капелюшки». Робота в групах. «Наповни» капелюшки вигуками.

Добридень, гайда, доброго здоров'я, нумо, слава Україні, з Різдом, ай, до побачення, др-р-р, прощайте, спасибі, алло, тась-тась-тась, пхе, ой, Христос воскрес, вибачте, няв-няв, ц-с-с-с, ох, ух, гей, дякую, будь ласка, тю, ой-ой-ой.

1. *Капелюх
емоцій*

2. *Капелюх
волевиявлення*

3. *Капелюх
етикету*

4. *Капелюх
наслідування*

- Складіть і запишіть два-три речення із вигуками.

8. Гра «Четверте зайве». У кожному рядку знайди «зайве» слово. Поясни свій вибір.

А ай, алло, геть, стань

Б добридень, привіт, на добраніч, прощається

В ох, гайда, даруйте, подарували

Г мати рідна, слава Богу, цур йому, дай відповідь

9. Прочитай текст мовчки.

ГРОШІ

Гроші виникли через необхідність оцінки вартості товарів при здійсненні обміну. До їх винаходу люди обмінювалися товарами і платили за працю теж товарами, що не завжди було зручно.

З розвитком економічних відносин гроші пройшли шлях від таких, що мають повну власну вартість, до фіатних, які не мають власної цінності (паперові та електронні гроші).

Спочатку гроші були товарними. Тобто в якості грошей виступали окремі товари — зерно, хутро, сіль, мушлі.

Поступово в якості грошей почали використовувати цінні метали. Із золота та срібла виготовляли злитки, пізніше почали карбувати монети, а для найдрібніших номіналів, згодом стали використовувати мідь.

Пізніше почали послуговуватися так званими фіатними грошима, які не забезпечені золотом чи іншими товарами. Їх номінальну вартість встановлює і гарантує держава. У всіх країнах світу сьогодні в обігу тільки фіатні гроші.

Гроші виконують три основні функції: засіб обміну, одиниця рахунку, засіб накопичення.

Бути засобом для обміну — це головна функція грошей. Важливою функцією грошей є їх накопичення та збереження з метою використання в майбутньому (*з підручника*).

А. ОБГОВОРЮЙМО

§ 88. ДЕФІС У ВИГУКАХ

1. Гра «Хто швидше». Яке речення записано?

МилюбимосвоюомовуісвоюБатьківщину.

На кожному кроці й кожної хвилини
охороняй честь своєї рідної мови...

Хто не береже її, той
підкопує основи своєї нації.

Іван Огієнко

2. Прочитай епіграф.

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Яка основна думка висловлена видатним українським мовознавцем?
- Чи погоджуєшся ти із твердженням: «Хто не береже честь своєї рідної мови, той підкопує основи своєї нації»?
- Яку роль відіграє мова для усвідомлення себе українцем / українкою?

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Склади асоціативний ряд до слова «мова».
- Склади речення, у якому чітко окресли власну позицію щодо рідної мови, уведи в речення вигук / вигуки.

3. ЗАПАМ'ЯТАЙМО!

Вигуки можуть складатись з одного, двох або кількох звуків. Вигуки, окремі частини їх можуть повторюватись або вимовлятись протяжно. У такому разі пишемо їх з дефісом: *Таке-е-е!* — зневажливо про-тяг абориген (*О. Столбін*). *Ой гилля-гилля*, гусоньки на став! (*нар. творчість*).

ЗВЕРНІТЬ УВАГУ!

Невелика група вигуків запозичена з інших мов: *алло!* (*англ.*), *караул!* (*тур.*), *стоп!* (*англ.*), *капут!* (*нім.*), *браво!* (*італ.*) *полундра!* (*англ.*).

Наприклад: *Алло, добрий день, Тарасе!*

4. Гра «Хто складе краще речення». Склади речення із одним повторюваним вигуком.

Ай-ай-ай!, ой-ой-ой, дз-з-з-з, ку-ку, ш-ш-ш-ш, ха-ха-ха.

Ц-с-с-с, ля-ля-ля, ж-ж-ж-ж, няв-няв-няв.

5. Робота з художніми творами. Прочитай уривок з байки Євгена Васильченка.

...Принишк співучий гай.

Не чути тьохкання і свисту,

Ні «цінь-цвірінь», ні «спать пора».

І в німоті до болю голосисте

Лунає всюдисуще «Крр-ра-а!».

Ідилії нема. Зібралися пернаті:
— Ви знаєте, що в нашій рідній хаті,
В гаю оцьому, солов'їний спів
Був нашим засобом для спілкування.
Його й утвердимо без зайвих слів
Як мову нашого єднання!
— Мовчала б, Ластівко! — Ворона надулась, —
То пискотіння, а не мова.
Давайте каркати, як он в отій діброві...
— А зась!
Ба, яка мудра! Хочеться колізій?
Гай солов'їний, то і мова — теж!
.....

МАКАРОНІНА

(уризок із повісті «Тореадори з Васюківки» Всеволода Нестайка)

Їй так хотілося саме зараз, після прояву дівчачої слабодухості подружок, довести хлопцям свою спритність!..

Вона долізла вже до середини дуба, та сухий сук, на який вона стала ногою, раптом зламався, руки спорснули, і Макароніна, збиваючи листя й гілки, полетіла вниз.

— Ой! — зойкнули одночасно Галочка й Светочка.

Макароніна глухо гупнула на купу листя й одразу ж підхопилася.

— Ха!.. Ха-ха.. М'яка посадка... Хи-хи-хи... От летіла! Правда ж?

— Ой! У тебе ж кров! — скрикнула Галочка.

— Ет! Подряпина! Махнула рукою Макароніна. — Зараз листочком заліплю і все.

Рана була глибока — падаючи, Макароніна напоролася на сук.

— Ого-го! — сказав Валера.

— Угу-у, — промимрив Вітасик...

- Обґрунтуй уживання дефіса в словах текстів.

6. Робота в парах. Прочитайте текст.

Коли в людини не вистачає грошей, вона починає відчувати негативні емоції. «Гроші — це дійсно ресурс, який може дати людям відчуття безпеки», — розповідає Хлоя Кармайкл, докторка філософії, психологиня з Нью-Йорка.

Утім, фінансова проблема може також бути гарним мотиватором, який допоможе зробити необхідні зміни в житті.

Наприклад, усвідомлення того, що ви витратили зайву суму в минулі вихідні, може спонукати вас краще планувати свій бюджет, а почуття нервозності щодо майбутніх витрат може змусити вас відкласти більше коштів на «чорний день».

Але фінансова тривога стає проблемою, якщо вона починає руйнувати певні аспекти вашого життя. Як впоратися з тривоною через фінанси?

Найперший крок — це розробити план дій. Розроблення чіткого плану може допомогти вам взяти під контроль своє фінансове становище, і коли ви відчуєте, що у вас є сили, ваша тривога зменшиться, а ваша мотивація підвищиться. План може включати в себе скорочення витрат і збільшення доходів. Він також має містити ваш місячний бюджет та чіткий алгоритм погашення боргу. Деякі з найбільших фінансових проблем виникають, коли люди не планують заздалегідь великі витрати, наприклад, майбутню відпустку. Наявність плану допоможе вам отримати впевненість.

Якщо ми не будемо обережні і не матимемо плану дій, жодного шансу вийти з фінансової кризи немає (*за матеріалами інтернет-платформи «Лайф-Правда»*).

• А. ОБГОВОРЮЙМО

- Які думки і почуття виникли після прочитання тексту?
- Доведіть, що це текст.
- Простежте, за допомогою яких засобів поєднані речення в тексті.
- Прокоментуйте твердження «Фінансова проблема може також бути гарним мотиватором, що може допомогти людині зробити необхідні зміни в житті».

• Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Уявіть ситуацію. Вас запросили на засідання «Круглого столу» школи. Тема засідання «Фінансові проблеми». Складіть і розіграйте полілог, використайте зміст інформації, у репліках уживайте вигуки (*Добрий день, дякую, перепрошую, до побачення, у-у-у-у, о-о-о-о* тощо).

7. Мовленнєвий практикум. Говори правильно! Розглянь комікси. Прочитай, визнач вигуки.

8. «Ти зможеш!». Виконай завдання на вибір.

- Прочитай уривок із п'єси І. Карпенка-Карого «Сто тисяч». Випиши вигуки, обґрунтуй написання вигуків з дефісом.

Герасим одягнутий лежить на лаві, спить.

Герасим (сонний, бормоче). О-о-о. Став рибний! Рибка все линина... лини, карасі... Ох-ох-ох... (Стогне. Входить Роман).

Роман. Ого, батько сплять і досі. Навідаюсь потім... (Виходе.)

Герасим (сонний, бормоче, так буває в кошмарі). Ва-ва-ва! О-о-о-ші!

Го-ом, го-ом! (Балака ясніше.) Кругом, кругом все моє. (Спить тихо, потім знову так саме.) Е-е-а-ам, а-а-ам. Не дам, не дам, не дам! (Стогне.) У-у-у!

(Схоплюється.) Господи помилуй! (Оглядається) Тьфу, снилось, що кум гроші однімав...

- Розглянь комікс. Він смішний? Чи сумний? Чому?

Створи мінікомікс на тему, яка тобі цікава. Використай у ньому вигуки, презентуй свою роботу на наступному уроці.

- Склади есе «Чи може улюблена справа бути прибутковою¹?»

9. Які емоції відчуваєш після уроку?

Суперово!

Сподобалося!

Складнувато

Нічого не зрозуміло

Щось не зрозуміло

Цікаво

Усе зрозуміло

¹ Прибуток (англ. profit) — сума, на яку доходи перевищують пов'язані з ними витрати.

§ 89. КОМА І ЗНАК ОКЛИКУ В РЕЧЕННЯХ ІЗ ВИГУКАМИ

1. Проаналізуй речення і скажи: значення якої частини мови набуває і яку синтаксичну роль виконує вигук у кожному випадку.

- А) Не кажи «гоп», поки не перескочиш (*народна творчість*).
- Б) Гучне «слава» було йому на відповідь.
- В) Стигле яблуко — бух на землю.

Людина говорить не тільки для того, щоб висловити думку. Людина говорить також, щоб подіяти на інших і висловити свої власні почуття.
Жозеф Вандрієс, французький мовознавець

2. Прочитай епіграф.

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Як ти зрозумів / зрозуміла цей вислів? Чи погоджуєшся з думкою автора?
- Як ти розумієш речення *Людина говорить також, щоб подіяти на інших і висловити свої власні почуття*?
- Яка частина мови слугує для вираження почуттів?

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Запиши епіграф у зошит.
- Спробуй увести в речення вигуки. Чи можна вставити вигуки в речення? Якщо так, то як вигук вплине на зміст?

3. **Робота в парах.** Розгляньте таблицю, розкажіть про розділові знаки при вигуках. Запишіть в зошит приклади.

РОЗДІЛОВІ ЗНАКИ ПРИ ВИГУКАХ

Кома ставиться	1. Якщо вигук стоїть на початку або в середині (коми з обох боків) речення: <i>Ох, як я довго спала. (Леся Українка). Темна нічка, невидна, гей, осіння, холодна (Леся Українка).</i>
Знак оклику ставиться	1. Якщо вигук стоїть на початку речення і вимовляється з підвищеною інтонацією: <i>Цить! Хай говорить серце (Леся Українка).</i>
Розділові знаки не ставляться	1. Якщо вигук стоїть на початку речення перед особовим займенником, після якого йде звертання: <i>Ой ти дівчино, з горіха зерня ... (І. Франко). Гей ти, поле колоскове, молодість моя! (В. Сосюра).</i> 2. <i>О, ой</i> , якщо стоять перед звертанням: <i>Ой волохи, волохи, вас осталося трохи (Т. Шевченко).</i> 3. Після <i>ну, ой, ах</i> , якщо вживаються для підсилення: <i>Ну що б, здавалося, слова... Слова та голос — більш нічого (Т. Шевченко).</i> 4. Після <i>ох</i> , якщо далі йде сполучник <i>і</i> : <i>Ох і лини, ви зроду не повірите! (Остан Вишня).</i>

- До кожного правила склади і запиши власні приклади.

4. Самостійна робота. Запиши речення, розстав розділові знаки.

1. Тут чисто, ясно, весело ох як весело (*І. Франко*). 2. Ай Як тут гарно (*М. Коцюбинський*). 3. О земле рідна знаєш ти свій шлях у бурі у негоді (*М. Рильський*). 4. Леле Ти сьогодні така весела (*М. Крихта*). 5. О мій врожаю світла моя доле люблю твій шум і шепіт серед поля (*А. Малишко*). 6. Гей чоловічок як тебе звати? — гукнув я туди, де стоїть діжа й хитається чорна тінь (*В. Близнець*). 7. Ну як там у вас, все гаразд удома? — поцікавилась бабуся (*Я. Стельмах*).

• Зачитай речення з прямою мовою, обґрунтуй уживання розділових знаків у ньому.

5. Ознайомся зі схемою розбору вигуку як частини мови.

Розбір вигуку як частини мови

1. Частина мови.
2. Група за значенням
3. Написання.

Гей ти, доле моя, хоч тепер обізвись! (В. Сосюра).

Зразок усного розбору

Зразок письмового розбору

Гей — вигук, спонукальний.

Гей — вигук, спонук.

6. Запиши речення, розбери вигуки як частини мови.

1. Ой, як швидко день пройшов у веселій праці (*Н. Забіла*).
2. — Ай! — застогнав Орлюк і глянув по палаті (*О. Довженко*).
3. — Е-е-е, — каже дід Петро, — хто не має коріння, той як перекотиполе. Куди вітер подме, туди й котиться (*Д. Чередниченко*).
4. Ах, скільки радості, коли ти любиш землю (*П. Тичина*).

7. Виконай тестові завдання.

1. Вигуки *о, ой*, які стоять перед звертанням
А відокремлюються комою
Б не відокремлюються комою
В відокремлюються знаком оклику
2. Вигуки, що повторюються або вимовляються протяжно, пишуться
А з дефісом
Б окремо
В разом
3. Кому не треба ставити в реченні
А О який яскравий місяць виглянув з-за хмар!
Б Зимо ох довго ж ще чекати на твій кінець!

В Ой у полі криниченька...

4. Вигук треба писати з дефісом у реченні

А Скажіть, будь/ласка, котра година?

Б Їй/богу правда!

В До/побачення! Вирушаю в мандри!

5. Вигуку немає у реченні

А Ой, як же ви мене порадували!

Б Якби-то повернути дитинство ласкаве моє.

В Гей ти, море неозоре, радість ти моя!

8. Робота в парах. Прочитайте учнівський твір на тему «Чи все можна купити за гроші?».

За гроші можна купити багато чого. Але далеко не все...

Щастя за гроші не купиш. А ще: Батьківщину, здоров'я, улюблену роботу, вірних друзів і, звичайно ж, здоров'я.

Я розумію, що гроші відіграють значну роль у житті людини, однак як за гроші купити відверту прихильність людей, що тебе оточують?

Можна купити дорогі фарби, устаткування, розкішну художню майстерню, але як створиш шедевр на полотні, якщо в тебе немає таланту? А талант за гроші не купиш. Жодні гроші не зроблять з тебе поета, музиканта...

За гроші не купиш любов, світанок, принадність весни або свіжість першого снігу. За гроші не купиш усмішку дитини і не придбаєш добре серце, якщо твоє байдуже і черстве. І немає таких крамарів, які продають розтрачене марно життя, безсмертя (за інтернет-джерелом).

• Проаналізуйте творчу роботу з однокласником / однокласницею. Визначте, чи доречно додати до неї вигуки. Які саме і в які місця твору?

11. «Ти зможеш!». Виконай завдання на вибір.

1. З підручника літератури випиши шість речень із вигуками. Зроби розбір вигуків як частини мови.

2. Склади ментальну карту на тему «Вигук».

3. Напиши есе «Чого не купиш за гроші?»

9. Які емоції відчуваєш після уроку?

Супер-
рово!

Сподоба-
лося!

Складну-
вато

Нічого
не зрзу-
міло

Щось не
зрозуміло

Цікаво

Усе
зрзу-
міло

7. Твій щоденник. Заповни щоденник.

§ 90. ЕСЕ ‘ ‘‘‘

1. Розгадай ребус. Чому його розташовано в одному рядку з назвою параграфа?

ПРИГАДАЙМО!

Вільне есе — це літературний жанр прозового твору невеликого обсягу й вільної композиції.

Вільне есе відрізняється від міркування. Міркування розпочинається із твердження, яке доводять чи пояснюють. Наприкінці міркування роблять висновок.

У вільному есе висловлюють лише думки, міркування тощо. Висновок у ньому не обов'язковий.

Праця — одне з найчистіших
і найшляхетніших джерел
емоційного стану, радості й діяння, творення.

Думка, що народжена в праці,
стає радісною, оптимістичною.

Василь Сухомлинський

2. Прочитай епіграф.

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Які емоції викликали слова видатного педагога?
- Як ти розумієш речення «Праця — одне з найчистіших і найшляхетніших джерел емоційного стану, радості і діяння, творення»?

• Визнач основну думку вислову.

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Який вид роботи тобі подобається?
- Чи часто ти виконуєш улюблену справу? Поділись письмово досвідом, враженнями з однокласниками / однокласницями.

3. Самостійна робота. Опрацюй таблицю «Есе».

Обсяг тексту	Від 0,5 до 1 сторінки.
Особливості змісту	Основа — роздуми щодо чогось побаченого, прочитаного або пережитого. Понад усе — самостійність, оригінальність думок та оцінок. На першому плані — особистість автора.
Особливості композиції	Композиція довільна, послідовність викладу спричинена логікою автора. Обов'язковою є аргументованість.
Особливості стилю	Емоційність, яскрава образність досягаються вживанням метафор, порівнянь, повторів, нанизуванням однорідних членів, використанням протиставних, заперечних конструкцій.
Особливості мови	Уживання неповних речень, питальних та окличних конструкцій, риторичних звертань, запитань. Афористичність.
Заголовок	Заголовок не перебуває в прямій залежності від змісту, він може пояснювати, що стало поштовхом авторських роздумів, передавати почуття, настрої автора тощо.

4. Робота в парах. Опрацюйте інформацію.

Французькі вчені визначили, що занадто працююча людина від завантаженості роботою отримує користь для себе, родини та суспільства. Науковці вважають, що такі люди насправді не залежні від роботи, а отримують від неї задоволення. Працюючі люди енергійні та мобільні, а їх самооцінка формується від професійних успіхів (за онлайн-платформою *robota.ua*).

A. ОБГОВОРЮЙМО

- Що нового ти дізнався / дізналась?
- Яка твоя думка щодо працюючих людей? Чому важливі такі люди для суспільства, родини? Поділись думкою з класом.
- Визнач основну думку висловлення.

6. Прочитай вірш українського поета Олександра Олеся.

БДЖІЛКА І ЗОЗУЛЯ.

«Бджілко! — крикнула зозуля,
Сядь, спочинь зо мною.
Любо, мило спочивати
В холодку весною!
Будем звідси ми дивитись,
Як земля радіє,
Як горить і сяє сонце,
Як садок біліє».

«Ой зозуленько ледача, —
Бджілка одказала. —
Чи не гріх тобі казати,
Щоб і я гуляла?!»

Чи не соромно ж, зозуле,
Цілий день гуляти?
Чи не краще й веселіше
Жити-працювати?!
Прощавай: немає часу!
Треба мед збирати,
Треба кожному квітку в полі
Бджілці облітати».
Заспівала бджілка пісню,
В сизім полі зникла.
А зозуля засмутилась,
Бо робить не звикла.

- Яке враження справила на тебе поезія?
- Яку основну думку висловлено у творі?

5. «Ти зможеш!». Виконай одне завдання на вибір.

1. Прочитай прислів'я. Що спільного в них? Поміркуй, які можна використати як тему для есе. Відповідь обґрунтуй письмово.

1. Без роботи і день роком стає. 2. Губами говори, а руками роби! 3. Де руки й охота, там скоро робота. 4. Добре роби — добре й буде! 5. Тяжко тому жити, хто не хоче робити.

2. Які художні твори порушують проблему користі від праці?

3. Напиши вільне есе «Праця за покликом серця робить людину щасливою».

9. Які емоції відчуваєш після уроку?

Суперово!

Сподобалося!

Складну-вато

Нічого не зрозуміло

Щось не зрозуміло

Цікаво

Усе зрозуміло

§ 91. УЗАГАЛЬНЕННЯ ЩОДО СЛУЖБОВИХ ЧАСТИН МОВИ Й ВИГУКУ

1. Увідповідни початок прислів'я та його закінчення. Визнач почергово прийменники, сполучники, частки та вигук.

1 Ех, якби та якби,	А а не чужим.
2 Живи своїм розумом,	Б пригодиться на старість.
3 Учись змолоду —	В ніж з дурним у небі.
4 Ліпше з розумним в пеклі,	Г то в роті вирости б гриби.

Невдачі неодмінно будуть,
і те, як ви з ними впораєтеся,
буде показником того, чи досягнете ви успіху.

*Джеймі Даймон,
американський бізнесмен*

2. Прочитай епіграф.

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Чи погоджуєшся ти із твердженням автора?
- Чи були в тебе невдачі в досягненні мети? Як ти долав / долала їх? Поділись своїм досвідом із своїми однокласниками / однокласницями.

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Запиши епіграф у зошит.
- Яку функцію виконують службові частини мови в реченні?

3. Прочитай вислови відомих людей.

1. Життя — це те, що з тобою відбувається, поки ти будеш плани (*Дж. Леннон*). 2. Більшість невдах — це люди, які не зрозуміли, наскільки близькими вони були до успіху, коли здалися (*Т. Едісон*). 3. Секрет успіху — в тому, щоб викликати обурення у якомога більшої кількості людей (*Б. Шоу*). 4. Ви не маєте зупинятися, навіть якщо щось може йти не так, як би хотілось (*М. Джордан*). 5. Потрібно вірити в себе та свої здібності! Без раціональної впевненості у своїх силах неможливо бути успішним і щасливим (*В. Піл*).

- Обґрунтуй написання *НЕ* і *НІ*, *БИ* (*Б*).
- Прокоментуй одне речення (на вибір), запиши його, визнач частини мови.

4. Словникова робота. Запиши слова, прибравши скісну ризку.

Поясни написання.

З/за, з/по/між, по/над, по/серед, з/по/серед, о/крім, на/при/кінці, за/для, з/понад, не/долік, не/жить, ненависть, не/мічний не/абиякий, не/можна, не/добрати, ні/що,

не/товариш, ні/як, ой/ой/ой, ку/ку, ха/ха/ха, тим/часом, коли/ж, але/ж, що/духу, що/сь, що/правда, казна/що, будь/що, будь/у/кого, ні/до/чого, тільки/но.

- Склади і запиши три речення зі словами (на вибір) про планування, досягнення поставленої мети.

5. Проблемна хвилинка. Уяви ситуацію. На уроці зав'язалася дискусія. Частина учнів стверджувала: у реченні «Я знаю, що ви скажете...» **ЩО** виступає сполучником; інші твердили: **ЩО** — це сполучне слово. Хто з них мав рацію й чому?

6. Гра «Я — редактор / редакторка». Запиши словосполучення і речення правильно.

Описувати про подвиг. Приймали участь у міроприємстві. Урок по українській мові. Заняття по фізиці. Сумувати по товаришеві. Вибачити подругу. Ходити по вулицям. Діяти по правилам. Пропустити по хворобі. На протязі тижня. Урок починається у вісім годин. Мій брат по фаху інженер.

- Обґрунтуй написання підкреслених слів.

7. Гра «Четверте зайве». У кожному рядку знайди «зайве» слово. Поясни свій вибір.

А щоб, і, але, хіба

В геть, нумо, якби, ох

Б не, нехай, зате, авжеж

Г біля, до, слава Богу, серед

8. Робота в парах. Прочитайте текст.

Людське життя без мети можна порівняти з подорожжю, яка не має маршруту. Рух без орієнтирів не приведе до мрії.

Цілі потрібні як довгострокові, так і короткострокові. Як же правильно ставити цілі й досягати їх?

Алгоритм постановки мети

Крок I. Сформулюй мету.

Крок II. Проведи тест мети на відповідність критеріям ефективності, що є в науці цілепокладання.

Крок III. Постав собі запитання: чи хтось до мене вже досягав подібної мети? Проаналізуй досвід інших людей.

Крок IV. Досліди історії людей, що досягли подібної мети.

Крок V. Теперклади власний план дій.

Для мотивації можна встановлювати проміжні цілі, які вдасться швидко досягти (за матеріалами UkrMedia, «Психологія»).

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Сформулюйте основну думку тексту.
- Що нового ви дізналися зі змісту тексту?
- Визначте тип мовлення та стильову належність тексту.

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Складіть діалог за текстом. Уведіть у розмову службові частини мови, зокрема сполучники, частки, а також вигуки.

9. «Ти зможеш!». Виконай завдання на вибір.

1. Розглянь плакат. Доповни його своїми записами.
2. Прочитай інформацію. Склади власний коментар до неї.

Як і все в цьому світі, ваше життя змінюється, і ваші цілі також можуть змінюватися. Переглядайте свій план та коригуйте його за потреби.

Щодня виконуйте хоча б одну дію, яка наближає вас до мети. Зрештою, незалежно від результатів, аналізуйте виконану роботу.

3. Напиши есе, у якому вислови своє ставлення до складання планів задля досягнення мети. Підкресли службові частини мови у своєму тексті.

10. Які емоції відчуваєш після уроку?

Суперово!	Сподобалося!	Складнувато	Нічого не зрозуміло	Щось не зрозуміло	Цікаво	Усе зрозуміло

Перейди за покликанням <https://cutt.ly/UwAPDsES> або QR-кодом, щоб виконати завдання §§ 92–93.

§ 92. КОНТРОЛЬНА РОБОТА

(СЛУЖБОВІ ЧАСТИНИ МОВИ Й ВИГУК)

§ 93. АНАЛІЗ КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ

ВИГУК

Запитую себе, відповідаю, наводжу приклади.

Визначаю свою сходинку успіху.

СХОДИНКИ УСПІХУ

1. Яку частину мови називають вигуком?
2. Чому вигук не є ні самостійною, ні службовою частиною мови?
3. На які групи за значенням поділяють вигуки? Наведи приклади.
4. Які вигуки пишуться з дефісом? Наведи приклади.
5. За якої умови вигук виділяють комою, знаком оклику? Наведи приклади.
6. Склади і запиши три речення, у яких би вигук «ах» уживався для вираження радості, здивування, переляку.

СПІЛКУВАННЯ

Якщо хочеш змінити світ на краще,
зберегти його чисту красу,
починай це робити з себе!
І не завтра, а сьогодні, з цієї хвилини.

Олександр Захаренко

- розрізнятиму мовні та позамовні засоби гармонійного спілкування; аргументуватиму їх доцільність у спілкуванні;
- виявлятиму чинники, що сприяють або заважають ефективному й етичному спілкуванню;
- визначатиму бар'єри та небезпеки віртуального спілкування; писатиму медіатексти різних жанрів;
- опануватиму правила гарного слухача в спілкуванні.

§ 94. ПОВТОРЕННЯ ВИВЧЕНОГО В 5–6 КЛАСАХ

Маючи конкретну мету,
людина відчуває себе спроможною
подолати будь-які проблеми,
оскільки в конкретній меті —
її майбутній успіх.

*Альфред Адлер,
австрійський психолог*

1. Робота з епіграфом.

- Прочитай виразно слова відомого вченого.
- Чи погоджуєшся із його твердженням? Прокоментуй.
- Чи взаємопов'язані, на твій погляд, поняття «мета» й «успіх»?
- Чи може бути успішною людина, яка не ставить собі мети чогось досягти?
- Уяви ситуацію. У майбутньому ти плануєш стати лікарем чи програмістом, модельєром чи архітектором. Зважаючи на свої плани, чи маєш наполегливо вивчати мову? Обґрунтуй свою позицію. Зістав свої коментарі із основною думкою тексту Г. Лози «Мова розуму – мова душі».

2. Прочитай текст.

МОВА РОЗУМУ — МОВА ДУШІ

Мова — неоціненний скарб народу, найголовніший літопис його життя. Щоб оволодіти цим скарбом, необхідно постійно докладати зусиль, усвідомлюючи, що існує складна наука рідної мови.

З того, як говорить та чи та людина, можна уявити собі її загальний розвиток, освіту й культурний рівень. Поводитися з мовою як-небудь — значить і мислити як-небудь: нечітко, орієнтовно, неправильно. Мова — знаряддя мислення: у ній відбивається інтелігентність людини, її повага до інших, її охайність у широкому розумінні цього слова.

Боротьба за чистоту й високу мовну культуру — це боротьба за культуру взагалі. З культурою мови пов'язують уміння правильно говорити й писати, майстерно добирати, вживати мовно-виражальні засоби відповідно до конкретної ситуації, мети і обставин спілкування.

Не забуваймо, що успіх стосунків між людьми часто залежить від мовлення, яке відображає наш досвід. Мова для культури — те саме, що центральна нервова система для людини. Людина може володіти кількома мовами, залежно від її здібностей, нахилів і прагнень, але найкраще, найдосконаліше має володіти, звичайно, рідною мовою (за Г. Лозю).

A. ОБГОВОРЮЙМО

- Визнач тему й основну думку тексту.
- Виділи ключові слова кожної мікротеми. Склади план тексту.
- Яких ти докладаєш зусиль, щоб «оволодіти наукою рідної мови»?
- Як ти розумієш твердження: «З того, як говорить та чи та людина, можна уявити собі її загальний розвиток, освіту й культурний рівень». Погодись чи запереч думку авторки.
- Як пов'язані мова і мислення людини? Підтвердь свої думки цитатою із тексту.
- Поясни вислів «культура мови». Знайди в тексті відповідні рядки, зачитай їх і прокоментуй.
- Поміркуй, про які стосунки між людьми говорить авторка тексту. Чому успіх стосунків між людьми часто залежить від їхнього мовлення?
- Пригадай, що таке мова і мовлення. Чим відрізняються ці поняття?

СПІЛКУВАННЯ — складний процес взаємодії між людьми, що полягає в обміні інформацією, а також у сприйнятті й розумінні партнерами один одного. Лише між людьми процес спілкування стає усвідомленим, зв'язаним актом.

3. Колективна робота із графічною інформацією «Ситуації спілкування»

- Уважно розглянь світлини. опиши їх.
- Які емоції передають світлини?
- Пригадай, із ким і де протягом дня спілкуєшся.
- Чи ту саму лексику використовуєш для спілкування із друзями в школі, з учителями, з рідними вдома, із незнайомими людьми в транспорті чи на вулиці?
- На яких світлинах відображено живе спілкування, а на яких — віртуальне? Обґрунтуй свою відповідь.

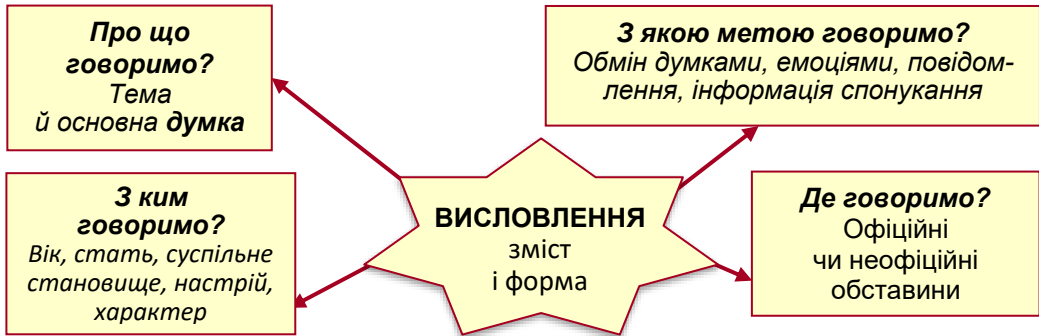
4. Розглянь хмаринку слів. Пригадай, що означають подані вислови.

5. Колективна робота зі схемою «Мовленнєва ситуація»

ФАКТОРИ, ЯКІ СУТТЄВО ВПЛИВАЮТЬ
НА ХАРАКТЕР ВИСЛОВЛЮВАННЯ

- Що доцільно враховувати в мовленнєвій ситуації? Наведи приклади.
- Пригадай відомі тобі правила спілкування.

6. Прочитай уважно прислів'я. Поміркуй, яке правило мовного етикету вони виражають. Запиши це правило одним словом чи словосполученням.

1. Бережи хліб на обід, а слово на відповідь.
2. Краще мовчати, ніж брехати.
3. Дав слово — дотримай його.
4. Не хочеш чути дурних слів — не кажи їх сам.
5. Що маєш казати, то наперед обміркуй.
6. Важливо знати, де що сказати.
7. Ласкаве слово — як день ясний.
8. Погане слово проковтни.
9. Усякому слову свій час.

7. Увідповідни початки висловів з кінцівками.

1	Базика —	А	як чоботом.
2	Ляпає язиком,	Б	наче три дні не їв.
3	Говорить,	В	наче діжка з горохом.
4	Заторохтіла сорока,	Г	як німий говорить.
5	Розмов багато,	Ґ	мовний каліка.
6	Глухий слухає,	Д	розуму мало.

- Чого навчають тебе прислів'я?
- Які правила спілкування виражають запропоновані прислів'я?
- Поміркуй, які правила спілкування тобі відомі і ти ними керуєшся.
- Які правила спілкування для тебе нові? Чи будеш надалі ними керуватися під час спілкування? Чому?

8. Мовленнєвий практикум. Говори правильно! Склади із словами речення і запиши в зошит.

ДЯКУЮЧИ чи ЗАВДЯКИ?

Багато хто говорить і пише: дякуючи підтримці, дякуючи допомозі, дякуючи кліматичним умовам тощо. У всіх цих випадках потрібно вживати прийменник завдяки: завдяки підтримці (допомозі, кліматичним умовам).

Слово дякуючи (висловлюючи подяку) є не прийменником, а дієприслівником і доречно в такому контексті: «Молода співачка виходила з-за лаштунків, дякуючи слухачам за увагу»

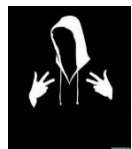

9. Прочитай інформацію та опрацюй її.

Віртуальне спілкування не гарантує того, що твої персональні дані не потраплять у недобрі руки. Викладаючи світлини, розповіді про подорожі, виграші, придбання, потрібно розуміти, що ці відомості можуть використати шахраї. Інформація в інтернеті виставляє нас напоказ і робить вразливими. Про це завжди важливо пам'ятати.

І все ж людина сама для себе обирає, що для неї важливіше: живе чи віртуальне спілкування.

Віртуальне спілкування насамперед має доповнювати та полегшувати життя, а не навпаки. Тоді людина збереже всі найкращі якості, а життя стане багатогранним і, головне, справжнім, а не віртуальним (за Н. Сідорьонк).

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Чи є в тебе віртуальний друг, із яким ти спілкуєшся онлайн?
- Чи завжди безпечно віртуальне спілкування із незнайомими людьми?
- Чи можеш ти передбачити, з якими намірами незнайомці хочуть дружити і спілкуватися віртуально? Чому?
- Чи можна напевно знати, хто ховається за «аватарками»?

9. «Ти зможеш!». Завдання на вибір.

1. Склади пам'ятку «Правила віртуального спілкування». Поділися інформацією із друзями.
2. Напиши вільне есе на тему «Чи варто планувати майбутнє вже сьогодні?». За потреби використай матеріали уроку.

10. Які емоції відчуваєш після уроку?

Суперово!

Сподобалося!

Складну-вато

Нічого не зрозуміло

Щось не зрозуміло

Цікаво

Усе зрозуміло

11. Твій щоденник. Заповни щоденник.

§ 95. КОМУНІКАТИВНІ НАМИРИ

З усіх втрат втрата часу найтяжча.

*Григорій Сковорода,
український філософ*

1. Робота з епіграфом.

- Прочитай афоризм Г. Сковороди. Поясни, як ти його розумієш.
- Що таке марнотратство? Що людина може марно витратити, окрім часу, як стверджує філософ?
- Наведи приклади марнотратства, спираючись на власний досвід чи знайомих і близьких.

2. ЗАУВАЖ!

Марнотратство — це:

- нерозумне, даремне витрачання грошей, майна, природних ресурсів;
- розтрата, злочинна витрата службовою особою довірених їй грошей, цінностей або іншого майна;
- щедрість, доведена до безглуздя.

2. Прочитай притчу.

УМІЙ ВИДІЛЯТИ ВАЖЛИВЕ

Приніс учитель на урок такі предмети: три скляні банки, вишні, сливи й манну крупу. В одну банку він наклав доверху сливи й запитав:

— Скажіть-но, діти, чи заповнив я банку?

Діти відповіли ствердно.

Другу банку він засипав вишнями і знову запитав:

— А зараз повна банка?

І знову діти дали позитивну відповідь.

Тоді вчитель ущерть наповнив банку манною крупою. Певна річ, на запитання, чи повна банка, учитель почув «Так».

— Що ж, тепер, діти мої, слухайте. Банка — це наше життя. Сливи — символ важливих моментів вашого життя: сім'ї, друзів, здоров'я. Якщо тільки це буде у вашому житті, а решти у вас не залишиться — можете вважати, що вам пощастило, ви живете повним життям. Вишні — символ достатку. Це ваша нерухомість, особистий транспорт, робота, Манна крупа — комфорт, модний одяг, дорогі гаджети.

У банці з манкою на жодні радощі життя не залишається місця — крупа заповнює весь простір. Те саме я можу сказати і про ваше життя: наповніть його подібними речами, і на інше у вас не лишиться ані місця, ані часу.

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Поділися враженнями від прочитаної притчі.
- З якими комунікативними намірами прийшов у клас до учнів учитель?
- Як ти вважаєш, чи планував учитель заздалегідь комунікативну ситуацію, яка відбулася на уроці?
- Яку мету ставив учитель перед собою й перед учнями, задумуючи комунікативний намір?

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Поясни, як ти розумієш значення словосполучення «комунікативний намір».
- А чи продумаєш ти наперед спілкування з друзями, з рідними, з учителями? Чому?
- Чи завжди досягаєш поставленої мети, якщо спілкування відбувається спонтанно?
- Поміркуй, чи варто для розв'язання серйозних проблем заздалегідь продумувати чи передбачати можливий діалог, добирати відповідні слова, вислови, щоб бути більш переконливим під час бесіди.

3. Читання з маркуванням. Прочитай інформацію, ставлячи на берегах позначки: ! — відомо, ? — невідомо.

Провідними характеристиками спілкування є комунікативний намір і цілі учасників спілкування. **Комунікативний намір** — це бажання (щось сказати або написати), заряджене емоцією і вольовим настроєм адресата. Правильність обраної комунікативної тактики значною мірою залежить від комунікативного досвіду.

Комунікативний намір може розкриватися у виборі слова, граматичної форми або типу синтаксичної конструкції.

Наміри спілкування бувають доброзичливими і навпаки — лихими. Важливо за будь-яких умов дотримуватися правил мовного етикету.

4. Обговорення проблеми в колі.

Мішель Екем де Монтень — французький філософ і письменник епохи Відродження — наголошував: «Слово наполовину належить тому, хто говорить, і

наполовину тому, хто слухає».

- Доберіть асоціативний куц до **Слова**.
- Назвіть сприятливі умови для ефективного спілкування між людьми.
- Скористайтеся графічною інформацією.

Секрети ефективного спілкування

Говори так,
щоб тебе почули

Створи умови,
щоб ситуація на-
вколо спілку-
вання сприяла
комунікації

Слухай так, щоб
зрозуміти про
що йдеться

5. «Ти зможеш!». Виконай завдання на вибір.

1. Прочитай тексти, де описані мовленнєві ситуації. Проаналізуй комунікативні наміри. Поділися враженнями.

На обличчі написано (грецька притча)

Колись до Афін приїхав учений, який умів за рисами обличчя безпомилково визначати характер людини. І ось привели його до Сократа, не повідомивши, що то є великий філософ. Учений кинув на нього швидкий погляд і тут-таки бовкнув:

— Жадібний, розпусний, гнівливий, нестримний аж до сказу.

Афіняни схопилися за животи і вже зібралися були відгамселити вченого, адже в усій Греції не знайшлося б людини добрішої та скромнішої за Сократа, проте мудрець зупинив їх.

— Він сказав чистісіньку правду! — зізнався Сократ. — Замолоду я дійсно виявляв і жадібність, і лють, і вередливість. Та згодом мені вдалося вгамувати власні пристрасті й виховати себе. Тому я став таким, яким ви мене знаєте.

Біля каси (за Остапом Вишнею)

От підходить чоловік до черги біля каси в магазині, а людина, що стояла попереду, йому:

— Будь ласка, вперед! Дуже прошу!

— Ні, нізащо! Ви будете спереду, а я позаду.

— Та я вас благаю, станьте поперед мене!

— І не просіть, і не благайте! Я такий щасливий, що позаду вас! Не позбавляйте мене цієї радості! Познайомимось!

— Який ви симпатичний!

— А ви просто ангел!

2. Напиши вільне есе на тему «Чому те, що для одного — золото, для іншого — марнотратство?». Використай у тексті прислів'я: «За багатими жнивами приходиться марнотратство, а за бідними — ощадність».

6. Які емоції відчуваєш після уроку?

Супероно!

Сподоба-
лося!

Складну-
вато

Нічого не
зрозуміло

Щось не
зрозуміло

Цікаво

Усе зрозу-
міло

7. Твій щоденник. Заповни щоденник.

§ 96. МОВНІ Й ПОЗАМОВНІ ЗАСОБИ ГАРМОНІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ

Багатство — це не скупчення матеріальних цінностей, а вміння витратити менше, ніж заробляєш, уміння відкладати і вкладати.
Дейв Ремс, письменник

1. Робота з епіграфом.

- Прочитай твердження Д. Ремса. Визнач основну думку.
- Чи погоджуєшся із визначенням поняття «багатство», яке пропонує автор книг.
- Знайди, як в інших джерелах тлумачать це поняття. Зістав.
- Поясни на конкретних життєвих прикладах і ситуаціях значення виразів «уміння витратити менше, ніж заробляєш; уміння відкладати і вкладати».
- Якими правилами керуєшся, витрачаючи свої кишенькові гроші?
- Чи містить твердження Д. Ремса для тебе повчання? Обговори порушену проблему в класі чи з членами родини.

2. Гра «Плутанина». Увіповідни початок і закінчення прислів'їв.

1	Хто живе без запасу,	А	той на старість в нужді не живе.
2	Хто змолоду гроші береже,	Б	то й добре живеться.
3	Як копійка ведеться,	В	то розплатись.
4	Як не вертись, а взяв	Г	а як позичив, так і чорт не брат
5	Як позичає, так: сватоньку, сват	Ґ	бо вони не зйдуть.
6	Грошей не сій,	Д	розуму не купиш.
7	На гроші	Е	той гине без часу.

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Поміркуй, яку тему розкривають прислів'я. Обґрунтуй свою позицію.
- Знайди прислів'я, у яких ідеться про вміння заощаджувати фінанси. Назви життєві ситуації, які ці прислів'я ілюструють.
- Як ти вважаєш, чому прислів'я про позичку часто мають критичний характер? Яку ментальну рису українців вони відображають?
- Чому в народі кажуть, що *легкі гроші* не живуть? Наведи приклади із життя про легкі гроші.

3. Прочитай притчу «Де краще?».

Мав один багатій доньку-підлітка. У дівчини було все, чого вона тільки могла забажати. Примхливою вона не була, однак дуже засмучувала батька. Таткові здавалося, що доня не цінує того, що має. Він хотів, щоб очі доньки світилися радістю, що вона має його прізвище, що живе в розкошах.

От і вирішив він показати дівчині, як живуть прості люди. Відрядив він доньку на вихідні в село. Коли дівчина повернулася, очі в неї світилися радістю.

«Напевно, вона радіє, що повернулася додому», — подумав багатій. А вголос запитав:

— То як, сподобалося тобі жити в селі?

— Дуже сподобалося, тату! — радісно плескаючи в долоні, відповіла дочка.

— Он як? — здивовано розвів руками батько. — І чим тобі сподобалося життя простих людей?

— Знаєш, тату, в нас є кішка, а у них їх аж чотири, а ще пес, корова, кінь, поросята. Дівчинка загинала на руці пальчики й усміхалася. У нас басейн, а перед ними — ціле безкрає море. Наш маєток освітлюють ліхтарі, а в них мільйон зірок видно на небі. Їм належить увесь світ, тату! Дякую тобі, найкращий батьку, що подарував мені можливість пожити з найщасливішими людьми у світі.

Замислився батько...

— Це тобі дякую, донечко, — відповів багатій, міцно обіймаючи її. — Я зрозумів, що можна бути бідним, маючи незліченну кількість грошей, і почуватися багатим, не маючи й копійки за душею.

Щасливий той, хто може розгледіти
красу у звичайних речах, там, де інші нічого
не бачать!

Каміль Піссарро

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Поділися враженнями від прочитаної притчі. Які почуття й емоції вона в тебе викликала?
- Сформулуй тему твору.
- Чи вдало, на твій погляд, дібрано заголовок до тексту? Що він виражає — тему чи основну думку притчі?
- Схарактеризуй образ доньки багатія.
- Чи можна вважати її щасливою людиною? Прокоментуй.
- Прочитай вислів Каміля Піссаро. Як ти його зрозумів / зрозуміла?
- Із життєвою позицією кого із героїв перегукується твердження Каміля Піссаро? Обґрунтуй свою думку.
- Розглянь світліну. Поміркуй, чи передає вона внутрішній стан доньки багатія.

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Досліди, які мовні й позамовні засоби гармонійного спілкування використовували герої притчі. Скористайся підказкою.
- Які мовні засоби спілкування у своїх репліках вживає батько, а які – донька? Знайди емоційно забарвлені слова, тобто слова, які мають негативну або позитивну емоційність у своєму значенні.
- Знайди слова, які у своєму складі мають суфікси чи префікси, які надають словам емоційно забарвлених відтінків значення.
- Виділи мовні ознаки ввічливості, обґрунтуй доцільність комплімента, усмішки. Знайди в тексті фразеологізми. Яку роль вони виконують?
- Які позамовні засоби спілкування використовують герої притчі? Яку ідейно-художню роль вони виконують для втілення комунікативного задуму?
- Проведи спостереження за своїми однокласниками / однокласницями, членами родини. Чи використовують вони під час дружньої бесіди позамовні засоби комунікації? Які саме?
- Яку функцію, на твій погляд, позамовні засоби комунікації виконують для реалізації комунікативного наміру?

4. ЗАУВАЖ!

Люди можуть передавати свої повідомлення словами, тобто вербально (усно або письмово) і без слів — невербально (за допомогою інтонації, сили голосу, темпу вимови, а також міміки, жестів, положення тіла).

Вербальна (мовна) комунікація — процес двостороннього мовного обміну інформацією. Мова — це сукупність слів і систем для їх використання, загальних для людей одного і того самого мовного співтовариства.

Невербальна (позамовна) комунікація — обмін невербальними сигналами, що супроводжують мовні повідомлення. Зазвичай невербальні сигнали (засоби) однаково інтерпретуються в цій культурі або в цьому мовному співтоваристві.

До невербальних засобів спілкування належать: міміка, обличчя, пози, жести, рухи, а також невербальне звучання повідомлень, манера передачі інформації (так звана *парамова*). Наприклад, коли ми хочемо ефектно завершити промову або підкреслити значення своїх слів, ми доповнюємо наше словесне повідомлення інтонацією: надаємо своєму голосу певної висоти, гучності, темпу і тембру (з *посібника*).

5. «Ти зможеш!». Виконай завдання на вибір.

1. Уяви ситуацію.

Ти живеш у південному місті України й давно мрієш про поїздку до Львова. На літніх канікулах ти планував / планувала взяти участь у дводенній груповій екскурсійній поїздки разом із однокласниками. Вартість подорожі (проживання, харчування, екскурсії та квитки на потяг) становила

3000 грн. Однак за тиждень до від'їзду захід було скасовано.

Тоді батьки запропонували поїхати на вихідні до Львова усією родиною: тато, мама, ти і молодший братик чи сестра (7 років). Тато доручив тобі розрахувати бюджет подорожі, загальна сума якого не має перевищувати 25 000 грн. Окрім харчування, проживання, вартості екскурсій, тато попросив забронювати житло для ночівлі на одну добу, а також вирішити, яким транспортом вигідніше добиратися до Львова — автомобілем чи поїздом.

- Інформацію про вартість квитків на потяг можна знайти на сайті *Укрзалізниці*, про вартість оренди житла — на сайтах *booking.com*, *Airbnb.com* тощо. Вартість пального дізнайся на табло найближчої АЗС, а відстань від свого міста до Львова — за картами. Зроби відповідні математичні розрахунки, скориставшись попередньо зібраною інформацією.
- Поміркуй, які ще грошові витрати потрібно тобі передбачити? Яким чином можна зменшити витрати на подорож?
- Свої пропозиції оформ у вигляді діалогу чи дружньої бесіди. Уведи в текст мовні та позамовні засоби гармонійного спілкування. Скористайся матеріалом уроку.

2. Уяви ситуацію.

Ти взяв / взяла участь у інтелектуальному змаганні «Розумники» чи «Майстер-шеф «Діти». Ти серйозно готувався / готувалася до змагань і тобі пощастило перемогти.

- Опиши момент, коли почув / почула своє ім'я. Які мовні й позамовні засоби гармонійного спілкування використаєш, щоб передати свій емоційний стан?
 - Як переможцеві тобі запропонували обрати свій виграш: навчання в кулінарній школі у Франції, екскурсію в престижний європейський університет, грошова винагорода. Що ти вибереш і чому? Прокоментуй.
3. Напиши вільне есе на тему: «Легкі гроші. Легко прийшли — легко розратилися». Уведи в текст мовні й позамовні засоби гармонійного спілкування.

6. Які емоції відчуваєш після уроку?

Супероно!

Сподобалося!

Складну-вато

Нічого не зрозуміло

Щось не зрозуміло

Цікаво

Усе зрозуміло

7. Твій щоденник. Заповни щоденник.

§ 97. ЗАСОБИ ПРИКРАЩАННЯ МОВЛЕННЯ: ФРАЗЕОЛОГІЗМИ, ІНТОНАЦІЙНИЙ МАЛЮНОК

За гроші можна купити постіль — але не сон;
їжу — але не апетит; ліки — але не здоров'я;
слуг — але не друзів; жінок — але не кохання;
житло — але не домівку; розваги — але не радість;
учителів — але не розум.

Сократ

1. Робота з епіграфом.

- Прочитай уголос, дотримуючись потрібної інтонації, твердження відомого філософа Стародавньої Греції *Сократа*. Сучасні інтерпретатори його творів наголошують, що деякі ідеї Сократа-філософа людина може зрозуміти лише з віком.
- Як ти розумієш ці слова? Прокоментуй.
- Зауваж, це твердження було озвучене кілька століть тому. Наскільки це твердження є актуальним для тебе?

2. Орфографічний практикум. Прочитай і прокоментуй народні афоризми, спиши. Розкрий дужки, устав пропущені букви. Поясни написання слів.

1. Гроші не/роблят.. людину щасливою, але допомагают.. їй жити. 2. У/ночі не/може спати тіл..ки той, у кого багато грошей. 3. Коли людина бере гроші під контрол.., вона бере і під контрол.. своє жи..тя. 4. Ні/коли не/беріт.. кр..дит і не/витрачайте ще не/заробл..ні гроші. 5. Багато людей думають.., що вони не/вміют.. заробляти, хоча на/справді вони не/вміют.. витратити. 6. Жадібність до грошей — найбіл..ша п..р..шкода для їх отрима..ня. 7. Борг не/реве, а спат.. не/дає. 8. Боржник в..с..ло б..ре, а смутно ві..дає. 9. Купив/би, та купило пр..тупило.

- Випиши прислів'я, яке тобі найбільше сподобалося, у свій лепбук. Прокоментуй свій вибір.

3. Робота в парі. Мініпроект «Наші гроші».

- Розгляньте графічну інформацію. Розкажіть, хто зображений на кожній банкноті, дотримуючись відповідної інтонації. Чим удостоїлися ці люди високої честі?
- Доберіть афоризми, які виражають життєве кредо кожного з цих людей.
- Створіть асоціативний ряд до кожної світлини з купюри.
- Змоделуйте діалог про світлини на українських банкнотах.
- Доберіть синонімічний ряд до слова «банкнота». У розповіді, діалозі використайте синонімічний ряд.

Довідка: Богдан Хмельницький, Володимир Великий, Володимир Вернадський, Григорій Сковорода, Іван Мазепа, Іван Франко, Леся Українка, Михайло Грушевський, Тарас Шевченко, Ярослав Мудрий.

4. Прочитай текст мовчки. Дотримуючись відповідної інтонації, зачитай уголос ті фрагменти, які найбільше зацікавили.

Інколи в житті виникають ситуації, коли без допомоги не обійтися. У такому разі ви можете оформити кредит у банку або звернутися за позикою до родичів, знайомих, колег чи друзів.

Кредит — це зобов'язання надати певну суму грошей в обмін на зобов'язання боржника повернути заборговану суму, а також сплатити відсотки з такої суми.

Позика — це передання власності однієї особи іншій для тимчасового користування на умовах повернення.

Відмінності кредиту від позики полягають ось у чому. Кредитодавцем є банк або інша фінансова установа, тоді як позика може надати будь-яка особа.

За договором кредиту в тимчасове розпорядження та користування завжди передають грошові кошти, а за договором позики — не тільки гроші, а й цінні речі, різне майно, а також будь-який товар.

Кредит передбачає певний термін, на який грошові кошти передають у тимчасове користування, тоді як позика може бути безтерміновою (до вимоги повернення боргу).

Поміркуйте про те, що ви будете робити в разі, якщо не зможете повернути вчасно борг. Не беріть нових боргів для того, щоб розрахуватися зі старим (за О. Рябовою).

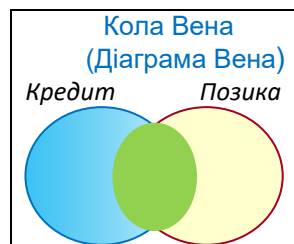
А. ОБГОВОРЮЙМО

- Що нового дізнався / дізналася з тексту?

- Сформулуй тему тексту. Запропонуй заголовок.
- Досліди, за допомогою яких засобів поєднані речення в текст.
- Скільки в тексті мікротем? Виокреми ключове слово кожної мікротеми.
- Визнач основну думку тексту.

5. Робота в парі. Використовуючи інформацію *вправи 4*, заповніть у зошиті «Кола Вена».

- Що, на вашу думку, засвідчує фінансову грамотність людини: життя в кредит чи інвестування коштів?

6. Гра «Диво в решеті». Просій запропоновані фразеологізми так, щоб залишилися ті, що мають значення *боргу* чи *позики*.

По шию (по вуха) в боргах; у боргах як у реп'яхах; боргів як волосся на голові (в бороді); напозичався — аж нікуди (по саме нікуди); золота середина; купатися в золоті; у борги залізити; дешево і сердито; кури не клюють; порожня кишеня; золоте дно; золота молодь; беруть на час, а віддають назавжди.

- Із 2–3 фразеологізмами складіть і запишіть речення. Зробіть синтаксичний розбір їх.
- Поміркуйте, яку функцію в реченні виконують фразеологізми.

7. «Ти зможеш!». Виконай завдання на вибір.

1. Прочитай виразно вголос вірші з такою інтонацією, щоб передати емоційний стан ліричного героя. Знайди в текстах фразеологізми. Поміркуй, з якою метою вони уведені в зміст творів. Випиши фразеологізми, поясни їх значення.

Біда навчить, кому подати руку.
І від кого прийняти сіль і хліб,
З брехні зривати маску і перуку (*Д. Білоус*).

Я не сама мандрую в світ широкий....
Самій не довго збитися з путі,
Та трудно з неї збитися в гурті (*Леся Українка*).

Ми не якісь, — казав мій дід, —
заблуди-пришелепки.
У тих, хто забува свій рід,
не вистачає клепки (*Д. Білоус*).

2. Прочитай народні анекдоти про гроші, дотримуючись потрібного інтонаційного малюнка. Що в них висміюється, засуджується? Визнач повчальний зміст анекдотів.

Рекламу про кредити треба читати навпаки. Не «Візьми кредит! Нема проблем!», а «Немає проблем? — Візьми кредит!»

— Куме, що для вас зробити, щоб ви мене запам'ятали на все життя?

— Позичте мені десять тисяч гривень...

Американець приходить до адвоката й просить поради.

— Мій сусід винний мені п'ятсот доларів і не віддає. Чи можу я якось відсудити ці гроші?

— Можете, але для цього потрібні письмові докази, що він вам винний ці гроші. Ви маєте такі докази?

— Ні, не маю. Він позичив у мене просто так.

— Тоді напишіть йому листа й зажадайте, щоб він негайно повернув вам тисячу доларів.

— Але він мені винний лише п'ятсот!

— Саме так він і відповість. І це буде письмовий доказ.

Доброго ранку!.. Вам дуже пощастило! Учора в Америці помер мільярдер. Випадковим чином ви були обрані єдиним спадкоємцем. Вітаю, ви тепер володар 80 мільярдів доларів, 100 кілограмів золота, і все це — ВАМ!.. Потрібно тільки купити у нас фен і праску!

3. Напиши вільне есе на тему «Чому важливо розвивати фінансову грамотність?» Скористайся матеріалом уроку.

8. Які емоції відчуваєш після уроку?

Суперово!

Сподобалося!

Складну-вато

Нічого не зрозуміло

Щось не зрозуміло

Цікаво

Усе зрозуміло

9. Твій щоденник. Заповни щоденник.

§ 98. БАР'ЄРИ СПІЛКУВАННЯ

Багато хто думає, що мир —
то відсутність війни.

Та мир — це дещо більше.

Мир — це й добрі стосунки між людьми...

Мир треба нести щодня... Щодня треба
налагоджувати контакти між людьми,
шукати доброго спілкування.

Любомир Гузар

1. Робота з епіграфом.

- Прочитай слова філософа й мудреця Любомира Гузара. Прокоментуй.
- Чи імпонує тобі його позиція? Вислови свою позицію.
- Прокоментуй твердження: «мир – добрі стосунки між людьми», «мир треба нести щодня».
- Чому важливо налагоджувати контакти з іншими людьми?
- Як ти розумієш словосполучення «добре спілкування»? Яке ще може бути спілкування?
- Пригадай, що означає словосполучення «ефективне спілкування». Зістав свої коментарі з підказкою.

ПІДКАЗКА: ЗАУВАЖ!

Ефективна комунікація — це обмін повідомленнями, під час якого співрозмовники демонструють взаємну повагу, і той, хто слухає, сприймає з повідомлення саме те, що має на увазі мовець.

- Пригадай, коли розмова не вдалася, спілкування не було ефективним.
- Що може бути перепорою для ефективного спілкування?
- Прочитай інформацію «Бар'єри спілкування».

Бар'єри спілкування — це психологічні труднощі, що виникають під час спілкування і зумовлюють конфлікти або перешкоджають взаєморозумінню.

Вони можуть бути пов'язані з вдачею людей, їхніми прагненнями, поглядами, мовними особливостями, з манерами.

Приклади перепон спілкування:

- ① стереотипне сприйняття людей;
- ② реакція на зовнішній вигляд;
- ③ емоційні стани співрозмовників (*страх, сором, сміх* тощо);
- ④ нечітка вимова, неспроможність чітко формулювати думки, відсутність логічності, недоречність, агресивність чи апатичність, невеликий словниковий запас тощо;
- ⑤ різний інтелектуальний рівень;
- ⑥ ефекти двійника — очікування того ж, чого чекаємо від себе.

3. Робота в парі. Прочитайте текст.

У сім'ї, у постійному спілкуванні з близькими ми дістаємо перші уроки такого потрібного в житті вміння, як співпереживання.

Чи вмієте ви відчувати настрій матері, батька, бабусі, брата чи сестри? Не просто — добрий чи поганий, а найменші нюанси: радість, що спалахнула в очах, притлумлену образу, приховану усмішку. Чи можна навчитися цього?

Психологи вважають, що здатність до співпереживання, співчуття починається від уміння уявити, що відчуває інша людина, уміння сприймати чужу біду та чужу радість як власні. У ці хвилини ми стаємо духовно багатшими, добрішими.

Цього можна і треба навчитися! (За М. Лемберською).

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Поділіться враженнями, чи вмієте ви відчувати настрій рідних.
- На ваш погляд, про які важливі для спілкування вміння говорить автор?
- Що можна «прочитати з обличчя»?
- Розгляньте уважно світлини. Обговоріть, який емоційний стан переживають герої. Що може стати бар'єром для спілкування?

4. «Незакінчене речення». Продовж речення. За потреби скористайся матеріалом довідки.

Бар'єри спілкування зумовлюють...

Щоб уникнути перепони спілкування, треба...

Довідка: конфлікти; невдоволення; стреси; непорозуміння; страхи; роздратування; агресивність; булінг; компроміс; співпереживання; прийняття людини, якою вона є тощо.

5. Прочитай текст мовчки. Дотримуючись відповідної інтонації, зачитай уголос ті фрагменти, які найбільше зацікавили.

Деякі люди вважають, що їхнє фінансове благополуччя залежить від держави, зокрема від рівня заробітних

плат, пенсій, цін, тарифів на житлово-комунальні послуги тощо. Справді, економічна ситуація у країні впливає на рівень життя населення, однак не визначає його. Більшою мірою на фінансові можливості громадян негативно впливає їхнє невміння планувати та контролювати свої доходи і витрати.

У більшості людей грамотне управління особистими фінансами асоціюється з потребою суворої економії, позбавлення себе життєвих задовольень. Однак це не відповідає дійсності. Досить часто люди витрачають свої кошти необдуманно, переплачуючи за товари і послуги, які можуть коштувати дешевше, або купуючи непотрібні речі. Через це в них не вистачає коштів на інше.

Фінансове планування передбачає складання сімейного бюджету — плану доходів і витрат сім'ї зазвичай на один місяць. Отже, потрібно записувати всі доходи й витрати сім'ї в таблицю (як планові, так і фактичні). Без цього ви не будете чітко розуміти, на що саме витрачаєте свої кошти (за Н. Ткаченко).

А. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Склади асоціативний куц до поняття «фінансова грамотність». Чи є синонімічними поняття «фінансова грамотність» і «сувора економія»?
- Поміркуй, чи може фінансова безграмотність спричиняти складнощі у спілкуванні між членами родини.

6. «Ти зможеш!». Виконай завдання на вибір.

1. **Експериментуй.** Сплануй свій бюджет у формі таблиці доходів і витрат. Проаналізуй, чи ефективно ти керуєш своїми фінансами. Поділися результатами з рідними. Постав запитання, чи доцільно планувати сімейний бюджет і аналізувати статті доходів і витрат.
2. Спиши сталі фрази. Випиши ті з них, які стосуються людей, що можуть створити бар'єри в спілкуванні.

Скупий на слова; дайте мені та ще й моїм дітям; скупий не дурний; за двома зайцями не гонись, бо й одного не піймаєш; і сам не гам, і другому не дам; і тяжко нести, й жалко кинути; скупий двічі платить, а дурний двічі робить; як мед, то ще й ложкою; жити на широку ногу; скупий складає, а щедрий споживає; від користі серце кам'яніє; за копійку аж труситься; три речі викликають любов: віра, скромність і щедрість.

9. Які емоції відчуваєш після уроку?

Суперово!

Сподобалося!

Складну-вато

Нічого не зрозуміло

Щось не зрозуміло

Цікаво

Усе зрозуміло

7. Твій щоденник. Заповни щоденник.

§ 99. СУПЕРЕЧКА І СВАРКА

У спорі народжується істина.

Сократ

Ніщо так не затінює істину, як суперечка

Рене Декарт

1. Робота з епіграфом.

- Прочитай вислови філософів. Прокоментуй.
 - Займи позицію. Хто із них, на твій погляд, має рацію?
 - Спір, суперечка, сварка — це синоніми? Відповідь обґрунтуй.
- Зістав свої роздуми із позицією Сергія Кримського в рубриці «Цікаво»

2. ЦІКАВО! Прочитай текст. Чи все тобі зрозуміло в ньому? Якщо ні, то запропонуй обговорити незрозуміле в класі.

Тут наявна філософська плутанина. Істина народжується в діалозі, а діалог від суперечки відрізняється тим, що є спільна мова.

Діалог — це не будь-яка бесіда чи суперечка. Це розмова на спільну тему. Завдання співрозмовників полягає не в тім, щоб виявити, що супротивник не має рації, а я маю. Потрібно дійти до істини, яка для нас є однаковою цінністю.

Що це означає? Я спочатку цілком приймаю позицію свого опонента, а потім спільним аналізом приводжу його до того, що він сам або відмовиться від своєї позиції, або знайде нові аргументи. Це не суперечка і не змагання, а спільна участь і спільне визнання якихось загальних цінностей (за С. Кримським).

5. Прочитай інформацію, застосовуючи технологію маркування.

Цілком очевидно, що спілкування двох або кількох людей не може бути завжди безхмарним. Час від часу між нами виникають розбіжності та конфлікти. І це не дивно, адже кожна людина має власну думку і відстоює її.

Однак, якщо одні протиріччя породжують дискусії, то інші призводять до сварок і суперечок.

Розглянемо природу та характерні ознаки явищ, що нас цікавлять.

ЧИ

Так, суперечка — це словесне змагання між двома або кількома особами, при якому кожна із сторін обстоює свою думку, правоту; спір.

Під час діалогу кожен учасник намагається довести свою правоту за допомогою вагомих аргументів. Опоненти дозволяють один одному спокійно висловлюватися, сформулювати власну точку зору.

Люди вступають у суперечку або для пошуку істини, або ж з метою здобути перемогу над супротивником. У ході обговорення питань учасники діалогу відчують запал, а по його завершенні — почуття задоволення. Така дискусія не терпить підвищення голосу і переходу на образи, бо тоді розмова перетвориться на звичайну сварку.

Головна відмінність суперечки від сварки полягає в тому, що сварка має винятково негативне забарвлення.

Вона — відкритий конфлікт на ґрунті розбіжності сторін.

Суперечка — це завжди діалог, при якому кожна людина відстоює свою позицію, не бажаючи слухати аргументи опонента. Така бесіда ведеться на підвищених тонах і найчастіше містить особисті образи.

У ході перепалки люди відчують злість і агресію, а після її закінчення — почуття гіркоти і спустошеності. Якщо під час суперечки сторони можуть досягти згоди, то під час сварки це відбувається вкрай рідко. Причиною того стають як сильна емоційна напруга, так і неготовність людей слухати одне одного (за матеріалами проєкту «Інформаційна кампанія про психічне здоров'я»).

- Підіб'ємо підсумок, у чому різниця між суперечкою та сваркою. Ґрунтуючись на прочитаному, заповни в зошиті порівняльну таблицю.

<i>Суперечка</i>	<i>Сварка</i>

6. Робота парі. Прочитайте поради давніх римлян. Поясніть, як ви розумієте ці висловлення.

- ① Якщо не вмієш говорити, навчися слухати.
 - ② Не кажи про те, чого не знаєш.
 - ③ Потрібно вислухати й іншу сторону в суперечці.
- Змодельуйте діалог, у якому висловіть своє розуміння понять «суперечка» і «сварка». Уведіть у репліки слова давніх римлян.

7. Гра «Я редактор / редакторка». У всіх словосполученнях є помилки. Відредагуй їх. Запиши правильно. Запам'ятай.

Приймати участь, відноситись до людини, вести себе, слідує питання, слідує міроприємство, причиняти зло, прийнятися до роботи, оставити під питанням, принести подяку, з цього витікає, переводити текст, заказати словник.

8. «Ти зможеш!». Виконай завдання на вибір.

1. Спиши прислів'я. Прокоментуй. Пригадай життєві ситуації, коли їх використовують у мовленні. Устав пропущені букви чи зніми ризик, поясни написання.

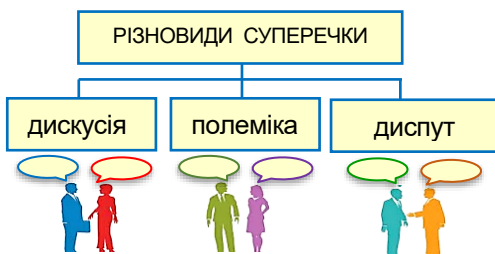
1. Де двоє сварят..ся — третій користає. 2. Кішки гризут..ся — мишам привіл..я. 3. Де пси кусають..ся, не/хай чужі не/мішають..ся. 4. Очерет з водою не/пом..р..т..ся: хоч вітру не/ма, все лають..ся. 5. Н../хай буде гречка, аби не/суперечка! 7. Нащо з тим миритис.., хто охочий сваритис.. . 8. Не/вдавайся у сварку, бо буд..ш битий. 9. Лайка лаєт..ся, бо з дідьком знаєт..ся. 10. Криком вогню не/вгасиш.

2. Прочитай фразеологізми. Поясни їх значення. За потреби звернися до фразеологічного словника. Добери антонімічну пару. Побудуй 2–3 речення.

Чорна кішка пробігла; розбити глека; обминати гострі кути; вавилонська вежа; дерти горло; яблуко розбрату; виносити сміття з хати; камінь за пазухою тримати.

3. Напиши вільне есе на тему: «Єдиний спосіб досягти кращого результату в суперечці — це ухилитися від неї» (Д. Карнегі).

4. Робота з графічною інформацією. Прокоментуй схему. Запиши відповідь на запитання.

- Які слова на схемі тобі незрозумілі?
- Чи знайшов / знайшла відповідь на запитання, що таке діалог, спір, суперечка, сварка?

9. Які емоції відчуваєш після уроку?

Суперово!

Сподобалося!

Складнувато

Нічого не зрозуміло

Щось не зрозуміло

Цікаво

Усе зрозуміло

10. Твій щоденник. Заповни в щоденник.

§ 100. ПРАВИЛА ГАРНОГО СЛУХАЧА

Заощаджуй гроші.
Шукай, де можна купити продукцію
дешевше або оптом.

Складай список покупок заздалегідь
і купи тільки те, що є в списку.

*Джон Девісон Рокфеллер,
підприємець та благодійник*

1. Робота з епіграфом.

- Прочитай слова *Джона Рокфеллера*. Прокоментуй їх.
- Чи варто прислухатися до поради американського підприємця і благодійника *Джона Девісона Рокфеллера* (1839–1937), першого у світі доларового мільярдера, якого вважають одним з найбагатших людей усіх часів.
- Від якого небажаного поведження з грошима застерігає нас філантроп Рокфеллер? Добери український відповідник до слова «філантроп».
- Прочитай пораду Рокфелера вдома своїм батькам чи рідним. Запитай, як вони розуміють цей вислів. Чи можна його взяти як життєвий девіз чи керівництво до дії?

2. Читання з маркуванням. Прочитай інформацію, ставлячи на берегах позначки: ! — відомо, ? — невідомо.

З розвитком економіки нашої країни в повсякденне життя все більше входять поняття, пов'язані з грошима і фінансами. Кредит, інвестиції, акції, бюджет — усі ці слова плавно «перетікають» зі світу бізнесу в наш із вами звичайний світ, у наші сім'ї та наші домівки.

Природно, що більшості людей не вистачає знань про фінанси та інструменти поведження з грошима. Однак шукати й діставати ці знання, хоча б елементарні, просто життєво необхідно. Інакше багато з нас ризикують переоцінити свої фінансові сили та потрапити до боргової ями.

Борг — це зобов'язання, строк виконання якого настав. Здебільшого поняття боргу застосовують щодо грошей чи інших активів, узятих у позику, або послуг, наданих у кредит.

Причини, через які виникає борг, різноманітні. Деякі люди змушені позичати гроші в разі втрати роботи, скорочення заробітної плати, на лікування, навчання або розв'язання термінових проблем. В інших людей життя в борг стало звичкою через можливість легко отримати кредит у банку та прагнення «жити не за коштами» (за *О. Рябовою*).

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Що нового дізнався / дізналася з тексту?
- Визнач стильову належність тексту. Обґрунтуй свою думку.
- Знайди в тексті фразеологізми. Поясни їх значення.
- Поміркуй, яку роль для вираження основної думки відіграють фразеологізми.

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

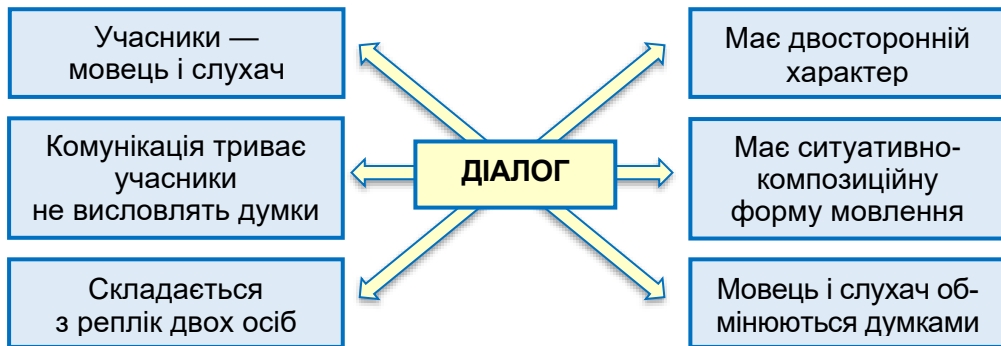
- Знайди в тексті слова іншомовного походження, поясни їх значення. Заміни їх українськими відповідниками. Простеж, як змінився текст.
- Знайди в тексті речення з дієприкметниковим зворотом. Поясни вживання розділових знаків. Зроби синтаксичний розбір.

- 3. Робота з графічною інформацією.** Уяви ситуацію. Ти вирішив / вирішила оформити кредит чи позику. Чи важливо, на твій погляд, цю процедуру засвідчити документально? Чому? Обґрунтуй свою думку.

ЗАПАМ'ЯТАЙМО!

Діалог має двосторонній характер. Важливим у діалозі є зворотний зв'язок, коли слухач перепитує, уточнює, доповнює мовця. Діалог передбачає **обмін думками між двома його учасниками**, котрі орієнтують мовленнєву діяльність одне на одного.

- Між людьми в момент оформлення документів відбувається діалог чи монолог? Прокоментуй. Порівняй свої коментарі зі схемою.
- Які ролі виконують під час укладання договору про кредит чи позику?
- Чому важливо під час цієї процедури бути максимально уважним слухачем?

- 4. Прочитай текст мовчки. Зроби в зошиті нотатки, зазначивши, яких правил дотримувешся, а які для тебе нові.**

ЧИ ВМІЄШ ТИ СЛУХАТИ?

Активне слухання — навичка, що відіграє важливу роль, якщо ви хочете створити міцні, дружні стосунки в житті.

Пригадайте, як ви почувалися, коли, говорячи з кимось,

розуміли, що вас насправді не слухають. Ви відчували неповагу? Образу? Не забувайте про ці почуття, адже саме їх можуть відчути люди, які розмовляють з вами.

Ось поради, які допоможуть вам стати гарним слухачем.

- 1. Зоровий контакт.** Перший і найголовніший крок, який ви маєте зробити, — встановити зоровий контакт. Протягом усієї розмови намагайтеся не відводити погляд надовго. Цим ви засвідчите інтерес до співбесідника.
- 2. Будьте присутні в моменті.** Ви маєте не лише дивитися на людину, а й бути уважними до її слів.
- 3. Якщо ви готові щось сказати, не подавайте вигляду.** Коли ви слухаєте, не давайте людині зрозуміти, що ви теж хочете щось сказати. Не робіть ніяких жестів, не відкривайте рота. Якщо ви це зробите, ви покажете іншому, що більше не слухаєте його.
- 4. Вникайте в те, про що вам розповідають.** Ви маєте показати зацікавленість у відомостях, які хочуть до вас донести.
- 5. Починаєте говорити з кимось — попросіть вибачення.** Якщо ви почали говорити разом з іншою людиною, то скажіть: «Вибач, будь ласка, продовжуй». Дозвольте їй закінчити свою думку. Тільки після цього можете відповісти на її слова.
- 6. Читайте між рядків.** Якщо ви будете уважно слухати, ви зможете вловлювати підтекст, що допоможе вам ефективніше долучитися до розмови.
- 7. Якщо ви спілкуєтеся в групі, то ніколи не починайте говорити з кимось, доки інший висловлює свою думку.** Якщо хтось намагається заговорити з вами, увічливо попросіть зачекати, щоб не відволікатися від загальної дискусії.
- 8. Ставте запитання.** Ставлячи запитання, ви проявляєте інтерес до теми. Усім подобається, коли їм ставлять запитання, на які вони знають відповіді.
- 9. Не змінюйте тему.** Якщо ви змінюєте тему розмови до її логічного завершення, ви показуєте відсутність інтересу до обговорювання. Уміння слухати — це насамперед терпіння.

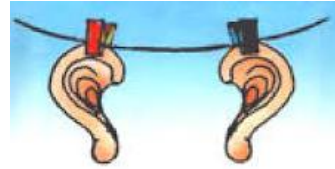
Щоб стати хорошим слухачем, вам доведеться докласти деякі зусилля. Насамперед маєте навчитися виявляти щирий інтерес до інших людей (*за матеріалами [UkrMedia](#)*).

- Досліди, які форми дієслів найчастіше використані в тексті. Як ти думаєш, чому?
- На основі порад із тексту склади пам'ятку гарного слухача. Обговори результати своєї роботи із однокласником / однокласницею.

5. Робота в парі. Гра «Диво в решеті». «Просійте» запропоновані фразеологізми, лишивши лише ті, що стосуються гарного слухача.

Насторожувати (нашорошувати) вуха; ловити кожне слово; розвішувати вуха; прихилити вухо; в одне вухо залетіло вдруге вилетіло; почухати вухо; *слухати* одним вухом; ловити гав; а мудрий їсть собі та їсть; а кіт ковбаску наминає; неначе й не до нього річ; бути насторожі; в одне вухо влізти, а в друге вилізти; різати вухо; тонке вухо; тугий на вухо; ведмідь (слон) на вухо наступив; в одне вухо впускати / випустити, а в друге випускати / випустити; впіймати (вхопити) вовка за вухо; у вухо заїхати; притягнути за вуха; позакладало вуха; богу у вуха; розвішувати вуха; краєм вуха; підняти вуха; вуха в'януть (сверблять); по самі вуха; нам'яти (накрутити) вуха; стригти вухами; голова з вухами; мати довгі вуха.

- Уведи 2–3 фразеологізми в речення. Поміркуй, з якою метою використовують фразеологізми в мовленні.

6. «Ти зможеш!». Виконай завдання на вибір.

1. Вибери із доступних тобі джерел 5–10 прислів'їв про вміння слухати. Запиши в зошит. Із кількома склади речення.
2. Прочитай уважно «Правила для слухача». Постав кілька запитань автору. Що б ти додав / додала до змісту цього плаката?

ПРАВИЛА ДЛЯ СЛУХАЧА

Для слухачів також є правила культури спілкування. Сформулюймо їх.

- Необхідно припинити всі справи й уважно вислухати мовця.
- Слухаючи, треба доброзичливо, з повагою і терпляче ставитися до мовця, бути тактовним.
- Варто намагатися не перебивати мовця, не вставляти недоречних зауважень, не переводити власне слухання у говоріння.
- Слухаючи, треба перевести в центр уваги мовця та його інтереси.

- Необхідно вміти вчасно оцінити мовлення співрозмовника, погодитися чи не погодитися з ним, відповісти на запитання.

3. Прочитай притчу мовчки. Добери заголовок. Перебудуй притчу так, щоб вона відповідала правилам гарного слухача.

Відрядив якимось один цар посланця до царя сусідньої країни.

Посланець спізнився і, поспішно вбігши в тронну залу, задихаючись від швидкої їзди, почав викладати доручення свого володаря:

— Мій пан... повелів вам сказати, щоб ви дали йому... білого коня з чорним хвостом... а якщо ви не дасте такого коня, то...

— Не бажаю більше слухати, — перебив цар схвильованого гінця. — Скажи своєму цареві, що немає в мене такого коня, а якби був, то...

Тут він запнувся, а посланець, почувши такі слова, злякався і втік з палацу. Він скочив на коня і помчав назад доповідати своєму цареві про зухвалу відповідь.

Вислухавши донесення, повелитель страшно розсердився і оголосив сусідському цареві війну.

Довго тривала ця війна, багато крові було пролито і земля спустошена. Урешті-решт обидва царі, спустошивши казну і виснаживши війська, погодилися на перемир'я, щоб обговорити свої претензії один до одного. Коли вони розпочали переговори, другий цар запитав першого:

— Що ти хотів сказати своєю фразою: «Дай мені білого коня з чорним хвостом, а якщо не даси, то...»?

— «...пошли коня іншої масті», — продовжив цар. — От і все, що я мав на увазі. А ти що хотів сказати своєю зухвалою відповіддю: «Немає в мене такого коня, а якби був, то...»?

— «...неодмінно послав би його в подарунок моему добродру сусідові», — відповів другий цар.

Отже, умій слухати: навіть маленька нетерплячість може призвести до трагічних наслідків.

7. Які емоції відчуваєш після уроку?

Суперово!

Сподобалося!

Складну-вато

Нічого не зрозуміло

Щось не зрозуміло

Цікаво

Усе зрозуміло

8. Твій щоденник. Заповни щоденник.

§ 101–102. УЗАГАЛЬНЕННЯ Й СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ІНФОРМАЦІЇ МОВЛЕННЄВОЇ ЗМІСТОВОЇ ЛІНІЇ. НАПИСАННЯ ЕСЕ

Найвище уміння —
почати спочатку життя,
розуміння, дорогу, себе.

Ліна Костенко

1. Робота з епіграфом.

- Прочитай уголос слова Ліни Костенко. Прокоментуй.
- Чи погоджуєшся ти з її судженнями?
- Опрацьовуючи розділ «Спілкування», ми говорили з тобою на різні важливі теми. Чи почерпнув / почерпнула ти із наших розмов щось важливе для себе? Поміркуй, що б ти хотів / хотіла змінити в собі чи своєму житті уже зараз.

- ### 2. Прочитай притчу мовчки. Епізод, який тебе найбільше здивував чи виявився найповчальнішим, прочитай уголос. Прокоментуй свій вибір.

ЧОТИРИ РОКИ

Зустрів якимось юнак дуже старого дідуся. Той видався таким давнім, що хлопець не витримав і запитав:

— Скільки ж вам років, діду?

— Чотири, синку, — усміхнувся дідусь.

— Щось ви наплутали, шановний, на вигляд вам значно більше років.

— Нічого я не наплутав, сину. Усе своє життя я гуляв, ображав людей і не почувався щасливим. Аж доки чотири роки тому не збагнув, що щось у моєму не так. Ну не можу я померти й не довідатися, що ж таке щастя.

Я приєднався до трьох мудреців і всюди за ними ходив, слухав їхні напучування. Я дізнався про те, що потрібно робити добро, позбутися жадібності, гніву й дурості, аби з чистими думками зрозуміти, що мені чотири роки.

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Яке враження на тебе справила притча?
- Сформулюй тему й основну думку твору.
- Чи дізнався дідусь, що ж таке щастя? У чому він знайшов сенс життя?
- Яку роль у житті дідуся відіграло спілкування?
- Зістав слова Ліни Костенко й позицію героя притчі. Як вони перегукуються?
- Пригадай життєві історії людей, які зуміли почати спочатку життя, змінили себе і своє ставлення до людей. Що стало причиною таких змін?

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Прочитайте діалог за ролями. Передайте емоційний стан персонажів.
- Дослідіть, за допомогою яких мовних засобів виражається ставлення персонажів до ними сказаного.
- Добери синоніми до слів *напучування*, *збагнути*, *сенс*.
- Поясни, як ти розумієш вислів «зазирнути у власну душу».

3. Прочитай текст. Про який спосіб людського спілкування в ньому йдеться?

ПРИРУЧИТИ МОВУ

Знання мови жестів надає можливість розуміти наміри, характер або настрої людини за допомогою тлумачення її поз, рухів та жестів

Коли люди не вміли говорити, вони спілкувалися *мовою жестів*. Та й нині в розмові, навіть знаючи кілька мов, люди часто допомагають мовленню руками. Бо так зрозуміліше й переконливіше.

Утім про мову жестів ми чомусь забуваємо. І дарма! Через жести можна передавати будь-яку інформацію. В усьому світі більшість жестів сприймають однаково. На думку вчених, мова рук — це унікальний засіб спілкування з іноземцями. Так,

у Європі за допомогою жестів можна, наприклад, купити морозиво, не вивчаючи для цього місцеву мову.

Навіщо вивчати мову рук? У розвинених країнах таке питання ні в кого не виникає. У конституції Австрії зазначено: німецька жестова мова є державною, відтак її вивчають ще у школі. Схоже ставлення до жестів у Чехії, Португалії, Словаччині, Фінляндії, де вона також не обділена державною увагою.

Щоб популяризувати мову жестів в Україні, створено комп'ютерну програму «Українська жестова мова». Вона працює так: користувач обирає слово зі списку, після чого робот на екрані комп'ютера показує відповідний жест.

Робот, який демонструє жести, — особлива гордість програмістів. «Учитель» намальований у тривимірній графіці, тобто схожий на героїв комп'ютерних ігор. Такого робота можна обертати на всі боки і роздивлятися жести як слід.

Поки що електронний посібник містить не всі 300 жестів, які наявні в українській мові рук, проте базу надалі вдосконалюватимуть. Оскільки жестів у десятки разів менше, ніж слів, мову рук не так уже і складно вивчити (за В. Долговою).

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Визнач тему тексту. Чи вдало дібрано заголовок?
- Яку проблему порушує автор? На твій погляд, наскільки важливим є питання поширення жестової мови в Україні?
- Яка основна думка тексту?
- Поміркуй, чи стала тобі в пригоді мова жестів. Чи потрібно її вивчати?

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Визнач стильову належність тексту. Обґрунтуй свою думку.
- Досліди, за допомогою яких засобів поєднані речення в текст.
- Знайди синоніми до словосполучення *мова жестів*. Яку роль у тексті відіграють синоніми?
- Знайди слова, які виражають авторську оцінку.
- З якою метою у текст уведено слова з переносним значенням і фразеологізми. Знайди їх. Прокоментуй доцільність уживання.
- Що в тексті «дане», а що «нове». Простеж, як у кожній наступній мікро-темі розкривається ідея тексту.
- До якого типу мовлення належить висловлення?
- Досліди, з якою метою в текст введено окличні й питальні речення.

4. «Ти зможеш!». Виконай завдання на вибір.

1. Напиши формальне есе на одну із тем:

- ① «Чи може улюблена справа бути прибутковою?»;
- ② «Чого не купиш за гроші?»;
- ③ «Що означає “уміти користуватися грошима”?»

Скористайся матеріалом розділів «Текст», «Жанри мовлення», «Спілкування». Як тези й аргументи використай епіграфи, прислів'я та приказки, фразеологізми із вправ.

2. Прочитай. Поясни письмово, яку цитату великого філософа і чому ти візьмеш собі в лепбук із цього матеріалу?

План дій від Григорія Саввича Сковороди

- Більше думай, а тоді вирішуй
- Бери вершину — матимеш середину
- Визначай смак не за шкаралупою, а за ядром
- Спіши повільно.
- Із собою вмій вести розмову.
- Любов виникає з любові, коли хочеш, щоб тебе любили, люби першим.
- Роби те, до чого народжений, сродна праця — найсолідша річ у світі!

ПІЗНАЙ
СЕБЕ!

«Сьогоднішній»
Григорій Сковорода.
Худ. Марися Рудська

5. Твій щоденник. Заповни щоденник.

6. Які емоції відчуваєш після уроку?

Суперо!

Сподобалося!

Складнувато

Нічого не зрозуміло

Щось не зрозуміло

Цікаво

Усе зрозуміло

КОРОТКИЙ СЛОВНИК МОВОЗНАВЧИХ ТЕРМІНІВ

(за Великим тлумачним словником СУМ, Малою філологічною енциклопедією (укладачі: О. Скопненко, Т. Цимбалюк)

- Абревіатура** — скорочення слова чи словосполучення, уживане в усному та писемному мовленні (*МВС — Міністерство внутрішніх справ, ДАІ — Державна автомобільна інспекція*).
- Алфавіт** — Сукупність усіх літер, розміщених у певному порядку (*походить від назв перших літер грецького алфавіту альфа і бета, або віта*).
- Апостроф** — надрядковий знаку вигляді коми, уживаний у деяких мовах для позначення роздільної вимови.
- Афікс** — морфема, що має в слові додаткове словотвірне чи морфологічне значення (*префікс, суфікс, інфікс, флексія*).
- Відміна** — клас однієї з іменних частин мови, об'єднаний спільними особливостями відмінювання. У сучасній українській літературній мові виокремлюється чотири відміни іменника.
- Відмінок** — граматична категорія іменних частин мови (*іменника, прикметника, числівника, займенника*), дієприкметника, яка служить для вираження синтаксичних зв'язків, а також семантичних відношень до інших слів. У сучасній українській літературній мові сім відмінків (*називний, родовий, давальний, знахідний, орудний, місцевий, кличний*).
- Відмінювання** — зміна іменних частин мови, дієприкметника за відмінками. Для іменника — ще й за числами, для прикметника, порядкових числівників, займенників, дієприкметників — зміна за відмінками, родами й числами.
- Власні назви** — індивідуальні назви окремих предметів (*Михайло Григорович, Закарпаття, Дніпро*). Інша назва — оніми.
- Грамати́ка** — галузь мовознавства, що вивчає закономірності формотворення і словозміни, типи словосполучень і речень у певній мові. У складі граматики виокремлюють морфологію й синтаксис.
- Дієвідмінювання** — зміна дієслів за особами, числами, родами.
- Дужки** — парний розділовий знак, що використовується для виділення слів, словосполучень, речень.
- Енциклопедія** — наукове чи науково-популярне довідкове видання.
- Епіграф** — афоризм, крилатий вислів, цитата тощо, які автор розмістив перед текстом твору.
- Есе** — невеликий за обсягом прозовий твір, що має довільну композицію.
- Ескіз** — незакінчений твір, загальний начерк, що характеризує задум твору.
- Жива мова** — мова, яка в конкретний історичний момент є розмовною мовою народу, змінюється внаслідок впливу інших мов, розвитку народу.
- Загальні назви** — узагальнені назви предметів, явищ (*місто, село, учень, країна*).
- Заголовок** — назва твору (**частини, розділу**), що визначає тему (*ідею*) твору (*частини, розділу*).
- Знак оклику** — розділовий знак, який свідчить про емоційність висловлення.
- Знак питання** — розділовий знак, який ставиться в кінці питального речення.
- Ідея** — головна думка у творі.
- Інтерв'ю** — бесіда з конкретною особою, розрахована на оприлюднення, що дає змогу показати погляди цієї особи на якесь важливе питання, подію.
- Інтерфікс** — 1. Частина слова, що служить для з'єднання інших морфем (*гра-(в)-ець*). 2. Єднальний звук, що об'єднує дві і більше основи в одне слово (*пар-(о)-*

плав, вод-(о)-гін).

Інфінітив — неозначена форма дієслова, яка позначає дію або стан безвідносно до часу, способу, числа та роду.

Кома — розділовий знак, яким розділяють однорідні члени речення, частини складного речення, або виділяють відокремлені члени речення чи слова.

Курсив — похилий друкарський шрифт, схожий на рукописні літери, яким виокремлюють частини в тексті, що набраний прямим шрифтом.

Лапки — парний розділовий знак для виокремлення прямо мови, цитат, назв творів, газет, часописів, установ, підприємств, фірм, товариств, а також слів, що вживані не у своєму власному значенні.

Мова — система фонетичних, лексичних і граматичних засобів, яка виконує комунікативну функцію та забезпечує формування й вираження думок, почуттів людини.

Мовна норма — сукупність усталених елементів мови, які в процесі розвитку відібрала й закріпила мовна практика певного суспільства. Мовна норма функціонує як сукупність загальноприйнятих правил. Розрізняють лексичні, орфоепічні, граматичні, стилістичні норми.

Морфологія — розділ граматики, що вивчає форми, змінювання, будову слів, угруповання їх за частинами мови.

Непрямі відмінки — усі відмінки, крім називного.

Орфограма — унормоване написання, що відповідає чинним правилам правопису.

Орфографія — 1. Загальноприйнята система правил передачі певної мови на письмі; правопис. 2. Розділ мовознавства, що вивчає і розробляє систему таких правил.

Орфоепія — 1. Правила, норми літературної вимови. 2. Розділ мовознавства, який вивчає правильну вимову голосних і приголосних звуків, а також звукосполучень, граматичних форм, особливості вимови чужомовних слів, установлює норми наголошення та інтонації.

Писемна мова — різновид загальнонародної мови, зафіксований на письмі, зі стійким збереженням літературної норми. Одна із двох форм реального існування мови як засобу комунікації.

Підтекст — внутрішній, прихований зміст якого-небудь висловлення

Піктограма — малюнкове зображення предмета, поняття, що заміняє слово.

Повнозначні слова (частини мови) — слова, які мають самостійне лексичне значення, виконують номінативну функцію, називаючи предмет, дію, якість, властивість, відповідають на питання, є членами речення. До повнозначних слів зараховують іменник, прикметник, числівник, займенник, дієслово й прислівник. Інша назва — самостійні слова (частини мови).

Службові слова (частини мови) — неповнозначні слова (частини мови), які не називають реалій, а тільки вказують на відношення між ними. До службових слів (частин мови) належать прийменники, сполучники, частки.

Теза — коротко сформульовані основні положення статті, повідомлення, доповіді, лекції

Тема — предмет судження, зображення, дослідження, обговорення

Частини мови — граматичні класи слів, які мають спільні ознаки: 1) єдине узагальнене значення; 2) спільні граматичні категорії; 3) синтаксичну функцію. Виокремлюють: 1) повнозначні (самостійні) частини мови (іменник, прикметник, числівник, займенник, дієслово, прислівник); 2) неповнозначні (службові) частини мови: прийменник, сполучник, частка; 3) вигук.

ПОКЛИКАННЯ ТА QR-КОДИ НА СЛОВНИКИ
ТА ІНШІ ДОПОМІЖНІ МАТЕРІАЛИ

	<p><i>Додаток 1</i> КОРОТКЕ ТЛУМАЧЕННЯ ДЕЯКИХ СЛІВ ІНШОМОВНОГО ПОХОДЖЕННЯ https://cutt.ly/IONSzPi</p>	
	<p><i>Додаток 2</i> КОРОТКИЙ СЛОВНИЧОК ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ https://cutt.ly/UONFaLC</p>	
	<p><i>Додаток 3</i> ПОХОДЖЕННЯ ДЕЯКИХ БІБЛІЙНИХ Й АНТИЧНИХ ВИСЛОВІВ https://cutt.ly/4ONFxlU</p>	
	<p><i>Додаток 4</i> СЛОВНИЧОК НАЙУЖИВАНІШИХ СЛІВ ІЗ ЛІТЕРОЮ «Г» https://cutt.ly/oONFQbk</p>	
	<p><i>Додаток 5</i> З ОРФОГРАФІЧНОГО СЛОВНИКА https://cutt.ly/GONFUvm</p>	
	<p><i>Додаток 6</i> ЗІ СЛОВНИКА НАГОЛОСІВ https://cutt.ly/yONFKDW</p>	
	<p>Список використаних джерел https://cutt.ly/oO8C6iT</p>	

Ключі до вибраних завдань

- § 1 (завд. 5): 1. Компетенція. 2. Цивілізація. 3. Маніпуляція. 4. Окупація. 5. Ситуація.
- § 2 (завд. 1): 1Г, 2В, 3Г, 4Б, 5А.
- § 2 (завд. 8-3): Сенбернар і бультер'єр.
- § 3 (завд. 1): Неозначена, особові, дієприкметник, дієприслівник, безособові на *-но*, *-то*.
- § 3 (завд. 4): 1Г; 2В; 3Г; 4Б; 5А
- § 5. (завд. 1): самовираження.
- § 5. (завд. 6): Сократ: Заговори, щоб я тебе побачив.
- § 7 (завд 3): Читання — самостійне плавання у морі знань. *В. Сухомлинський*.
- § 8 (завд. 1): 1. *куПив*; 2. *спЕкли*; 3. *кРичав*; 4. *нЕсла*; 5. *сКазав*;
6. *слекЛа*; 7. *зрАдiло*; 8. *вiДдали*; 9. *думАю*; 10. *почАли*
- § 10 (завд. 8): 1Г, 2В, 3В.
- § 17 (завд. 8): 1А, 2Б, 3В, 4В.
- § 22. (завд. 8-3): 1. Євфрат. 2. Янцзи. 3. Тигр. 4. Ніл. 5. Рід. 6. Вождь. 7. Знать.
У виділеному рядку: Цивілізація
- § 25. (завд. 2) 1. Сім разів відмірай — один раз відріж. 2. Усяке діло починай з голови.
3. Не силою роби, а розумом. 4. З самого початку думай, який буде кінець.
5. Людей питай, а свій розум май. 6. Не перо пише, а розум. 7. Не клавіатура друкує, а розум.
- § 27. Кросворд. *За вертикаллю*. 1. Текстова. 3. Висновок. 5. Символьна. 6. Графічна.
7. Дія. 8. Вінер. 9. Аргумент. 10. Фейк. 11. Цитата. 12. Інфінітив.
За горизонталлю. 2. Факт. 4. Есе.
- § 28. Відповідь: 1Б; 2А; 3Б; 4А; 5А; 6В; 7А; 8В; 9Б; 10 — 1А, 2А, 3В, 4Б;
11 — 1Д, 2Г, 3Г, 4Б, 5А; 12 — 1Г, 2А, 3Д, 4Б, 5Г.
- § 30. (завд. 1): Головоломка. Банкомат. Комар. Команда. Комаха. Спільна частина цих слів — КОМА.
- § 32 (завд. 8): 1Г, 2В, 3А.
- § 35: Відповіді: I варіант. 1В; 2А; 3В; 4Г; 5А; 6Г; 7Б; 8В; 9А.
II варіант. 1Г; 2А; 3Б; 4В; 5Б; 6А; 7Б; 8Г; 9В.
- § 36 (завд. 1): Ребус: Дієприслівник.
- § 37 (завд. 3). Доріжка до істини — правильна послідовність запитань. *С. Дяченко*
- § 37 (завд. 8-3). Прислів'я: 1. Не знаючи броду, не лізь прожогом у воду.
2. Не розбивши горішка, не дістанеш зернятка. 3. Не нагнувшись, грибка не знайдеш. 4. Життя — терниста нива: не пройдеши, ноги не вколовши.
- § 38 (завд. 4). 1Г, 2А, 3Г, 4Б, 5В.
- § 38 (завд. 7). 1. Не соромно не знати, соромно не вчитись. 2. Книжку прочитай — розуму набирай. 3. Хто знання має, той мур зламає. 4. Перемагають труднощі розумом, а небезпеку — досвідом.
- § 39. (завд. 5-4). Головоломка: -пів-, -мак-, -нак-, -дар-, -шок-.
- § 40. (завд. 3). 1Б; 2Г; 3А; 4В; 5Г. Прислів'я: Не спитавши броду, не сунься у воду.
Не поговоривши з головою, не бери руками. Не подумавши, не починай.
Нехтуючи честю, не вбережеш совісті. Не навчаючись, не навчишся.
- § 41. Варіант 1 і 2: 1Б; 2В; 3А; 4А; 5Г; 6В; 7А; 8Г; 9Б; 10А; 11Г; 12А; 13Г; 14Б; 15А;
16 — 1В, 2Г, 3Б, 4А.
- § 42. Завд. 1. Ребус: Єдина справжня помилка — не виправляти своїх помилок.
(завд. 6-3). Тести: 1В, 2В, 3В, 4Б, 5В.
- § 44. Завд. 4. Послідовність речень: 2; 1; 4; 3; 5.
- § 45. Завд. 3. 1В, 2А, 3Г, 4Д, 5Б, 6Г
- § 49. Завд. 2. Прислів'я: 1. Справа ліні не любить. 2. Більше роби, а менше говори. 3.
Справа без кінця, що кобила без хвоста. 4. Не поспішай мовою, квапся справою. 5. У
іншого від слова до справи сто перегонів. 6. Всякому ділу свій час. 7. Справу зроби, а
потім пишайся. 8. Справа так-сяк волочиться, та відстати не хочеться. 9. Відкладай
неробство, а не відкладай справу.
- § 50. Завд. 2. Ребус: Редактор.
- § 52. Варіант 1: 1В; 2Г; 3А; 4Б; 5А; 6Г; 7Б; 8Б; 9А; 10А; 11 — 1А; 2Б.

- Варіант 2: 1А; 2А; 3А; 4А; 5А; 6Г; 7Г; 8А; 9А; 10А; 11 — 1А; 2Б.
- § 54. Завд. 7-1. Тестове звання: В
- § 55. Завд. 8-1. Тестове звання: 1Г; 2А
- § 57. Завд. 8-1. Тестове звання: В.
Завд. 8-2. Тестове звання: В.
- § 58. Завд. 8-1. Тестове звання: 3.
- § 59. Завд. 8-1. *Зліва – направо*: прекрасно. *Зверху – вниз*: безупинно, навмання.
За діагоналлю: безцінно, дружно.
- § 60. Завд. 8-1: *Вертикально*: 1 — несолодко, 2 — неважко, 6 — непогано, 7 — нерано, 8 — невисоко. *Горизонтально*: 3 — невесело, 4 — неголосно, 5 — несміливо, 9 — некорисно, 10 — нечисто.
- § 61. Завд. 2-А. Тести: 1Г, 2В, 3А.
- § 61. Завд. 4-А. Тести: 1Г, 2В, 3В
- § 62. Тестові завдання.
Варіант 1. 1В. 2Г. 3В. 4А. 5 — А4, Б3, В1, Г2. 4А. 6Г. 7Г. 8Г. 9 — А2, Б3, В1. 10Г. 11А. 12 — А3, Б4, В2, Г1.
Варіант 2. 1Б. 2В. 3А. 4Б. 5 — А4, Б1, В2, Г3. 6Б. 7В. 8Б. 9 — А1, Б3, В2. 10Г. 11А. 12 — А3, Б4, В2, Г1.
- § 64. Завд. 5.: 1Г; 2А; 3Б; 4В; 5Г.
- § 70. Завд. 2.: 1. Добре тим живеться, де гуртом сіється і жнеться. 2. У гурті і каша їсться. 3. У гурті робити, як із гори бігти. 4. Гурту і вовк не страшний. 5. Де гурт — там і сила. 6. Громада — великий чоловік. 7. Гуртом можна й море загатити. 8. Одна голова добре, а дві краще.
- § 76. Завдання 10: 1Б, 2Г, 3А, 4Б, 5В, 6В, 7А, 8Б, 9А, 10Б
- § 82. Завд. 9. Тестові завдання: 1Б, 2А, 3А, 4А, 5Г, 6Б.
- § 84. Завд. 8: Міст, півень, замок, абетка, книжка.
- § 86. Завдання 10: 1Б, 2В, 3Г, 4В, 5А, 6А, 7В, 8Б
- § 89. Завдання 7: 1Б, 2А, 3В, 4Б, 5Б
- § 92. I варіант: 1А; 2А; 3А; 4В; 5Г; 6В; 7В; 8 — 1В, 2Б, 3Д, 4Г; 9 — 1Д, 2В, 3А, 4Г.
II варіант: 1Б; 2А; 3Б; 4Б; 5Г; 6Г; 7Б; 8 — 1В, 2Г, 3А; 9 — 1Г, 2А, 3Б, 4В.

Навчальне видання

СЕМЕНОГ Олена Миколаївна
КАЛИНИЧ Олеся Василівна
ДЯТЛЕНКО Тетяна Іванівна
БІЛЯСНИК Михайло Дмитрович
ГАПОН Леся Олексіївна

УКРАЇНСЬКА МОВА

Підручник для 7 класу
закладів загальної середньої освіти

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Підручник відповідає Державним санітарним нормам і правилам
«Гігієнічні вимоги до друкованої продукції для дітей»

У підручнику використано рисунки «Академії мовної
майстерності Любові Струганець», а також
покликання на сайти, які пропонують довідкові матеріали:
новий український правопис, словники тощо.

У виданні автори послуговуються з навчальною метою матеріалами
(зокрема ілюстраціями, відео- та аудіозаписами) з інтернет-видань,
що розміщені у вільному доступі, із зазначенням джерел.

Головний редактор *Іван Білах*
Літературна редакторка *Ірина Дворницька*
Комп'ютерне верстання *Мар'яна Тераз, Марія Жук*
Обкладинка *Мар'яна Дячинська*

СХЕМА МОРФОЛОГІЧНОГО РОЗБОРУ ДІЄСЛОВА

Послідовність розбору	Зразок розбору дієслів, використаних у реченні
<ol style="list-style-type: none"> Слово для розбору. Частина мови. Початкова форма (інфінітив). Вид. Дієвідміна. Спосіб. Час. Особа. Число (якщо є). Рід (якщо є). Синтаксична роль. 	<p><i>Допоможи тому, хто несе людям надію на перемогу.</i></p> <p>Допоможи — дієсл., особов. ф. доконан. в., (що зроби?), наказ. сп., одн. І дієвідм., присуд.</p> <p>Несе — дієсл. особов. ф. недоконан. в., (що робить?), дійсн. сп., теп. ч., 3-тя ос., одн. І дієвідм., присуд.</p>

СХЕМА МОРФОЛОГІЧНОГО РОЗБОРУ ДІЄПРИСЛІВНИКА

Послідовність розбору	Зразок розбору дієприслівника, використаного в реченні
<ol style="list-style-type: none"> Слово для розбору. Частина мови (форма дієслова). Питання, на яке відповідає. Вид. Час. Синтаксична роль. Особливості написання (якщо такі є). 	<p><i>У світ широкий іди, не знаючи про спокій.</i></p> <p>Знаючи — дієсл. (дієприсл.), доконан. в., теп. ч., обстав.</p>

СХЕМА МОРФОЛОГІЧНОГО РОЗБОРУ ДІЄПРИКМЕТНИКА

Послідовність розбору	Зразок розбору дієприкметників, використаних у реченні
<ol style="list-style-type: none"> Слово для розбору. Частина мови (форма дієслова). Початкова форма. Стан. Вид. Час. Рід, число, відмінок. Синтаксична роль. 	<p><i>Осінь насичене повітря було опадаючого листя.</i></p> <p>Насичене — дієсл. (дієприкм.), почат. ф. — насичений, пасив. доконан. в., мин. ч., серед. р., одн., Н. в., присуд.</p> <p>Опадаючого — дієсл. (дієприкм.), почат. ф. — опадаючий, актив. недокон. в., теп. ч., серед. р., одн., Р. в., означ.</p>

СХЕМА МОРФОЛОГІЧНОГО РОЗБОРУ ПРИСЛІВНИКА

Послідовність розбору	Зразок розбору прислівників, використаних у реченні
<ol style="list-style-type: none"> Слово для розбору. Частина мови. Ступінь порівняння, форма. Синтаксична роль. 	<p><i>Краще трохи недоговорити, ніж переговорити (нар. тв.).</i></p> <p>Краще — присл., вищ., обстав.</p> <p>Трохи — присл., обстав.</p>

СХЕМА МОРФОЛОГІЧНОГО РОЗБОРУ ПРИЙМЕННИКА

Послідовність розбору	Зразок розбору прийменника, використаного в реченні
<ol style="list-style-type: none"> Слово для розбору. Частина мови. Група за походженням. Група за будовою. Значення якого відмінка уточнює. 	<p><i>Роби те, що любиш, до чого лежить душа (Г. Андрусів).</i></p> <p>До — прийм., непохідн., прост., уточн., Р. в.</p>

СХЕМА МОРФОЛОГІЧНОГО РОЗБОРУ СПОЛУЧНИКА

Послідовність розбору	Зразок розбору сполучника, використаного в реченні
1. Слово для розбору. 2. Частина мови. 3. Розряд за походженням. 4. Розряд за будовою. 5. Розряд за значенням сурядності, підрядності.	<i>Можна було б подумати, що надворі справжнє літо, якби не жовте листя в садках (за Іваном Нечуєм-Левицьким).</i> Якби — сполуч., одиничн., похідн., складн., підрядн., умовн.

СХЕМА МОРФОЛОГІЧНОГО РОЗБОРУ ЧАСТКИ

Послідовність розбору	Зразок розбору часток, використаних у реченні
1. Слово для розбору. 2. Частина мови. 3. Розряд за значенням. 4. Особливості написання (якщо є).	<i>Нічого не триває вічно, лише пам'ять береже усе завжди (М. Межова).</i> Ні — част., словотв., пиш. разом із займ. Не — част., указ. на модальн. відтін. речен., запереч., пиш. окремо з дієсл.

СХЕМА МОРФОЛОГІЧНОГО РОЗБОРУ ВИГУКУ

Послідовність розбору	Зразок розбору вигуку, використаного в реченні
1. Слово для розбору. 2. Частина мови. 3. Розряд за значенням. 4. Що виражає? 5. Синтаксична роль (якщо є).	— Агов , панове громадо! — гукнув якийсь голос... — <i>Не пускайте його самого, бо втече (І. Франко).</i> Агов — вигук, спонук., засіб привертання уваги.

ЯК «ЗЛОВИТИ» ФЕЙК? — МИСЛИ КРИТИЧНО!

1. Не обмежуйся читанням заголовків.
2. Звертай увагу на джерела інформації.
3. Став під сумнів гучні, шокуючі цитати.
4. Обов'язково звертай увагу на дату публікації.
5. Аналізуй фотоілюстрації.
6. Перевір, що пишуть інші медіа чи блогери з приводу події, яка шокує.
7. Якщо почув непевну інформацію, то не поширюй її!

ПРАВИЛА УСПІШНОГО СПІЛКУВАННЯ

1. Щиро цікався іншими людьми.
2. Усміхайся! Будь люб'язним і ввічливим, якщо хочеш, щоб людям було приємно спілкуватися з тобою.
3. Звертайся до людини на ім'я, адже це виражає повагу до співрозмовника.
4. Будь хорошим слухачем; заохочуй інших говорити про себе.
5. Говори про те, що цікавить твого співрозмовника.
6. Переконай співрозмовника у його значущості і роби це щиро!